

Igor Duda

**DANAS
KADA
POSTAJEM
PIONIR**

*Djetinjstvo i ideologija
jugoslavenskoga
socijalizma*

Igor Duda

Danas kada postajem pionir

Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma

Za izdavače

prof. dr. sc. Damir Agičić
prof. dr. sc. Alfio Barbieri

Biblioteka Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma
CeKaPISarnica, br. 7

© Autorska prava: Igor Duda i Srednja Europa, d.o.o., 2015.

Urednik

prof. dr. sc. Damir Agičić

Recenzenti

dr. sc. Aleš Gabrič
dr. sc. Snježana Koren

Lektorica

Ana Đorđević

Grafička priprema

Krešimir Krnic / Banian ITC, Zagreb

Ilustracija na naslovnici knjige oblikovana je prema naslovnici časopisa *Pionir*,
Zagreb, god. XI, br. 7, 20.11.1951.

ISBN 978-953-7963-35-4

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000918052.

Objavlivanje knjige financijski su pomogli
Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH
te Hrvatska zaklada za znanost u projektu *Stvaranje socijalističkoga čovjeka*.
Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma (1718).

Knjiga je tiskana u Tiskari Zelina u studenome 2015.

Igor Duda

DANAS KADA POSTAJEM PIONIR

Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma

Zagreb – Pula 2015.

Pionirskoj zajednici I.b razreda
OŠ Bratstvo i jedinstvo u Puli (1983.)

Sadržaj

Predgovor	VII
Savez pionira u povijesti djetinjstva	1
Istraživanje Saveza pionira Jugoslavije	1
Historiografija o djetinjstvu.	8
Organiziranje djece u 20. stoljeću	12
Društvena briga o djeci	23
Savez pionira od početaka do reforme	23
Prijelomne pedesete	30
Obnova organizacijskoga trokuta	43
Pravilan socijalistički odgoj	59
Pionir kao novi socijalistički čovjek	59
Pioniri samoupravljači.	75
Ideološko suparništvo	85
I mene će moja mati pionikom zvati	103
Novi članovi zajednice.	103
Obilježja i simboli.	116
Svečano obećanje	126
Za domovinu s Titom	135
Tito i pioniri	135
Pionirska štafeta	148
Spomenica rada i drugarstva	159
Život pun sreće i radosti	169
Dječje slobodno vrijeme	169
Druženje, igra i stvaralaštvo.	178
Pionirska godina	194
Držanje dane riječi?	211
Spomenica ide prema zaboravu	211
Primanje u organizaciju koja nestaje	215
Još jednom na jugoslavenske susrete	221
Reformski pokušaji	226

Pioniri od izuma tradicije do potiranja rituala.	241
Pogovor	251
Izvori i literatura	257
Kratka kronologija	269
Popis kratica	271
Popis ilustracija	273
Bilješka o autoru	274

Predgovor

Milijuni sadašnjih stanovnika država koje su nastale na području nekadašnje socijalističke Jugoslavije bili su u svojem djetinjstvu članovi Saveza pionira. Rijetki su – i to ne zbog svoje sadašnje životne dobi, već zbog tadašnjih organizacijskih okolnosti – u tu dječju organizaciju ušli još tijekom Drugoga svjetskog rata, nešto veći broj kasnih četrdesetih i pedesetih, no baš svi oni koji su u osnovnu školu krenuli šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih postali su u prvom razredu pioniri. U Hrvatskoj je to obično bilo 60–70 tisuća novih pionira godišnje, u cijeloj Jugoslaviji oko pet puta više. Neovisno o tome što o ovoj temi mislili i kakva sjećanja u sebi nosili, ovo je knjiga o njima, njihovu djetinjstvu i organizaciji čiji su članovi postajali masovno i kolektivno te istodobno spontano i obavezno. Iako će među čitateljima vjerojatno biti onih koji će osjetiti nostalgiju za djetinjstvom i pionirskim danima, knjiga je posljedica onoga što se obično naziva neutralnim historiografskim znanstvenim istraživanjem i nije nastajala kao spomenar, niti počiva na znanstvenom crpljenju podataka iz sjećanja danas odraslih ljudi mlađe srednje i starijih životnih dobi, i ne bavi se karnevalizacijom pa i degradacijom pionirske odore u postsocijalizmu i sve do danas. Knjigu ne zanimaju bivši pioniri u današnjem vremenu niti suvremena uporaba pionirskih simbola, ma koliko pioniri pokazivali znakove svoje opstojnosti u živom sjećanju. Ovo je povijest koja je u jednom trenutku počela i u drugom službeno završila prestankom postojanja Saveza pionira ostavljajući za sobom izvore nastale u vremenu svojega trajanja. Kao takva ona sigurno može razbuditi sjećanja, podići prašinu s milijuna osobnih povijesti i ponuditi mjesto za njihovo smještanje u ponuđene okvire ili čak izazvati neslaganje jer je u nekoj konkretnoj situaciji, na nekom mjestu i u nekom trenutku, stvar doista izgledala drugačije ili je sjećanje drugačijom pamti.

Govoreći o osobnim sjećanjima i općem zajedničkom iskustvu članstva u pionirskoj organizaciji, najbolje je već u predgovoru, izravno u obliku autorskoga *ja*, reći da je ovo donekle knjiga i o mojemu djetinjstvu, iako to samo po sebi jasno proizlazi već iz prethodnog odlomka i uspostavljene veze s ponekim podatkom iz životopisa na kraju knjige. Sudeći po datumu u Pionirskoj knjižici,

fotografijama i sjećanju, u Savez pionira primljen sam u srijedu, 23. studenog 1983. u sportskoj dvorani Osnovne škole *Bratstvo i jedinstvo* u Puli, današnjoj Osnovnoj školi *Veruda*. Pionirska zajednica I.b razreda, koju je dobro pripremila učiteljica – zapravo *drugarica* – Nevenka Šegota, povećala je brojno stanje Pionirskog odreda *Bratstvo i jedinstvo* za tridesetak članova koji su pionirima ostali sve do kraja sedmoga razreda, kada su u svibnju 1990. po uhodanoj tradiciji trebali postati omladinci, no to se uslijed političkih promjena nije dogodilo. Tijekom tih sedam godina često sam u razredu bio na dužnosti predsjednika, zamjenika (*sekretara*) ili blagajnika, recitirao na priredbama u školi i izvan nje, držao stražu uz Spomenicu rada i drugarstva, nastupao na Općinskom zboru rada i drugarstva kada se jedne godine održavao u mojoj školi, stajao u pionirskoj uniformi uz pozornicu u Areni na proslavi godišnjice 43. istarske divizije, bio primljen s drugim pionirima pulske općine u Domu armije povodom Dana JNA, također s grupom pionira iz općine predstavljao Hrvatsku na Susretu pionira Jugoslavije u Mariboru 1989., tijekom jedne školske godine bio i predsjednik Pionirskog odreda škole pa stoga sudjelovao na redovitim sastancima u Pionirskome domu koje su organizirale učiteljice aktivne u Društvu Naša djeca i općinskom Savjetu za unapređivanje rada Saveza pionira. Baš te godine u tijeku je bila ekološka akcija, pa smo uz koordinaciju svojih pionirskih odreda u okolici škola stanovnicima i prolaznicima dijelili zelene i crvene kartone ovisno o njihovom postupanju s otpadom. Stari smo papir redovito donosili u školu i prikupljali ga te novac zajedno štedjeli kao razred. Niti u Kumrovec niti u Jasenovac niti putovima AVNOJ-a i revolucije nikada nas nisu vodili. Školski izleti bili su usmjereni prema tek otvorenom Nacionalnom parku Brijuni u drugom razredu, u trećem prema Istri radi upoznavanja zavičaja, u četvrtome letjelo se u Dubrovnik radi upoznavanja domovine, u petome smo tri dana bili na snijegu u Kranjskoj Gori, u šestome isto toliko na Plitvičkim jezerima, u sedmome na jednodnevnom izletu brodom preko Jadrana do Riminija i San Marina, u osmome ponovno u Kranjskoj Gori, ali i u obližnjemu Minimundusu u Austriji i talijanskome Tarvisiju, a na kraju školske godine još nekoliko dana na Cresu. U razmjene sa školama i pionirskim odredima istoga naziva nisu nas slali, a pojedinci su sudjelovali u pohodu Stazama

istarskih partizana. Na jednoj mojoj ranoj fotografiji u pionirskoj uniformi vidi se remen s Levisovim znakom jer domaća je tvornica tog američkog proizvođača tada bila svježe otvorena, na drugoj su nekoliko godina kasnije u pionirski izgled uklopljene samterice i u Trstu kupljene tenisice American Eagle. Cijelo to vrijeme školska kuharica teta Magda brinula je o nama, najprije u produženom boravku koji je postojao samo za učenike prvih razreda, a kasnije pripremajući podjelu obroka tijekom velikog odmora, suhoga obroka koji je dopreman iz središnje kuhinje i iz godine u godinu izgledao sve gore, pa smo u većini od njega odustajali i donosili svoju hranu. Na početku osmoga razreda više nismo bili pioniri, a nismo bili ni omladinci. Na satu tehničkog, službeno nazvanog Osnove tehnike i proizvodnje, do nas je stigla oglasna knjiga s obavijesti u kojoj je stajalo da ministarstvo propisuje da nastavnice i nastavnike više ne oslovljavamo s *drugarice* i *druže*, imenicama koje su se u Hrvatskoj koristile samostalno, ne u sintagmi, i poprimile značenje riječi učitelj ili nastavnik. Političko se razdoblje prelomilo, dogodine još i više, a toga ljeta 1991. sa završetkom osnovne škole i ono životno.

Povjesničar kao svjedok vremena vjerojatno na razne načine može štetiti vlastitom istraživanju, no dječja sjećanja iz osamdesetih sigurno ne mogu presudno utjecati na profesionalan pristup povijesti Saveza pionira od njegovih početaka do kraja, a tako je široko razdoblje zahvaćeno ovom knjigom. Tim više što osobno iskustvo – ta uloga budućega povjesničara koji svojim sudjelovanjem u pionirskim aktivnostima u osamdesetima događaje i dojmove pretvara u sjećanja koja se sada pokazuju korisnima – nikako nije bilo motiv za pristupanje ovoj temi. Ona se postupno otvarala u temama o kojima sam dosad pisao i u literaturi koju sam čitao. U povijesti turizma dotaknuo sam se socijalnoga turizma i dječjih odmarališta, a povijest dokolice otvorila mi je put prema dječjem slobodnom vremenu i izvanškolskim aktivnostima, što je područje u kojem je svoju ulogu imala pionirska organizacija. Proučavanje povijesti potrošačke kulture dovelo me do članka Ildiko Erdei o djeci osamdesetih kao pionirima i potrošačima, objavljenoga u zborniku *Devijacije i promašaji* urednicâ Ines Price i Lade Čale Feldman, a pojedina poglavlja u zborniku *O Titu kao mitu* urednicâ Nevene Škrbić Alempjević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl kormilo su još više usmjerila

prema istraživanju Saveza pionira. I ne samo to, iz te je ideje potom osmišljen znanstveni projekt *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* čiji je jedan od rezultata i ova knjiga. Drugi je rezultat izborni predmet *Socijalistički čovjek: jugoslavenski slučaj*, koji je od prošle akademske godine dio programa preddiplomskoga studija povijesti u Puli, pa su na nastavi studenti već imali prilike čuti ponešto od onoga što knjiga donosi.

Rukopis je najvećim dijelom nastao tijekom ljeta 2015., a istraživanje se s prekidima odvijalo od 2011. godine. Izvori su prikupljeni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Arhivu Jugoslavije u Beogradu, Savezu društava Naša djeca u Zagrebu, Sveučilišnoj knjižnici u Puli, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te Muzeju Staro selo u Kumrovcu kao dijelu Muzeja Hrvatskoga zagorja. Pregledane su fotografske zbirke Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu i Hrvatskoga državnog arhiva (Agefoto). Razgovori su vođeni u Zagrebu i Puli. Na susretljivosti zahvaljujem osoblju svih ustanova u kojima sam istraživao te onim ustanovama iz čijih fondova dolaze fotografije i ilustracije u prilogu knjige; potom Emilu Paravini na dugim i korisnim razgovorima te uvidu u izdanja do kojih u knjižnicama nije bilo lako doći, svojim osnovnoškolskim prijateljima i prijateljicama na priključivanju istraživanju te Hrvatskoj zakladi za znanost na financijskoj potpori. Budući da suvremena znanstvena monografija o Savezu pionira i njegovoj ulozi u socijalističkom odgoju do sada nije postojala, nadam se da će ova knjiga biti zanimljiva i znanstvenoj i široj javnosti, ponajviše studentima i mlađem naraštaju za koje su zbog nepostojanja njihova neposrednog iskustva napisani svi oni opisni dijelovi teksta koji starijima ne bi bili nužno potrebni. Međutim, bez takvoga pristupa priča ne bi bila potpuna, a vjerujem da dobru historiografiju čini dobra povijesna naracija utemeljena na znanstvenom istraživanju i historiografskoj interpretaciji. Nadam se da sam u tome uspio.

Pula, 15. listopada 2015.

Autor

Savez pionira u povijesti djetinjstva

Istraživanje Saveza pionira Jugoslavije

Ova je knjiga jedan od rezultata rada na uspostavnom istraživačkom projektu *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* koji, uz potporu Hrvatske zaklade za znanost, između 2014. i 2017. okuplja jedanaest suradnica i suradnika iz područja povijesti i drugih humanističkih znanosti koji djeluju na nekoliko sveučilišta, a domaćin mu je Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Cilj je projekta istražiti jugoslavenska nastojanja u oblikovanju novoga socijalističkog čovjeka, njihova ideološka i teoretska polazišta te njihove ostvaraje i praksu u hrvatskome društvu uokvirenom širim jugoslavenskim kontekstom. U rasponu između političkoga koncepta i svakodnevne prakse istražuju se teme obrazovanja, rada, samoupravljanja, visoke, radničke, popularne i potrošačke kulture, jezika, medija i sporta. Dio tih istraživanja usmjeren je prema “liku pionira” kao prvoj razini uspostavljanja socijalističkoga građanina, odnosno prema povijesti djetinjstva i njegovoj ideologizaciji djelovanjem Saveza pionira Jugoslavije kao masovne dječje organizacije za razvijanje socijalističkih i domoljubnih osjećaja te oblikovanje odgojno-zabavnih sadržaja u slobodnome vremenu. Petogodišnji istraživački i autorski rad na temi Saveza pionira započeo je prije projekta *Stvaranje socijalističkoga čovjeka*, no zato je mogao poslužiti kao polazište pri oblikovanju znanstvenoga projekta te po njegovu pokretanju ući u svoju kontinuiranu i intenzivnu fazu.

Iako o jugoslavenskim pionirima do sada nije bila objavljena suvremena monografska znanstvena studija, o pojedinim segmentima pionirskoga statusa i politizacije djetinjstva u socijalističkoj Jugoslaviji postoje radovi hrvatskih, srpskih, slovenskih i bosanskohercegovačkih autora objavljeni u znanstvenoj periodici i zbornicima. Brojni su naslovi objavljeni u okrilju organizacija za brigu o djeci – primjerice, jubilarne monografije objavljene sedamdesetih i osamdesetih u Beogradu i Ljubljani ili one koje su za Savez društava Naša djeca SR

Hrvatske napisali i uredili Mihajlo Ogrizović i Emil Paravina koji je i doktorirao na ulozi pionirske organizacije kao odgojnoga čimbenika u slobodnome vremenu.¹ Hrvatski školski muzej priredio je 1974., u vrijeme “društvenog reafirmiranja” Saveza pionira, izložbu pod naslovom *Pionirska organizacija u socijalističkom odgoju mlade generacije*.² Međutim, sasvim neovisna znanstvena obrada teme započinje s Miroslavom Malešević koja je 1984. u Beogradu objavila članak u kojem je iz etnografskoga kuta razmatrala obred primanja u pionirsku organizaciju.³ U istoj znanstvenoj disciplini ostaju rubni spomeni pionira i djece u radovima zagrebačkih etnologinja Dunje Rihtman-Auguštin i Lydije Sklevicky na prijelazu u devedesete i tijekom toga desetljeća.⁴ Pionirima se izravno ili neizravno poslije godine 2000. na beogradskim akademskim ustanovama približava nekoliko znanstvenica: početnicama i ideološkom indoktrinacijom bavila se povjesničarka Radina Vučetić, antropologinja Ildiko Erdei pisala je o tranziciji od pionira do potrošača u kasnom socijalizmu, a povjesničarka Olivera Milosavljević o mjestu kulta vladara u odgoju djece.⁵ U Hrvatskoj se u kontekstu kulture sjećanja pioniri spominju

¹ Neki od tih naslova su sljedeći: Ogrizović, Mihajlo, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, Savez društava Naša djeca SR Hrvatske, Republički savjet za unapređivanje rada Saveza pionira, Zagreb, ³1977.; Paravina, Emil, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu. Doktorski rad*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1980.; Ogrizović, Mihajlo, Emil Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, SDND SRH, Zagreb, 1982.; Jeftović, Miroljub i dr., *Pioniri Jugoslavije*, NIP Mladost i Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije, Beograd, 1972.; Ognjanović, Dragoslav, Rada Prelič, *Pionirska organizacija Jugoslavije 1942-1982.*, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1982.; Čerin, Ančka, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 1983.

² Bosnar, Deziderija, Zvonko Šešo, *Pionirska organizacija u socijalističkom odgoju mlade generacije (10. rujna do 10. listopada 1974.)*, Hrvatski školski muzej, Zagreb, 1974.

³ Malešević, Miroslava, “Prijem u pionirsku organizaciju”, *Etnološke sveske*, 1984., 5, 73-82.

⁴ Rihtman-Auguštin, Dunja, “Metamorfoza socijalističkih praznika”, *Narodna umjetnost*, 1990., 27, 21-32; Sklevicky, Lydia, “Nova nova godina. Od ‘Mladog ljeta’ k ‘političkom ritualu’”, *Konji, žene, ratovi*, Ženska infoteka, Zagreb, 1996., 175-188.

⁵ Vučetić, Radina, “ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children: ‘Socialism Tailor-made for Man’ or ‘Child Tailor-made for Socialism’”, *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Namunović i Miroslav Jovanović, Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001., 249-263.; Erdei, Ildiko, “‘The Happy Child’ as an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia’s Pioneer Organization”, *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeast Europe*, ur. John Lampe i Mark Mazower, CEU Press, Budapest, London, 2004.,

u pojedinim poglavljima zbornika *O Titu kao mitu* koji su uredile Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, dok se zagrebačkom pionirskom željeznicom bavio Siniša Lajnert.⁶ U posljednjih nekoliko godina pioniri su svoje skromno mjesto pronašli na izložbi *Refleksije vremena 1945.-1955.* u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu te u pripadajućem katalogu; našli su se i među prvim poglavljima zbornika *Socijalizam na klupi* pulskoga CKPIS-a, a Danijela Lugarić Vukas u periodici je objavila rad u kojem uspoređuje dječje socijalističke junake Boška Buhu i Pavlika Morozova.⁷ U Sloveniji je u zborniku *Zgodovina otroštva/History of Childhood* objavljen rad Ivanke Zajc Cizelj o Savezu pionira, a mnogo podataka o dječjim organizacijama donose stručni tekstovi u zborniku priređenom povodom šezdesete godišnjice Zveze prijateljev mladine.⁸ Pionirsku i dječju periodiku u posljednjih desetak godina istraživali su Natalija Fabčić u Sloveniji, Ivan Hofman u Srbiji te u Bosni i Hercegovini Edin Omerčić, koji je obradio manji segment hrvatskoga časopisa *Modra lasta*.⁹ Mjestom pionira u kulturi sjećanja posljednjih se

154-179.; Erdei, Ildiko, "Odrastanje u poznom socijalizmu – od 'pionira malenih' do 'vojske potrošača'", *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2006., 205-240; Milosavljević, Olivera, "Otač – genije – ljubimac. Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece", *Žene i deca. 4. Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Biblioteka Helsinške sveske, br. 23, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006., 188-291.

⁶ Škrbić Alempijević, Nevena, Kirsti Mathiesen Hjemdahl, ur., *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, FF-press i Srednja Europa, Zagreb, 2006.; Lajnert, Siniša, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori* (DVD), Klub ljubitelja željeznice, Zagreb, 2008.

⁷ Bovoljak, Jasmina, ur., *Refleksije vremena 1945.-1955.*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2012.; Duda, Igor, "Djeca socijalističke domovine. Izgrađivanje pionirske tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina", *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković i Andrea Matošević, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula i Zagreb, 2013., 75-101; Lugarić Vukas, Danijela, "Boško Buha i Pavlik Morozov: novi (jugoslavenski/sovjetski) čovjek u tijelu malenoga dječaka", *Narodna umjetnost*, 2014., 51, 2, 133-154. O pionirima i djetinjstvu vidi također u: Panić, Ana, ur., *Nikad im bolje nije bilo? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014.

⁸ Zajc Cizelj, Ivanka, "Pionirska organizacija – otroštvo med igro in dolžnostjo", *Zgodovina otroštva / History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Aida Škoro Babić i dr., ur., *Zveza zgodovinskih društev Slovenije*, Ljubljana, 2012., 639-650.; Struc, Majda, gl. ur., *60 let za dobro otrok: 1953-2013. Zbornik ob jubileju Zveze prijateljev mladine Slovenije*, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 2013.

⁹ Fabčić, Natalija, *Osebnosti v Pionirju 1945-1953. Diplomski rad*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2006.; Hofman, Ivan, "Uloga časopisa 'Pioniri' u vaspitanju i obrazovanju

nekoliko godina bavi Milica Popović, a sjećanjima i fotografijom, umjetničkim, znanstvenim i osobnim interpretacijama djetinjstva bavila se Ana Adamović.¹⁰ Nabrojani radovi i projekti uglavnom se ne bi mogli zaobići u istraživanju Saveza pionira, iako se niti jedan opširnije ne bavi širokim djelovanjem ove organizacije i njezinom poviješću. Ostali korisni naslovi, koji ne spominju pionire, no pripadaju povijesti djetinjstva pa tako pomažu uspostavljanu šire slike, bit će navedeni u nastavku ovoga poglavlja. Izvan toga kruga potrebno je radi šireg uvoda u ideološke prilike ranoga socijalizma u hrvatskoj historiografiji izdvojiti još monografske studije Katarine Spehnjak o djelatnosti Narodne fronte u politici i kulturi poratne Hrvatske, Berislava Jandrića o djelatnosti Agitpropa KPH, Snježane Koren o obrazovnoj politici i nastavi povijesti od kraja Drugoga svjetskog rata do 1960. te rad Magdalene Najbar-Agičić na pitanju odnosa komunističke vlasti prema kulturi i znanosti.¹¹ Izvan Hrvatske različitim aspektima jugoslavenske kulturne ili obrazovne politike bavili su se također Aleš Gabrič, Branka Doknić, Ljubodrag Dimić, Jana Bačević i drugi autori.

Pored znanstvenih postoje i drugi naslovi koji su u trenutku svojega objavljivanja bili priručna literatura kojom se usmjeravao rad s pionirima, predlagali novi zabavni i odgojni sadržaji te izvještavalo o učinjenom, no u ovom je istraživanju ona dobila ulogu tiskanoga povijesnog izvora. Riječ je o obimnoj izdavačkoj djelatnosti Saveza društava Naša djeca, koji je između 1951. i 1961. u Biblioteci Saveza pionira Hrvatske objavio 51 priručnik, potom 12 priručnika u

dece u Jugoslaviji 1944-1951", *Godišnjak za društvenu istoriju*, 2013., 1, 55-75; Omerčić, Edin, "Djetinjstvo uz Modru lastu, Od Maršala do Bana (1989-1992)", *Zgodovina otroštva*, Zbornik zgodovinarjev 36, ur. Aida Škoro Babić i dr., Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012., 728-739.

¹⁰ Popović, Milica, "(Bivša) Jugoslavija u očima posljednjih pionira", *Zarez*, 368, 10. listopada 2013; Adamović, Ana, ur., *Plameni pozdravi. Reprezentativni portret djetinjstva u socijalističkoj Jugoslaviji*, Kiosk, Beograd, 2015.

¹¹ Spehnjak, Katarina, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2002.; Jandrić, Berislav, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom. Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.; Koren, Snježana, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.; Najbar-Agičić, Magdalena, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i umjetnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.

biblioteci Akcije i manifestacije pionirskog odreda u kratkom dvogodišnjem razdoblju 1964–1965. te nastavio s nekoliko desetaka izdanja izvan velikih nizova tijekom sedamdesetih i osamdesetih. Bogata produkcija dječje periodike, često također u izdanju SDND i Saveza pionira, nije bila predmet istraživanja, pa su za ovu priliku samo informativno i sporadično pregledani hrvatski pionirski i dječji časopisi *Pionir*, *Radost* i *Smib*, bez namjere analiziranja njihova sadržaja.

Bez dvojbe, od presudne su važnosti bili arhivski izvori – prikupljeni i pohranjeni na oko pet tisuća digitalnih fotografskih snimaka i više od pet stotina stranica papirnatih preslika – koji su jedini mogli pokazati što se događalo iza pozornice, u osmišljavanju i organiziranju pionirskih aktivnosti te pri analiziranju ostvarenih rezultata. Ne postoji poseban arhivski fond koji bi pripadao samo Savezu pionira Jugoslavije ili Savezu pionira Hrvatske, no dokumentacija ovih organizacija najvećim je dijelom sačuvana i čuva se u okviru fondova drugih društvenih organizacija. Korišteni su spisi triju fondova Arhiva Jugoslavije u Beogradu: prvo, Saveza organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije, krovne savezne organizacije za skrb o djeci unutar koje je djelovao Savjet Saveza pionira Jugoslavije; drugo, Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, koji je bio uključen u vođenje pionirske organizacije; te, kao trećega, skromnoga fonda Savezne škole za rukovodioce u pionirskim organizacijama. Dokumentacija također triju fondova crpljena je iz Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu: prvo, bio je to Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske, odnosno njegov Agitprop iz poratnih godina te kasniji spisi o dječjim organizacijama; drugo, Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske, koja je surađivala s SDND i republičkim pionirskim savjetom; i treće, Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, krovna organizacija koja je okupljala društvene organizacije i udruge građana te vodila korespondenciju sa SDND, SSOH i drugima. Arhiva Saveza društava Naša djeca Hrvatske, člana SSRNH i dijela SOOBDJ, nije predana Hrvatskome državnom arhivu, već se čuva u nekadašnjem i današnjem sjedištu ove udruge u Zagrebu, još uvijek u nesređenom stanju, djelomice oštećena poplavom ili uništena, ali kao i brojna objavljena izdanja SDND, ipak uspješno spašena od namjere uništenja u prijelomnim

ranim devedesetima.¹² Pisanome gradivu pribrajaju se još pionirske Spomenice rada i drugarstva, zbirke učeničkih literarnih i likovnih radova pripremanih u Hrvatskoj za Dan mladosti, koje se čuvaju u Muzeju Staro selo u Kumrovcu gdje su redovito pohranjivane tijekom osamdesetih godina.

Naposljetku, pisane izvore dopunjuje usmena povijest. U nekoliko je navrata tijekom 2013. u Zagrebu intervjuiran Emil Paravina koji je od početka pedesetih bio uključen u rad SDND i pionirskih savjeta gdje je obnašao visoke dužnosti, a uz to je bio plodan autor koji je napisao i uredio mnoga izdanja korištena i u ovome istraživanju. Godine 2015., u posljednjoj fazi istraživanja, provedeno je usmenopovijesno mikroistraživanje na jednoj konkretnoj pionirskoj zajednici čiji su članovi u Savez pionira primljeni u studenom 1983. i u njemu ostali do svibnja 1990. kada su trebali ući u omladinsku organizaciju. Posljednja je to pionirska generacija koja je u cijelosti odradila sedam godina pionirskoga članstva, a iskustva dotične pionirske zajednice zanimljiva su završnica istraživanja i knjige, iako predstavljaju tek vrlo malen dio u cjelokupnom opsegu istraživanja. Pored ove grupe, iz neformalnih razgovora vođenih tijekom posljednjih nekoliko godina s brojnim svjedocima vremena iz raznih generacija proizlazi da se sjećanja umnogome preklapaju i najčešće svode na nekoliko stalnih mjesta kao što su primanje u pionire i prigodna proslava, pionirska obilježja, priredbe i susreti. Ono što bi mogao biti zajednički nazivnik takvih sjećanja ne dolazi u sukob s napisanim u ovoj knjizi. Međutim, u obzir treba uzeti činjenicu da su aktivnosti pionirske organizacije ponajviše ovisile o energiji koju su u široko zacrtani okvir unosili nastavnici i aktivisti, pa su i iskustva nekadašnjih pionira različita i od razreda do razreda i od škole do škole, grada i republike, pa i u istom prostoru od godine do godine.

Istraživanje nije krenulo u smjeru opće povijesti djetinjstva u socijalističkoj Jugoslaviji niti prema povijesti dokolice u djetinjstvu, već se zadržalo u predviđenim okvirima djelovanja Saveza pionira i samo dijela aktivnosti SOOBDJ, odnosno SDND-a u Hrvatskoj. Sve bi to bile izvrsne teme za mogući daljnji rad i možda rezultat ovdje predstavljen može potaknuti povjesničare da prionu tome poslu. On

¹² Iz razgovora s Emilom Paravinom, dugogodišnjim članom tajništva Saveza društava Naša djeca Hrvatske, 2013.

bi obuhvatio dječju igru u kući, vrtiću, školi i na otvorenom, izradu, proizvodnju i uporabu igračaka, igru na selu, u gradskim središtima i novim gradskim naseljima, druženje u velikim stambenim zgradama i njihovu okolišu, dječje časopise i stripove, utjecaj dječje književnosti i dječjega filma na svakodnevicu, radijske i televizijske emisije. U tako osmišljenom istraživanju svoje bi mjesto našli i *Družba Pere Kvržice*, *Vlak u snijegu*, *Kekec*, *Jelenko* i *Smogovci*, Mendo i Slavica, Branko Kockica, Ejti, Pero i poštar Duje, *Kolariću Paniću*, nedjeljna prijedodnevna jugoslavenskih televizija i mnogi drugi sadržaji. Svoje istraživanje očekuje i Savez izviđača, dječji sport, zdravstvena zaštita, odijevanje, stanovanje, položaj djeteta u obitelji; nisu dovoljno obrađeni ni odgojno-obrazovni sustav, niti je sve rečeno o dječjim ljetovalištima i odmaralištima. Sve to, nažalost, nije moglo stati u istraživanje i knjigu u čijem je središtu Savez pionira. Ono što čini stranice koje slijede povijest je pionirske organizacije u Hrvatskoj i na saveznoj jugoslavenskoj razini, s povremenim zalaganjem u pojedine republike kada su odabrani izvori to dopuštali. Autonomno djelovanje republičkih organizacija za skrb o djeci znači da bi za svejugoslavensku sliku trebalo provesti šest ili čak osam usporednih istraživanja koja bi uključila sve arhive, ali i republičke publikacije. No s obzirom na svoju izraženu ulogu u pionirskoj organizaciji na jugoslavenskoj razini, Hrvatska i njezina komunikacija prema saveznom tijelima te njihova dokumentacija zapravo su dobar pokazatelj za federaciju u cjelini, ili barem za ono kako se rad s pionirima trebao odvijati i u drugim sredinama.

Rezultati istraživanja ovdje su predstavljeni u sedam glavnih poglavlja. Poslije uvodnoga poglavlja s kratkim pregledom historiografije o djetinjstvu, povijesti dječjih organizacija u dvadesetom stoljeću i polazištima za istraživanje Saveza pionira, slijedi poglavlje o odnosima među društvenim organizacijama i mjestu Saveza pionira među njima tijekom cijeloga razdoblja njegova postojanja. Treće poglavlje bavi se naporima društvenih organizacija u provođenju pravilnoga socijalističkog odgoja djece, oblikovanjem pionira kao začetka novoga socijalističkog čovjeka te ideološkim suparnicima ili čak neprijateljima u tom poslu. Četvrto poglavlje obrađuje primanje u Savez pionira, njegova obilježja i simbole te donosi analizu svih inačica pionirskog obećanja. Odnosu pionira s Titom posvećeno je

peto poglavlje koje se bavi prisutnošću predsjednikova kulta ličnosti među djecom, posebno u manifestacijama poput Pionirske štafete i Spomenice rada i drugarstva. Organiziranim slobodnim vremenom i ponuđenim sadržajima, njihovim uklapanjem u ritam godine i smještanjem u novoizgrađene prostore bavi se šesto poglavlje. Prije zaključka i zalaženja u kulturu sjećanja, sedmo poglavlje prikaz je posljednjih godina postojanja Saveza pionira i rasprava o njegovoj reformi. Ovom su strukturom pokriveni svi prijelomni trenuci u djelovanju organizacije, njezina povijest, struktura, ciljevi i zadaci, motivi i polazišta te svi oni rituali, akcije i manifestacije, svi ponuđeni odgojno-zabavni sadržaji koji su djetinjstvo vezivali uz Savez pionira. Novi izvori u budućnosti sigurno mogu pružiti nove spoznaje.

Historiografija o djetinjstvu

U hrvatskoj humanistici promišljanjima o povijesti djetinjstva najviše je pozornosti poklonjeno izvan historiografije, i to tek u posljednjih desetak godina otkada o tome piše Marijana Hameršak. Na temelju skromne znanstvene produkcije ona zaključuje da “djetinjstvo unatoč recentnoj gladi za manjinskim glasovima ipak nije postalo i akademski prestižnom temom” te da bavljenje djecom i djetinjstvom čak i među sociolozima “nosi sa sobom rizik podsmjeha prijatelja i kolega uz neizostavnu primjedbu o djetinjastosti tog nauma”.¹³ Nemoguće je ne složiti se s njezinim upućenim i točnim opažanjima, čak i kada slični glasovi ne bi dolazili i iz europskog okruženja i ukazivali na to da povijest djetinjstva i mladosti još uvijek ima status nove discipline i neprihvaćenoga koncepta.¹⁴ Postoje stajališta da je izostavljanje djetinjstva iz opsežnijih istraživanja stvar ideološke naravi i posljedica odnosa moći, zapravo dječje nemoći koja djecu i istraživanja o njima drži nisko na ljestvici važnih tema.¹⁵ Marijana Hameršak smatra da povijesti djetinjstva pogoduje “suvremena opći-

¹³ Hameršak, Marijana, “Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija”, *Narodna umjetnost*, 2006., 43, 2, 110.

¹⁴ Heilbronner, Oded, “From a Culture *for* Youth to a Culture *of* Youth: Recent Trends in the Historiography of Western Youth Cultures”, *Contemporary European History*, 2008., 17, 4, 590.

¹⁵ Hendrick, Harry, *Children, Childhood and English Society, 1880-1990* (New Studies in Economic and Social History, No. 32), Cambridge University Press, Cambridge, 2001., 4.

njenost najranijim razdobljem života, kao i sve veći interes povjesničara za ‘obične ljude’ i ‘svakodnevne teme” te da ta disciplina “danas u brojnim akademskim sredinama zapadnoga kruga funkcionira kao prepoznatljivo i priznato historiografsko područje”.¹⁶ Treba dodati da u hrvatskoj historiografiji to još uvijek nije slučaj, pa djetinjstvo, kao i mnoge druge teme, i dalje ostaje nedovoljno istraženo.

Začeci historiografskoga bavljenja djetinjstvom smješteni su u Francusku gdje je 1960. godine Philippe Ariès objavio *L'enfant et la vie familiale sous L'Ancien Régime* (Dijete i obiteljski život za starog poretka), djelo koje je već za dvije godine bilo prevedeno na engleski, 1968. na talijanski, 1975. na njemački jezik, 1989. na srpski (*Vekovi djetinjstva*) i 1991. na slovenski jezik. Otvorilo je novo područje i značajno utjecalo na historiografiju, iako ostavlja prostor za zamjerke osnovnoj postavci o otkrivanju djetinjstva.¹⁷ Izašlo je u razdoblju izraženog oblikovanja kulture mladih koji su, u čemu se povjesničari slažu, zauzimali svoj prostor od tridesetih godina da bi njihova kultura svakodnevne i popularna kultura puni procvat doživjela u šezdesetima. Džeparac u njihovim rukama pomaže oblikovanju posebnog identiteta, osjećaja pripadnosti tinejdžerima, što je termin koji se prvi put spominje 1943. godine.¹⁸ Nakon 1940-ih na Zapadu se prvi puta može govoriti ne samo o kulturi za mlade, već o kulturi mladih koji sami postaju kreatori i ne ovise više o gotovim konceptima što ih za njih oblikuju stariji.¹⁹ Mnogim pripadnicima *baby-boom* generacije trebalo je nakon rata osigurati bolje životne uvjete od onih predratnih i ratnih, pa se može reći da se iz te skrbi u šezdesetima i sedamdesetima razvija veće zanimanje za djecu. Taj je interes, povezano sa spoznajom o teškim životnim uvjetima djece u mnogim dijelovima svijeta, u Ujedinjenim narodima 1959. doveo do Deklaracije o pravima djeteta, a potom i do proglašenja 1979. Međunarodnom

¹⁶ Hameršak, Marijana, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb, 2011., 9.

¹⁷ Kritičku analizu recepcije Arièsova djela vidi u: Hameršak, Marijana, “Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva”, *Časopis za suvremenu povijest*, 2004., 36, 3, 1061-1078; Hameršak, Marijana, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb, 2011. Usp. Krebs, Uwe, “On Cultural History and Natural History of Childhood”, *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Aida Škoro Babić i dr., ur., Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012., 14-26.

¹⁸ Heilbronner, “From a Culture for Youth to a Culture of Youth”, 579-580.

¹⁹ Isto, 577.

godinom djeteta, s naglaskom na probleme prehrane i obrazovanja u čije su rješavanje uključeni UNICEF i UNESCO. U tom razdoblju izlazi zbornik *The History of Childhood* koji je uredio Lloyd de Mause, dvadeset do trideset godina kasnije svoje preglede povijesti djetinjstva ili pojedinih njezinih aspekata objavili su, primjerice, Hugh Cunningham, Cris Jenks, Colin Heywood, Harry Hendrick i Peter Stearns.²⁰ Krajem devedesetih objavljen je i dvosveščani zbornik s naslovom *A History of Young People in the West*, pod uredništvom Giovannija Levija i Jean-Claudea Schmitta.²¹ U europskoj i američkoj historiografiji obrađivane su i teme dječjih organizacija, ponajviše onih u Sovjetskom Savezu, nacističkoj Njemačkoj i fašističkoj Italiji. Radi usporedbe s jugoslavenskim iskustvom važna su istraživanja povijesti sovjetskih pionira o kojima su pisali Catriona Kelly, Lisa A. Kirschenbaum, Susan E. Reid, Olga Kucherenko i drugi.²²

Već je spomenuto stanje istraženosti pionirske organizacije u hrvatskoj i drugim postjugoslavenskim historiografijama, no ono je tek nešto bolje kada je riječ o drugim temama iz povijesti djetinjstva. O tome je također pisala Marijana Hameršak navodeći niz autora koji su načinjali djetinjstvo iz različitih kutova. Pored njezinih vlastitih radova, izdvojiti treba povjesničarku Suzanu Leček, koja se bavila djecom u seljačkim obiteljima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća, potom Mariju Karbić, Mislavu Bertošu i druge koji su obrađivali pojedine aspekte djetinjstva u različitim povijesnim razdobljima.²³ Tema 4. istarskog povijesnog biennalea

²⁰ de Mause, Lloyd, ur., *The History of Childhood*, The Psychohistory Press, New York, 1974.; Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in the Western Society since 1500*, London & New York, 1995.; Jenks, Chris, *Childhood*, Routledge, London, 1996.; Heywood, Colin, *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*, Polity Press, Oxford, 2001.; Hendrick, Harry, *Children, Childhood and English Society, 1880-1990* (New Studies in Economic and Social History, No. 32), Cambridge University Press, Cambridge, 1997, ²2001.; Hendrick, Harry, *Child Welfare. Historical Dimensions, Contemporary Debate*, The Policy Press, Bristol, 2003.; Stearns, Peter N., *Growing Up. The History of Childhood in a Global Context*, Baylor University Press, Waco, 2005.

²¹ Levi, Giovanni, Jean-Claude Schmitt, ur., *A History of Young People in the West. Volume II. Stormy Evolution to Modern Times*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1997.

²² Ova je literatura korištena u trećem dijelu ovoga poglavlja pa se stoga ovdje ne navodi.

²³ Leček, Suzana, "Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918-1941)", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 1997., 30, 209-244; Leček, Suzana, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941.*, Srednja Europa i Hrvatski institut za povijest,

bilo je djetinjstvo i ti su radovi objavljeni u zborniku *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru* koji je uredila Marija Mogorović Crljenko, no u suvremenu povijest zalazi samo jedan prilog, onaj Milana Radoševića o jednoj istarskoj dječjoj koloniji u fašizmu.²⁴ Također, djecu i mlade u fašističkome sustavu, ali one učlanjene u Ustašku mladež, proučava Goran Miljan.²⁵ Na socijalističkoj omladinskoj organizaciji u Hrvatskoj povijest je doktorirala Tatjana Šarić.²⁶ Djetinjstvo u širem postjugoslavenskom području jugoistočne Europe u 19. i 20. stoljeću obrađuje zbornik koji su 2001. u suradnji ustanova iz Beograda i Graza na engleskome uredili Slobodan Naumović i Miroslav Kovanović.²⁷ Iste godine srednjoškolski su priručnik za istu temu, razdoblje i područje uredili Milan Ristović i Dubravka Stojanović.²⁸ O dječjoj popularnoj kulturi, dječjim časopisima te utjecajima socijalističke, ali i potrošačke ideologije i amerikanizacije pisali su tijekom posljednjih desetak godina srpski povjesničari Radina Vučetić i Zoran Janjetović, dok se pojedinim aspektima djetinjstva, školovanja, odgoja i socijalne skrbi u ranom socijalizmu bavi Sanja Petrović Todosijević.²⁹ Naposljetku, u Ljubljani

Zagreb i Slavonski Brod, 2003. Usp. Hameršak, Marijana, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb, 2011., 22-23.

²⁴ Radošević, Milan, "Dječja ljetna kolonija na pulskom poluotoku Stoja (1921.-1940.)", *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, Zbornik radova: 4. istarski povijesni biennale, ur. Marija Mogorović Crljenko, Zavičajni muzej Poreštine i dr., Poreč, 2011., 269-287.

²⁵ Miljan, Goran, "Fašizam, sport i mladež – ideja i uloga tjelesnoga odgoja i sporta u odgoju i organizaciji Ustaške mladeži, 1941.-1945.", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 2014., 46, 361-382.

²⁶ Šarić, Tatjana, *Položaj i uloga omladine i omladinskih organizacija u FH/NRH 1945.-1954. Doktorski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2011.; Šarić, Tatjana, Marijana Jukić, "Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske (1942-1990)", *Arhivski vjesnik*, 2013., 56, 269-288.; Šarić, Tatjana, "Đački domovi u Narodnoj Republici Hrvatskoj 1945.-1954. Prosvjetne i odgojne ustanove ili 'azili za prehranu i noćenje'?", *Časopis za suvremenu povijest*, 2013., 45, 3, 441-459.

²⁷ Naumović, Slobodan, Miroslav Jovanović, ur., *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, Udruženje za društvenu historiju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001.

²⁸ Ristović, Milan, Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće. Dodatni nastavni materijal za srednje škole*, Udruženje za društvenu historiju, Beograd, 2001.

²⁹ Vidi npr. Janjetović, Zoran, "Komunizam na kašičicu. Ideološki sadržaji u Politikinom zabavniku 1952-1991", *Tokovi istorije*, 2007., 4, 97-117.; Janjetović, Zoran, "Mickey

je 2012. objavljen zbornik *Zgodovina otroštva/History of Childhood* koji zaokružuje recentno bavljenje poviješću djetinjstva na području i u razdoblju u kojem je djelovao Savez pionira Jugoslavije.³⁰

Organiziranje djece u 20. stoljeću

Organiziranje društva, koje postaje sve izrazitije s industrijskom revolucijom i oblikovanjem nacionalnih država, nije moglo zaobići niti ona područja za koja se u prvi mah može činiti da bi mogla proći bez opterećivanja idejom učinkovitosti i svrsishodnosti, bez uključivanja u postroj dobrih građana, vrijednih radnika, vjernih državljana, a možda i dalje dobrih vjernika. Ubrzo je postalo jasno da budućnost svakog organiziranog društva i države ne može ovisiti samo o onima koji su bili u punoj snazi u herojsko vrijeme nastanka, već ponajviše počiva na najmlađim i budućim članovima zajednice na koje treba prenijeti sjećanje ili ideju o ispunjavanju cilja na nekoj točki pravocrtnoga puta povijesti te vjeru i nadu u napredak koji potom slijedi. Djeca tako od 19. stoljeća postaju “simboli nade društva u bolju budućnost”.³¹ Širenje takvih ideja među djecom moglo se činiti u onom dijelu dana, tjedna i godine kada su bila u školi jer obrazovni sustav koji ustrojava država od 19. stoljeća postaje mjesto oblikovanja i usmjeravanja budućih građana. S produljivanjem obaveznog obrazovanja i sve većim obuhvatom školskih obveznika obrazovni sustav u 20. stoljeću postaje još utjecajniiji, a s njime u sklopu sve jačeg interesa države zajedno djeluju sustav javnoga zdravstva, zdravstvene i socijalne skrbi o djeci.³² Djeca su se tako postupno našla u procjepu između obitelji i države, tradicionalnoga pa i patrijarhalnoga društva i onoga modernog koje javno prosvjećivanje

Mouse in a Socialist Country or the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window”, *Tokovi istorije*, 2009., 3, 162-176.; Vučetić, Radina, “Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji”, *Istorija 20. veka*, 2011., 3, 185-204.; Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.; Petrović Todosijević, Sanja, *Za bezimene. Delatnost UNICEF-a u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947-1954.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2008.

³⁰ Škoro Babić, Aida i dr., ur., *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012.

³¹ Hendrick, *Children, Childhood and English Society*, 14.

³² Usp. isto, 37-63.

smatra ne samo vrijednim promicanja, već i nametanja.³³ Jača intervencija države koja prihvaća ideju blagostanja bila je izraz brige za nacionalno potomstvo i mijenjala je ulogu roditelja, neovisno o njihovu imovinskom stanju ili razini obrazovanja. Što je država bila manje demokratska, to je veći naglasak bio na muškarcima kao vojnicima i ženama kao majkama koje će državi podariti djecu: "Djeca su prestala biti 'obiteljsko vlasništvo', a postala su 'opće' i 'državno vlasništvo'."³⁴

Međutim, vrijeme provedeno u školi kao svojevrsno radno vrijeme djeteta ostavljalo je dovoljno vremena izvan nadzora škole, države ili bilo kakve dječje organizacije. Zbog produljivanja obveznoga školovanja bilo ga je sve manje, no i dalje je zauzimalo znatan dio dana i godine. Kao i svako slobodno vrijeme, ono je potencijalno moglo biti opasno i toga su se stajališta, kada je riječ o slobodnom vremenu radnika, od 19. stoljeća držali i država i poslodavci i crkva.³⁵ To je vrijeme trebalo biti korisno upotrijebljeno i nepotrošeno uzalud, trebalo je biti ispunjeno dodatnim obrazovanjem, organiziranom zabavom, izletima i putovanjima koja odgajaju i dopunjuju stečena znanja, sadržajima koji razvijaju kreativnost i snalažljivost ili pridonose blagostanju povećavajući kvalitetu života i životni standard te po mogućnosti ne ostavljaju previše vremena za ikakvu moralno ili politički nepoželjnu djelatnost. Ili možda u pitanju potonjeg u očima države čine sasvim suprotno, ali takav učinak imaju jer su u rukama organizacija, sindikata ili stranaka koje imaju drugačiji plan za budućnost od aktualne državne politike. Sve je to bilo usmjereno prema odraslima, no školsko i slobodno vrijeme djece bilo je još lakša meta, svejedno jesu li posrijedi bile loše ili dobre namjere organizatora. Do neke je mjere također bilo svejedno jesu li akcije provodili demokratski ili nedemokratski politički režimi, oni autoritarni ili totalitarni, no preko te granice razlike su postajale ogromnima. U takvom odnosu snaga djeca su se našla ne više samo

³³ Usp. Mitterauer, Michael, "A History of Childhood. Research and Teaching in South East Europe", Naumović, Slobodan, Miroslav Jovanović, ur., *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001., 20.

³⁴ Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće*, 22.

³⁵ Usp. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 2014., 24-35.

unutar sukoba obitelji i države koja djeluje preko škole, već u ring ulaze dječje organizacije koje su nerijetko smatrale da im pripada uloga važnija od svih ostalih karika odgojnoga lanca.³⁶ Nacionalizam, militarizam i politička indoktrinacija glavna su obilježja velikih dječjih organizacija koje su u Europi počele djelovati nakon Prvoga svjetskog rata. Upravo njihovo bilo je shvaćanje o podređenosti obitelji i škole masovnoj dječjoj organizaciji.³⁷ Upravo su one pokušale širiti svoje djelovanje na izvanškolske aktivnosti, ali su svejedno preplavile i školu, gdje je dobra suradnja s nastavnicima bila od presudne važnosti za prihvaćanje novih političkih ideja.³⁸ Pored političkih dječjih organizacija koje su od svojih članova zahtijevale obaveznu prisutnost na javnim skupovima i aktivno sudjelovanje u raznim političkim manifestacijama, zloraba djece u političke svrhe proširila se i na dio slobodnoga vremena koji su ispunjavala sportska i kulturna društva jer njihova je djelatnost ili stavljena u službu masovne političke organizacije ili je takva dječja organizacija preuzela njihov rad s djecom.³⁹

Organizacije djece i mladih u 19. i 20. stoljeću afirmirale su određene državne, nacionalne ili vjerske ideje ili pak prema njima razvijale legalno ili ilegalno oporbno djelovanje.⁴⁰ Među prvim dječjim organizacijama bile su one izviđačke. U Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama od kraja 19. stoljeća djeluju izviđačka društva (*boy scouts*), od početka 20. stoljeća i slična društva za djevojčice, a aktivni su i klubovi dječaka i djevojčica pri mjesnim crkvama čiji utjecaj ne opada sve do 1920-ih, pri mjesnim tijelima vlasti, knjižnicama i sličnim ustanovama.⁴¹ Svima je bila zajednička namjera organiziranja dječjega slobodnog vremena prema zamislama odraslih te širenje kulture srednjih građanskih slojeva.⁴² Na tragu vjerskih organizacija za mlade poput Svjetskoga saveza udruženja

³⁶ Usp. Erdei, "The Happy Child", 163; Heilbronner, "From a Culture for Youth to a Culture of Youth", 582.

³⁷ Michaud, Eric, "Soldiers of an Idea: Young People under the Third Reich", *A History of Young People in the West II*, 258.

³⁸ Passerini, Luisa, "Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s", *A History of Young People in the West II*, 288.

³⁹ Usp. Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti*, 63.

⁴⁰ Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 63-85.

⁴¹ Hendrick, *Children, Childhood and English Society*, 82.

⁴² Isto, 81.

mladih kršćana (*Young Men's Christian Association*, YMCA) ili židovskoga sportskoga društva Makabi, pa i slavenskih sokolskih društava u Austro-Ugarskoj, u međuratnom razdoblju u Europi osnivaju se masovne organizacije za djecu i mlade strogo vezane uz određenu političku ideologiju i stranku.⁴³ Nakon što je 1918. u Rusiji osnovan Komsomol kao komunistička omladinska organizacija i izvoriste budućih članova sovjetske komunističke partije, na red su – u državnoj kampanji za pravilnu socijalizaciju – 1922. došla djeca koja su otada revolucionarni entuzijazam primala preko novoosnovane Svesavezne pionirske organizacije Vladimira Iljiča Lenjina, one iste koja će postati uzor svim dječjim organizacijama pod okriljem komunističkih stranaka, pa i onih u srednjoj i istočnoj Europi nakon Drugoga svjetskog rata.⁴⁴ U međuratnim godinama ideologija ove organizacije bila je izrazito internacionalistička, što je bio nastavak ruske otvorenosti prema zapadnom obrazovnom sustavu s početka stoljeća i posljedica usklađenosti s komunističkim internacionalnim načelima, sve dok 1930-ih u odgoju nije prevladao osjećaj sovjetske superiornosti, a pioniri se usmjerili prema sovjetskoj kulturi.⁴⁵ U tom razdoblju na vrhuncu su svoje djelatnosti dječje i omladinske organizacije u fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj.

U Italiji je 1926. osnovana *Opera nazionale Balilla*, nazvana prema nadimku mladoga Đenovljanina zapamćenoga u pobuni protiv Habsburgovaca 1746. i stavljena pod nadzor Ministarstva obrazovanja, no riječ je o fašističkoj dječjoj organizaciji s odgojnom, kulturnom i predvojničkom djelatnošću.⁴⁶ Djelovala je do 1937. kada je zajedno organizacijama mladeži *Avanguardisti* i *Giovani italiane* udružena u *Gioventù italiana del littorio*. Balille su bili dječaci u dobi od osam do četrnaest godina, dok su djevojčice pripadale organizaciji *Piccole italiane*. Primanje se odvijalo na svečanosti 21. travnja u čast osnutka Rima 753. pr. n. e. i novoga fašističkog praznika

⁴³ Riordan, Jim, "The Komsomol", *Soviet Youth Culture*, ur. Jim Riordan, Indiana University Press, Bloomington i Indianapolis, 1989., 18-19.

⁴⁴ Kelly, Catriona, "The Little Citizens of a Big Country". *Childhood and International Relations in the Soviet Union*, Trondheim Studies on East European Cultures and Societies, Trondheim, 2002., 2; Kuebart, Friedrich, "The Political Socialisation of School Children", *Soviet Youth Culture*, 111; Erdei, "The Happy Child", 154-155, 159.

⁴⁵ Kelly, "The Little Citizens of a Big Country", 11, 15.

⁴⁶ Passerini, "Youth as a Metaphor for Social Change", 287.

nazvanoga *Natale di Roma – Festa del lavoro*. Poželjne osobine bile su entuzijazam, gorljivost, ponos, impulzivnost i brzina, a takva su djeca postajala predani mladi ljudi koji su “istodobno bili metafora fašizma i njegovo sredstvo”.⁴⁷ Neodoljivost snažne mladosti, koja je simbol fašističkoga “novog čovjeka”, bila je jednaka privlačnosti fašizma u čijem je središtu bio kult *Ducea* Benita Mussolinija, “najboljeg sina naše velike Italije”.⁴⁸ Članovi su sudjelovali u raznim rekreativnim, sportskim, zabavnim i kulturnim aktivnostima, izletima i ljetnim kampovima, uvijek natopljenima fašističkom ideologijom. Njemački nacisti svoju su politiku među mladima kao budućim *Führerovim* sljedbenicima širili preko organizacije *Hitlerjugend*, od 1933. jedine nacističke omladinske organizacije, no sa začecima u sličnim organizacijama od 1922. i s nazivom koji je nosila od 1926. godine.⁴⁹ Za dječake u dobi od 10 do 14 godina postojala je organizacija *Deutsches Jungvolk*, a za njihove vršnjakinje *Jungmädelsbund* čije članice su po dobi bile mlađe od onih u djevojačkoj organizaciji *Bund Deutscher Mädel*. I u Njemačkoj je vječna mladost bila simbol dugovječnosti režima, isticalo se da Hitler voli djecu, Njemačka je bila jednaka Hitleru, a on je bio personifikacija nove Njemačke.⁵⁰ Novi su članovi u organizaciju bili primani 20. travnja, na Hitlerov rođendan, a očekivalo se da budu zdravi, brzi, čvrsti, vjerni Hitleru – čiji su pozdrav izvodili između 50 i 150 puta dnevno – i svojoj domovini, spremni za nju preuzeti odgovornost i uvijek dati prednost općem interesu pred vlastitim.⁵¹ Sudjelovali su u javnim manifestacijama, boravili u kampovima, bavili se sportom, kulturom i aviomodelarstvom, pratili su za njih pripremljene časopise i radijske emisije. Rasno nečista djeca ovim sadržajima nisu imala pristupa i bila su prezrena, a nacističke su organizacije, posebno u usporedbi s drugim europskim masovnim organizacijama za djecu i mlade, redovito bile najviše spremne iskazati mržnju i pribjeći fizičkome nasilju, pa su pripadnici Hitlerove mladeži krajem Drugoga

⁴⁷ Isto, 315.

⁴⁸ Malvano, Laura, “The Myth of Youth in Images: Italian Fascism”, *A History of Young People in the West II*, 251.

⁴⁹ Heilbronner, “From a Culture for Youth to a Culture of Youth”, 581.

⁵⁰ Michaud, “Soldiers of an Idea”, 261.

⁵¹ Isto, 266.

svjetskog rata fanatično podržavali rasizam, antisemitizam, militarizam i nacionalizam.⁵²

U međuratnim i ratnim godinama ove ili slične organizacije djelovale su i na hrvatskom i jugoslavenskom prostoru koji je poznavao tradiciju skautskog, vjerskog i političkog odgojno-kulturno-sportskog udruživanja djece i mladih od 19. stoljeća.⁵³ Talijanske fašističke organizacije imale su svoje ogranke i razgranatu djelatnost na istočnojadranskom teritoriju koji je pripao Italiji. *Opera nazionale Balilla* fašizirala je dječju ljetnu koloniju u Puli na čijem je ulazu stajao natpis: "Ovdje smo jer to želi Duce"; dok su iz uprave kampa provincijskom prefektu poručivali: "Uvjeravam Vašu Plemenitost da ću s talijanskim duhom i fašističkom odanošću izvršiti zadaću i odgojiti djecu u znaku ljubavi prema Domovini, Kralju i Duceu."⁵⁴ Po uzoru na njemačka, talijanska i slovačka iskustva, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ustaški je pokret svoj najmlađi pomladak okupljao u organizacijama Ustaška uzdanica, za djecu u dobi od sedam do jedanaest godina, i Ustaški junak, za one do četrnaest godina. Mladi su, kao naraštaj nezagađen starim idejama, trebali njegovati i unaprijediti stvorenu državu i njezin politički sustav te tako sudjelovati u izgradnji novoga čovjeka i novoga Hrvata.⁵⁵ Važna je odgojna uloga u tom procesu pripala sportu koji je kroz rasonodu i zdravo natjecanje sudjelovao u oblikovanju "zdravih, jakih, beskompromisnih i poštivovanih sljedbenika ustaške ideje i prakse".⁵⁶ Međutim, znatno dulje i cjelovitije od fašističkih i nacističkih utjecaja na organiziranje djece u Hrvatskoj djelovala je komunistička praksa prenijeta iz Sovjetskoga Saveza koja je na osnovi međuratnih začetaka u potpunosti zaživjela tijekom rata unutar Narodnooslobodilačkoga pokreta i na slobodnom teritoriju pod njegovim nadzorom te se nastavila tijekom sljedećih 45 mirnodopskih godina.

Socijalistička Jugoslavija u tome nije bila iznimka jer pionirske organizacije po uzoru na sovjetsku nastale su u vrijeme Hladnoga rata u svim državama kojima su vladali komunisti, pa i u onima koje su imale višestranački sustav, ali su komunističke ili socijalističke

⁵² Heilbronner, "From a Culture for Youth to a Culture of Youth", 581.

⁵³ Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 80-83.

⁵⁴ Radošević, "Dječja ljetna kolonija na pulskom poluotoku Stoja", 277, 281.

⁵⁵ Miljan, "Fašizam, sport i mladež", 362-368.

⁵⁶ Isto, 379.

stranke podržavale djelovanje svoje dječje organizacije, primjerice u Belgiji, na Cipru, u Italiji, Finskoj, Portugalu i Španjolskoj, a još 1920-ih i 1930-ih i u Sjedinjenim Američkim Državama. Djeca su pionirima postajala ili i dalje postaju u Kini (*Zhōngguó shàonián xiānfēngduì*), Sjevernoj Koreji i na Kubi (*Organización de Pioneros José Martí*) te u drugim azijskim i afričkim zemljama. Pioniri su postojali u svim državama sovjetskoga bloka, iako su organizacije povremeno mijenjale naziv ili strukturu: u Njemačkoj Demokratskoj Republici (*Die Pionierorganisation Ernst Thälmann*), Čehoslovačkoj (*Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže*), Poljskoj (*Związek Harcerstwa Polskiego*, bliži izviđačima), Mađarskoj (*Úttörőszövetség*), Rumunjskoj (*Organizația Pionierilor*) i Bugarskoj (*Димитровска пионерска организација Септемвријче*).⁵⁷ Svoju su pionirsku organizaciju imala i albanska djeca (*Pionierët e Enverit*). Mnoge su od ovih organizacija bile udružene u komunistički i socijalistički usmjeren Međunarodni odbor dječjih i omladinskih pokreta (*Comité international des mouvements d'enfants et d'adolescents*, CIMEA), koji je 1958. proizašao iz Svjetske federacije demokratske omladine (*World Federation of Democratic Youth*, WFDY), osnovane 1945. u Londonu, no potom u hladnoratovskim okolnostima prosovjetski usmjerene, dok su zapadne udruge osnivale svoje međunarodne saveze.⁵⁸ Među pionirskim organizacijama razvijala se međunarodna suradnja, članovi su se posjećivali bilateralno te se družili u međunarodnim ljetnim kampovima. Odore su bile slične, marame najčešće crvene, kape različite, a svima zajednički sklad internacionalizma i patriotizma, poštivanje nacionalnoga vođe, zahvalnost za sretno djetinjstvo i vjera u svijetlu budućnost.

S obzirom na njezinu moć utjecaja, ali još više na zadovoljavajuću razinu istraženosti i dostupnost literature, moguće je поближе predstaviti djelovanje sovjetske pionirske organizacije (*Всесоюзная пионерская организација имени В. И. Лѐнина*) koja je sudjelovala u

⁵⁷ Pojedine organizacije spomenute su u: Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti*, 67; Erdei, "The Happy Child", 154-155; Erdei, "Odrastanje u poznom socijalizmu", 208-209. O bugarskim pionirima vidi: Popova, Kristina, "Under the Scarlet Scarf: The Education of Pioneer Troop Leaders During Socialism", *Social Care under State Socialism (1945-1989). Ambitions, Ambiguities, and Mismanagement*, ur. Sabine Hering, Barbara Budrich Publishers, Opladen i Farmington Hills, 2009., 55-63. Čini se da bi najpotpuniji popis ipak mogao biti onaj koji donosi Wikipedia u natuknici Pioneer Movement.

⁵⁸ Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 84-85.

socijalističkom odgoju i izgradnji novoga čovjeka, razvijala poželjne karakterne osobine te ljubav prema domovini i sovjetskim narodima. Pionirima su učenici postajali nakon dvogodišnjega članstva u Oktobrićima (Oktobristi), dakle u trećem razredu osnovne škole kao devetogodišnjaci, i to ostajali do stupanja u Komsomol u dobi od četrnaest godina.⁵⁹ U razvoju pionirske organizacije razaznaju se tri razdoblja: prvih deset godina pristup odgoju bio je izrazito internacionalistički, od 1932. naglasak je na nacionalnome ponosu i sovjetskom identitetu, a od 1955. djelovanje zajedno obilježavaju povratak internacionalizmu te isticanje sovjetske superiornosti i Sovjetskoga Saveza kao “jedinstvenoga dječjeg raja” koji, vjerovalo se, djeci pruža bolje životne uvjete od onih u inozemstvu.⁶⁰ Potonja poruka bila je prisutna od 1930-ih kada su pioniri Josifu Visarionoviču Staljinu zahvaljivali na sretnom i radosnom djetinjstvu, boljem no igdje drugdje.⁶¹ Štoviše, smatralo se da je Sovjetski Savez najbolje mjesto za život, što je mnogu djecu ispunjavalo osjećajem sigurnosti i pravde, a vođa se predstavljao kao “najbolji prijatelj djece”.⁶² Staljinov kult ličnosti među djecom gradio se od 1929., nakon proslave pedesetoga rođendana, i temeljio se na slici jake i odlučne osobe, svemogućega vladara nadljudskih sposobnosti, izravno odgovornoga za živote i sudbinu djece, daleke i stroge osobe za razliku od pristupačnoga Lenjina, no svejedno očinske figure koja pruža ljubav i zaštitu te služi kao uzor u svojoj dječjoj i odrasloj dobi.⁶³ Uzbuđenju oko vođe pridonosili su susreti s njim u Kremlju i postupak odabiranja djece za tu misiju koja ih je mogla uzdignuti u dječjoj hijerarhiji.⁶⁴ Osim Staljina, pioniri su štovali junake iz vlastitih redova, poput Pavlika Morozova koji je 1931. kao trinaestogodišnjak u pismu vlastima prijavio vlastita oca zbog veza s bogataškim obiteljima te tako postao uzor u izgradnji novoga čovjeka, ujedno i simbol slijepe odanosti.⁶⁵ Tražeći odmak od prethodnika, Nikita Sergejevič Hruščov morao je demontirati postojeći kult ličnosti, ali je vrijeme reformi

⁵⁹ Isto, 70.

⁶⁰ Kelly, *The Little Citizens of a Big Country*, 13, 32.

⁶¹ Isto, 20-21; Kelly, “Riding the Magic Carpet”, 208.

⁶² Kelly, “Riding the Magic Carpet”, 220.

⁶³ Isto, 199-203, 213-215.

⁶⁴ Isto, 217.

⁶⁵ Lugarić Vukas, “Boško Buha i Pavlik Morozov”, 133-134.

i zatopljivanja međunarodnih odnosa iskorišteno i za razvijanje novoga pristupa u radu s pionirima. Razvija se slika idiličnoga sovjetskog djetinjstva u kojem umjetnički, tehnički i znanstveni sadržaji te razvijanje igre i mašte postaju osnove odgoja i zamjenjuju izravnu političku indoktrinaciju.⁶⁶ Osmišljavaju se nove izvanškolske aktivnosti kojima je, u skladu s devetnaestostoljetnom teorijom o potrebi za izdvojenim dječjim prostorom, trebalo osigurati nova, sigurna i izdvojena mjesta događanja koja su zamišljena kao prostori utopije, mjesta iz bajke, “gradovi radosti” i “pionirske republike”.⁶⁷ Najreprezentativnija nova građevina bila je modernistička Pionirska palača u Moskvi, čiji je kamen temeljac položen 1958. na četrdesetu godišnjicu Komsomola, a otvorenje upriličeno 1962. povodom dvadesete godišnjice pionirske organizacije.⁶⁸ Predstavljala je “inkubator budućega komunističkog društva” i najavljivala kako će budućnost izgledati u cijeloj zemlji.⁶⁹ Kao njezin izvangradski kontrapunkt djelovao je veliki dječji kamp u Arteku na Krimu gdje su sovjetski pioniri, ali i njihovi brojni gosti iz sličnih inozemnih organizacija, kroz druženje učvršćivali zdravlje, razvijali izdržljivost i timski duh.⁷⁰ Uloga dječjih ljetovališta i pionirskih domova bila je poglavito ispuniti slobodno vrijeme, dati mu odgojni smisao i izvući djecu iz raznovrsnih opasnosti neorganiziranih aktivnosti pred vlastitom kućom, u susjedstvu i na ulici.⁷¹ Takva izvanškolska djelatnost pionirske organizacije stavljena je u prvi plan 1957. kada je pozornost usmjerena na dječju kreativnost, inicijativnost, samopouzdanje i solidarnost, no istodobno je trebalo razvijati čvrstu stranu komunističke svijesti čemu su na svoj način pridonosile ritualne manifestacije, skupovi, povorke sa zastavama, glazbom, simbolima i sloganima.⁷² Ta militarizirana strana ogledala se i u predvojničkoj obuci koja se provodila u posebnim ljetnim kampovima, pa i za pionire starije od deset godina kako bi

⁶⁶ Reid, Susan E., “Khrushchev’s Children Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962”, *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley i Susan E. Reid, Berg, Oxford – New York, 2002., 142, 149.

⁶⁷ Isto, 142, 146-147, 156.

⁶⁸ Isto, 158.

⁶⁹ Isto, 141.

⁷⁰ Isto, 146; Kelly, “*The Little Citizens of a Big Country*”, 29.

⁷¹ Isto, 149.

⁷² Isto, 148.

bili spremni za obranu i borbu protiv “reakcionarnih imperijalističkih snaga”.⁷³ No i u tome je trebalo znati pogoditi pravu mjeru jer je pretjerana vojnička disciplina među polaznicima mogla dovesti do neposlušnosti i pobuna.⁷⁴ Usprkos važnosti spomenutih izvanškolskih aktivnosti, škola je ostala žarište koje je povezivalo pionirsku organizaciju s roditeljima i društvenom sredinom potvrđujući se tako kao “najvažniji čimbenik političke socijalizacije”, ali i ustanova čija je zadaća, uz ostalo, bilo i uklanjanje stranih utjecaja na učenike kao posebno ranjivu skupinu, među njima i djelovanje protiv američke potrošačke kulture.⁷⁵ Krajem sedamdesetih u sklopu poticanja učeničke samouprave uvode se učenički odbori (*učkom*).⁷⁶ Od 1978. ta su tijela brinula o uspjehu učenika, pomagala nastavnicima i motivirala učenike za razne radne zadatke i akcije. Međutim, nepostojanje jasne granice između djelovanja ovih odbora te pionira i Komsomola dovodilo je do zabuna i nesnalaženja te su *učkomi* kroz nekoliko godina odumirali uslijed slabe aktivnosti i nezainteresiranosti. Naposljetku, znanstvena obrada sovjetskoga slučaja ne može zanijekati važnost uspješnoga djelovanja masovnih organizacija među djecom i mladima u društvu koje se ubrzano mijenjalo modernizacijskim procesima, kao što ne poriče ni političko indoktriniranje, no u najmanju ruku između redaka ističe da sličnih nastojanja nisu bile lišene ni demokratske organizacije na Zapadu.⁷⁷ Literatura postavlja i zanimljivo pitanje o položaju pionira unutar takve odgojne politike i nemogućnosti kvalitetnoga prikupljanja njihovih dojmova iz djetinjstva metodom usmene povijesti te nudi razumljivu interpretaciju prema kojoj djeca svoje upletenosti u izgradnju novoga čovjeka i sudjelovanja u kultu ličnosti najčešće nisu bila svjesna.⁷⁸

Mnogi elementi iz sovjetske pionirske organizacije mogu se prepoznati u djelovanju Saveza pionira Jugoslavije, baš kao što su sve dječje organizacije od kraja 19. i tijekom 20. stoljeća u mnogočemu strukturno slične, iako sadržajno različite kada se u obzir uzmu radikalnost u polazištima i njihovoj provedbi, stupanj militarizacije

⁷³ Kuebart, “The Political Socialisation of School Children”, 105-109.

⁷⁴ Isto, 113.

⁷⁵ Isto, 103-104; Kelly, “*The Little Citizens of a Big Country*”, 22.

⁷⁶ Kuebart, “The Political Socialisation of School Children”, 114-116.

⁷⁷ Usp. Riordan, “The Komsomol”, 138.

⁷⁸ Kelly, “Riding the Magic Carpet”, 200, 219.

ili okrenutosti zabavi i kreativnosti, promicanje internacionalizma ili nacionalne i rasne isključivosti. Kao i na mnogu drugu djecu, i na jugoslavenske su pionire primjenjivana slična shvaćanja odgoja, ideje o oblikovanju novoga čovjeka, odnosu prema vođi države i patriotizmu, uzorima i junacima, ali i one o slobodnome vremenu, zdravlju i odmoru, kreativnosti i radišnosti, razvijanju upravljačkih sposobnosti na razini pionirskih ili učeničkih samoupravnih tijela. Konačno, svaka dječja organizacija služila je kao priprema za uspješniji život u odrasloj dobi i usklađenije djelovanje s vrijednostima koje je društvo na ovaj ili onaj način naučilo smatrati svojima.

Društvena briga o djeci

Savez pionira od početaka do reforme

Postojanje masovne dječje organizacije koja djeluje u školi i izvan nje te nudi odgojno-zabavne sadržaje za slobodno vrijeme i gaji ljubav prema domovini, Titu i partiji mora se postaviti u složen kontekst društvenih odnosa te političkih mijena kroz koje je Jugoslavija prolazila tijekom četrdeset i pet godina svojega postojanja. Jugoslavija nije bila uvijek ista, mijenjala su se stajališta Saveza komunista, novim se domaćim i inozemnim uvjetima prilagođavala i Titova politika. Iako promjene nisu bile takve da bi poništile zajednički nazivnik na kojem je sustav počivao, jedno je govoriti o organiziranju djece u ratnim uvjetima, drugo do sukoba sa Sovjetima i društvene reforme, treće do druge polovice pedesetih, četvrto do Titove smrti i peto nakon nje. Savez pionira prilagođavao se promjenama i uspijevaio se održati, iako se u jednom od ovih razdoblja to činilo gotovo nemoguće. Pored ovih kronološki uvjetovanih promjena, dječja organizacija niti sinkronijski ne može djelovati sama za sebe, već mora biti povezana s organizacijom odraslih koja će osmisliti program rada, doći do financijskih sredstava i planirano provesti u djelo. Organizacija odraslih ne mora biti uvijek ista, a postoji li više takvih organizacija, među njima može doći do nesuglasica oko toga tko je bolje radio i kada su djeca na pravi način bila izložena socijalističkom odgoju. Ako se dio aktivnosti s djecom odvija u školi i ako su školski razredni odjeli i škola u cjelini okvir unutar kojeg i dječja organizacija oblikuje svoje sastavnice i gradi organizacijsku strukturu, sve to ne može proći bez usklađenog odnosa sa školom i obrazovnim vlastima te podjele djelokruga između nastave i izvannastavnih aktivnosti u nadležnosti dječje organizacije. Zaboraviti ne treba niti promjene nastavnih programa i udžbenika te školske reforme kojima se usput mora prilagođavati redovita djelatnost škole. Ako su nastavne i izvannastavne aktivnosti često povezane i ako jedne i druge vode nastavnici, tada mnogo toga ovisi o njihovu obrazovanju, pripremljenosti i sposobnosti, volji i želji da iz ponuđenih mogućnosti oblikuju ono najbolje i najviše što djeca

moгу dobiti. Kako u tom poslu nisu mogli biti sami, nastavnicima su pomagali stariji učenici koji više nisu bili članovi dječje organizacije i tako su povezivali dvije organizacije osnovane za mladi naraštaj – pionirsku i omladinsku – čiji je odnos ovisio o promjenama u nadležnosti nad Savezom pionira.

Zaduženima za pionirsku djelatnost početkom osamdesetih bilo je jasno da Savez pionira nije imao jednostavan razvojni put, kako se to iz dječje perspektive moglo činiti.

Imao je i svoje samostalne probleme i specifične putove, a razvoj nije išao samo pravolinijski; bilo je puno uspona i mnogo uspjeha, ali i dosta zastoja, stagnacija i dilema.⁷⁹

Povijest je možda najbolje započeti od početka, čak i prije jer je Savez pionira Jugoslavije stidljivo sam svoju prapovijest pronalazio u međuratnom razdoblju, u dječjoj grupi Budućnost i dječjim planinarskim grupama. Međutim, kontinuitet ovih grupa prema Savezu pionira u poratnom razdoblju nije njegovan, već su koraci poduzeti za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe označavali pravi začetak nove organizacije.⁸⁰ Grupe Budućnost osnivale su se u Srbiji već nešto prije Prvoga svjetskog rata pod utjecajem Srpske socijalističke demokratske partije i djelovale u sklopu radničkoga pokreta. Ideju je Dragutin Vladislavljević preuzeo iz Belgije te nakon proleterskih nedjeljnih škola za djecu 1913., godinu kasnije u Beogradu osnovao prvu dječju grupu Budućnost u kojoj je bilo stotinjak radničke djece u dobi od šest do dvanaest godina.⁸¹ Nakon poratnog ujedinjenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca već je 1919. na kongresu ujedinjenja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) istaknuto da je poseban zadatak ženskoga pokreta pokretanje organizacije za najmlađe.⁸² Iste godine osnovan je Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i započeli su upisi u grupe Budućnosti,

⁷⁹ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36.

⁸⁰ Primjer spomena predratnih grupa u: Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 1231, Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske (RK SSOH), 1231-3 CK NOH, 185, *Naš list*, glasilo odreda Pionirskog grada, 1952., 1, 5, 6.

⁸¹ Ogrizović, Mihajlo, *Dječja grupa Budućnost – preteča Saveza pionira Jugoslavije*, Radničke novine, Zagreb, 1989., 10. Prema: IHRPJ-KI-1924-93, br. KPJ-85-KPJ, kopija, IX, KPJ, Zagreb, 1.

⁸² Isto, 11. Prema: Historijski arhiv KPJ, II, Kongresi i konferencije KPJ, 1919-1937, Beograd, 1950, 25.

a godinu kasnije u Vukovaru je drugi kongres iste stranke, tada preimenovane u Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ), donio Rezoluciju o organizaciji rada u dječjoj grupi Budućnost i svoj proleterskoj djeci poslao “tople poljupce”.⁸³ U izravnome radu s djecom i preko dječjega lista *Budućnost* cilj je bio razvijati iskrenost, otvorenost, ponos, samostalnu inicijativu i stvaralaštvo te pripremati djecu koja će kao odrasli moći biti “izvršni agitatori i vođe pokreta”.⁸⁴ Usprkos napadima državnoga režima uslijed zabrane komunističkoga djelovanja te negodovanju buržoazije i klera grupe su se osnivale u svim dijelovima zemlje, a one u Vukovaru i Osijeku, primjerice, brojile su 1920. po 150 članova.⁸⁵ Slavio se Dječji tjedan i čitao list *Budućnost* koji je te godine, pod motom *Djeco radnika sviju zemalja – zagrlite se*, tiskan u nakladi od 4500 primjeraka, da bi potom u *Obznanom* izmijenjenim političkim uvjetima iz podnaslova izgubio pridjev *proleterski* i kao *zabavno-poučni list za mladež* izlazio do diktature 1929. godine.⁸⁶ List je promicao ideju besplatnoga školovanja i suvremeno opremljenih škola, zdravu prehranu i zdrav tjelesni razvoj djeteta, obavezne liječničke preglede i školu bez vjeronauka te isticao nove dječje domove u Rusiji kao primjer koji treba slijediti.⁸⁷ Pored toga, KPJ je iz ilegale utjecao na sindikate i radnička planinarska društva Prijatelji prirode čiji su izleti u drugoj polovici tridesetih služili širenju komunističkih ideja. U Zagrebu su komunisti bili povezani s Radničkom planinarskom zajednicom i njezinim dječjim grupama, dječjim sekcijama Prijatelja prirode, te uključeni u organiziranje ljetnih kolonija radničke djece, što nije prolazilo bez idejno-političke i moralne poduke.⁸⁸ Postojale su mnoge druge grupe, nepovezane s Budućnosti ili planinarima i među njima se za članove već prije rata počeo koristiti naziv *pionir*.⁸⁹ U zagrebačkim grupama pjevale su se borbene pjesme, a Budućnost je imala i svoj jutarnji zavjet.

⁸³ Isto, 12-13. Prema: isto, 52-53.

⁸⁴ Isto, 15. Prema: IHRPJ, 5.

⁸⁵ Isto, 28.

⁸⁶ Isto, 38, 44; Paravina, Emil, *Kako da pripremimo svečano primanje u Savez pionira* (AMPO 3), SDND SRH, Zagreb, 1964., 40.

⁸⁷ Isto, 46-50.

⁸⁸ Ogrizović, *Dječja grupa Budućnost*, 58-60.

⁸⁹ Isto, 61.

Ja znam svoj cilj i put svoj znam,
Ja znadem kud ću poć,
To nije blizu, to ja znam
al ja ću ipak doć.
O dodite druzi složno svi,
mi na put ćemo poć,
i uvijek čvrsti, sigurni,
svom cilju ćemo doć.
U cilj daleki uperen je
čvrst pogled moj.
Idući k njemu nikada
ja neću reći – stoj.⁹⁰

Jutarnji zavjet proleterčeta

Oče naš, koji svakog dana žuriš
na posao, Tvoje je ime – Proleter.
Neka se slavi ime Tvoje, neka
dode trenutak kada će Ti se svaki
diviti i kada će samo Tvoja volja
carevati... Neka ničega ne bude
što bi nas dovelo u iskušenje i
odvelo putem, koji ne vodi tamo,
gdje je spas Radnom čovječanstvu.
Neka tako bude, jer tako
mora biti!⁹¹

U ratnim okolnostima i po prelasku djelovanja KPJ iz mirnodopskih ilegalnih u specifične ratne uvjete nije trebalo dugo čekati na pokretanje dječje organizacije po uzoru na sovjetska međuratna iskustva. Čini se da je partija već 1941. SKOJ-u dala inicijativu za pokretanje Saveza pionira.⁹² SKOJ krajem 1941. i 1942. pod okriljem Narodnooslobodilačkoga pokreta na slobodnom teritoriju ustrojava dječje čete i udruge različitoga naziva, no riječ pionir u upotrebi je već tijekom 1941. godine.⁹³ U Hrvatskoj od 1941. djeluje Savez mlade generacije čiji je Glavni odbor na inicijativu Agitpropa u lipnju 1942. objavio prvi od sedamnaest ratnih brojeva dječjega lista *Pionir* i u njemu hrvatsku i srpsku djecu Like pozvao u borbu za slobodu, protiv fašizma, za “bolji i ljepši život djece”.⁹⁴ Na velikom slobodnom teritoriju Bihaćke republike u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj samo koji dan poslije osnivanja AVNOJ-a u izvještaju CK SKOJ-a spominje se “dječja organizacija Saveza pionira”.⁹⁵ Bilo je to nepu-

⁹⁰ Isto, 61.

⁹¹ Paravina, Emil, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), SDND NRH, Zagreb, 1951., 44; Paravina, *Kako da pripremimo svečano primanje u Savez pionira* (AMPO 3), 40.

⁹² HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

⁹³ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 17; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 23.

⁹⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 31; Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 17-18.

⁹⁵ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 24. Prema: *Bihaćka republika I*, Bihać, 1965., 340.

nih mjesec dana prije službenog osnivanja Saveza pionira na Prvom kongresu Ujedinjenoga saveza antifašističke omladine Jugoslavije, održanog u Bihaću 27. prosinca 1942., a dokaz toga čina nalazi se u kongresnoj rezoluciji koja među zadacima navodi “rad među našom djecom – organiziranje Saveza pionira”.⁹⁶ Datum donošenja kongresne rezolucije ubuduće će se obilježavati kao Dan pionira, no ne tijekom niti odmah nakon rata, već tek od 1972. godine.⁹⁷ To je bilo tako dijelom sigurno i stoga što ne postoji zasebna odluka o osnivanju nakon koje bi ni iz čega započelo djelovanje Saveza pionira, nego je rezolucijom potvrđeno već postojeće djelovanje na terenu i dan poticaj okupljanju unutar zajedničke organizacije pod jedinstvenim nazivom, i to svih, a ne samo djece komunista, iako je bilo i takvih nastojanja.⁹⁸ Još se jedan prijedlog pojavio tijekom rata, a pojavljivat će se i kasnije – odnos Saveza pionira i škole. Naime, u nekim krugovima SKOJ-a i USAOH-a postojala su mišljenja da pionirska organizacija jakim idejno-političkim i moralnim odgojem može zamijeniti školu, pa je u školama gdje su učitelji pripadali omladinskim organizacijama Savez pionira u ratno doba bio nositelj svih društvenih aktivnosti u školi. S druge strane, bilo je učitelja koji su smatrali suvišnom pionirsku organizaciju čije bi se djelovanje preklapalo sa školskim. Već je tada bilo jasno da ova dva shvaćanja valja pomiriti i pronaći najbolje rješenje.⁹⁹ Još istoga mjeseca kada je stigao kongresni poticaj radu s pionirima Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku sastavio je Upute za odgojno-obrazovni rad s najmlađom generacijom na oslobođenom teritoriju Hrvatske, a u slobodnome Divoselu s radom je započela jedna od prvih službeno osnovanih organizacija Saveza pionira.¹⁰⁰ Na slobodnom je teritoriju Savez pionira sigurno bio od značajne pomoći u prosvjećivanju i opismenjivanju, prikupljanju pomoći za borce i skrbi za ratnu siročad. Prema završnom oblikovanju ustrojstva na jugoslavenskoj razini išlo se u zadnjim mjesecima rata, pa je Centralni odbor USAOJ-a po-

⁹⁶ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 24. Prema: *Dokumenti historije omladinskog pokreta Jugoslavije*, sv. I, Beograd, 1953., 69.

⁹⁷ Paravina, Emil, priir., *Naša organizacija Savez pionira Jugoslavije. Program, upute, pitanja, zadaci, odgovori*, SDND SRH, RSSP, Zagreb, 1987., 40.

⁹⁸ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 37.

⁹⁹ Isto, 102-103, 108-109.

¹⁰⁰ Isto, 30-34, 26.

četkom 1945. radi ujednačavanja djelovanja donio propise o radu, a 25. ožujka 1945. Statut organizacije mladih pionira Demokratske Federativne Jugoslavije.¹⁰¹

I nakon rata pioniri ostaju u nadležnosti omladinske organizacije novoga naziva. Prvi poratni Statut Saveza pionira Jugoslavije na svom 5. plenarnom sastanku donijelo je Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije 25. rujna 1946. i on je vrijedio sve do novoga Statuta SPJ prihvaćenoga na 13. plenumu CK NOJ 26. lipnja 1949. godine.¹⁰² Do tada je već došlo do ujedinjenja NOJ-a i SKOJ-a, koje je obavljeno na kongresu u prosincu 1948., a svojim je novim statutom iz 1951. omladinska organizacija određena kao “samostalna, borbena, demokratska, jedinstvena organizacija” koja okuplja mlade i odgaja ih “u duhu ljubavi i odanosti prema našoj socijalističkoj domovini – FNRJ i mobilizira omladinu u izgradnji socijalističkog društva u našoj zemlji”.¹⁰³ Iz dokumentacije NOH-a može se vidjeti na koji su se način omladinci u drugoj polovici četrdesetih nosili s brigom o pionirima. U organizacijskom su smislu bili dobro pripremljeni jer je unutar Zemaljskoga vijeća NOH djelovao Pionirski odjel koji je kroz svojih pet odsjeka – organizacijski, prosvjetno-odgojni, kadrovski, onaj za izvanškolske ustanove i fiskulturni – mogao dobro upravljati Savezom pionira i njegovom djelatnošću od kotarskih, gradskih i odrednih štabova, seminara i tečajeva za pionirske rukovodioce, do kulturno-umjetničkog i ideološkoga rada, pionirskih i dječjih domova, tjelesne kulture i ljetovališta.¹⁰⁴ Međutim, teškoće su najčešće nastajale na terenu gdje se sve zamišljeno na otežan način provodilo u djelo. Najčešće se isticao problem “kampanjskoga rada”, odnosno rada s djecom od manifestacije do manifestacije ili od praznika do praznika, često samo po direktivi s viših razina, što je rezultiralo prepoznavanjem površnosti i nedostatnoga pravilnog idejno-političkog odgoja pa i nedovoljnog

¹⁰¹ Isto, 180-181; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 32.

¹⁰² Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36-37. Usp. Šarić, *Položaj i uloga omladine i omladinskih organizacija*, 180.

¹⁰³ Šarić, Jukić, “Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija”, 271.

¹⁰⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Poslovnik Pionirskog odjela Zemaljskog vijeća Narodne omladine Hrvatske [1948.].

utjecaja na poboljšanje školskog uspjeha pionira kao i nepostojanja sustavne svakodnevne brige za izvanškolski rad.¹⁰⁵

Razloge za takovo stanje na selu treba tražiti u zapostavljanju i potcjenjivanju rada organizacije Saveza pionira od strane komiteta Partije i osnovnih partijskih organizacija, u malom broju utvrđenih i osposobljenih rukovodilaca za rad sa Savezom pionira, te u slaboj materijalnoj bazi za razvitak organizacije Saveza pionira.¹⁰⁶

Dakle, jedan od razloga bio je nedostatak financijskih i drugih sredstava za kontinuirani rad, no znatno češće istican je problem kadrova, od nastavnika do pionirskih rukovodilaca, posebice izvan gradskih sredina. Godine 1949. u Hrvatskoj je bilo stotinu načelnika kotarskih i gradskih štabova Saveza pionira, no u CK NOH zaključili su da njih čak 27 nema zadovoljavajući školsku spremu, što ih je sprječavalo u boljem obavljanju posla pa i u oslobađanju od straha u komunikaciji sa zaposlenima u području prosvjete i kulture.¹⁰⁷ Međutim, pored toga što su kotarski načelnici završili od četiri do šest razreda osnovne škole, a gradski od tri do osam razreda gimnazije, smatralo se da oni nisu dovoljno dugo bili članovi partije jer je taj staž iznosio od sedam mjeseci na području Bjelovara do dvije godine u Dalmaciji. Nadalje, na dužnosti su se nakon završenoga tečaja nalazili vrlo kratko – u trenutku izvještaja na dužnosti je bilo samo 14 od oko 70 kotarskih načelnika koji su završili saveznu ili republičku školu – jer su bili raspoređeni na druge poslove ili smijenjeni, pa nisu mogli steći dovoljno iskustva u radu s pionirima, a iskustvo rada s djecom ionako im je bilo skromno jer su to uglavnom bili samo službenici. Otuda nastojanja za boljim odabirom kadrova i njihovim duljim zadržavanjem na poslu nakon završene škole ili tečaja za pionirske načelnike, kao i za podređivanjem rada SP-a školi, čime bi učitelji i drugi stručnjaci dobili jaču ulogu i organizaciju

¹⁰⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Rad SP u 1946/47. i zadaci u novoj školskoj godini; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Godišnji izvještaj 1947. – Pionirska organizacija; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Rad pionirske organizacije u 1948.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949].

¹⁰⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949].

¹⁰⁷ Isto.

preuzeli od priučenih birokrata.¹⁰⁸ Loši kadrovi bili su razlog što su iz Like, primjerice, izvještavali o tome da kotarska rukovodstva NOH “ne shvaćaju važnost pionirske organizacije i još se nisu privikla na stalnu i svestranu pomoć toj organizaciji”, a uz to su radili po starom statutu i kasnili s osnivanjem pionirskih štabova zbog čega je “zavladala anarhija”.¹⁰⁹ Još se jedno organizacijsko pitanje pokušalo riješiti u drugoj polovici četrdesetih: neprilagođenost rada mlađoj djeci zbog čega su ona u dobi od šest do devet godina 1949. bila izdvojena u organizaciju Podmladak, no ondje gdje se uopće uspjela osnovati, ona je već sljedeće godine prestala s radom.¹¹⁰

Prijelomne pedesete

Na tragu ranijih zapažanja iz 1947. da u Savezu pionira djeci “nije pruženo dovoljno zabavnog života, niti dječjeg veselja” te ideja Milovana Đilasa, kao jednog od sekretara KPJ, iz 1949. o ulozi masovnih organizacija u socijalističkom odgoju i izgradnji novoga čovjeka uslijedili su u ljeto 1950. – u jeku priprema opće društvene reforme kojom je uvedeno i radničko samoupravljanje – veći reformski zahvati u Savezu pionira.¹¹¹ Pokrenulo ih je pismo koje je Đilas tada sastavio u ime CK KPJ nakon zajedničkih razmatranja toga tijela i CK NOJ. Uz sadržajne zamjerke radu – poput ponovljene ocjene o manjku igre i zabave – ono što je pokrenulo organizacijsku reformu bile su ocjene prema kojima je dječja organizacija podlegla “šabloniziranom i krutom sadržaju rada” i “uvođenju pretjeranog vojničkog duha i discipline” te da je stoga “još uska i nedovoljno popularna

¹⁰⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Rad SP u 1946/47. i zadaci u novoj školskoj godini; Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 217, Savezna škola za rukovodioce pionirskim organizacijama, dokumentacija 1949-1950.

¹⁰⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, NOH, Okružni odbor Lika, 3.12.1946.

¹¹⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Podmladak, 29.8.1949.; CK NOJ, Odluka o osnivanju dječje organizacije Podmladak; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949.].

¹¹¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Godišnji izvještaj 1947. – Pionirska organizacija; Đilas, Milovan, “Problemi školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji (Referat na III plenumu CK KPJ)”, *Savremena škola*, 1949., 4, 8-10, 13.

među djecom”.¹¹² CK KPJ pismom je tražio “korijenite izmjene u sistemu rukovođenja i načinu rada”, dakle reformu koja bi dovela do oblikovanja odgojno-zabavnoga karaktera organizacije i uskladi-la je s novim samoupravnim i desovjetizacijskim smjerom kojim je Jugoslavija krenula. Reformom su otvorena vrata oblikovanju drugačijega Saveza pionira te je tako “učinjen značajan preokret u praksi državne intervencije u procesu socijalizacije”.¹¹³ Umjesto, usprkos iznimkama, nedovoljno sazrele i obrazovane omladine pionirima su se otada trebali baviti školovani odrasli, učitelji i stručnjaci za koje se vjerovalo da će bolje obaviti odgojne zadatke. Bilo kakvo sudjelovanje omladinaca bilo je obustavljeno sve do 1953. godine.¹¹⁴ Kako bi se osiguralo uspješno provođenje novih smjernica, u Beogradu je osnovan Inicijativni savjet Saveza pionira Jugoslavije, a na republičkoj, pokrajinskoj, kotarskoj i gradskoj razini pokrenuto je uspostavljanje mreže savjeta Saveza pionira koji su okupljali po 20–30 pedagoga, kulturnih radnika, drugih stručnjaka i roditelja. U rujnu su prihvaćene upute prema kojima su to trebali biti ljudi “koji imaju ljubavi, interesa i smisla za rad s djecom”, koji će raditi prema načelu dobrovoljnosti te razviti suradnju kotarskih i republičkih savjeta s Antifašističkom frontom žena i drugim organizacijama.¹¹⁵ Inicijativni savjet u svojim je napucima ponovio da Savez pionira kao odgojno-zabavna izvanškolska organizacija treba zadovoljiti “potrebe djece za igrom, zabavom, fiskulturom i da organiziranim kulturnim i društvenim korisnim radom razvije kod djece inicijativu, stvaralaštvo, smisao za kolektivni život, ljubav prema svojoj zemlji i slobodoljubivim narodima i sve one osobine i sklonosti, koje doprinose pravilnom i svestranom razvitku čovjeka”. Dok su odrasli činili savjete i koordinirali sve aktivnosti, pioniri su se udruživali u pionirske odrede kao osnovne organizacijske jedinice pri školama i drugim dječjim ustanovama, kojima su upravljali pionirski odredni štabovi.

¹¹² HR-HDA, fond 1220, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), Agitprop, 1, CK KPJ, dopis od 8.7.1950.; Agitprop, 5, dopis od 8.7.1950.; *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), SDND NRH, 1951., 7-9. Usp. Duda, “Djeca socijalističke domovine”, 81.

¹¹³ Erdei, “Odrastanje u poznom socijalizmu”, 212.

¹¹⁴ Paravina, Emil, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece (1950-1957)* (BSPH 43), SDND NRH, Zagreb, 1957., 20.

¹¹⁵ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 10, Okvirna uputstva za organizaciju i rad Saveza pionira Jugoslavije i Savjeta Saveza pionira.

Međutim, nije sve krenulo prema planu. Najesen je započelo osnivanje savjeta na terenu, no rijetko se išlo dalje od toga koraka jer daljnjih uputa sa savezne razine nije bilo, pa su mnogi Đilasovo pismo shvatili kao negativnu ocjenu dotadašnjega rada i kao znak da treba stati s okupljanjem pionira računajući uz to da je u novim političkim uvjetima Savez pionira “neprikladna i zastarjela” organizacija s uzorom u Sovjetskome Savezu i kao takva nepotrebna u jugoslavenskome tipu socijalizma.¹¹⁶ Odmah je postalo jasno da se “zbog reorganizacije dogodilo, da se negdje išlo nagore, da nemamo ni onog, što smo jučer imali”.¹¹⁷ Godine 1950. i 1951. bile su godine zastoja u radu s pionirima, no on nije bio jednako izražen u svim dijelovima Jugoslavije, pa se tako u Hrvatskoj i Sloveniji nastojalo kontinuirano djelovati, u Hrvatskoj posebno jako od 1954., da bi na jugoslavenskoj razini uzlet stigao tek 1956. godine.¹¹⁸ Između 1950. i 1956. nije bilo savezne regulative o radu s pionirima, no 1952. na snagu su stupili Pravilnik Pionirske zveze Slovenije i Pravilnik Saveza pionira Hrvatske, potom i njegovo drugo izdanje iz 1954. godine.¹¹⁹ Doista se može zaključiti da bi opstanak Saveza pionira Jugoslavije bio upitan da nije bilo hrvatske i slovenske inicijative. Značajan je u tome doprinos hrvatskog iskustva s novim načinima rada i novim sadržajima koji su u drugoj polovici desetljeća preslikavani i prilagođavani drugim dijelovima federacije. Organizacijski je važna bila I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira Narodne Republike Hrvatske, održana u Zagrebu krajem 1950., na kojoj se republički ministar znanosti i kulture Miloš Žanko odlučno zauzeo za Savez pionira.

Mi imademo sve uvjete, da ostvarimo direktive CK KPJ o radu s djecom, da pionirsku organizaciju razvijemo u odgojno-zabavnu dječju organizaciju, koja će biti privlačljiva za djecu i zadovoljiti potrebe djece za igrom, zabavom, fiskulturom, koja će preko svoje

¹¹⁶ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 9-10.

¹¹⁷ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 26 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije).

¹¹⁸ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 4, 8, 11-12.

¹¹⁹ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36-37; Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 19.

aktivnosti pridonijeti razvijanju svih onih osobina i sklonosti, koje će najmlađu generaciju naučiti da voli svoju zemlju i poštuje druge narode, da postane dostojna omladine naše herojske socijalističke zemlje.¹²⁰

Istodobno su druge organizacije preuzimale brigu o nekim dječjim aktivnostima pa je u travnju 1951., u suradnji s predratnim *skautima*, pokrenuta inicijativa za osnivanje Saveza izviđača Hrvatske koji je zapravo iz dotadašnje djelatnosti pionirske organizacije preuzimao aktivnosti u prirodi i zadržavao ustroj sličniji vojničkome.¹²¹ Oko osnovanih savjeta Saveza pionira počela su se stvarati društva Naša djeca kao dio nove organizacije – osnovane u Zagrebu krajem 1950. zalaganjem Mladena Koritnika – koja se sa sličnim organizacijama iz drugih republika udružila u Savez društava prijatelja djece, kasniji Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije. U Zagrebu je tada s radom započinjao Glavni odbor DND NRH, nastao iz Republičkoga savjeta Saveza pionira u svibnju 1952., sa svojim komisijama, grupama i sekcijama, a status sekcije nakon četveromjesečne stanke u postojanju u rujnu dobit će i novi RSSP.¹²² U kotarima i gradovima od proljeća 1951. savjeti Saveza pionira pridonosili su osnivanju lokalnih društava Naša djeca – prvoga u Zamršju kraj Karlovca u veljači¹²³ – i bili njihova jezgra da bi potom nastavili djelovati kao jedna od sekcija unutar DND-a, uz organizacijsku, financijsku, pedagošku i onu za tisak, radio i literaturu,¹²⁴ te bili spona Saveza pionira kao dječje organizacije i DND-a kao organizacije za djecu te ostalih društvenih organizacija. Uz to su savjeti morali svakodnevno živjeti sa svojim pionirskim odredima jer je cilj bio

¹²⁰ I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 38 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije).

¹²¹ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 10; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Uputstvo za rad sa pionirskom organizacijom. Razgovor s E. Paravinom. Vidi također: <http://www.scouts.hr/o-savezu/povijest/>.

¹²² Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 49.

¹²³ Paravina, Emil, *Društvo "Naša djeca" u svakoj mjesnoj zajednici*, SDND, Zagreb, 1975., 14; Isti, *60 godina djelovanja Saveza društava Naša djeca Hrvatske (1950.-2010.)*, SDNDH, Zagreb, 2010., 5.

¹²⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Zapisnik s prve sjednice Savjeta pionira, 12.8.1950.

da u samim odredima bude glavnina inicijative i djelatnosti, dok je republičkome savjetu bila namijenjena samo koordinatorska uloga.¹²⁵ Članovi DND mogli su postati svi članovi Narodne fronte i omladinci stariji od šesnaest godina koji su imali smisla za rad s djecom. Među njihovim i brojnim zadacima nove organizacije bilo je rukovođenje Savezom pionira, uključivanje pionira u pomlatke kulturnih, sportskih i tehničkih društava, briga o predškolskoj djeci, osnivanje dječjih ustanova, skrb o materijalnim problemima djece, upućivanje u lječilišta i odmarališta, proslave dječjih praznika te suradnja s vlašću i masovnim organizacijama.¹²⁶

Unutar društva treba postojati stalna grupa za rad s pionirskom organizacijom. Ta grupa rukovodi pionirskim odredima na svom terenu, a za svaki pionirski odred određuje se potreban broj članova društva, koji aktivno rade sa štabovima odreda, pionirskim grupama pri odredima i samim pionirima odreda. Grupa odgovara za cjelokupni rad pionirskih odreda svog terena skupštini društva. Grupa aktivno radi i na osnivanju i pokretanju rada podmlatka po raznim društvima.¹²⁷

Kako su pedesetih i Savez pionira, njegovi savjeti i društva Naša djeca zajedno rasli, dijelili su niz zajedničkih problema među kojima su najveći bili kadrovi, prostor i novac. Ljudi su sigurno bili najosjetljivija karika. Tražili su se zapravo idealni suradnici “koji će u svoj rad unositi srca i ljubav, i koji će biti oduševljeni pristaše pionirske organizacije, naši odani borci, ljudi koji će dnevno živjeti s problemima te organizacije, osjećati se njezinim pripadnicima, koji će biti spremni da sve od sebe daju, koje će rad toliko prožeti, da ga neće napuštati godinama”.¹²⁸ Do takvih zainteresiranih i sposobnih ljudi koji bi na sebe preuzeli odgovornost i zaduženja nije bilo jednostavno doći, ponekad na razini kotara čak niti do inicijativnoga dvojca koji bi činili stariji i autoritativniji predsjednik te mlađi i poletniji

¹²⁵ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 53; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Zapisnik s prve sjednice Savjeta pionira, 12.8.1950.

¹²⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 236, Uputstva za rad društva Naša djeca.

¹²⁷ Isto.

¹²⁸ *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), SDND NRH, Zagreb, 1955., 78.

sekretar.¹²⁹ Ako su i zadovoljavali po kriterijima obrazovanja, članstva u partiji i radnog entuzijazma, sami su mogli izgubiti interes za rad u savjetima jer se taj rad nedovoljno cijenio i poštivao.¹³⁰ Događalo se da kvalitetni kadrovi u manjim sredinama budu prisiljeni preuzeti razne dužnosti i tada nisu mogli sve zadatke obavljati jednako dobro.¹³¹ Nestajao je entuzijazam i želja za besplatnim sudjelovanjem u društvenim akcijama. Kada nije bilo drugoga rješenja, mjesta su popunjavali pojedinci slabijih karakteristika i u tom trenutku sumnjivoga svjetonazora.

Podcjenjivanje rada u društvenim organizacijama sa strane pojedinih odbora SSRN i pojedinaca dozvoljavalo je da nam u mnogim kotarskim rukovodstvima društava i društvima na terenu prevladavaju pojedinci ili grupice malograđanskih tipova, bivših politikanata i pripadnika raznih bivših građanskih stranaka, koji su bili nosioci bezidejnosti, apolitičnosti i malograđanštine, a negdje i otvorenog zastupanja političkih ideja i mitologije, koja nema nikakve veze s idejom socijalizma.¹³²

Mjesna društva Naša djeca i savjeti Saveza pionira negdje su tako jače dolazili do izražaja, negdje slabije, ponegdje su osjećali kao da su prepušteni sami sebi, a njihove su aktivnosti i dalje bile “često manifestacionog ili kampanjskog karaktera”.¹³³ No to je u nedostatku kadrova bio jedini – i zapravo preporučeni izlaz jer “dok nema dovoljno pionirskih rukovodilaca, rad u odredima treba orijentirati na masovne akcije i proslave pionirskih praznika”.¹³⁴ U Zagrebu su polovicom pedesetih ocijenili da je u Hrvatskoj jedanaest kotarskih savjeta SP solidno radilo (Bjelovar, Karlovac, Našice, Požega, Pula,

¹²⁹ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 42.

¹³⁰ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 52.

¹³¹ HR-HDA, fond 1228, Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (RK SSRNH), Društvene organizacije i udruženja građana (DOUG), 582, KO SSRNH Gračac, 11.11.54.

¹³² HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, O nekim problemima u društvenim organizacijama, 17.9.1956.

¹³³ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza društava Naša djeca, 1957.; *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 29 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu); HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 621, Pregled rada Saveza društava Naša djeca za sjednicu Predsjedništva Glavnog odbora SSRNH, 1956.

¹³⁴ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 47.

Rijeka, Split, Šibenik, Varaždin, Vinkovci i Zagreb), deset je bilo osrednjih, a nekoliko ih je zaostajalo (Dubrovnik, Koprivnica, Kutina, Makarska, Virovitica, Zadar).¹³⁵ Usprkos svemu aktivan rad Glavnog odbora SDND NRH i njegovih tijela te Savjeta Saveza pionira NRH davao je rezultate na području kadrovskega jačanja, osnivanja novih mjesnih organizacija i osmišljavanja aktivnosti dviju povezanih organizacija čiji masovni status potvrđuju brojke iz 1957. kada je SDND okupljao oko 150 tisuća članova.¹³⁶ Računalo se da u svim ostalim republikama zajedno ima toliko mjesnih društava za djecu koliko u samoj Hrvatskoj.¹³⁷

Manjak poštovanja upućenog onima koji rade s djecom stavljao se na teret drugim društvenim organizacijama koje su mogle pomoći, prije svega krovnome SSRNH koji je optuživan za pomanjkanje zanimanja i neshvaćanje potrebe za dječjim organizacijama.¹³⁸ Savez pionira su nakon osnivanja njegovih savjeta upravo preko tih tijela pomagali Narodna fronta, Narodna omladina, sindikati, Narodna tehnika, AFŽ, Savez boraca, Savez kulturno-prosvjetnih društava i drugi, no u drugoj polovici desetljeća pokazalo se da brige nije bilo dovoljno i da je SP bio bez redovitih dotacija, ponegdje savjeti nisu imali “ni dinara koji bismo mogli utrošiti za organizaciju neke akcije za pionire”.¹³⁹ Usprkos pozivima iz vrha SSRN, pa i samog Edvarda Kardelja, posrijedi je, čini se, i dalje bilo nesnalaženje oko toga koliko je SP potreban i koliko SK i SSRN trebaju izravno podržavati njegovu djelatnost.¹⁴⁰ U prijelomnim pedesetima neprestano se postavljalo pitanje preklapanja nadležnosti: što čini SP, čime se bavi DND, a na koji način djecu okupljaju druge organizacije i njihovi

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza društava Naša djeca, 1957.

¹³⁷ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Rad SDND NRH [1959.].

¹³⁸ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Zapisnik sa sastanka Komisije za društvene organizacije SSRNH, 11.5.1954.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Rad RSSP u šk. god. 1959/60.

¹³⁹ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 15; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza DND; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, Zg, 7.11.59.

¹⁴⁰ *III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), SDND NRH, Zagreb, 1953., 12; Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 107.

pomladci. Do razmimoilaženja u odgovorima dolazilo je i između Savjeta Saveza pionira NRH i dijela sekretarijata GO SDND, prije svega zbog tendencije k univerzalnosti SDND koji bi se tako trebao baviti cjelokupnom dječjom problematikom.¹⁴¹ Prevladavalo je ipak stajalište da DND-i trebaju pomagati osnivanje i djelovanje pomladaka specijaliziranih organizacija iz područja kulture, tehnike, planinarstva ili sporta, da članstvo ondje ne poništava pripadnost pionirima, a tamo gdje kvalitetna djelatnost drugih organizacija nije moguća, raznoliki će se sadržaji i dalje provoditi preko Saveza pionira.¹⁴² Takav je rasplet povećao ulogu i zadatke pionirske organizacije u manjim sredinama sa slabije razvijenom kulturnom i drugom ponudom te manje stručnoga kadra. Predsjednik GO DND NRH Miloš Žanko smatrao je da DND uz to mora imati ulogu svojevrstnoga nadzornika i kritičara kada god je to potrebno.

Mi možemo biti oni, kroz čija usta govori javno mnijenje, i pod čijim će pritiskom morati da kapitulira svaki onaj birokrata, koji ne izvršava kako treba svoje dužnosti prema djeci. [...] Mi treba da nastojimo, da naš predstavnik, koji uđe u ovaj ili onaj savjet, predstavlja zaista neku snagu, da može – nemojte krivo shvatiti ovu riječ – da se čak prijeti funkcionarima ove ili one državne institucije javnim mnijenjem, koje stoji iza njega u slučaju da ta institucija ne radi kako treba.¹⁴³

Odnos s Narodnom omladinom obnavljao se 1953. i 1954. i tada se omladinci sve češće spominju kao nova i svježja snaga koja se mora uključiti u rad s pionirima koji će u njima zbog generacijske bliskosti lako prepoznavati uzore. Iz raznih sredina stizali su apeli da odsutnost omladine treba prekinuti i pozvati je na konkretnu pomoć u radu s najmlađima.¹⁴⁴ Na jesen 1954. već je oko pet stotina omladinaca radilo s pionirima u svojstvu *pionirskih rukovodilaca* na prepo-

¹⁴¹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Zapisnik KDO, 1.10.1959.

¹⁴² III. *godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), 10; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Uputstvo za rad sa pionirskom organizacijom; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Zapisnik s prve sjednice Savjeta pionira, 12.8.1950.

¹⁴³ III. *godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), 13-14 (Miloš Žanko, Društva Naša djeca u današnjoj fazi našeg razvitka).

¹⁴⁴ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, OK SSRNH Daruvar, KDO, 9.11.1954., izvještaj; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, GO SSRNH Šibenik, Zapisnik sa sastanka Komisije za pomoć društvenim organizacijama SSRN, 16.12.1954.

ručenoj razini manjih grupa – desetina – no ponegdje su nastavnici na njih stavljali i veći teret.¹⁴⁵ Međutim, stanje u kojem se 1950. omladina osjetila odbačenom zbog lošega rada dok im se s druge strane sugeriralo da će se s djecom baviti stručnjaci, a omladinska organizacija samo posredno preko pionirskih savjeta i DND-a, kao da je za dugo vremena ubuduće ostavilo grč i gorčinu u međuorganizacijskim odnosima. Omladinska organizacija o tome je progovorila već 1954., čim se vratila starome poslu s pionirima, provodeći vlastitu rehabilitaciju i prepoznajući manjkavosti koje, tvrdili su, nitko osim omladinaca ne može ispraviti.

Treba ih tražiti u odsutnosti mladića i djevojaka, koji su, iako su imali malo znanja, radili sa mnogo mladenačke ljubavi i žara, kao pionirski rukovodioci u svojim četama i odredima. [...] Rad Saveza pionira u vrijeme rukovođenja Narodne omladine u svojoj osnovi bio je pravilan, uspješan i udario je temelje na kojima je dalje trebalo razvijati dječje organizacije.¹⁴⁶

Međutim, sumnjičavost je i dalje bila prisutna, pa se i na kraju pedesetih bilježi da je na terenu podrška Narodne omladine ponekad izostajala.¹⁴⁷ Kako bi suradnja s omladincima bila što uspješnija, oni su morali proći barem prvu od triju razina tečaja za pionirske rukovoditelje koji je svakome polazniku trebao pomoći da pioniru postane “stariji i iskusniji drug i prijatelj”.¹⁴⁸ Nastojalo se ipak izbjeći da s pionirima rade omladinci koji su samo koju godinu stariji jer bi im dob dovela autoritet u pitanje.¹⁴⁹ Odabrane omladinke i omladinci, stari između šesnaest i osamnaest godina, morali su biti aktivni članovi NO, pokazivati smisao za rad s djecom te imati najmanje šestogodišnje ili osmogodišnje osnovno obrazovanje, a u slučaju da školovanje nisu nastavili, nisu smjeli zapustiti “elemente

¹⁴⁵ *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 70-79 (Emil Paravina, Savez pionira na novom stupnju razvitka).

¹⁴⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Narodna omladina i njeno mjesto u radu s djecom, 1954.

¹⁴⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Rad RSSP u šk. god. 1959/60.

¹⁴⁸ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 20.

¹⁴⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

pismenosti”.¹⁵⁰ Ako su pohađali tečaj u zagrebačkome Pionirskome gradu, morali su biti spremni za trotjedni program u kojem su trećinu satnice zauzimala predavanja, dvije trećine praktični i zabavni rad, ali i šest dana boravka u šatorima. Također su trebali pripremiti novac za smještaj, prehranu i literaturu, dok se od organizacije koja je polaznika poslala obavezno očekivalo pokrivanje putnih troškova. Na predavanjima su dobivali sva potrebna znanja o Savezu pionira i DND-u te savladavali metode poučavanja svojih budućih pionira.¹⁵¹ Nakon prvih samostalno održanih pionirskih sastanaka mnogi su se zadovoljno javljali organizatorima tečaja.¹⁵²

“Prije nekoliko dana Drago i ja pomogli smo u formiranju tri odreda, da imaju sve što treba. Sada postoji i štab odreda i štabovi četa.”

“Molim te, na kraju, da nam pošalju 120 značaka i isto toliko legitimacija, jer hoću, da moji pioniri imaju i to.”

“Ova moja deseterica stalno se hvale pred ostalim drugovima, kako oni idu na sastanke, kako se igraju i zabavljaju. Drugi su im pomalo zavidni. Sad smišljam, da moji najbolji pioniri pod mojim nadzorom drže takve sastanke u tim drugim desetinama.”

“Sjajni su, dobri, vlada drugarstvo. Redovno mi dolaze. Nekidan je jedan zakasnio i vratio se kući, da ga mama dovede, jer je htio biti na sastanku, a nije imao hrabrosti da sam uđe k nama.”

“Pioniri su oduševljeni radom i s veseljem očekuju novi sastanak. Da se tome raduju, dokazuje mi i to, što su pioniri iz raznih zasebaca, imaju daleko do doma, gdje imamo sastanak, put je zimi jako loš, pa svejedno su redoviti. Moram reći, da to i meni daje snage i sve više volje.”

“Radim kao i na početku, iako je prošla godina i po. Nisam zaboravila na obećanje, koje sam i vama i sebi dala, bez riječi, u onom svečanom trenutku, kad ste mi oko vrata vezali plavu maramu pionirskog rukovodioca.”

¹⁵⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Tečaj za omladince – pionir rukovodiocce u Pionirskom gradu, 9.6.1954.

¹⁵¹ Savez društava Naša djeca Hrvatske (SDND), Program osnovnog tečaja za pionirske rukovodiocce [1955.]; SDND, Program predavanja za tečaj pionirskih rukovodilaca, Program seminara, 1956.

¹⁵² Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 32-33.

Među brojnim polaznicima tečaja bilo je i onih koji nisu bili sretno izabrani. Iako se predviđalo da se na dužnosti neće zadržati dulje od godine dana, neki su izdržali tek nekoliko sastanaka nakon čega im je ponestalo ideja za rad ili su izgubili entuzijizam. Možda zato jer su bili prepušteni sami sebi, možda zato što su loše odabrani, o čemu je bilo riječi u omladinskoj organizaciji uz zaključak da su ponekad zbog površnog izbora polaznika “upropastena društvena sredstva”.¹⁵³

Svoj odnos prema omladinskoj i drugim organizacijama te ustanovama i školama u DND-u su 1954. odredili tako da je granica ondje “gdje je mi sami svojom aktivnošću postavljamo.”¹⁵⁴ Međutim, nije svima bilo jasno gdje su granice niti tko stoji s koje strane. Na savjetovanju s kotarskim predstavnicima krajem pedesetih delegat iz Karlovca mislio je da se rad pionirske organizacije miješa sa školskim slobodnim aktivnostima koje bi nastavnici ionako organizirali sukladno nastavnom programu, a sekretar splitskoga kotarskog savjeta SP-a i član Komisije za rad s pionirima u kotarskom komitetu Narodne omladine izvještavao je da je bilo teško raščistiti “što je zadatak pionirske organizacije, a što je zadatak škole, što je dužnost nastavnika, a što pionirskih rukovodilaca”.¹⁵⁵ Svima je pak bilo jasno da su i prije i poslije povratka omladinaca najveći teret rada s pionirima snosili nastavnici koji nisu imali vremena intenzivnije se posvetiti izvanškolskim aktivnostima.¹⁵⁶ Odnos sa školom bio je predmet rasprava već tijekom rata, a i kasnije u četrdesetima i pedesetima nije bilo jednostavno pronaći zajedničke zaključke o tome koliko je rad s pionirima školska, a koliko izvanškolska aktivnost, tim više što niti je obuhvat djece obveznim osnovnim školovanjem bio potpun, niti su tada sva djeca primana u pionirsku organizaciju. Svoju ulogu Savez pionira sigurno je imao kao dopuna školskom obrazovanju te je s njim i obiteljskim odgojem činio “jedinostveni sistem odgoja i obrazovanja djece u FNRJ”.¹⁵⁷ U Hrvatskoj su u nastupu prema školama

¹⁵³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Plenum RSSPH, 9.2.1959.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, NOH, KK Pula, 31.8.1959.

¹⁵⁴ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj*, SDND NRH, Zagreb, 1954., 40.

¹⁵⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

¹⁵⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Materijal za sastanak s članovima sekretarijata KK NOH zadužene za rad s pionirima [1959.].

¹⁵⁷ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 15.

i prema drugim republikama bili ustrajni u dvama stajalištima: prvo, škola ne može zagušiti pionirsku organizaciju, zatvoriti je u svoje okvire i u aktivnostima joj nametnuti školske teme, već je s pionirima potrebno razvijati živu izvanškolsku djelatnost; te drugo, odgoj se ne može prepustiti samo školi jer je oblikovanje socijalističkoga djeteta složeniji zadatak od onoga koji škola može podnijeti i u tome društvene organizacije moraju preuzeti svoj dio odgovornosti.¹⁵⁸

Pogriješili bismo, kad bismo prepustili samo školi, da vrši odgojni utjecaj na djecu. [...] Već danas Savez pionira, koji bi bio stiješnjen u školski okvir, u instrumenat za interese školskog režima, izgubio bi svoju vrijednost i svrhu postojanja.¹⁵⁹

Biti jednom nogom u školi, a drugom izvan nje Savezu pionira trebalo je omogućiti dopunjavanje nastavnoga programa i slobodno djelovanje mimo njega, dakle najbolje iz obaju svjetova – radnog u školi i dokonog u slobodnome vremenu. Školu su zastupnici ove koncepcije doživljavali kao dirigiranu i krutu, dok su odgoj pod okriljem Saveza pionira opisivali kao “nenametljiv, manje dirigiran, što izaziva veću mogućnost inicijative, stvaralaštva i samouprave”.¹⁶⁰ Za izbjegavanje zatvaranja pionirske organizacije u školu uz hrvatske bili su slovenski i makedonski predstavnici pionirskih savjeta, ustrojavanje Saveza pionira kao samostalne organizacije sa svojom strukturom i obilježjima također su podržavali CK NOJ i republički omladinski komiteti, no Srbija i većina članova Savjeta za staranje o djeci i omladini Jugoslavije predlagali su vezivanje za školu, koja bi trebala i upravljati pionirskim aktivnostima.¹⁶¹ Jedinstvenih zaključaka 1956. nije bilo, no do ovih je rasprava tada došlo upravo zato jer je na saveznoj razini započelo oživljavanje Saveza pionira uz davanje ocjena o proteklom šestogodišnjem razdoblju.

¹⁵⁸ I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 33 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije); III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 18), 9 (Miloš Žanko, Društva Naša djeca u današnjoj fazi našeg razvitka).

¹⁵⁹ VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH (BSPH 39), SDND NRH, Zagreb, 1957., 47-48 (Emil Paravina, Savez pionira i neposredni zadaci).

¹⁶⁰ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 106.

¹⁶¹ Isto, 86.

Nitko nije najavio da pionirska organizacija nije potrebna, ali nitko nije rekao da se treba boriti za aktivnost pionirske organizacije. Jednom riječju – praktična politika vodila je ukidanju pionirske organizacije.¹⁶²

Nakon Đilasova pisma iz 1950. i njegovih tumačenja koja su, osim u Hrvatskoj i Sloveniji, dovela do raspuštanja pionirske organizacije, nova je prekretnica bilo novo pismo kojim je najesen 1956. završeno razdoblje neizvjesnosti i prekinuta tišina saveznoga društva za brigu o djeci.¹⁶³ Sadržaj pisma na zajedničkoj su sjednici 18. rujna 1956. u Beogradu razmatrali Sekretarijat Saveza društava za staranje o djeci i omladini Jugoslavije i CK NOJ, te je ono potom u obliku letka poslano svim društvima za brigu o djeci, omladinskim organizacijama i školskim odborima.¹⁶⁴ Svi su pozvani na osnivanje pionirskih organizacija i savjeta ondje gdje ih još nije bilo, istaknuto je da treba “negovati ime pionir kao simbol etičkog deteta” te su dane upute o simbolima, primanju u organizaciju, pripremi proslava, osnivanju popratnih ustanova i razvoju djelatnosti.¹⁶⁵ Smjernicama za rad ističe se potreba uključivanja odraslih u osmišljavanje i provođenje pionirskih aktivnosti.¹⁶⁶ Sve napisano neodoljivo podsjeća na dotadašnju hrvatsku praksu – nastalu iz uvjerenja da osim Saveza pionira nema drugih pogodnih načina za izvanškolski rad s djecom i da se zato ne može provesti njegova “likvidacija”¹⁶⁷ – pa su sljedeće godine u Zagrebu teško razdoblje, koje je potrajalo od pisma do pisma, ponosno zaključili riječima:

Mi smo nastojali da tu dječju organizaciju razvijamo i onda, kad u drugim republikama tome nisu posvećivali pažnje.¹⁶⁸

Zbog dugoga razdoblja sumnji prema pionirskoj organizaciji morali su se čak opravdavati da zadržavanje pozitivnoga iz vremena do 1950.

¹⁶² Isto, 85 (Milka Šćepanović u ime Predsjedništva CK NOJ, *Politika*, 6.4.56.)

¹⁶³ Isto, 84.

¹⁶⁴ Isto, 88-91.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36-37.

¹⁶⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o stanju i problemima organizacija i društava koja se bave radom i brigom za djecu u NRH [nakon pisma 1950.]

¹⁶⁸ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad SDND, 1957.

nije značilo djelovati na jednak način jer uvjeti, shvaćanja i odnosi bili su drugačiji, pa obnova starog načina rada nije bila moguća.¹⁶⁹

Obnova organizacijskoga trokuta

Na temelju odnosa među organizacijama za društvenu brigu o djeci može se reći da su se aktivnosti Saveza pionira tijekom gotovo cijeloga njegova postojanja odvijale u svojevrsnom organizacijskom trokutu. U jednome kutu bio je Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci sa svojim republičkim organizacijama – naziva sličnoga saveznome ili drugačijim poput Saveza društava Naša djeca u Hrvatskoj ili Zveza prijateljev mladine u Sloveniji – i u njihovu sastavu savezni, republički i niži savjeti Saveza pionira, a potom savjeti za unapređivanje rada Saveza pionira. U drugom kutu bila je omladinska organizacija – Narodna omladina, Savez omladine, Savez socijalističke omladine – također sa svojom federativnom strukturom i komisijama za rad s pionirima; a u trećem je kutu stajala škola kao posljednja ispostava prosvjetnih vlasti sa zavodima i inspekcijama na čijem su čelu bili republički sekretarijati za prosvjetu. Izvan ovoga trokuta nalazio se cijeli niz sadržaja izvan nadležnosti Saveza pionira, od raznovrsnih sportskih klubova do pomladaka drugih društvenih organizacija ili drugih organizacija čiji su članovi mogla biti i djeca, primjerice Podmladak Crvenog križa, Savez izviđača, Muzička omladina, Sportsko društvo Partizan, Narodna tehnika i Ferijalni savez. Odnos njihovih aktivnosti i Saveza pionira kao opće dječje organizacije ili samo jedne od dječjih organizacija nije bio bez dvojbi oko preklapanja nadležnosti. I konačno, cijeli opisani trokut, naravno, ima rub koji ocrta Savez komunista, koji neke njegove dijelove smatra svojom transmisijom, prije svega omladinsku organizaciju, dok je Savez pionira djelovao u skladu s politikom SK, ali nikad se nakon nekoliko prvih godina postojanja nije smatrao pomlatkom partije. Uz to, Savez pionira bio je i kolektivni član Socijalističkoga saveza radnog naroda kao opće i krovne organizacije koja je izravno ili preko saveza niže razine okupljala cjelokupnu djelatnost svih društvenih organizacija te o njoj raspravljala unutar svoje Komisije za rad društvenih

¹⁶⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, O radu pionirske organizacije u NRH.

organizacija i drugih tijela te donosila smjernice njihova djelovanja. Polovicom osamdesetih oko četiri milijuna hrvatskih građana bilo je obuhvaćeno organizacijama u raznim područjima djelovanja, a SSRNH je u evidenciji imao više od 11.150 društvenih organizacija i udruženja građana.¹⁷⁰ Ranije su se sustavu društvene brige o djeci pridružili fondovi za neposrednu dječju zaštitu i samoupravne interesne zajednice, posebno ona zadužena za odgoj i obrazovanje. Činjenica da svime upravljaju članovi jedne stranke ovaj je sustav činila jednostavnijim, no ne i posve jednostavnim ili lišenim jake unutarne interakcije i frikcije, i unutarorganizacijske i međuorganizacijske pa i međurepubličke. O složenosti socijalističkoga svemira u koji je zadirao svaki dio trokuta ispunjenoga pionirskom djelatnošću svijest je postojala već na prijelazu iz pedesetih u šezdesete, primjerice u raspravama na savjetovanjima na kojima je govorio i predsjednik CK NOH-a ili na sjednicama Komisije za suradnju s društvenim organizacijama Glavnog odbora SSRNH.

Mi stalno formiramo komisije i savjete. Mislim da bismo jednom trebali prestati formirati razne organe i prići stvarnom radu.¹⁷¹

Mi smo stvorili svi silesiju tih organizacija i ne možemo se snaći, nego smo zakomplicirali život i samo sastančimo i čini mi se da se malo počeo javljati u novom vidu birokratizam, uslijed svih tih komisija, savjeta, kontrasavjeta, mora se 'prebaciti' 22 savjeta i komisija da se jedan problem riješi.¹⁷²

Idealno primijenjene postavke sustava značile bi da on svoj krajnji završetak ima u mjesnoj zajednici, pa bi djeca najprije bila učenici, potom bi bila članovi pionirskog odreda u svojoj školi i ondje sudjelovala u svim političkim manifestacijama i zabavnim izvannastavnim aktivnostima te naposljetku kod kuće bila uključena u rad pionirskih klubova i odbora organizacije za odgoj i brigu o djeci. Sustav

¹⁷⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, RK SSRNH KODDOUG, Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana za razdoblje travanj 1983. – travanj 1986., 12.5.1986.

¹⁷¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959., Srećko Bijelić, predsjednik CK NOH.

¹⁷² HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 579, Stenografski zapisnik sa sjednice Komisije za suradnju s društvenim organizacijama GO SSRNH, 22.2.1962. (Rasprava o Nacrtu pravilnika Saveza pionira, Brajčić).

je rijetko uspijevaao iskoristiti i iscrpiti sve predviđene mogućnosti, no usprkos birokratskoj zavrzlami sigurno postoje ne samo tragovi rada s djecom, već i cijela povijest stvarnoga i sadržajnoga rada Saveza pionira te tisuće arhivskih stranica koje je nemoguće u potpunosti iskoristiti i citirati, ali sve izravno ili između redaka govore o organizacijskim okolnostima i odnosima unutar zamišljenoga trokuta.

Dvije godine po obnoviteljskom pismu SPJ iz 1956. uloga socijalističkih društvenih organizacija priznata je novim Programom SKJ koji im je u zadaću dao zadovoljavanje različitih potreba građana, nazvao ih instrumentom društvene zajednice i socijalističkih snaga u provođenju socijalističke politike, a time i socijalističkog odgoja i kulturnog uzdizanja.¹⁷³ I one bi pridonosile “razvijanju odnosa iskrenosti, povjerenja, čovjekoljublja, razumijevanja, trpeljivosti, uzajamne suradnje i pomoći, jednom riječi – ljudskih simpatija i drugarstva među ljudima”.¹⁷⁴ U tako oblikovanoj zajednici čovjek je trebao biti najveća vrijednost i biti istodobno i društven i svoj. Društvene organizacije morale su voditi društvenu brigu o djeci, no uloga obitelji smatrana je nezamjenjivom.¹⁷⁵

Razne društvene organizacije, koje u određenim aktivnostima okupljaju veliki dio omladine i djece (fiskulturne, naučno-tehničke, kulturno-prosvjetne, ferijalne, izviđačke i druge organizacije), od velikog su značaja ne samo zato što zadovoljavaju radne potrebe i interesiranje svojih članova već i zbog toga što pridonose formiranju socijalističke ličnosti mladog čovjeka.¹⁷⁶

Iako poimence nespomenut u partijskom programu, ali s obnovljenim djelovanjem, Savez pionira ulazi u šezdesete i nastavlja svoje rasprave o organizacijskim pitanjima koje će završiti u rujnu 1963. kada su Savjet organizacija i ustanova za odgoj djece Jugoslavije i CK svježeg preimenovanoga Saveza omladine Jugoslavije, uz sudjelovanje Saveznoga zavoda za proučavanje školskih i odgojnih pitanja, prihvatili Pravila i programska načela SPJ, prva jedinstvena na razini cijele Jugoslavije nakon 1949. godine.¹⁷⁷ Povrh toga, temeljni je to

¹⁷³ *Program Saveza komunista Jugoslavije. Prihvaćen na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije (22–26. travnja 1958. u Ljubljani)*, Stvarnost, Zagreb, 1965., 121.

¹⁷⁴ Isto, 144.

¹⁷⁵ Isto, 205-206.

¹⁷⁶ Isto, 230.

¹⁷⁷ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36-37.

dokument koji zamjenjuje nekadašnji Statut SPJ, a zajedno su ga pripremile dvije organizacije koje početkom pedesetih na takav način ne bi surađivale. Njegovim donošenjem razriješene su nejasnoće o zadacima, ciljevima i organizacijskoj strukturi, koje su dotad nanosile štetu i dovodile “do nepotrebnih nerazumijevanja i sukoba”.¹⁷⁸ Pravila su bila dobro prihvaćena i bila su poticaj za sadržajni rad s pionirima.¹⁷⁹ Dala su osnovni okvir, a razradu prepustila republikama, u hrvatskome slučaju GO SDND, CK SOH i Zavodu za unapređivanje školstva.¹⁸⁰ Na snazi su ostala deset godina, sve do prihvaćanja novih Pravila i programske osnove SPJ u studenom 1973., iznova u suradnji dviju istih organizacija koje su tada nosile nazive Savjet za odgoj i zaštitu djece Jugoslavije i Predsjedništvo Konferencije SOJ.¹⁸¹ Među ostalim, novim su dokumentom utvrđeni ciljevi, zadaci i karakter Saveza pionira.

Savez pionira Jugoslavije je jedinstvena dječja organizacija koja doprinosi socijalističkom odgoju djece osnovnoškolskog uzrasta. Rođen u našoj socijalističkoj revoluciji, Savez pionira svojim sadašnjim djelovanjem njeguje kontinuitet te revolucije među najmlađima [...]

Savez pionira Jugoslavije je odgojna, samoupravna, patriotska i društveno-zabavna organizacija, zasnovana na potrebama djeteta za udruživanjem i bavljenjem najraznovrsnijim društvenim i stvaralačkim aktivnostima.¹⁸²

Tekst je dopunjen u travnju 1975., a potom je opet deset godina nakon donošenja novoga dokumenta na snagu 1983. stupila posljednja inačica Pravila i programskih osnova. Dulje međurepubličko usuglašavanje spriječilo je njihovo prihvaćanje krajem 1982., za SPJ obljetničke godine, stoga je primjena svježega dokumenta sljedeće

¹⁷⁸ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

¹⁷⁹ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije.

¹⁸⁰ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 817, Informacija o radu i problemima pionirske organizacije, 1964.

¹⁸¹ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 36-37.

¹⁸² *Pravila i programska osnova Saveza pionira Jugoslavije*, Radnička štampa, Beograd, 1973., 11.

jeseni morala biti vrlo brza.¹⁸³ Njime nisu uvedene zamjetnije promjene u djelovanju pionirske organizacije, no moguće je primijetiti ispuštanje “socijalističkog odgoja” i “patriotizma” iz ključnih rečenica opisa organizacije, iako su njezini revolucionarni temelji i dalje prisutni, kao i pozivanje na idejno-političke osnove Programa SKJ te postavljanje u ulogu pomlatka SSOJ.¹⁸⁴

Savez pionira Jugoslavije je dječja društvena, jedinstvena, masovna, odgojna organizacija, u koju se djeca od 7-14 godina dobrovoljno udružuju i samostalno i u suradničkim odnosima s odraslima, na samoupravni način ostvaruju najraznovrsnije društvene i stvaralačke aktivnosti.¹⁸⁵

Neposredno prije donošenja posljednjih Pravila i programskih osnova Savez pionira proslavio je okruglu četrdesetu obljetnicu povodom koje je održano više manifestacija i snimljen prigodni dijafilm.¹⁸⁶ Pravilničkim je trokorakom u prvim godinama šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih potvrđena stabilnost organizacije koja je, u usporedbi s promjenjivim i nesigurnim razdobljem od 1942. do 1963., dosegla zavidnu razinu te očvrstnula, katkad i okoštala strukturu i sadržaj svojega rada. Ipak, ni to mirnije razdoblje uhodane djelatnosti nije bilo lišeno već poznatih organizacijskih nedaća. Ponavljale su se ocjene o nezainteresiranosti moćnijih društvenih organizacija za dječju problematiku, sadržajnost pionirskih aktivnosti na terenu bila je neujednačena i ovisila je o entuzijazmu općinskih DND-a i nastavnika, povezanost sa školom i dalje je budila dvojbe o preklapanju nadležnosti, provodilo se usavršavanje nastavnika i omladinaca zaduženih za rad s pionirima, no i dalje se vjerovalo da tu može biti više uspjeha. U već opisanom organizacijskome trokutu na poboljšanja u radu umjesto savjeta Saveza pionira trebali su utjecati savjeti za unapređivanje rada Saveza pionira na općinskoj i republičkoj razini, a s omladinske strane tu su ulogu imale komisije za rad s pionirima pri općinskim komitetima omladinske organizacije i na razini Republičke konferencije.

¹⁸³ SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

¹⁸⁴ *Pravila i programske osnove Saveza pionira Jugoslavije*, SDND SRH, Zagreb, ²1985., 7-8.

¹⁸⁵ Isto, 7.

¹⁸⁶ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 149.

U Hrvatskoj su u SDND od šezdesetih do osamdesetih držali da im SSRNH i SKH moraju posvetiti više pozornosti i pokazati više zanimanja za njihov rad te da društvena briga o djeci mora biti bolje koordinirana.¹⁸⁷ Upozoravali su na nedostatnu dječju zaštitu koja je zaostajala za općim razvojem i potrebama.¹⁸⁸ Pozivali su na široku društvenu podršku i smatrali da im ona često nedostaje.¹⁸⁹ U razdobljima kada su osjećali dodatnu brigu, kao u drugoj polovici sedamdesetih, bilježili su i povećanu aktivnost Saveza pionira.¹⁹⁰ Međutim, ni tada nisu bili posve zadovoljni rezultatima jer su se zbog manjka koordinacije među organizacijama aktivnosti pionira u drugim organizacijama odvajale od programa rada Saveza pionira.¹⁹¹ S druge strane, Koordinacioni odbor za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana pri SSRNH planirao je razvijanje odgojnoga rada, posebno u organizacijama za djecu i mlade, no također se žalio na nedostatak komunikacije s općinskim skupštinama i lošu zastupljenost svojih aktivista i članova u tijelima općinske vlasti u SIZ-ovima.¹⁹² Ponegdje je osnivao svoje sekcije za brigu o djeci ne vodeći računa o već postojećim DND-ovima čime su se poslovi preklapali i nadležnosti duplirale.¹⁹³ Istodobno je nedostajalo novca i u onim sredinama gdje je djelovala samo jedna organizacija. I na samom kraju osamdesetih SDND je podsjećao hrvatsku vladu (Izvršno vijeće Sabora SRH) na sustavno rješavanje sufinanciranja te organizacije koja je bila zadužena za Savez pionira.¹⁹⁴ Ovakvi odnosi lomili su se

¹⁸⁷ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

¹⁸⁸ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije.

¹⁸⁹ Paravina, Emil, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), SDND SRH, Zagreb, 1964., 66.

¹⁹⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.

¹⁹¹ Isto 28.5.79.

¹⁹² HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, RK SSRNH KODDOUG, Program-ska orijentacija RK SSRNH za mandatno razdoblje od 1985. do 1989., 12.5.1986.; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, RK SSRNH KODDOUG, Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana za razdoblje travanj 1983. – travanj 1986., 12.5.1986.

¹⁹³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

¹⁹⁴ SDND, SDND Izvršnom vijeću o sistemskom rješanju statusa i sufinanciranja, 6.11.1989.

na sasvim praktičnom pitanju redovitosti aktivnosti SDND i Saveza pionira. Predviđeni izvori financiranja bili su proračun škole, dotacija općine, patronat poduzeća, proračun neke od specijaliziranih društvenih organizacija i samodoprinos roditelja.¹⁹⁵ Pored toga, i članarina nazvana pionirski dinar i novac zarađen, primjerice, prikupljanjem staroga papira, što je sve bilo u nadležnosti pionirske samouprave. Srećom, u osamdesetima su temeljem zakonskih rješenja redovito stizala sredstva iz prihoda od igara sreću. Nedostatak novca obično se pojavljivao pri organizaciji manifestacija, pokrivanju putnih troškova i smještaja na pohodima i susretima ili pak pri jesenskoj nabavi pionirskih obilježja.

U dosadašnjem radu bila je praksa da se rad sa pionirima uglavnom samofinancira. Iz društvenih sredstava pokriveni su neznatni troškovi izdvojeni za neka osnovna sredstva, organizaciju nekih proslava, i sl. Priliv društvenih sredstava uvijek je bio neizvjestan i za njih se moralo moljati.¹⁹⁶

SDND je pod geslom *Sve za našu djecu* 1975. okupljao oko 1300 lokalnih društava s oko 300 000 članova te se određivao kao “društvena organizacija odraslih koja vodi društvenu brigu o djeci, odnosno radi na unapređivanju uvjeta za svestrani razvoj i socijalistički odgoj djece”.¹⁹⁷ Organizacija se bavila položajem i potrebama djece u društvu, unapređivanjem rada pionirske organizacije te organiziranjem akcija i aktivnosti s djecom i za djecu u njihovom slobodnom vremenu. Njezini članovi radili su na svim razinama, od mjesne zajednice do republike. No kao dio SSRN isticala je da “nije jedina organizacija koja vodi brigu o djeci, niti briga o djeci može ostati odgovornost samo ove organizacije”, što je također bio poziv na podjelu odgovornosti i zajedničko djelovanje.¹⁹⁸ Na Dan mladosti 1968. godine SDND preselio je sa zagrebačkoga Trga Republike (današnji Trg bana Jelačića) u novu zgradu u nedalekoj Amruševoj ulici, gdje je mogao smjestiti svoje specijalizirane centre i knjižnicu, i te godine ostvario niz drugih vrijednih rezultata, a takav je bio i plan za slje-

¹⁹⁵ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 27.

¹⁹⁶ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Izvještaj o radu SDND SRH za 1968. godinu, 1969.

¹⁹⁷ Paravina, *Društvo “Naša djeca” u svakoj mjesnoj zajednici*, 13-14.

¹⁹⁸ Isto, 14.

dećih dvanaest mjeseci.¹⁹⁹ Pored djelovanja republičkoga pionirskog savjeta i vanškolskih pionirskih ustanova pokriveno je bilo široko područje nadležnosti: mjere socijalne i zdravstvene zaštite, fondovi za neposrednu dječju zaštitu, djeca predškolske dobi, podizanje pedagoške kulture roditelja, dječja ljetovališta, tradicionalne proslave i manifestacije, suradnja s osnovnim DND-ima i partnerima u drugim republikama, republičke nagrade, izdavačka djelatnost i drugo. Nadaje, brinuli su o Fondu za neposrednu dječju zaštitu i predlagali poboljšanja u školskim kuhinjama koja bi većem broju djece omogućila topli obrok.²⁰⁰ Kao i u poratnom razdoblju, problem koji se na terenu pokazivao najosjetljivijim bilo je neaktivno članstvo, odnosno kadrovi koji bi sustavno i s entuzijazmom radili s djecom, i to jednakim intenzitetom u svim dijelovima Hrvatske. Često se isticao dobar rad u Varaždinu, Puli, Rijeci, Splitu i Zagrebu.²⁰¹ Rad društava bio je samostalan, pa je time još veća bila vjerojatnost za razlike u opsegu i kvaliteti programa te za mogućnost da društvo održava jedna ili nekoliko osoba, obično predsjednik i tajnik koji "žive za društvo".²⁰²

Tako uglavnom sav teret rada odbora DND pada na nekoliko drugarica i drugova, koji s puno odricanja, požrtvovanja i s puno oduševljenja uspijevaju da nadomjeste širi sastav neaktivnog članstva odbora.²⁰³

U manjim sredinama društvo i pionirske savjete ponekad su činili samo učitelj i nekoliko roditelja, pa je potrebno bilo uključiti mještane raznih zanimanja – studente, radnike, inženjere, sportske stručnjake i umjetnike, k tome po mogućnosti muškarce jer su žene

¹⁹⁹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Izvještaj o radu SDND SRH za 1968. godinu; Prijedlog programa rada RK SDND SRH u 1969.

²⁰⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Prijedlog zaključaka XII konferencije SDND, 1969.; Emil Paravina, Neki aktualni aspekti daljnjeg razvoja materijalne baze i društvene brige za odgoj i zaštitu djece u SR Hrvatskoj, 1969.

²⁰¹ Npr. HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.; SDND, 13. sjednica Predsjedništva SDND SRH, 14.3.1990.

²⁰² HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

²⁰³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

prevladavale, najčešće one u svojim tridesetim godinama.²⁰⁴ Dobrovoljni rad bio je dobrodošao, no radi veće ozbiljnosti neke je dužnosti bilo potrebno profesionalizirati, a povrh svega paziti na odabir jer, kako su isticali, “ne možemo bilo kome povjeriti rad s djecom”.²⁰⁵

Teškoća s aktivnim članovima imali su i lokalni savjeti Saveza pionira i slična tijela u školama i dječjim ustanovama jer su mnoge savjete umjesto predviđenih od devet do trideset članova činila samo dva ili tri člana, najčešće nastavnici koji nisu mogli mnogo učiniti, iako su tijela uredno iznova formirana početkom svake školske godine na sastanku školskog odbora, nastavničkog vijeća, predstavnika roditelja, društveno-političkih i stručnih organizacija.²⁰⁶ Nakon novih Pravila i programskih načela iz 1963., potaknut idejom da nastavnici i dotadašnji savjeti Saveza pionira ne mogu sami, krenuo je proces osnivanja savjeta za unapređivanje rada Saveza pionira, novih tijela preko kojih su društvene organizacije – prije svih SSRN i Savez omladine, ali i Konferencija za društvenu aktivnost žena, sindikati i prosvjetne vlasti – na općinskoj i republičkoj razini upravljale Savezom pionira.²⁰⁷ Postojanje SURSP-ova potvrđeno je i kasnijim programskim dokumentima SPJ te predviđeno na razini odreda, općine (osnivaju se od 1974.), pokrajine, republike i federacije.²⁰⁸ Članovi su na nižim razinama birani na dvije, a na pokrajinskoj, republičkoj i saveznoj razini na četiri godine, dok su sredstva i prostor za njihov rad osiguravale društvene organizacije. Birani su po delegatskom načelu iz društvenih i društveno-političkih organizacija, pa je, primjerice, sastav posljednjega Republičkog SURSP-a SRH bio sljedeći: među 50 članova bilo je deset delegata iz općinskih savjeta iz svih zajednica općina, pet delegata iz Saveza za fizičku kultu-

²⁰⁴ Isto; Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 62-63.

²⁰⁵ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.; Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 62.

²⁰⁶ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 24, 65.

²⁰⁷ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 817, Zapisnik, sjednica Sekretarijata Izvršnog odbora Glavnog odbora SSRNH, 13.4.64.; Informacija o radu i problemima pionirske organizacije, 1964.; Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 67-71.

²⁰⁸ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 26-28; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Nekoliko teza i elemenata za prijedlog Zaključaka tematske konferencije SDND posvećene intenziviranju društvene i odgojne funkcije SP, 28.3.1974.

ru, Narodne tehnike, Saveza izviđača, Crvenog križa i Prosvjetnog sabora Hrvatske, tri delegata iz OOUR-a grupacija promet i veze, turizma te promet roba i usluga, osam pojedinaca poimenično izabranih na konferenciji SDND (Josip Blažević, Velibor Jerbić, Stoja Lukić, Momčilo Mrđenović, Danica Nola, Mihajlo Ogrizović, Emil Paravina, Boro Vein), šest delegata društveno-političkih organizacija CK SKH, RK SSRNH, SSH, SUBNOR, RK SSOH i JNA, osam delegata iz ustanova od značaja za SP – Zajednice osnovnih škola, Pionirskoga grada, Jugoslavenskog dječjeg rekreacionog centra Puntižela u Puli, Dječjeg programa Televizije Zagreb, Dječjeg programa Radio Zagreba, NIŠP-a Vjesnik, Centra za vanškolski odgoj i Zavoda za unapređivanje osnovnog obrazovanja SRH – te naposljetku još deset istaknutih pojedinaca na prijedlog sekretarijata RSURSP-a – Stjepan Briški, Zvonimir Dodig, Marija Duš, Damir Hebel, Ivica Hodalić, Desa Grubić, Boris Lešnik, Emil Mikulčić, Rudolf Tumpa i Rade Vlkov.²⁰⁹ Postojala su točna očekivanja od svake društvene organizacije: SKJ je imao zadaću boriti se da “cjelokupni odgojni proces i društvena aktivnost najmlađih budu prožeti ideologijom samoupravnog socijalizma i marksističkim pogledom na svijet”; SSRNJ je trebao objedinjavati društvene snage i stvarati “povoljnu društvenu klimu u kojoj se svestrana briga za mladu generaciju smatra osnovom napretka društvene zajednice”; Savez sindikata mogao je preuzimati pokroviteljstvo nad pionirskim kolektivima, razvijati sustav stipendiranja te pridonositi tome “da se društveno odgajanje pionira povezuje i prožima ideologijom radničke klase”; SUBNOR je na pionire prenosio “moralne vrijednosti i djelo najsvjetlijih likova revolucije”, ali i financirao neke aktivnosti; JNA je razvijala “spoznaju o armiji kao čuvaru naše slobode i nezavisnosti” i među pionirima pridonosila “odlučnosti i spremnosti da vole i brane slobodu svoje zemlje”; dok je Savez omladine trebao biti uključen u aktivan rad s pionirima na temelju generacijske povezanosti.²¹⁰

Svojom zastupljenošću u SURSP-u Savez omladine, od 1974. Savez socijalističke omladine, formalizirao je povratak utjecaja na pionirske aktivnosti, ali je i SP dobio barem mogućnost za povećanu

²⁰⁹ SDND, Odluka o strukturi, broju, načinu izbora i profilu delegata za novi sastav RSURSP SRH [1989. ili 1990.].

²¹⁰ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 33-35. Usp. *Pravila i programske osnove SPJ*, ²1985., 28-30.

brigu svih delegiranih organizacija, iako u SDND-u često nisu bili zadovoljni doprinosom članova SURSP-a, posebno onih koji su kao delegati predstavljali svoje organizacije jer se pitanja vezana uz SP nisu dovoljno razmatrala ni unutar njihovih baza odakle bi mogli stići sa stajalištima i prijedlozima.²¹¹ Pri općinskim komitetima omladinske organizacije osnivane su komisije ili grupe za rad s pionirima s namjerom povećanja obima i učinka toga rada, ali i uz svijest da S(S)O do tada nije pokazao “dovoljno širine i odgovornosti” te napomenu da se “ne radi ni o kakvom preuzimanju rada s pionirima od strane Saveza omladine”, što je sigurno bilo neizravno upućeno SDND-u.²¹² Sudeći po samokritici unutar omladinske organizacije, jednako j i sedamdesetih i osamdesetih, SDND doista nije imao od čega strahovati.

Zaokupljeni drugim problemima i pitanjima ne obavljamo svoj dio zadataka i obaveza u tom području koje nazivamo društvena briga o djeci.²¹³

Komisija za društvene djelatnosti ove konferencije, u pripremama za ovaj seminar, ocijenila je angažiranje Saveza omladine u radu s pionirima kao nedovoljno.²¹⁴

Međutim, svojevrsna nelagoda u odnosima SSOH i SDND ipak je postojala. Početkom osamdesetih bilo je inicijativa za pomicanjem primanja u omladinsku organizaciju u šesti razred, dok su s pionirske strane tražili odgodu do osmoga razreda jer su se djeca već sa šest godina upisivala u osnovnu školu i do njezina kraja bila nedorasla za omladince.²¹⁵ Prijepora je početkom osamdesetih bilo i oko akcijskoga programa djelovanja SKH među mladima gdje je SDND u prvi mah ostavljen po strani pa se ondje pozivalo na poduzimanje

²¹¹ “Izvyještaj o radu RK SDND SRH u 1980. godini”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 155.

²¹² HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Zadaci Saveza omladine u unapređenju rada pionirske organizacije [1960-ih].

²¹³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Zadaci SSOH na daljnjem unapređivanju rada SP, 23.3.1983.

²¹⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, RK SOH poziv na seminar za pionirske voditelje, 18.12.70. Vidi također: “Izvyještaj o radu RK SDND SRH u 1980. godini”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 156.

²¹⁵ SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

koraka “da nas omladina ne pregazi”.²¹⁶ Republička konferencija SSOH u svojim je analizama pak govorila o slaboj povezanosti omladinske organizacije s pionirima koji su bili budući omladinci i smatralo se da bi baš to trebao biti motiv za veći interes za pionirske aktivnosti.²¹⁷ Krajem osamdesetih omladinske komisije za rad s pionirima postojale su u većini općina, no praksa je pokazivala “da je njihov rad uglavnom formalan, odnosno da ne postoje konkretni planovi i programi aktivnosti”.²¹⁸ Na jesen 1988. SSOH podsjetio je još jednom – prije svega sebe – na potrebu jače brige o djeci i na kvalitetan rad s pionirima preko pionirskih voditelja i na druge načine jer je to “osnovna pretpostavka daljnjeg organizacionog i kadrovskeg razvoja Saveza socijalističke omladine”.²¹⁹ Defnirali su svoje prioritetne zadatke među kojima su bili angažiranje na ostvarivanju Pravila i programskih osnova SPJ, jačanje suradnje s SDND, priprema za primanje u SSOJ i osposobljavanje pionirskih voditelja na tečajevima i seminarima.

Omladinke i omladinci bili su potrebni u radu s pionirima jer “djeci imponira spretnost, iskustvo i bliskost njihovih starijih drugova”.²²⁰ Umjesto nekadašnjih pionirskih rukovoditelja, od šezdesetih su mogli postati pionirski voditelji čime bi pomogli pionirima, ali i obogatili svoj društveni život, što se navodilo kao mogući mamac tinejdžerima.²²¹ Bio je to “društveno odgovoran i čestan posao”, a od omladinaca i omladinki očekivalo se da pokažu “ljubav i volju za rad s najmlađima, pozitivne moralne i političke kvalitete, kao i odgovarajuće pedagoško-psihološko znanje”.²²² Kako bi usavršili svoje sposobnosti, učenici završnih razreda osnovne škole i srednjoškolci upućivani su na seminare za pionirske voditelje i one nešto starije koji su bili aktivisti pionirskih kolektiva. U Zadru su 1971.,

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Zadaci SSOH na daljnjem unapređivanju rada SP, 23.3.1983.

²¹⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, SSOH u radu s pionirima, 7.10.1988.

²¹⁹ Isto.

²²⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

²²¹ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije.

²²² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 29.

primjerice, u organizaciji RK SOH i Centra za društvene djelatnosti omladine Hrvatske tijekom četiri siječnja dana za 300 dinara, koji su išli na teret organizacije koja ih je uputila, polaznici seminara mogli slušati 16 izlagača s predavanjima o društvenim odnosima i društveno-političkim organizacijama, dječjem tisku, pionirima u NOB-u i općenarodnoj obrani, pionirskoj samoupravi, aktivnostima pionirskih odreda u školi i raznim zabavnim sadržajima.²²³ U prostoru omladinske političke škole u Fažani kraj Pule pionirski su voditelji na seminarima učili društvene i sportske igre, u osamdesetima saznawali o radu na računalima, ali i slušali o idejnim kretanjima, religiji i društveno neprihvatljivom ponašanju djece i mladih.²²⁴ Ponekad seminare nije bilo lako organizirati zbog izostanka interesa ili financijske podrške općinskih vlasti.²²⁵ Ponekad su sudionici razočarali, poput petero aktivista iz riječkog OK SSOH koji 1985. u Fažani nisu dobili diplomu “zbog kršenja kućnog reda i života u PŠ SSOH (‘ilegalci’), te pasivnog sudjelovanja, neaktivnosti u praktičnom dijelu seminara i odvajanja od drugih polaznika”.²²⁶ Čak je RK SSRNH polovicom osamdesetih primjećivao loš izbor kadrova za rad s djecom u raznim organizacijama i pozvao da se osim stručnih “još više pažnje pokloni njihovim ljudskim, moralnim i političkim kvalitetama”.²²⁷ Kao i pedesetih, po završetku seminara nove generacije pionirskih voditelja suočavale su se sa sličnim problemima pri radu u svojim sredinama, a predviđeni klubovi voditelja koji bi im pružali mogućnost usavršavanja i održavanja kontakta često nisu uspješno djelovali. Pored toga, voditelji ponekad nisu uspijevali uspostaviti dobru suradnju s nastavnikom koji je vodio pionirsku organizaciju u školi, suočavali su se s nepovjerenjem prema svom radu i pogrešnim shvaćanjem njihovih zadataka te teško dobivali

²²³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, RK SOH, Seminar za pionirske voditelje, 18.12.1970., 4.1.1971.

²²⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Izvještaj o seminaru za pionirske voditelje u Fažani, 18.10.1985.

²²⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH RSURSP, Seminar u Fažani, 4.6.1979.

²²⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Izvještaj o seminaru za pionirske voditelje u Fažani, 18.10.1985.

²²⁷ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, RK SSRNH KODDOUG, Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana za razdoblje travanj 1983. – travanj 1986., 12.5.1986.

vrijeme i prostor za rad s pionirima.²²⁸ Mnogi su se obučeni voditelji gubili i nikada nisu započeli sa svojim aktivnostima.²²⁹

Uloga nastavnika stoga je i dalje bila od presudne važnosti, no i oni su griješili u radu s pionirima, pa se on često svodio samo na dodatni školski sat s moraliziranjem o liku pionira.²³⁰ Bolje mnogi nisu ni znali, čak i ako su bili voljni raditi, jer ih pedagoške akademije nisu pripremale za vođenje pionirskoga kolektiva, niti su ih upućivale u organiziranje aktivnosti u slobodnome vremenu.²³¹ Istodobno, pionirski odred opstao je kao najviša razina kolektiva i prirodno mjesto za njegov rad bila je upravo škola, pa je tim važniji bio angažiran odnos nastavnika koji je bio “odgajatelj socijalističkih vrлина kod mlade generacije”.²³²

Prosvjetni radnici u toku svog školovanja, unatoč tome što se u najvećem broju javljaju u radu sa pionirima i što se u stručnom pogledu najviše na njih računa, dobijaju vrlo malo ili gotovo ništa što bi ih osposobilo za stručni rad na ovom području.²³³

Osnovna škola kao društvena institucija u kojoj se ostvaruje socijalistički odgoj i obrazovanje, prirodna je i prikladna sredina za rad Saveza pionira. Iako se djelatnost pionirske organizacije ostvaruje u vanškolskom vremenu, osnovna škola sa svim svojim kadrovskim, prostornim i materijalnim potencijalom, a posebno sa programskom, idejnom i odgojnom usmjerenošću, osnova je za postojanje i razvijanje rada Saveza pionira.²³⁴

Početakom osamdesetih u složenom odnosu škole i Saveza pionira potonjem je potvrđena uloga mosta između škole i društvene sredine, dakle mjesne zajednice u kojoj se pak teško uspostavljao organizirani rad s djecom iz sadržajnih i financijskih razloga. Neovisno o tome, uloga mosta bila je sretno tumačenje za pionirsku organizaciju

²²⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.

²²⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, SSOH u radu s pionirima, 7.10.1988.

²³⁰ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 48.

²³¹ Isto, 63.

²³² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 30.

²³³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, GO SDND SRH, Sekretarijat Savjeta za unapređenje rada Saveza pionira, Orijentacioni program rada RSURSP, 30.9.1966.

²³⁴ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 30.

jer ona tako nije bila ograničena na školu i na “poškolčavanje” pionira, ali nije niti sasvim izašla iz škole jer je ondje, prema svojim temeljnim dokumentima, uvijek bila potrebna kao dopuna socijalističkom odgoju.²³⁵ Most je tako formalno postojao, no promet je na njegovoj školskoj obali bio neusporedivo veći.

²³⁵ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 66; *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 27.

Pravilan socijalistički odgoj

Pionir kao novi socijalistički čovjek

Pošten, iskren, odvažan, napredan, istrajan, radišan – bila je jedna od inačica opisa dubljega značenja pojma pionir, tumačenja u kojem je svako slovo te riječi bilo i početno slovo poželjne značajke dječje osobnosti.²³⁶ Taj opis i pjesmica iz početnice o “četiri najvažnije male riječi” – izvoli, hvala, molim i oprosti – koje “dobrog su srca najbolji gosti”,²³⁷ možda su u sustavu odgoja i osnovnog obrazovanja bila dva metodičko-didaktička poteza s najvećim utjecajem na idealističku ideju o oblikovanju dobrog djeteta, onoga koje u svemu i svakome uvijek može biti uzor, i buduće odrasle osobe koja će se moći uklopiti u koncept koji je u ranom socijalizmu nazvan novim socijalističkim čovjekom. Utopijska slika i nastojanja oko njezine realizacije postaju potpuni kada im se dodaju riječi pionirskoga zavjeta ili svečanog obećanja, o kojemu će kasnije biti više riječi, te svakako sadržaj udžbenika iz pojedinih školskih predmeta jer su nastavni programi u svakom državnom kontekstu neizbježan čimbenik oblikovanja novih naraštaja.²³⁸ U istom su smjeru, naravno, išli stihovi iz jednog od mnogih izdanja slikovnice *Ja sam pionir*, namijenjene novim članovima pionirske organizacije u Hrvatskoj:

Pioniri vole pjesmu,
igru, rad i šalu.
[...]

Voljet ću prvo zemlju svoju
i njene bratske narode sve,
jer znam da je u teškoj boju
moralo za nju i da se mre.

²³⁶ Na slovenskom: pošten, iskren, obziren, natančen, izobražen, radodaren. Čerin, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*, 15.

²³⁷ Kalmar, Aleksandar, “Četiri najvažnije male riječi”, *Dobro jutro* 3, Neda Bendelja i Edo Vajnaht, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 8.

²³⁸ O čitankama i udžbenicima vidi npr. Radina Vučetić, “ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children”, 249-263; Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*.

I drugi zavjet neka mi bude:
učit ću dobro, sve da znam,
učit ću vrijedno, kada porastem
da budem zemlji koristan.

[...]

Kad povežeš maramu,
ponosan bez kraja,
čuvaj čast svog odreda
i svog rodnog kraja.²³⁹

U povezanosti poštenja, iskrenosti, upornosti, marljivosti pa i zaigranosti, potom poznavanja pravila lijepoga ponašanja, poštivanja naprednih ideja i iskazivanja ljubavi prema domovini i njezinoj političkoj doktrini te spremnosti da se za nju i radi i bori, nastajao je poželjlan sklop, sukus osobina koji se obično nazivao likom pionira. Opširniji popis moralnih osobina i normi obuhvaćao je brojne vrline na različitim razinama koje se nastojalo unijeti u naviku i svakodnevnu praksu: u odnosu prema sebi samome – samostalnost, skromnost, kritičnost, dosljednost, povjerenje u svoje snage i mogućnosti, dostojanstvo; u odnosu prema drugima – humanost, iskrenost, pravednost, poštenje, nesebičnost, ljubaznost, suradnja; u odnosu prema zajednici – dužnost i odgovornost, discipliniranost, čestitost, društvenost; u odnosu prema radu – marljivost, požrtvornost, ustrajnost, upornost, savjesnost; u odnosu prema domovini i svijetu – osjećaj patriotizma, odlučnost u obrani domovine, zalaganje za ravnopravnu suradnju s drugim narodima.²⁴⁰ O skupu osobina u anketi su 1957. ponešto rekla i sama djeca iz raznih krajeva Hrvatske kojima je redom bilo drago biti pionirima jer “dobri pioniri postaju dobri i kulturni ljudi”, no isticali su i da ih to “podsjeća na partizane” i da su tako “uvijek blizu Tita” te su o svojoj ulozi jednostavno rekli: “gradim socijalizam” jer tako se može “makar malo odužiti domovini”.²⁴¹ U anketi provedenoj 1982. učenici su marljivost, poštenje, iskrenost i druge osobine bez teškoća prepoznavali kao najvažnije vrline pionira, što je protumačeno kao izraz “socijalističke opredijeljenosti

²³⁹ *Ja sam pionir*, prir. Emil Paravina, ilustr. Josip Bifel, SDND i RSSP, Zagreb, 1983., 7, 9, 11.

²⁴⁰ Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 275.

²⁴¹ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 93-95.

djece samoupravne Jugoslavije” i dokaz uspješnosti procesa odgoja i obrazovanja u poučavanju o društveno-pedagoškim vrijednostima zbog čega su i pioniri bili upućeni u “zbir najplemenitijih osobina našeg djeteta i poželjnih vrлина našeg čovjeka”.²⁴² Taj bi se proces mogao nazvati i stvaranje djeteta po mjeri socijalizma, baš kao što je socijalizam oblikovan po mjeri čovjeka.²⁴³

Poslije ovih sadržaja izravno upućenih djeci i od njih dobivenih povratnih informacija potrebno je ipak otići iza pozornice i vidjeti kao je nastajao lik pionira kao temelj socijalističkoga čovjeka, ako ne za cjelokupno stanovništvo, onda svakako za one naraštaje koji su u trenutku uspostave poratne vlasti bili predškolske dobi ili će tek biti rođeni u sljedećih gotovo četrdeset godina, na vrijeme da u školu krenu prije kasnih osamdesetih. Poneka odgojna polazišta naslijeđena su iz ranijega vremena i podudarala su se s tradicionalnom predodžbom o dobro odgojenom djetetu. Seoska su djeca u međuratnom razdoblju predstavljala pomoćnu radnu snagu, pa su odgajana na način da odgovorno preuzimaju obaveze, poštuju radnu disciplinu i “usvajaju načelo o prvenstvu rada, obaveza i odgovornosti”.²⁴⁴ Roditeljski autoritet nisu dovodila u pitanje, “distanca s poštovanjem” bila je osnovna odrednica odnosa prema starijima, pa su roditelji bili i glavni odgajatelji i učitelji, a utjecaj škole na socijalizaciju bio je razmjerno malen.²⁴⁵ U poraću će porasti djelovanje izvanobiteljskih čimbenika na socijalizaciju i postupno će se mijenjati odnos djece i roditelja, no djeca će i kao pioniri morati biti marljiva i vrijedna te poštivati starije. Još tijekom Narodnooslobodilačkoga pokreta KPJ, SKOJ i USAOJ brinuli su “o pravilnom društveno-političkom, moralnom i općem odgoju, obrazovanju i razvoju najmlađe generacije, o idejnosti, političnosti i partijnosti njena mladog dječjeg revolucionarnog, oslobodilačkog i antifašističkog lika”, a u praksi je to značilo da su djeca na slobodnom teritoriju pohađala školu, pripremala

²⁴² Paravina, Emil, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira. Rezultati istraživanja u SR Hrvatskoj 1982.*, Savez društava Naša djeca SRH, Zagreb, 1983., 21-22.

²⁴³ Vučetić, “ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children”, 249-263.

²⁴⁴ Leček, Suzana, “Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918-1941)”, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 1997., 30, 209-244, 236.

²⁴⁵ Isto, 234, 220.

priredbe, prikupljala pomoć za borce i pripremala im darove, posjećivala ranjenike, skupljala ljekovito bilje, staro željezo i drugi otpad.²⁴⁶

Željezo nam treba, na nj čekaju vrijedne ruke naših radnika, da izgrade novu Jugoslaviju.²⁴⁷

Pionir sam jošte mali,
Želja mi je bila,
Da je meni mitralješčić,
Labudova krila.
Letio bih u red, družo,
Hrabrih partizana,
Slušao komandanta,
Tukao Talijana.
Isto tako tukao bih,
četnike i ustaše,
Pobio bih palikuće,
Za domove naše.²⁴⁸

Oj ti ručna bombo moja,
usred ludog okršaja,
I krvavog boja.
Kao grom ćeš zagrmjeti,
ručna bombo moja.
Napraviti ćeš potok krvi,
Bit će dima, bit će praha,
Smrviti će se svi fašisti,
Od udara i od straha.²⁴⁹

Prvi su pioniri, iako još uvijek djeca, učili rukovati puškom i bombom, postajali borci, izviđači, bombaši i kuriri, a oni nedorasli imali su barem drvene puške i igrali se ratnih igara. Čak je pet pionira i četiri pionirke – među kojima dvoje iz Hrvatske gdje se naziv pionir počeo koristiti “već u prvim danima ustanka i revolucije” – zbog svojih zasluga, požrtvovnosti i nesretne sudbine proglašeno narodnim herojima: Olga Ban, Milka Bosnić, Boško Buha, Sava Jovanović-Sirogojno, Fana Kočovska-Cvetković, Dimitrije Lazarov-Raša, Zlate Mihajlovski, Ibe Palikuća i Vuko Torović.²⁵⁰ Samo je dvoje preživjelo rat, a ostali su prerano izgubili život u dobi 15–17 godina. Budući da su sva djeca heroji bili rođeni između 1926. i 1928., prema kasnijim bi pravilima tijekom rata ipak bili u dobi u kojoj se ulazilo u omladinsku organizaciju, no zapamćeni su kao pioniri i tako promicani kao uzor svojim nasljednicima koji su preko škole i

²⁴⁶ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 7, 67–86.

²⁴⁷ Paravina, Emil, *Pioniri zemlje naše*. Republički savjet Saveza pionira Glavnog odbora Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske, Zagreb 1962., 13.

²⁴⁸ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 166, Ilija Tomić, “Moja želja”, iz časopisa *Pionir*.

²⁴⁹ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 166–167, Milka Rekić, “Ručnoj bombi”, iz časopisa *Pionir*.

²⁵⁰ Isto, 17, 191; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 33.

pionirske organizacije odgajani da budu spremni braniti domovinu ako to opet bude bilo potrebno. Od pionira se već tijekom rata očekivalo da budu najbolji u učenju i da pomažu učiteljima poticajno djelujući na ostale učenike, i u širenju znanja i u razvijanju ljubavi prema NOB-u i revoluciji, a općem idejnom usmjeravanju pridonosile su i parole ispisane na zidovima učionica: *Naša škola neće i ne smije odgajati ropske duše! Škole ne smiju biti samo za djecu bogataša i odličnika! Sve škole – svemu narodu.*²⁵¹ Uloga škole bila je u suglasju s ulogom Saveza pionira.

“Pomoću organizacije pionira unosila se u život škole politička idejnost, novi duh specifičan za oslobodilačku borbu, preko nje se povezivala škola sa životom i borbom naroda i obratno, djelovalo se na mijenjanje odnosa između nastavnika i učenika, afirmirali se humanistički i socijalistički pedagoški principi, ostvarivao se revolucionarni antifašistički i oslobodilački cilj odgoja i stvarao novi lik djeteta – pionira.”

“Oni [sastanci pionirske organizacije] su pridonosili da se u danima stradanja i herojske borbe naših naroda kovao i oblikovao novi lik naše najmlađe generacije, kojoj je to vrijeme udarilo pečat discipline, odgovornosti, osjećaja za pravdu i kolektiv, borbenosti, i čeličnosti. To su bila ona dragocjena svojstva ličnosti koja su pobjeđivala i bila u stanju da se suprotstave daleko nadmoćnijem neprijatelju.”²⁵²

Pionirskim ratnim uzorima bilo je posvećeno više djela dječje književnosti, a tijekom šezdesetih i sedamdesetih snimani su igrani filmovi koji su dugo održavali svoju veliku popularnost. Prema romanu Branka Ćopića snimljen je 1966. film *Orlovi rano lete* u kojoj se skupina djece – Jovanče, Lunja, Stric, Lazar Mačak, Đoko Potrk, Vanjka Široki, Nik Ćulibrk, Nikolica s Prikolicom – u selima pod Grmečom, u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini, zbog suviše strogoga ponašanja svojeg učitelja odmetnula u hajduke te u špilji pod mlinom pronašla skriveno naoružanje koje je predala partizanima i pristupila partizanskim jedinicama uz stihove pjesme *Po šumama i gorama*: “Partizan sam, tim se dičim, to ne može biti svak, umrijeti za slobodu može samo div-junak...”²⁵³ Godine 1974.

²⁵¹ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 117, 133.

²⁵² Isto, 186, 116.

²⁵³ Jovanović, Soja, red., *Orlovi rano lete*, Avala film, Beograd, 1966.

u Dalmaciji je snimljen *Kapetan Mikula Mali*, film o dječaku koji na brodici pomaže svojem djedu u prevoženju izbjeglica iz Like na Vis, među njima i dječaka Komušine i Cike s kojima usput na Hvaru spašava britanskoga vojnog pilota za kojim tragaju njemačke snage.²⁵⁴ Umjesto djeda Mikula na kraju preuzima kormilo u svoje ruke i zbjeg vodi na slobodni teritorij pokazujući tako koliko važnu ulogu djeca mogu imati u ratnim zbivanjima. Posebnu popularnost i poseban status u popularizaciji među pionirima imao je šesnaestogodišnji partizan po čijem je imenu nazvan film *Boško Buha*, snimljen 1978. godine.²⁵⁵ Budućega narodnog heroja film prati za vrijeme sudjelovanja u Drugoj proletherskoj brigadi 1942. i 1943. u Bosni i Hercegovini, na Prvom zasjedanju USAOJ-a u Bihaću kada je i osnovan Savez pionira, u uspješnim bombaškim akcijama i drugim zapletima te završava njegovom pogibijom u Jabuci kraj Prijepolja, u Srbiji, kada je ubijen u zasjedi. Upečatljive su epizode u kojima pionirski borci – “što su mali, mali za vojnike, a veliki za junake” – ne žele napustiti partizansku jedinicu, Boškov govor na kongresu USAOJ-a koji pred Titom drži na svoj način jer je od uzbuđenja zaboravio naučeni tekst, razgovor s fotografom te susret pionira partizana Čikala s mjesnom djecom uz ljuljačku.²⁵⁶ Poruka koju je film slao najmlađoj publici bila je da su u ratu i djeca bila žrtve i dala svoj doprinos pobjedi te da se, kako se ističe u filmu, pravi skojevci nikada ne povlače iz borbe. Povrh toga, lik Boška Buhe bio je pogodan za promicanje ideje bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda jer riječ je o slavonskome dječaku koji je kao hrvatski Srbin iz rodne Gradine kraj Virovitice od ustaškoga terora pobjegao u Srbiju, a potom ondje stradao od četnika.

Pored NOB-a i partizana, odgoj je podrazumijevao razvijanje pozitivnog emocionalnog odnosa, štoviše ljubavi, u još nekoliko smjerova: od najšire shvaćenih naroda i domovine povezanih idejom bratstva i jedinstva preko partije do samoga Tita. U pionire se

²⁵⁴ Gluščević, Obrad, red., *Kapetan Mikula Mali*, Jadran film, Zagreb, 1974.

²⁵⁵ Bauer, Branko, red., *Boško Buha*, Centar film i dr. (Viba film, Croatia film, Kinema, Zeta film), Beograd i dr., 1978. O usporedbi Boška Buhe sa sovjetskim pionikom Pavlikom Morozovim vidi: Lugarić Vukas, Danijela, “Boško Buha i Pavlik Morozov: novi (jugoslavenski/sovjetski) čovjek u tijelu malenoga dječaka”, *Narodna umjetnost*, 51, 2, 2014., 133-154.

²⁵⁶ Stih iz pjesme koja prati film, autor stihova Dušan Radović.

usađivao osjećaj ponosa, samopouzdanja, dostojanstva, hrabrosti, poštenja, solidarnosti, prijateljstva i drugarstva, ali i discipline te spremnosti na kolektivan rad, kritiku i samokritiku. Međutim, postojala je i druga strana iskazivanja ljubavi, a nju se tijekom rata, pa i neko vrijeme nakon njega, otvoreno nazivalo prijezirom i mržnjom – možda ne pred samom djecom, ali sigurno u uputama namijenjenima učiteljima i učiteljicama. Među pionirima je tako trebalo razvijati osjećaj “bezgranične mržnje prema okupatorima i njegovim pomagačima”, “duh otpora i mržnje prema neprijateljima” te ih učiti “kako treba mrziti neprijatelja”, što je sve zajedno trebalo pridonijeti uspjehu u ratu i oslobađanju zemlje.²⁵⁷

U općem naponu borbe i razgaranja oslobodilačkog rata, pod snažnim utjecajem masovnog narodnog kretanja i borbenih partizanskih akcija, poneseni mladenačkim žarom, ispunjeni ljubavlju za domovinu, Partiju i Tita, narod i narodnooslobodilačku vojsku, odgajani u slobodi i mržnji prema neprijateljima naroda, pioniri su već u to vrijeme, kao i kasnije, izvodili niz borbenih akcija i herojskih pothvata.²⁵⁸

Četiri godine nakon rata – pored promicanja ljubavi u raznim smjerovima, od učenja do “slobodoljubivih naroda svijeta” – Statut SPJ i dalje navodi da djecu treba odgajati “da mrze sve neprijatelje naših naroda, koji ometaju izgradnju naše sretnije budućnosti”.²⁵⁹ Ako se možda mogu i tražiti razlozi za opravdanost ovakvog odgojnog cilja u ratnim godinama, ideja o promicanju mržnje u kasnijim se godinama doista može smatrati pretjeranom i neprihvatljivom, i kada je riječ o društvu u cjelini, a posebno kada su posrijedi djeca. No bilo je to u skladu s tadašnjom odgojnom i obrazovnom politikom države koja je slijedeći sovjetske pedagoške uzore poticala patriotizam uvođenjem odnosa ljubavi i mržnje i u nastavne programe, primjerice za nastavu povijesti čiji je cilj bio razvijati “ljubav prema onome što je u povijesti napredno i čovječno, a mržnju prema svemu reakcionarnom i nečovječnom u svijetu”.²⁶⁰ Sam Agitprop pozivao je škol-

²⁵⁷ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 10, 17.

²⁵⁸ Isto, 24.

²⁵⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

²⁶⁰ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 122-123 (Nastavni plan i program (Hrvatska), osmogodišnje škole i niži razredi gimnazije, 1950., 25).

ski sustav da u svrhu formiranja lika novoga čovjeka te ostvarivanja petogodišnjega plana i socijalizma mora biti “nepomirljiv prema neprijatelju”.²⁶¹ Iz nastavnih će programa mržnja prema neprijatelju po nacionalnoj i klasnoj osnovi biti uklonjena sredinom pedesetih, no ne tako brzo i iz nastavne prakse.²⁶²

Osnovni smjer poratnoj obrazovnoj i odgojnoj politici početkom 1949. dali su referat Milovana Đilasa, tada člana Politbira i savezne Vlade, na III. plenumu CK KPJ i ondje prihvaćena Rezolucija o zadacima u školstvu. Dokument je izrazio zadovoljstvo postignutim uspjesima, ali i pozvao sve društvene čimbenike – među njima i masovne organizacije, time i Savez pionira – da na idejnoj osnovi koju čine revolucija i izgradnja socijalizma još više pridonesu zajedničkim naporima u ostvarivanju “nove socijalističke škole” te odgovarajućega predškolskog i izvanškolskog obrazovanja kao važne dopune školovanju.²⁶³ Cilj svega bila je izgradnja novoga čovjeka.

Vaspitavati u školama novog, slobodnog i odvažnog socijalističkog čoveka, čija su shvatanja široka i raznovrsna, kome su tuđi birokratizam i ukalupljenost misli. Da bi to postigli, moramo imati nastavnički kadar koji će moći da vaspita svestrano razvijenog čoveka – graditelja i branioca socijalizma.²⁶⁴

U svojem izlaganju Đilas je istaknuo da se školstvo dotad još uvijek nije iz osnove promijenilo jer je za promjenu ljudske svijesti potrebno mnogo više vremena, “dug period idejne borbe i metodičnog vaspitnog rada”, a to je posao kojemu nije moguće utvrditi rokove niti se on može “izvršiti nikakvim administrativnim mjerama”, tim više što nema uzora u koji bi se jugoslavenski komunisti u potpunosti mogli ugledati.²⁶⁵

Svima nam je jasno da to treba da bude socijalistički čovjek koji voli svoju zemlju i poštuje druge narode, da to treba da bude građanin nove, socijalističke Jugoslavije. To znači da on treba da bude čovjek bogatog unutrašnjeg života, fizički i moralno zdrav, krepak i čio.

²⁶¹ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Rad Komisije za agitprop, 1, Odgojna uloga prosvjetnih radnika po zadacima školstva i u radu sa omladinom [1950.].

²⁶² Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 122.

²⁶³ “Rezolucija Trećeg plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu”, *Savremena škola*, 1949., 4, 8-10, 1-6.

²⁶⁴ Isto, 1.

²⁶⁵ Đilas, “Problemi školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji”, 7-8, 13.

[...] Jedno je, svakako, sigurno: mi treba da vaspitavamo slobodne, socijalističke ljude, ljude koji smjelo i odvažno misle i rade, koji su široki i raznovrsni u shvatanjima, a ne ljude čiji će umovi biti potšišani na isti način.²⁶⁶

Teze III. plenuma ponavljat će se i dopunjavati ubuduće, a sljedećih nekoliko godina često su citirane Đilasove riječi, posebno one o moralnosti, kreposti i čilosti, dok su se mjera podšišanosti i širina zadanoga kalupa uvijek iznova preispitivale. Tri godine kasnije Đilas je pojasnio da je Rezolucija III. plenuma bila usmjerena protiv sovjetske dogmatike na temelju koje su se odgajali ograničeni ljudi, dok je novo jugoslavensko polazište – nadahnuto povratkom izvornom marksizmu i lenjinizmu – trebalo biti isključivo marksističko, pa je i cilj odgoja bio svestran čovjek.²⁶⁷ Dug proces humanističkog odgoja morao bi se temeljiti na znanosti, a u svakoj znanosti pojave se moraju tretirati materijalistički, smatrao je Đilas. Istaknuo je da stalno treba učiti, prihvaćati najbolja rješenja i s Istoka i sa Zapada, ali izlazak iz zaostalosti ovisi samo o vlastitim snagama i domaćim konkretnim rješenjima. Odgoj mora biti prožet etikom i moralnim načelima – to zna i “svaki seljak” – ali Đilas je ustvrdio da je etika zaboravljena u školama i omladinskoj organizaciji. Bio je uvjeren da je proces izgradnje novoga čovjeka “proces borbe koji stalno traje”, proces sukoba starog i novog, kako u društvu tako i u svakome pojedincu.

Osim Đilasovih ranih smjernica, bez odjeka nisu mogla ostati ni nerijetka prigodna Titova obraćanja pionirima i odraslima zaduženima za rad s njima, posebno u formativnim četrdesetim i pedesetim godinama. Tito je isticao da su ljudi najveća vrijednost zemlje, pa je i budućnost države ovisila o djelovanju ljudi, a “ti ljudi će biti takvi, kako ih mi odgojimo”.²⁶⁸ Naglašavao je da djecu treba odgajati u socijalističkom duhu i zaštititi ih od štetnih utjecaja iz inozemstva ili iz prošlosti.²⁶⁹ Kada je posrijedi povijest, Titu je bilo važno da djeca

²⁶⁶ Isto, 13.

²⁶⁷ AJ, fond 114, Savez socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ), 331, Predsjedništvo, Materijal o životu i radu omladine, 1949-68., CK NOJ, Odeljenje za agitaciju i propagandu, Milovan Đilas, predavanje *Vaspitanje novog čoveka*, 12.6.1952.

²⁶⁸ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 117 (Riječi druga Tita).

²⁶⁹ Isto, 116.

upoznaju “nadčovječanski heroizam mladih ljudi” u NOB-u i da “zapamte koliko je krvi stajalo ono, što smo stvorili u toku borbe”, a sve sa željom “da vam stvorimo život, ljepši i sretniji nego što smo ga mi imali”.²⁷⁰ Tito je pionire upućivao da kao uzor uvijek uzimaju boljega od sebe, a od njih samih očekivalo se da uvijek budu najbolji, posebno u upijanju znanja:

Učiti, učiti i učiti – to je vaš zadatak. [...] Pionir mora biti uvijek prvi, on mora biti najbolji u učenju, na radu i svagdje.²⁷¹

Njegove poruke odašiljale su sve ono o čemu su nešto složenijim riječima pisali dokumenti odgojno-obrazovne tematike. Bila je to mješavina prosvjetiteljskih ideja i socijalističke modernizacije, uz jače ili slabije tragove militarizma oslonjenoga na nedavnu ratnu prošlost. U Kumrovcu je 1946. zaduženima za odgoj i obrazovanje Tito progovorio o čvrstom karakteru koji treba izgraditi te o odnosima među jugoslavenskim narodima.

Ne držite se samo onoga što je hrvatsko, nego učite djecu da upoznaju Srbe, Slovence, Crnogorce i Makedonce. Učite ih iskreno bratstvu i čvrstom jedinstvu. Učite djecu da vole u prvom redu svoju domovinu, a zatim da vole i poštuju druge narode. [...]

Želimo da stvorimo čvrste ljude, snažne po svom fizičkom sastavu i čvrste po svom karakteru, po svom uvjerenju i po svojoj nepokolebljivoj težnji da postignu ono što hoće. Nama nisu potrebni mekušci.²⁷²

Kod tako očvrstnutih pionira trebalo je izbrisati tragove “poniznosti i pazavosti” – vidljive primjerice u pozdravu “ljubim ruke” – a u tom su procesu važnu ulogu imali učitelji među kojima je bilo i onih slabije razine revolucionarnosti, pa je bilo važno redovito im se obraćati i upućivati ih u nova odgojna načela jer učitelji “ne smiju i ne mogu biti neutralni, kolebljivi, neprincipijelni u idejnoj političkoj borbi za odgoj nove mlade generacije”, jednako kao što ni škola “ne može biti apolitična, ne može biti neutralna”, što je pojačavalo ulogu učitelja komunista koji su se morali isticati u zalaganju za “ostvarenje naše

²⁷⁰ Isto, 109, 114.

²⁷¹ Isto, 113, 110.

²⁷² Isto, 110.

linije”.²⁷³ I dokumenti Agitpropa tako potvrđuju da je škola bila neizostavna karika u oblikovanju lika socijalističkoga djeteta.

Na osnovu toga je jasno da današnja škola sa svojim novim sadržajem i općenarodnim značajem je škola za radne mase i u interesu radnih ljudi, a nije škola iz koje bi trebali izlaziti ljudi tupih, ograničenih i nakaradnih reakcionarnih pogleda i koji će služiti klasnim interesima pojedinih izrabljivačkih klika. Naša je škola podređena ciljevima izgradnje socijalizma. Ona je postavljena na čvrstim, naučnim i socijalističkim principima. Ona neće više biti zborište i stjecište buržoaskih laži, mistifikacija, idealističkih shvatanja, maglovitih pogleda, šovinizma, vjerske zatucanosti, antinaučnih nazora, već je to naučna ustanova, nova prosvjetna ustanova iz koje zrači svjetlo nove, napredne nauke, gdje se odgajaju mladi naraštaji na načelima marksizma-lenjinizma, neograničenoj ljubavi prema svojoj domovini, prema novoj Titovoj Jugoslaviji.²⁷⁴

Što su takva odgojna načela značila u praksi može se iščitati u raznim spisima Saveza pionira pa i u Statutu iz 1949. koji navodi dužnosti pionira, no nešto konkretniji popis obaveza prilagođen dječjem uzrastu donosi skica pionirske članske iskaznice iz pedesetih godina.²⁷⁵ Uz već poznate osobine poput iskrenosti i marljivosti, solidarnosti prema drugovima, zatim dobroga učenja, držanja dane riječi i ispunjavanja obećanja, poštivanja roditelja, učitelja i starijih, držanja do svoje časti, časti pionirskog odreda i domovine te poštivanja svih naprednih ljudi u svijetu, navodi se još nekoliko zanimljivih obilježja lika idealnoga pionira. On “cijeni svoj rad i rad drugih, skroman je i štedljiv”, “čuva svoje zdravlje, zato ne puši i ne pije alkoholna pića”, “voli prirodu, čuva njene ljepote i nastoji da ih što bolje upozna” te, naposljetku, “sluša i izvršava volju većine, ali kad treba, zna reći i svoje mišljenje”. Tih godina nisu bile rijetke pritužbe na loše učenje i ponašanje pionira u školi i izvan nje, pa su roditelji i dječji domovi pozivani na povećan oprez kada je pitanju bilo kretanje djece

²⁷³ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Rad Komisije za agitprop, 1, Odgojna uloga prosvjetnih radnika po zadacima školstva i u radu sa omladinom [1950.].

²⁷⁴ Isto.

²⁷⁵ SDND, Skice članske iskaznice [1950-e]. Usp. HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

i provođenje slobodnoga vremena.²⁷⁶ Odredba o piću i cigaretama našla se tako već u Statutu iz 1946., a prvi poratni statuti u osnovi ponavljaju iste osobine i dužnosti, uz ponekad različite formulacije ili rjeđe isticanje pojedinih obaveza poput pokoravanja pravilima za učenike, pomaganja “demokratskoj narodnoj vlasti” ili čuvanja narodne imovine.²⁷⁷ Odgoj novih ljudi i sutrašnjih graditelja socijalizma bio je tema Pionirskog odjela Zemaljskoga vijeća NOH 1948., a godinu kasnije zadatak organizacije Podmladak bio je ustrajati na razvijanju pozitivnih osobina i navika.²⁷⁸ U osjetljivom vremenu sukoba sa sovjetskom komunističkom partijom NOH je 1949. kritički zaključio da SP radi u prilog “stvaranja lika novog djeteta – lika pionira”, no sve to ipak nije bilo dovoljno za razvijanje pozitivnih osobina – “drugarstvo, iskrenost, poštivanje starijih, kulturno ponašanje i ostalo” – niti je u dovoljnoj mjeri uspjelo razvijanje “ljubavi za knjigom, za usvajanjem znanja”, a djeca su uz to ostajala nedovoljno obaviještena o suštini spora između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza.²⁷⁹

Formativno djelovanje u smjeru “svijetlih likova naše djece, buduće omladine i građana naše zemlje” nastavlja se tijekom pedesetih godina.²⁸⁰ Na I. zemaljskoj konferenciji Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske, održanoj u Zagrebu u prosincu 1951., republički je ministar za nauku i kulturu Miloš Žanko, pozivajući se na Đilasove smjernice, istaknuo presudnu ulogu partije i vlasti u “formiranju svijesti i karaktera najmlađe generacije našega društva” te sve jaču ulogu školstva u “formiranju socijalističkog čovjeka, građanina nove socijalističke Jugoslavije” koji je oslobođen “od kapitalističke eksploatacije, ali i od kasarnskog, birokratskog, sivog nazovi-socijalizma

²⁷⁶ Npr. HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Zadaci Narodne omladine u radu sa Savezom pionira [1950.].

²⁷⁷ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 38-39.

²⁷⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Poslovnik Pionirskog odjela Zemaljskog vijeća Narodne omladine Hrvatske [1948.]; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOJ, Odluka o osnivanju dječje organizacije Podmladak.

²⁷⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Godišnji izvještaj o radu organizacije Saveza pionira u Hrvatskoj, 1949.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949.].

²⁸⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza DND, 1957.

tipa SSSR-a”.²⁸¹ I Žanko i inspektorica Ministarstva prosvjete Danica Nola istaknuli su ulogu roditelja u tom procesu, kao skupine koja mora pomoći i više se zainteresirati za rad Saveza pionira. U sljedećim godinama na konferencijama društava Naša djeca NRH Žanko i Nola, kao i Mladen Koritnik i Emil Paravina, istim su se riječima zalagali za zacrtana odgojna načela, odnosno za “osiguranje moralnog i pravilnog lika omladinca, dječaka ili djevojčice”, za njegovanje lika pionira koji će dati “sve one pozitivne rezultate, koje u sebi krije”, za učenike koji će biti kritički nastrojeni i intelektualno radoznali te svijet, u skladu s Marxovom tezom, neće tumačiti nego ga preobražavati i mijenjati.²⁸² Cilj je bio da se što prije u cijelom društvu osjete kolektivni duh i moral radničke klase.

Mislim, da bismo se u borbi za pravilno odgajanje trebali istovremeno boriti, da u glave svih ljudi uđu pravilna moralna i odgojna shvaćanja, koja se stvaraju u redovima radnih ljudi, a ne u glavama samoživih ljudi, koji prvo gledaju na sebe, a onda na zajednicu.²⁸³

Razne su aktivnosti slobodnoga vremena također pridonosile izgradnji lika pionira, i to na slobodniji i spontaniji način te zaobilaznim putem umjesto izravnim ideološkim djelovanjem postizale zajednički cilj, što je redovito isticano u priručnicima iz pedesetih godina koji su također nastajali u okrilju SDND-a i RSSP-a. Glumačke grupe mogle su razvijati “drugarstvo, zdrav radni odnos, požrtvovnost, ljubav za rad, iskrenost i otvorenost, razne kulturne navike, razna znanja i vještine”.²⁸⁴ Tamburaški zborovi razvijali su “smisao za ono, što je i lijepo i narodno [...] jer je umjetničko izživljavanje također dio života socijalističkog čovjeka”, a učenje “borbenih i rodoljubivih pjesama utječe na jačanje patriotskih čuvstava” i pospješuje stvaranje “lika kasnijeg svjesnog i požrtvovnog člana narodne zajednice”.²⁸⁵

²⁸¹ I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 19, 22 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije).

²⁸² III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 18), 9; IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj (BSPH 23), 53, 35.

²⁸³ V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 29-30), 41 (Govor Dr. Miloša Žanka).

²⁸⁴ Koritnik, Mladen, *Rad pionirskih glumačkih grupa. Igrokazi II* (BSPH 11), SDND NRH, Zagreb, 1952., 15.

²⁸⁵ Špoljar, Zlatko, *Rad pionirskih tamburaških zborova I* (BSPH 19), SDND NRH, Zagreb, 1953., 5-6.

Na jednak je način “zdrava i pravilno razvijena sutrašnja ličnost socijalističkog čovjeka našeg kova” bila cilj vedrih pionirskih sastanaka koji su kroz igru razvijali “ustrajnost i upornost, smisao za točnost i urednost, spretnost i dosjetljivost, aktivnost i inicijativnost”.²⁸⁶ U igri se vježbalo razlikovati dobro od lošeg i istinu od laži, plemenito se borilo i podvrgavalo disciplini, pa je svaki takav sastanak bio “dostojan prilog u izgradnji napredne, moralne, kulturne ličnosti našeg socijalističkog djeteta” kao budućeg nositelja “naše socijalističke stvarnosti”.²⁸⁷

Pismo CK NOJ iz 1956., kojim je na saveznoj razini konačno potvrđena potreba za postojanjem Saveza pionira, također nije mimoišlo ideju o liku pionira kao “simbolu etičkog djeteta” te o pripremi pionira za ulogu građana socijalističke države, sklonih kolektivnom duhu i jugoslavenskom socijalističkom patriotizmu.²⁸⁸ To nikako nije značilo da je konačna svrha izgradnje socijalističkoga čovjeka da građanin ili građanka postanu komunisti, pa tako ni Savez pionira – isticao je 1958. iz samoga vrha Narodne omladine Miko Tripalo – nije djecu trebao izlagati političkom organiziranju i propagandi, privikavati ih na disciplinu i poslušnost jer je socijalistički građanin bio zamišljen kao slobodan te svjestan svojih prava i obaveza.²⁸⁹ Slično je iz omladinskih redova tada u raspravi isticao Srećko Bijelić pozivajući na držanje dobre mjere.

Treba poći od toga da neke stvari ta djeca znaju bolje od nas. To nije nikakva demagogija nego činjenica. Ako se mi budemo postavili samo u položaj da ih kljukamo, kao neke ptice, onda će se oni vrlo brzo zasititi pa će reći – dosta.²⁹⁰

Zaokruživanje formativnih godina, pa i za Savez pionira, ostvareno je donošenjem novoga Programa SKJ na VII. kongresu održanom

²⁸⁶ Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci I* (BSPH 13), SDND NRH, Zagreb, 1953., 47. 7.

²⁸⁷ Isto, 7, 48.

²⁸⁸ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 89.

²⁸⁹ AJ, 114 SSOJ, 331, Predsjedništvo, Materijal o životu i radu omladine, 1949-68., CK NOJ, Odeljenje za agitaciju i propagandu, 1958., Miko Tripalo, referat Značaj vanškolskih organizacija za razvijanje ličnosti i formiranje društvene svesti dece i omladine.

²⁹⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SR, 7.11.1959.

u Ljubljani te iste 1958. godine. Socijalistički čovjek opisan je kao “slobodna stvaralačka ličnost”, a društvenim organizacijama za tjelesnu kulturu, znanost i tehniku, kulturu i prosvjetu, ferijalne i izviđačke aktivnosti potvrđena je njihova uloga u “formiranju socijalističke ličnosti mladog čovjeka” te su svi komunisti koji rade u tim područjima pozvani da “smišljeno i organizirano djeluju u pravcu socijalističkog odgoja mladog pokoljenja”.²⁹¹ Programom su utvrđeni ciljevi takvog odgoja i obrazovanja, a kako SKJ kasnije nije mijenjao svoj temeljni dokument, tako su 1958. na temelju već ostvarene prakse zacrtane smjernice budućeg višedesetljetnog djelovanja.

...razvijanje stvaralačkog odnosa mlade generacije prema budućem pozivu i prema radu uopće; razvijanje socijalističke društvene svijesti i osposobljavanje omladine za učešće u društvenom životu zemlje, u organima društvenog samoupravljanja i upravljanja; upoznavanje i usvajanje dostignuća naših naroda i cjelokupnog čovječanstva na raznim područjima socijalnog, naučnog, tehničkog, umjetničkog i ostalog kulturnog stvaralaštva; razvijanje duha bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda; razvijanje internacionalizma, duha međunarodne solidarnosti radnih ljudi i ideje ravnopravnosti i zbliženja svih naroda u interesu mira i napretka u svijetu; usvajanje osnova naučnog, materijalističkog pogleda na svijet; razvijanje svestrane, aktivističke ličnosti s intelektualnim i moralnim osobinama građana socijalističke zajednice; poboljšavanje fizičkog zdravlja, naročito razvijanjem fizičke kulture i tjelesnog odgoja kao uslova za normalan stvaralački život.²⁹²

Šezdesete su donijele poštivanje ranije zacrtanih odgojnih načela, pa i potvrdu već započetog odustajanja od promicanja mržnje, ali i još poneku novost. Savez pionira i dalje je njegovao lik i ime pionira te radio na razvijanju socijalističkoga patriotizma i poštivanju tradicija revolucije kao važnih čimbenika odgoja, no sve izrazitije bilo je inzistiranje na zabavnim sadržajima te poticanju dječje radoznalosti i želje za novim znanjima.²⁹³ Dječje stvaralaštvo i kreativni rad s djecom u sadašnjosti nisu smjeli biti zasjenjeni pozivanjem na

²⁹¹ *Program SKJ*, 240, 229-230.

²⁹² Isto, 209-210.

²⁹³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Program RSSP NRH u 1962.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Zadaci Narodne omladine u radu s pionirima [1960.].

povijesnu važnost pojma pionir. Pravila i programska načela SPJ iz 1963. pojasnila su da je pionirsko ime “simbol najlepših moralnih likova dece i kao izraz težnje da stalno saznaju i stvaraju novo” te “simbol i stvarnost najpozitivnijih karakternih i moralnih osobina deteta socijalističke Jugoslavije”.²⁹⁴ Razvijanje takvoga lika shvaćeno je kao dio puta prema humanijim međuljudskim odnosima i prema ostvarivanju komunističkoga društva. U priručnicima za rad s pionirima upozoravano je da idealni lik pionira ne smije blijedjeti, ali i da se pozivanjem na sam pojam ne mogu otklanjati uočeni nedostaci u odgoju.

Riječ ‘pionir’ toliko je raširena i popularna u svakodnevnoj upotrebi kod nas, da je gotovo identična sa riječju ‘dijete’. Isto se tako zna da pojam pionir sadrži u sebi idejne kvalitete. Taj pojam podrazumijeva i simboliku i stvarnost najpozitivnijih karakternih i moralnih osobina djeteta socijalističke Jugoslavije. Vremenom je tako u nas izgrađen etički lik, kojem treba da stremi svako naše dijete. [...]

Na primjer: tipične su prijetnje da Titov pionir ne smije biti slab đak, da ne smije imati slabu ocjenu, da ne smije skakati, vikati, da se ne smije tući, svađati itd. Sve je to istina, ali pozivanjem na pojam pionir ne bi trebalo prikrivati uzroke koji su doveli do loših pojava.²⁹⁵

Novo je društvo stvarano već dvadesetak godina, pa je postajalo jasno da se neki ciljevi ne mogu ostvariti niti sami po sebi niti deklaracijama i programima koji se potom nedosljedno i nedovoljno aktivno provode. Taj se problem prenio u sedamdesete, odakle i tvrdnja sa savjetovanja za pionirske voditelje o problemima u odgoju i obrazovanju, održanoga u Zadru 1971. godine: “Živjeti u socijalizmu ne znači automatski biti socijalistički odgojen.”²⁹⁶ U tom desetljeću odgoj na kojem radi Savez pionira naziva se marksističkim i klasnim,²⁹⁷ pojam pionir opisuje se istim odrednicama kao u šezdesetima, no kao ni tada nema više spominjanja novoga socijalističkog čovjeka

²⁹⁴ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 12, 14.

²⁹⁵ Isto, 55.

²⁹⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Savjetovanje Problemi u odgoju i obrazovanju najmlađeg pokoljenja, Zadar, 10-13.2.1971.

²⁹⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Nekoliko teza i elemenata za prijedlog Zaključaka tematske konferencije SDND posvećene intenziviranju društvene i odgojne funkcije SP, 28.3.1974.

niti novoga djeteta kao njegove prethodnice. Ono čime je Savez pionira trebao utjecati na najmlađe i njihove karakterne osobine bilo je pomažući im da razviju “idejne kulturne, humane, socijalne i moralne vrijednosti naroda i narodnosti Jugoslavije i da poznaju i cijene takve vrijednosti svih ostalih naroda svijeta”.²⁹⁸ U osamdesetima se iznova javlja zabrinutost glede alkoholizma.²⁹⁹ No naglasak je ipak stavljen na tri nova sadržaja: obranu, štedljivost i ekologiju. Pioniri su tako povodom 40. godišnjice SPJ trebali biti osposobljeni za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu (ONO i DSZ) kako bi u slučaju potrebe znali postupati kao njihovi prethodnici u Drugom svjetskom ratu: iznova bi pomagali u izviđanju i uzbunjivanju, njegovanju ranjenika, prikupljanju i dostavljanju hrane, odjeće, sanitetskog i drugog materijala, ometali bi neprijateljsku djelatnost i kao kuriri pomagali jedinicama JNA i Teritorijalne obrane.³⁰⁰ Gospodarska kriza nalagala je razvijanje navika štednje i racionalnoga korištenja školskoga pribora te pravilnijega odnosa prema osobnoj i društvenoj imovini, a osuvremenjivanjem sadržaja rada Savez pionira u dječji je djelokrug doveo ne više samo ljubav prema prirodi, upoznavanje prirode i prikupljanje staroga papira, nego i izraženije razvijanje pravilnog odnosa prema okolišu i djelovanje u ekološkim patrolama. Lik pionira tako je naposljetku bio i ekološki osviješten te je tu svijest trebao širiti u svojem okruženju, svojoj mjesnoj zajednici.

Pioniri samoupravljači

Dok je SDND bio društvena organizacija za brigu o djeci koju su činili odrasli, Savez pionira bio je dječja organizacija u čijoj su strukturi svoje mjesto imali i odrasli i djeca – prvi kao članovi savjeta na svim razinama, potonji kao članovi svojih pionirskih odreda i jedini članovi pionirske organizacije. Međutim, od dječje se organizacije očekivalo da ne ovisi u potpunosti o radu odraslih uključenih u njezino vođenje i osmišljavanje aktivnosti, već su u to što je više moguće nastojali uključiti same pionire koji su trebali davati svoje

²⁹⁸ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 11.

²⁹⁹ SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

³⁰⁰ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 122.

prijedloge, raspravljati, kritički prosuđivati, birati svoje vodstvo i u njega biti birani. Sve do Pravila i programskih načela iz 1963. dječji dio strukture Saveza pionira činili su desetine, čete i odredi na čijem su čelu redom bili desetar, načelnik štaba čete i načelnik štaba odreda, a uz njega ekonom, blagajnik i predvodnici pojedinih interesnih grupa usmjerenih prema različitim aktivnostima (prirodnjaci, fiskulturnici, šahisti i drugi). Novim pravilima desetine su nestale, čete su postale pionirske zajednice s predsjednikom i drugim dužnosnicima, odred je umjesto načelnika dobio svojega predsjednika, a štabovi su postali odbori.³⁰¹ Ovisno o razdoblju i dječjem uzrastu pionirski kolektivi mogli su se osnivati u školi – kao pionirske zajednice, pionirski interesni kolektivi i pionirski odredi – zatim u pionirskim domovima, društvenim organizacijama te u stambenim i mjesnim zajednicama. U kasnom socijalizmu školskim se kolektivima pridružila zajednica učenika. Iako je redovito bilo riječi o potrebi izlaska iz škole i usporednoga ustrojavanja pionirske organizacije po teritorijalnom načelu – ondje gdje pioniri žive – škola je ipak ostala središte djelovanja i mjesto gdje se rad Saveza pionira najviše osjećao, od desetine i čete ili pionirske zajednice kao osnovne jedinice do pionirskog odreda kao najviše razine pod pionirskim upravljanjem. Pionirski odred bio je na vrhu hijerarhije i udruženi odredi činili su izravno Savez pionira Jugoslavije.

Pionire koji ne uče iz nemarnosti treba na masovnom sastanku kritikovati, a ako su oni neispravljeni, štab čete u dogovoru sa učiteljem može odlučiti da se takav pionir kazni.³⁰²

Primjer je to mogućega djelovanja pionirskoga kolektiva i donošenja njegovih odluka četrdesetih godina, prije razrađivanja sustava pionirskoga samoupravljanja. Kada je u sklopu društvene reforme i oblikovanja socijalizma drugačijega od sovjetskoga u Jugoslaviji 1950. uvedeno radničko samoupravljanje, pojam samoupravljanja kao dio socijalistički shvaćene demokracije protkao je sve dijelove društva, još i više nakon Ustava SFRJ iz 1963., nazvanog *poveljom samoupravljanja*, i uvođenja sustava udruženoga rada u sedamdesetima. Kolektivan rad i odgovornost bili su na cijeni u društvenim

³⁰¹ Isto, 46-48.

³⁰² HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, ZV NOH, Zaključci sa savjetovanja o zadacima NR na godišnjem planu, 26.1.1948.

organizacijama koje su imale svoju ulogu u razvoju “socijalističke samoupravne demokracije”.³⁰³ Svoje je mjesto u toj mreži odnosa tako pronašao i Savez pionira koji je ideju samouprave i samoupravljanja širio među najmlađima, isprva kao sustav *dječje samouprave*, a od šezdesetih kao *pionirsko samoupravljanje*. Pedesetih se iz SDND-a i RSSP-a odrede pozivalo da potiču inicijativu i *samorad* pionira te samoupravu jačaju na sastancima gdje će “navikavati pionire, da se oslobode, da istupaju, da rade, stvaraju, odlučuju, da stječu vjeru i pouzdanje u svoju moć, u svoje znanje, u svoje sposobnosti”, dok je NOJ isticao važnost dječje samouprave ne samo radi pripreme za buduću ulogu socijalističkoga građanina samoupravljača, već sada i odmah kako bi djeca učila na sebe preuzimati odgovornost za pionirske aktivnosti, održavanje reda i čistoće ili pružanje pomoći te kako bi se u svim slobodnim aktivnostima osjetio duh samouprave i razvijao “živ društveni mehanizam kolektiva”.³⁰⁴ U duhu novih pravila u šezdesetima razrađuje se ideja samoupravljanja u pionirskim kolektivima u kojima je trebalo postići da svi pioniri imaju “aktivan položaj i odnos u svemu što se oko njih zbiva”, a to je pak trebalo imati pozitivan utjecaj na njihovo odrastanje i odgoj.³⁰⁵

Samoupravljanje razvija kod pionira ličnu i kolektivnu odgovornost prema obavezama, i omogućuje razvijanje kritičkog stava prema negativnim pojavama. Ono podstiče razvijanje inicijative, individualnih sposobnosti i postepeno osamostaljuje pionire.³⁰⁶

Učestvujući u samoupravljanju, pioniri se navikavaju i uče da usklađuju svoje odnose u kolektivu i svakodnevnom radu i igri, u školi i izvan nje.³⁰⁷

³⁰³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, RK SSRNH KODDOUG, Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana za razdoblje travanj 1983. – travanj 1986., 12.5.1986.

³⁰⁴ I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 11; VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH (BSPH 39), 48-49 (Emil Paravina, Savez pionira i neposredni zadaci); AJ, 114 SSOJ, 331, Predsjedništvo, Materijal o životu i radu omladine, 1949-68., CK NOJ, Odelenje za agitaciju i propagandu, 1958., Miko Tripalo, referat Značaj vanškolskih organizacija za razvijanje ličnosti i formiranje društvene svesti dece i omladine; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Zadaci Narodne omladine u radu s pionirima [1960.].

³⁰⁵ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 54.

³⁰⁶ Isto, 22.

³⁰⁷ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 17.

Od ovih se ideja i oblikovanja svestrane samostalne ličnosti ni kasnije nije odustajalo, o njima se promišljalo i govorilo na seminarima i savjetovanjima.³⁰⁸ Vjerovalo se da uvođenje samoupravnih načela u pionirsku organizaciju pridonosi humanizaciji međuljudskih odnosa i prožimanju škole socijalističkim vrijednostima i marksističkom ideologijom. Ukratko, bilo je to “odgajanje za samoupravljanje samoupravljanjem”.³⁰⁹ Jednako tako, cjelokupna briga o djeci bila je usklađena sa sustavom udruženoga rada i samoupravljanja, pa je shvaćena kao “mjerilo samoupravne zrelosti našeg čovjeka i našega društva u cjelini”, a cilj joj je bio ostvarivanje novih društvenih odnosa i osiguravanje “podjednake startne osnove za život budućih građana”.³¹⁰ Povrh toga, inzistiranje na razvijanju inicijative kod djece poklopilo se s promjenama u obrazovnom sustavu u kojem se sve veći naglasak stavljao na aktivno sudjelovanje učenika u nastavnom procesu.³¹¹

Pravilima i programskom osnovom Saveza pionira iz 1973. bilo je predviđeno udruživanje u pionirski odred, pionirsku zajednicu, pionirski interesni kolektiv i pionirski kolektiv u društvenim organizacijama.³¹² Kao članovi drugih organizacija pioniri su obogaćivali rad svoje temeljne pionirske zajednice, dok su ih interesni kolektivi okupljali u sekcije, kružoke, grupe, klubove, zadruge i druge oblike udruživanja ovisno o njihovom interesu i sklonosti za znanost, kulturu, tehniku, sport ili neko drugo područje. Svaka je grupa na neki način bila vježbaonica za ono što je pionire čekalo u svijetu odraslih, pa su, primjerice, učeničke zadruge bile mjesto učenja pravilnog odnosa prema radu, upoznavanja proizvodnje i raspolaganja imovinom

³⁰⁸ Npr. HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, RK SOH, Poziv na seminar za pionirske voditelje, 18.12.1970., 4.1.1971.; AJ, fond 637, Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci (Savez organizacija za vaspitanje i brigu o deci, SOOBDJ), 54, Pionirsko samoupravljanje, 7.5.1973.

³⁰⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Nekoliko teza i elemenata za prijedlog Zaključaka tematske konferencije SDND posvećene intenziviranju društvene i odgojne funkcije SP, 28.3.1974.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 58.

³¹⁰ Paravina, *Društvo “Naša djeca” u svakoj mjesnoj zajednici*, 6.

³¹¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Zadaci Narodne omladine u radu s pionirima [1960.].

³¹² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 17-20.

te stjecanja samoupravne prakse.³¹³ Pioniri istoga razreda, okupljeni u istoj izvanškolskoj ustanovi ili na drugom mjestu organiziranoga zajedničkog boravka udruživali su se u pionirsku zajednicu koja je ispunjavala potrebe njihova svakodnevnoga života i rada te djelovala na temelju prihvaćenoga programa koji su izradili uz pomoć odraslih, a vodio ju je pionirski odbor (kasnije predsjedništvo) koji su birali članovi. Zajednice su se udruživale u pionirski odred, obično na razini škole, koji je također imao svoj program i odbor koji se konstituirao svake godine, a činili su ga delegati pionirskih zajednica. Odbor je birao svoje vodstvo i djelovao u suradnji sa savjetom pionirskog odreda kao tijelom odraslih. U nekim sredinama povodom Dana pionira postojali su izbori najboljeg odreda prema uspjehu u učenju i sudjelovanju u raznim slobodnim aktivnostima, a u poraću i po radnim akcijama i broju udarnika.³¹⁴ Postojala je suradnja među odredima unutar općine, na republičkoj i saveznoj razini: bratimljenja odreda istoga naziva, međusobni posjeti, dopisivanje, razmjena knjiga i glasila.³¹⁵

Početak osamdesetih pionirsko samoupravljanje dobilo je nov sadržaj u obliku zajednica učenika koje se osnivaju radi “razvijanja inicijative, samostalnosti, svjesne discipline i odgovornosti učenika za njihov rad i uspjeh, te radi aktivne suradnje s nastavnicima”.³¹⁶

Cilj je zajednice učenika osposobiti učenike da samoupravnim udruživanjem, organiziranjem i djelovanjem samostalno i u suradnji s nastavnicima i drugim suradnicima raspravljaju i odlučuju o svom odgoju, učenju, radu i životu u školi i izvan škole, te da na toj osnovi iniciraju, ostvaruju i vrednuju programe i rezultate svoje odgojno-obrazovne i društvene aktivnosti, da se o njima dogovaraju, da usvajaju socijalističke moralne stavove i uvjerenja, marksistički pogled na svijet, i da tako izgrađuju samoupravne odnose i u sebi osobine cjelovite ličnosti.³¹⁷

³¹³ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 107-112.

³¹⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, ZV NOH, Najbolji odred iz NRH, 23.8.1948.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.

³¹⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.

³¹⁶ SDND, Pravila zajednice učenika osnovne škole, predložak.

³¹⁷ “Zajednica učenika: pionirska zajednica I-VII razreda i zajednica učenika VIII razreda”, Paravina, Emil, ur., *Pionirska zajednica*, SDND SRH, Zagreb, 1983., 9.

Prosvjetni savjet Hrvatske prihvatio je u travnju 1982. temeljni dokument o zajednicama učenika koje su bile novi “oblik samoupravnog organiziranja i djelovanja učenika u školi” i usvojio program njihova rada.³¹⁸ Program rada po mjesecima u pionirskoj zajednici drugoga razreda, primjerice, predviđao je raznolike sadržaje od savladavanja puta od kuće do škole, izleta u prirodu i postavljanja kućica za ptice do obilježavanja praznika, obljetnice Titove smrti i posjeta grobovima palih boraca.³¹⁹ Predviđeni su bili razgovori o temama važnim za pravilan odgoj, primjerice o čuvanju tajne, istini i iskrenosti, o poštivanju pripadnika drugih naroda i rasa, o strpljivosti, pristojnosti i uljudnosti, o starijima, slabijima i invalidima, o samosvladavanju, prevladavanju zavisti, omalovažavanja i podcjenjivanja. Iste 1982. na snagu je stupio Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju koji je u svojem 213. članku govorio o zajednici učenika, no već u članku 125. Savez pionira i druge društvene organizacije navode se “radi razvijanja društvenog života učenika” kao dio odgojno-obrazovnog rada škole, a pravila pionirske organizacije kao svoju su jedinicu poznavala samo pionirsku zajednicu.³²⁰ Izazvalo je to prijepore oko preklapanja djelokruga rada pionirske i učeničke zajednice, no SDND je pojasnio da nema podvojenosti ni dupliranja jer su od prvog do sedmog razreda zajednice učenika zapravo pionirske zajednice ili jedan od oblika djelovanja pionirske zajednice, dok učenici osmih razreda osnivaju svoju zajednicu učenika u suradnji s omladinskom organizacijom te tako svi učenici ostvaruju svoja samoupravna prava te pravo utjecaja na rad škole.³²¹ Zajednice učenika zajedno s nastavnicima činile su razrednu zajednicu.³²² Birale su jedinstveno učeničko predsjedništvo na mandat od godine dana i bile su podređene skupštini zajednica učenika škole, a od svakoga se člana očekivao doprinos radom, učenjem, zalaganjem, iznošenjem

³¹⁸ Isto, 6-32.

³¹⁹ “Raspored programa rada po mjesecima u pionirskoj zajednici II razreda”, Paravina, *Pionirska zajednica*, 104-107.

³²⁰ “Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja*. 23. tematska sjednica RK SDND SRH, SDND SRH, Zagreb, 1981., 107-108, 113; vidi također *Narodne novine*, 4, 31.1.1980, 37-63; SDND, Informacija o tretmanu zajednice učenika (pionirske zajednice) u prvih sedam razreda osnovne škole [1981.].

³²¹ SDND, Informacija o tretmanu zajednice učenika (pionirske zajednice) u prvih sedam razreda osnovne škole [1981.].

³²² Paravina, *Pionirska zajednica*, 41-43.

stavova, poštivanjem odluka i zaključaka. U tjednom rasporedu sati zajednica učenika na raspolaganju je imala jedan školski sat, dok su se sadržaji rada pionirske zajednice protezali i u slobodno vrijeme.³²³ I u tome se u praksi očituje njihova glavna razlika. Na terenu su doista postojale konstituirane skupštine pionirskih odreda s predsjedništvima odreda, pionirske razredne zajednice, pionirske interesne zajednice te družine i sekcije u mjesnim zajednicama.³²⁴ Uvođenjem zajednice učenika sustav samoupravljanja ostvario je prodor u školu ne samo preko društvene organizacije kakva je bio Savez pionira ili preko nastavničkoga radnog kolektiva, već i izravno organiziranjem unutar učeničkoga kolektiva koji je tako ujedinjen neovisno o pripadnosti omladinskoj organizaciji u posljednjem razredu osnovne škole. Vrijeme će pokazati da će zajednice učenika biti oblik udruživanja učenika i kanal njihova mogućeg utjecaja na školu neovisno o budućem postojanju masovnih društvenih organizacija i političkoga tereta koje su one sa sobom nosile. Na taj je način vrhunac birokratizacije samoupravnog i ZUR-ovskog socijalizma čak postavio mogući most prema vremenu u kojem politički obojene organizacije u školi neće djelovati.

Anketa iz 1982. otkriva što su o svojoj ulozi u pionirskome samoupravljanju mislili pioniri i njihovi nastavnici.³²⁵ Više od polovice anketiranih pionira smatralo je da se upravo aktivnosti pionirske zajednice prepoznaju kao ključne, no predlagali su više razgovora o učenju, disciplini i drugarskim odnosima. Vrijeme i mjesto za takve rasprave bili su sastanci, odnosno satovi pionirske zajednice (SPZ) koji su se većinom održavali u sklopu redovitog rasporeda sati, a samo na selima učestalije izvan nastave i vikendom. Dok je dvije trećine pionira mislilo da bi se sastanci morali održavati jednom tjedno, stvarni je ritam samo ponegdje bio dvotjedan i dosezao tri-desetak susreta u školskoj godini, no u prosjeku su satovi pionirske zajednice održavani samo deset puta od rujna do lipnja, uz još prosječno četiri vedra pionirska sastanka i dva izleta. Veliku pomoć u radu i pripremama pružali su nastavnici i sigurno bi bez njih ovakve aktivnosti bile nemoguće, no kod više od polovice ispitanika sam je

³²³ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 63.

³²⁴ SDND, SURSP Zagreb, Analiza sadržaja rada pionirskih odreda grada Zagreba, Stavovi i smjernice za unapređivanje rada, 1982.

³²⁵ Paravina, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*.

sastanak vodio upravo predsjednik pionirske zajednice, to češće što su učenici bivali starijima. Međutim, bilo je i razreda bez izabranoga predsjedništva i bez imalo razvijenoga samoupravljanja. Nastavnici su podržavali promjene s početka osamdesetih, potvrđivali su postojanje pionirskih zajednica na razini razreda, rad u interesnim kolektivima i pomladcima društvenih organizacija, donekle i u mjesnim zajednicama.

Zanimljiv je bio odnos nastavnika prema izboru vodstva razreda, odnosno odbora ili predsjedništva pionirske zajednice. U istoj anketi pokazalo se da ga je u 2,6 posto slučajeva razrednik sam predlagao, u 23 posto učenici su davali prijedloge u dogovoru s razrednikom, no ipak je u dvije trećine pionirskih zajednica izbor ovisio samo o samostalnom dječjem predlaganju i biranju. Na temelju dobivenih podataka i izjava pionira organizatori istraživanja zaključili su da je izbor tekao “na poželjan način, demokratski i samoupravno” te da je to “također jedan od pokazatelja razvijenosti samoupravne klime u pionirskim kolektivima”.³²⁶ Pioniri su birali između unaprijed predloženih kandidata ili bi svatko na papir napisao ime po vlastitom izboru i najčešće spomenut član zajednice došao bi tako tajnim glasanjem do pobjede. Često se to događalo na brzinu unutar razreda, no ponekad i u svečanom ozračju.³²⁷

“Između pet predloženih izabrali smo jednog, glasanjem.”

“Birali smo tajnim glasanjem.”

“Napisali smo imena na papiriće i tko je imao najviše glasova taj je postao predsjednik.”

“Pisali smo na ploču imena kandidata.”

“Sastao se stari prošlogodišnji odbor i predložio, a mi smo to odobrili.”³²⁸

Savjet iz 1950. glasio je da na čelu ne treba biti najbolji učenik ili najbolji pionir, nego onaj s izraženim organizacijskim sposobnostima i onaj kojega grupa izabere.³²⁹ Najuspješniji kandidat, prema

³²⁶ Isto, 45.

³²⁷ SDND, fotografije izbora u OŠ *Božidar Adžija* u Drnišu i OŠ Podravske Sesvete.

³²⁸ Paravina, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*, 45.

³²⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Zapisnik s prve sjednice Savjeta pionira, 12.8.1950.

kasnijem nazivlju, postao bi predsjednik, drugi bi bio sekretar, a pravila su dopuštala i uvođenje drugih dužnosti, pa su to najčešće bili blagajnik i higijeničar. Potonji se, primjerice, bavio urednošću učionice i praćenjem higijenskih navika (nokti, kosa) članova PZ-a, o čemu je u nižim razredima mogao voditi posebnu evidenciju, a bio je i spona PZ-a prema Podmlatku Crvenoga križa i njegovim akcijama solidarnosti. Blagajnikova dužnost najčešće se ogledala u prikupljanju novca za članarine, pretplatu na časopise, markice Crvenoga križa i druge potrebe. Članarina u obliku pionirskoga dinara uvedena je još četrdesetih godina, a prema kasnijim pravilima njezinu su visinu određivali pionirski odredi, dok se novac prikupljao unutar PZ-a koji je njime mogao i raspolagati, kao i prihodima što bi nastali društveno korisnim i proizvodnim radom, radnim akcijama, priredbama i drugim aktivnostima.³³⁰ Sve to nije moglo proći mimo blagajnika, iako su uz koordinaciju razrednika svi članovi PZ-a zajedno odlučivali o dohotku, pa tako i prema kasnijim pravilima zajednice učenika.³³¹ Blagajnik je bio najvjerojatniji izbor za voditelja pionirske štedionice koju je, uz sudjelovanje nastavnika savjetnika, mogao osnovati pionirski odred za pojedince, PZ, interesni kolektiv i druge grupe.³³² U uvjetima ekonomske stabilizacije u prvoj polovici osamdesetih njezina je svrha bila “odgoj pionira za štednju” kako novca tako i svih ostalih dobara. Neovisno o tome kako su bila prikupljena i čuvana, sredstva pionirske zajednice nisu se smjela koristiti za nabavu inventara i ostale redovite školske troškove.

Mi smo te odnose između pionirske organizacije i odraslih postavili prilično revolucionarno. Naš je princip, da pioniri sami treba da vode svoju organizaciju, da pioniri, a ne učitelj, prikupljaju članarinu i drže pare svoje organizacije. Mi smatramo, da je briga učitelja,

³³⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CK NOH, Podaci o organizaciji SP, 7.10.1949.; *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 32; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Republičko savjetovanje o unapređenju rada SP, Zadaci Saveza omladine u unapređenju rada pionirske organizacije, 28.5.1964.; *Pravila i programske osnove SPJ*, 21985., 16.

³³¹ SDND, Pravila zajednice učenika osnovne škole, predložak.

³³² SDND, Pravilnik o konstituiranju i organizaciji pionirskih štedionica na osnovnim školama, Elementi za program rada pionirske štedionice, Uputstva za rad pionirske štedionice [1984.].

a ne pionirske organizacije, tko će voditi računa o tome, da tabla u razredu bude uvijek čista i da kreda bude spremna.³³³

Predsjednik PZ bio je njezin predstavnik na razini pionirskog odreda gdje se jednako tako biralo vodstvo koje su činili predsjednik, sekretar i drugi. Tajno glasovanje i slobodan izbor ostavljaju dobar dojam o samoupravljanju i demokraciji u pionirskoj organizaciji, tim više što su pioniri 1982. mahom bili zadovoljni radom svojeg izabranoga vodstva: 39,8 posto vrlo zadovoljno i 43,6 posto zadovoljno. Pravilnicima iz šezdesetih i sedamdesetih utvrđene se dužnosti pionirskoga vodstva i potvrđena načela pionirskoga samoupravljanja, no stanje nije uvijek bilo idealno niti su od samih početaka izbori bili tako uhodani.

Jednom, a bolje je da to učinimo danas, moramo početi i tim, moramo umjetno izgraditi, nametnuti dječje rukovodstvo, da bi ono kasnije prirodno i normalno izrastalo iz redovnog rada.³³⁴

Takvi su bili dojmovi u SDND-u i RSSP-u polovicom pedesetih kada pionirska organizacija nije imala dovoljno aktivnog i iskusnoga dječjeg vodstva, pa se u takvoj situaciji nemoći, stanja u kojem je praksa bila daleko od zamišljenoga modela čak isticalo da su pionirske funkcije postajale “strašilo”.³³⁵ I polovicom šezdesetih od Saveza omladine očekivalo se da, primjerice preko omladinaca obučenih za pionirske voditelje, pridonese osposobljavanju pionirskih rukovodstava kako ona ne bi bila “puka formalnost”.³³⁶ Ti “mali funkcioneri” shvaćeni su bili kao osnovni oblik društvenog upravljanja i samoupravljanja, stoga nije moglo biti odstupanja od razvijanja koncepta i njegova usavršavanja.³³⁷ Sličan je bio odnos prema pionirskoj zajednici koja je kao najmanja jedinica morala biti mjesto gdje se

³³³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959. (delegat iz Splita).

³³⁴ V. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 74 (Referati s plenuma Glavnog odbora, 1.4.55.; Emil Paravina, Savez pionira na novom stupnju razvitka).

³³⁵ VI. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 39), 49 (Emil Paravina, Savez pionira i neposredni zadaci).

³³⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Republičko savjetovanje o unapređenju rada SP, Zadaci Saveza omladine u unapređenju rada pionirske organizacije, 28.5.1964.

³³⁷ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 54.

rad Saveza pionira najviše osjeti i od toga dna trebalo je ići prema gore, prema širim kolektivima, društvenim organizacijama odraslih i društvu u cjelini.

Osamdesetih se procjenjivalo da je samoupravna aktivnost učenika bila mnogo manja od očekivane te da su mnoge mogućnosti ostale neiskorištene.³³⁸ Međutim, za razliku od ipak primjetne aktivnosti u školama, udruživanje pionira po izvanškolskom teritorijalnom modelu nikada nije u potpunosti zaživjelo, usprkos dobrim namjerama i pripremi programa rada za pionirske klubove, stambene i mjesne zajednice.³³⁹ Već je pedesetih upozoravano da djelovanje pionirske organizacije ne prati decentralizaciju u svim područjima, u šezdesetima je broj izvanškolskih pionirskih ustanova i dalje bio malen, a rad u naseljima nije se odvijao “željenim tempom”, dok su mjesne zajednice i u osamdesetima ostale neiskorišten prostor djelovanja.³⁴⁰ Na papiru je pak bilo predviđeno djelovanje SDND-a po mjesnim zajednicama, osnivanje kućnih družina pionira s kućnim savjetima pionira, pionirskih klubova u mjesnim zajednicama, no sve se to nedovoljno često ostvarivalo da bi u izvješćima dobivalo prolaznu ocjenu.³⁴¹ Škole su ostale glavni poligon pionirske samouprave.

Ideološko suparništvo

Dugoročno gledano, a u praksi što je prije moguće, formativna snaga škole, drugih javnih ustanova i masovnih organizacija morala je nadjačati moguće štetne posljedice obiteljskog odgoja, dok je vjerski život djece u najmanju ruku trebao biti sveden na svijet privatnosti i

³³⁸ Usp. Puškar, Stjepan, *Aktivnost u samoupravljanju učenika osnovne škole. Magistarski rad*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

³³⁹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Prijedlog programa rada RK SDND SRH u 1969.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Program Komisije za pionire CK NOH za 1960.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Zadaci Narodne omladine u radu s pionirima [1960.].

³⁴⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 579, Nacrt pravilnika Saveza pionira, 14.12.1961.; HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, GO SDND SRH, 12. konferencija SDND, 16-17.11.1967., Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, Komisija za rad s pionirima – sjednice 1983-88., RK SSOH, Zadaci SSOH na daljnjem unapređivanju rada SP, 23.3.1983.

³⁴¹ Usp. Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1); Paravina, *Društvo “Naša djeca” u svakoj mjesnoj zajednici*.

smješten daleko od prostora škole i drugih odgojnih ustanova. Međutim, na tom je poslu bilo prepreka i izvan samoga Saveza pionira, ponekad uvjetovanih njegovim unutarnjim slabostima i organizacijskim nesnalaženjima, ponekad objektivno neizbježno složenom širem društvenom kontekstu, što posebno vrijedi za razdoblje ranoga socijalizma. Već se u školskoj godini 1947/48. prepoznaje da se nije “vodila stalna i sistematska borba protiv neprijateljskog uticaja na djecu” za što se okrivljavao “kampanjski rad” Saveza pionira.³⁴² Od organizacije se već tih godina očekivalo da bez političkih predavanja, na zabavan način djeluje među djecom te ih tako otrgne štetnim utjecajima pa i spontanom udruživanju u “štetočinske grupe” – primjerice Žuti mrav, Crna ruka, Jalijaši ili Tajna pionirska organizacija (TOP) – koje su podržavale dječje pustolovine i nestašnost.

U četvrtom reonu Ljubljane pojavila se dečja družina koja je za svoju igru krala telefonske i električne uređaje, ili družina za plašenje starih žena.³⁴³

Primijećena je prepuštenost djece ulici, porast prijestupa i kriminaliteta, što su sve bile krajnje točke onoga što je počinjalo kao neupisivanje u školu, odsutnost s nastave, loše učenje i vladanje.³⁴⁴ Izvješća o dječjim uličnim prijestupima postupno su ipak nestajala kao tema organizacija djece i za djecu, a SDND i Savez pionira u Hrvatskoj polovicom pedesetih isticali su svoju odlučnost u borbi “za vedar, kulturni i suvremen život djece, a protiv primitivizma, natražnjaštva, konzervativizma, klerikalizma, bezbojnosti, praznine i sivosti, koje neprijatelj napretka i socijalizma želi da nametne našoj djeci”.³⁴⁵ Bio je to popis ključnih prijetnji prepoznatih u tom trenutku koje su dolazile iz konzervativnih i vjerskih krugova te ukratko na drugoj strani bile označene kao nesocijalističke i nazadne. Međutim, kao što su se smirivao opasni dječji avanturizam, tako je jenjavao sukob s prijetnjama liku socijalističkoga djeteta iz smjera krugova koji nisu

³⁴² HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Rad pionirske organizacije u 1948.

³⁴³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Zadaci Narodne omladine u radu sa Savezom pionira [1950].

³⁴⁴ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 37 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije).

³⁴⁵ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), 28 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

prihvaćali komunističku ideologiju. Na dnevnom se redu Komisije za pionire CK NOH i 1960. našlo pitanje utjecaja Crkve, no Glavni odbor SDND mogao je dvije godine kasnije mirno zaključiti da je opasnost nestala i da se odgoj najmlađih odvija prema socijalističkim načelima.

Nismo imali nikakvih tipičnih i zabrinjavajućih nastranih pojava, nama tuđih ili neprijateljskih. Eventualni pojedinačni slučajevi odmah nestaju pod snagom sredine koja ih okružuje.³⁴⁶

I doista, izvješća o bilo kakvom prepoznavanju neprijateljske djelatnosti u odgoju djece u kasnijem je razdoblju teško pronaći, ostaje tek djelatnost motivirana utjecajem popularne i potrošačke kulture, ne toliko na djecu koliko na one koji su iz djetinjstva nedavno izašli. O maloljetničkoj delikvenciji i utjecaju religije na mlade ipak se i dalje govorilo na seminarima, savjetovanjima i ljetnim školama.³⁴⁷

Jedna od opasnosti koja je kasnih četrdesetih zaokupljala odgojno-obrazovni sustav bio je Sovjetski Savez. U NOH-u su bili stajališta da djeca nisu upoznata sa suštinom spora, djelomično i zbog nesposobnosti učitelja da u nastavni proces unose "idejnost", te da o sukobu nisu dovoljno pisali ni pionirski listovi.³⁴⁸

Zato još uvijek djeca pjevaju o Staljinu, jer ne znaju da je on izdao istinu, još uvijek u nekim pionirskim kutićima više slike i albumi posvećeni Staljinu.³⁴⁹

U zapadnim krajevima s visokim udjelom djece talijanske nacionalnosti problem je bio višestruk – uz jačanje nacionalnog osjećaja uz još uvijek spornu državnu granicu u višenacionalnoj sredini, dolazilo je i do teškoća u širenju komunističke ideologije. Doseljeni dio hrvatskih učitelja nije govorio talijanski, pa nisu mogli imati utjecaja na sve učenike, a učitelji Talijani nisu dovoljno dobro ili uopće

³⁴⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Program Komisije za pionire CK NOH za 1960.; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

³⁴⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Izvještaj o seminaru za pionirske voditelje u Fažani, 18.10.1985.

³⁴⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Godišnji izvještaj o radu organizacije Saveza pionira u Hrvatskoj, 1949.

³⁴⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949.].

vladali hrvatskim jezikom, pa nisu mogli raditi s hrvatskom djecom, ni s talijanskom razrađivati materijale Saveza pionira koje je tek trebalo prevesti i uobličiti u poseban dječji časopis. Na tu su potrebu ukazivali s Krka, u Rijeci nije bilo pionirskih rukovodilaca koji bi radili na talijanskom jeziku, a u Istri je 1947. nedostajalo “čvrstih rukovodilaca Hrvata” koji bi prevladali teškoće u radu s talijanskom djecom, uklonili smetnju roditelja i zamijenili nastavnike Talijane “koji nisu naklonjeni našem pokretu”.³⁵⁰ Bilo je roditelja koji su i ovdje i u drugim dijelovima zemlje četrdesetih i pedesetih otežavali uključivanje svoje djece u aktivnosti Saveza pionira. Držeći se starih tradicija i vjerskih shvaćanja, roditelji su djecu i dalje slali na vjeronauk, primjerice na području primorskoga dijela Dalmacije, Ogulina i Vrginmosta (današnjeg Gvozda), kažnjavajući ih ponekad i batinama u slučaju izostajanja.³⁵¹ Roditelji su izbjegavali slati djecu u vrtić na vjerske blagdane.³⁵² U selima u okolici Nove Gradiške nisu dopuštali sudjelovanje svoje djece, posebno ženske, na sastancima i manifestacijama pionirske organizacije.³⁵³ Djeca su se tako našla u procjepu: u Savezu pionira i školi učila su sliku svijeta koja nije bila u skladu s onom koju su propovijedali svećenici i koju su nekada naučili njihovi roditelji. Dovoljan bi već bio sukob škole s roditeljima, no on je pojačan jer su djeca bila izložena djelovanju pionirske organizacije, a roditelji pritisku svećenika o tome kako najbolje odgojiti dijete. Pored toga, svećenici su izravno utjecali na djecu, a djeca su roditeljima iz škole donosila znanja koja su se kosila s tradicionalnim svjetonazorom. Sukob starog i novog išao je tako daleko da se govorilo o rastrganosti djece između poštivanja učitelja i odanosti roditeljima ili, kako je to sažeo predstavnik SSRN čakovečkoga kotara na godišnjoj konferenciji SDND: “Vole i učitelje i roditelje, a roditelji

³⁵⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Zapisnik Savjetovanja kotarskih štabova pionira, 21-22.4.1947.

³⁵¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Oblast Dalmacija, 26.7.1949., HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, GO SSRNH Ogulin, Zapisnik sa sastanka KDO, 26.10.1955.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učnju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

³⁵² HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije društava Naša djeca u NRH, 8-10.4.1954.

³⁵³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

su im ipak najdraži.”³⁵⁴ U Strizivojni kraj Đakova zabilježeno je da je svećenik djeci čak govorio “da ne budu u pionirskoj organizaciji, jer će ih ista odvojiti od roditelja”.³⁵⁵ U djelovanju prema roditeljima društvene organizacije nastojale su paziti da ne ispadnu “naredbo-davci”, pa su pokušavale zainteresirati roditelje za pionirske akcije i uskladiti izvanškolski društveni odgoj s kućnim odgojem očekujući da “nikne socijalistički duh”.³⁵⁶ Dok je NOH često djelovao oštro i netaktično, očekivala se odmjerena pomoć AFŽ-a i njegov utjecaj na majke. Uloga roditelja u poratnim godinama primjer je borbe za moć koja se nerijetko u povijesti odvijala između države i obitelji.³⁵⁷ Iz hrvatskoga Ministarstva prosvjete podsjećali su početkom pedesetih da roditelji ne smiju zaboraviti da su i oni u službi socijalističkog odgoja svoje djece.

Događa se, da roditelji u službi, u društvu, istupaju kao dobri članovi našega socijalističkog društva, a kod kuće zaboravljaju na to te na sasvim drugi način odgajaju djecu ili se uopće ne brinu, da svojoj djeci pomognu naći jedini ispravan put u svome životu, a to je onaj put, kojem teži danas čitavo naše društvo.³⁵⁸

Smjenom generacija, poboljšanjem obrazovne strukture stanovništva i uhodavanjem društveno-političkoga sustava nestajali su neki problemi vezani uz roditelje, no o njima se i dalje raspravljalo. Pozivani su na veću osjetljivost za probleme vlastite djece i na preuzimanje veće odgovornosti u odgoju, posebno tijekom večernjih sati kada su neki djeci dopuštali izbivanje iz kuće, iako je boravak na gradskim ulicama i tijekom dana dovodio do toga da dio djece “svoje slobodno vrijeme provodi odgojno neadekvatno i podliježe utjecajima koji nisu prihvatljivi”.³⁵⁹

³⁵⁴ VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH (BSPH 39), 71.

³⁵⁵ HR-HDA, 1220, CK SKH, Agitprop, 5, Podaci o radu popova i učitelja [1952.].

³⁵⁶ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 582, GO SSRNH Ogulin, Zapisnik sa sastanka KDO, 26.10.1955.; I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 35 (Miloš Žanko, Briga Komunističke partije i narodne vlasti za život i odgoj najmlađe generacije).

³⁵⁷ O djeci rastrganoj između države i obitelji vidi: Mitterauer, “A History of Childhood. Research and Teaching in South East Europe”, 20.

³⁵⁸ I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 59 (Danica Nola, Uloga pionirske organizacije u vanškolskom odgoju).

³⁵⁹ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3258, OK SKH Pula, O nekim zadacima komunista općine Pula na unapređivanju i usavršavanju društvene zaštite i odgoja djece, 25.11.1968.

Iz položaja roditelja i djece između crkve i škole, kršćanstva i komunizma ili pak religije i znanosti, no i iz pisanih potvrda o živoj aktivnosti masovnih organizacija, posebno tijekom četrdesetih i pedesetih godina, proizlazi da je glavna ideološka smetnja oblikovanju novoga socijalističkog djeteta dolazila iz redova vjerskih organizacija te da je Savezu pionira u Hrvatskoj glavni suparnik u to vrijeme bila Katolička crkva.

Jedan dio katoličkog svećenstva i drugi reakcionarni elementi pokušavaju omladini usaditi krivo mišljenje o novoj Jugoslaviji.³⁶⁰

Sa strane društvenih organizacija pozivalo se na stalnu budnost i bogat sadržaj rada jer je pad aktivnosti često ostavljao prazan prostor u koji su svojim odgojnim djelovanjem ulazili svećenici. Dok je Milovan Đilas tvrdio da u borbi protiv njezina reakcionarnoga djelovanja od crkve nije napravljen mučenik niti je ona dobila veća prava od bilo koje druge društvene organizacije, u NOH-u Oblasti Dalmacije 1949. prepoznawali su šest razloga za jak utjecaj klera: prvo, svećenici su poznavali roditelje i preko njih utjecali na djecu; drugo, religiozni roditelji slali su djecu na vjeronauk i u crkvu bez da su na to morali biti poticani; treće, pionirski odredi nisu imali rukovodilaca ili su oni bili nedovoljno aktivni; četvrto, ponegdje su pionirski rukovodioci bili religiozni i s pionirima sudjelovali u procesijama; peto, mnogi su nastavnici bili vjernici; i šesto, zakazivale su osnovne partijske organizacije i društvene organizacije poput omladinske i AFŽ-a, pa su čak i djeca komunisti išla u crkvu.³⁶¹ Odnos države i crkve u to je vrijeme nalikovao svojevrsnoj utrci koja se ponekad svodila na vrlo jednostavnu praksu, primjerice na to tko će prije nabaviti loptu i oko nje okupiti djecu. U Ogulinu su franjevci djecu zabavljali loptanjem, dok društvene organizacije nisu imale primjerenih prostora i igrališta.³⁶² Lopta je kao magnet poslužila i u Vukovaru gdje “pop igra sa djecom nogomet i tako ih pridobiva na svoju stranu”, no s druge strane dječaci nogometaši odvojeni su iz tijelovske

³⁶⁰ *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 117 (V. plenum, 27.9.1946.).

³⁶¹ Đilas, “Problemi školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji”, 20; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Oblast Dalmacija, 26.7.1949.

³⁶² HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 582, GO SSRNH Ogulin, Zapisnik sa sastanka KDO, 26.10.1955.

procesije 1948. upravo zato jer ih se uspjelo “zabaviti loptom”.³⁶³ U porečkom kotaru svećenici su djeci davali loptu, vodili ih na brodice i obećavali im izlete.³⁶⁴ Na varaždinskom području privlačili su djecu iz internata dajući im jeftinije hranu.³⁶⁵ Jak su utjecaj crkve bilježili u Ogulinu gdje je svećenstvo pronalazilo “sve nove načine, da se približe djeci i omladini”.³⁶⁶ U Šibeniku je svećenik pionirima dijelio sličice, no pokazalo se da su to bila djeca rukovodilaca, pa se za pokušaj privlačenja u crkvu brzo doznalo.³⁶⁷ Slike su dijelili i u Grubišnom Polju, ali i molitvenike te organizirali pjevačke zborove i pozivali “pionire da ministriraju popu”.³⁶⁸ Nezgodno je bilo kada bi se misa ili drugi vjerski obred održavali istodobno s pionirskim akcijama, a takav slučaj nije bio rijedak jer prvih desetak poratnih godina bilo je vrijeme prave borbe terminima između crkve i društvenih organizacija. Agitprop je nastojao “energično onemogućiti i ne dozvoliti” neprihvatljive vjerske aktivnosti tražeći zakonska rješenja ili provodeći odgojno-političke aktivnosti, primjerice organiziranje tjelovježbe, priredbi, zborova i izleta “nedjeljom prijepodne, u doba mise”.³⁶⁹ Primijećeno je da su izleti učinkovita mjera jer se djecu izvodi izvan grada ili mjesta stalnoga boravka, pa su izvan dosega ideoloških suparnika.

Fiskulturna takmičenja i igre, koje su bile organizovane za vrijeme dok je trebalo ići u crkvu ili na vjeronauk, imale su efekta jedno vrijeme. [...] Mnoge organizacije vodile su računa o tome, da se izleti organizuju baš u one dane, kada se vršila prva pričest, krizmanje i tjelovske procesije.³⁷⁰

³⁶³ HR-HDA, 1220, CK SKH, Agitprop, 5, Podaci o radu popova i učitelja [1952.]; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

³⁶⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

³⁶⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Zapisnik Savjetovanja kotarskih štabova pionira, 21-22.4.1947.

³⁶⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

³⁶⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Oblast Dalmacija, 26.7.1949.

³⁶⁸ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Rad Komisije za agitprop, 1, Odgojna uloga prosvjetnih radnika po zadacima školstva i u radu sa omladinom [1950.].

³⁶⁹ Isto.

³⁷⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

Na dan krizme organizirali smo zajedno sa povjerenstvom prosvjete jedan masovni izlet sa svim pionirima u okolice grada Pule. Prisustvovalo je preko 1.500 pionira.³⁷¹

Bilo je i akcija i protuakcija s druge strane: pozivanja na sate vjeronauka i druge aktivnosti u vrijeme već zakazanih pionirskih sastanaka.³⁷² Vjeronauk je bio najveći kamen spoticanja. Do 1948. poučavao se isključivo u školama radi lakšega nadzora, no potom ga je bilo moguće održavati i u crkvenom prostoru, da bi 1952. bio ukinut kao školski predmet.³⁷³ Popularnost nastave vjeronauka bila je različita od razreda do razreda, od mjesta do mjesta: primjerice, 1948. u Hrvatskoj je 27 posto učenika polazilo vjeronauk, no dok je u tome sudjelovalo 92 posto djece u Slavonskom Brodu, u Puli se vjeronauk nije održavao niti u jednoj školi.³⁷⁴ Agitprop je primjećivao često visok odaziv djece na sate vjeronauka, ali i nemile situacije, kako one u kojima je polaženje vjeronauka učenike oslobađalo domaće zadaće, tako i one u kojima je učiteljica tukla djecu koja nisu išla na vjeronauk.³⁷⁵ Na zidovima nekih škola bili su križevi, bilo je učiteljica koje su pozdravljale s *hvaljen Isus*, svećeniku spravljale ručak kada bi u školu dolazio držati sat vjeronauka ili na Uskrsni ponedjeljak izvodile sve učenike s nastave i vodile ih na misu.³⁷⁶ U Kumrovcu je oko dolaska djece u školu na Uskrsni ponedjeljak došlo do fizičkog obračuna u kojem je učiteljica smirivala strasti.³⁷⁷ Neugodno je bilo i u Splitu koji je, prema izvještajima NOH-a, bio izložen velikom utjecaju klera.

Pred kratko vrijeme u školi grad nastala je svađa između učitelja i popa, učiteljica je tumačila djeci porijeklo čovjeka, a djeca su krivo prenijela na popa, tako su mu rekli, da je čovjek postao od majmu-

³⁷¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Grad Pula, stanje 1948/49.

³⁷² HR-HDA, 1220 CK SKH, AGITPROP, Podaci o ideološkom odgoju, 5, Podaci o radu popova i učitelja [1952.].

³⁷³ Spehnjak, *Javnost i propaganda*, 195, 197.

³⁷⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

³⁷⁵ HR-HDA, 1220, CK SKH, Agitprop, 5, Podaci o radu popova i učitelja [1952.].

³⁷⁶ Isto; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

³⁷⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj o učenju vjeronauka i neprijateljskom djelovanju na pionire [1948.].

na, na temelju toga isti je odgovorio, da reću učiteljici, da je ona majmun, te je zbog toga nastala svađa između učitelja i popa.³⁷⁸

Samo godinu kasnije sam NOH upozorio je da su pojedinci u jednom kotarskom komitetu te organizacije u Dalmaciji otišli u krajnost tumačeći na roditeljskom sastanku da je čovjek nastao od majmuna, čime su otežali rad NOH-a.³⁷⁹ Teorija evolucije nije se prihvaćala ni na Krku gdje je svećenik pozvao na spaljivanje brošure *Nauka o prirodi*.³⁸⁰ Na ovo se pitanje kao i općenito na odnos države i crkve te ponašanje masovnih organizacija u svojem govoru na III. godišnjoj konferenciji Društava Naša djeca osvrnuo predsjednik Glavnog odbora te organizacije Miloš Žanko.

Bio sam ovih dana u komisiji Saveznog izvršnog vijeća za razgovor s predstavnicima crkve. Mi smo tu brzo prekinuli, jer je bilo očito, makar to oni nisu htjeli priznati, da im Vatikan ne dopušta da se sporazumimo. Oni traže stvari za koje su unaprijed znali da na njih ne možemo pristati: punu slobodu da vrše svoju odgojnu misiju s mladom generacijom, istupali su sa zahtjevom ne samo da imaju vjerske škole, nego da imaju i vlastite opće obrazovne škole, da ih mogu slobodno osnivati i voditi, zatim sa zahtjevom, da se poništi građanski brak. (*smijeh u dvorani*) Sada je lako smijati se, ali gospoda biskupi dat će direktivu svećenicima u crkvama da se propovijedima i direktnim kontaktom sa pukom povede kampanja koja će biti podrška toj njihovoj akciji. Mi moramo s naše strane parirati tu kampanju na isti način, ali ne time da uvjeravamo ljude, kako čovjek vodi porijeklo od majmuna. To nije najbolji način da se ljude pridobije, nego treba početi od borbe protiv raznih predrasuda i sujevjerja.³⁸¹

Praznovjerje je također bilo tema u razmatranju pravilnog odgoja djece, ponajviše pedesetih godina. Priručnici iz niza Biblioteke Saveza pionira Hrvatske upozoravali su da mistiku, praznovjerje i sve ono što djeca ne mogu razumjeti koristi kler koji sve to zamata plaštem religije, a pioniri bi kroz igru i savladavanjem jednostavnim mađioničarskih vještina morali uvidjeti da mistika zapravo ne

³⁷⁸ Isto.

³⁷⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Oblast Dalmacija, 26.7.1949.

³⁸⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Oblast Rijeka, 8.7.1949.

³⁸¹ III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 18), 19-20 (Miloš Žanko, Društva Naša djeca u današnjoj fazi našeg razvitka).

postoji.³⁸² Autori priručnika isticali su da se porijeklo Uskrsa nalazilo u starom narodnom svetkovanju dolaska proljeća, no Crkva je prigrlila tu pučku tradiciju “radi varanja naroda i djece zbog svojih spekulativnih ličnih koristi i interesa”.³⁸³ SDND izvješćivao je da je mnogo djece prisiljeno vjerovati u “anđele i đavle”.³⁸⁴ Upitna je stoga bila i dječja književnost koja je mogla biti “bezidejna i štetna za odgoj pionira”, posebno ako se u njoj “govori o kraljevićima, vilama i vješticama a mi želimo da našu djecu odgajamo u socijalističkoj stvarnosti”.³⁸⁵ Mitska bića i svetačke legende za takvu su stvarnost bili znak neprihvatljive fantazije i nazadnih vjerovanja, a pionirska je organizacija morala biti u stanju ponuditi bolja izdanja i sadržaje ne samo djeci, već posredno i njihovim roditeljima kojima se SDND i izravno obraćao putem tečajeva, predavanja i sastanaka namijenjenih njihovu “pedagoškom uzdizanju”.³⁸⁶ Prema Programu SKJ iz 1958. jugoslavenska sredina još nije bila “homogeno socijalistička” i u prijelaznom razdoblju prema novom društvu postojalo je “uporno prisustvo raznih izvora nesocijalističkih idejnih i odgojnih utjecaja”.³⁸⁷ Jedan od izvora bila je Crkva – kao snaga koja “vodi ideološku borbu protiv svih pojava koje umanjuju vjeru u čovjeka i njegovu stvaralačku snagu i sposobnost da izmijeni svijet i da ljudski život učini razumnim, sadržajnim i čovječnim za sve” – pa je SKJ i dalje zastupao ideju odvojenosti države i škole od crkve te isticao da religija nije za komuniste, dok kod ostalih građana mora ostati stvar njihove privatnosti.³⁸⁸

³⁸² Koritnik, *Vedri pionirski sastanci I* (BSPH 13), 12-13.

³⁸³ Koritnik, Mladen, *Kako ćemo organizirati Pozdrav proljeću* (BSPH 2), SDND NRH, Zagreb, 1951., 7.

³⁸⁴ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza društava Naša djeca, 1957.

³⁸⁵ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, 9, Zapisnik sa sastanka s književnicima po pitanju dječje literature i uopće pionirske štampe, 27.5.1949.; HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije društava Naša djeca u NR Hrvatskoj, 8-10.4.1954. Vidi također Vučetić, “ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children”, 249-263.

³⁸⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 236, Uputstva za rad društva Naša djeca [1950].

³⁸⁷ *Program SKJ*, 229.

³⁸⁸ Isto, 237-238.

Komunisti će se pri tom odlučno suprotstavljati svim pokušajima da se religiozna osjećanja iskoriste u političke svrhe ili da crkva bude uporište antisocijalističkih snaga.³⁸⁹

Međutim, rasprave o utjecaju Katoličke crkve na djecu ponavljale su se u Hrvatskoj sve do osamdesetih. Primijećeno je početkom toga desetljeća da se u nekim školama bor kitio na Badnjak ili Božić, da je u nekim općinama većina djece polazila vjeronauk, da su ponegdje svećenici očekivali prilagođavanje školskih izleta crkvenome kalendaru.³⁹⁰

“I malo pomalo poslije svakog praznika i drugog, u Katedralu na indoktrinaciju, jer to kao ništa nije, to je sloboda ličnosti. A to je istovremeno najelementarniji oblik ograničavanja slobode ličnosti.”

“Do sada mi nismo kontaktirali, jer pop ima svoje a mi svoje. Crkva je odvojena od države, mi imamo svoj program a pop svoj. I što mene briga što on slavi. Dakle, mi stvarno nismo namjerno organizirali izlet.”

Događalo se to usprkos činjenici da je SDND još 1953. objavio borbu protiv svega što je ometalo pravilan odgoj djece, svega zagrnutog “plaštom protunarodnog svećenstva, plaštom malograđanštine i reakcionarstva ili plaštom informbirovoštine”.³⁹¹ Upravo malograđanština i ranije spomenuta bezidejnost dječje književnosti otkrivaju novi niz područja – izdavaštvo, dječji časopisi, filmovi, glazba, igrčke – na kojima su se mogli omaknuti neželjeni sadržaji koje su društvene organizacije za djecu ponekad mogle kontrolirati, no u slučaju da nisu bile njihov izdavač, proizvođač, naručitelj ili distributer mogle su tek izražavati svoje nezadovoljstvo i nastojati oko popravljanja onoga što je procijenjeno kao šteta socijalističkom odgoju. Popularna i potrošačka kultura bile su tema na sjednicama tijela Saveza komunista, o njima se raspravljalo i unutar SSRN i omladinske organizacije.³⁹² Prepoznat je bio štetan utjecaj raznolikih pojava nazvanih malograđanskom psihologijom, buržoaskom ideologijom, potrošačkim mentalitetom i sitnovlasničkom stihijom.

³⁸⁹ Isto, 238.

³⁹⁰ SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

³⁹¹ III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 18), 103.

³⁹² Vidi Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 2014., 92-103.

Međutim, borba protiv utjecaja sa Zapada bila je uzaludna jer sama je država otvorila vrata takvim strujanjima prikazujući se otvorenom i prijateljskom, a socijalistička je ideologija u prihvatljivoj razini rasta potrošačke kulture vidjela dokaz ekonomskog i društvenog napretka pa su društvene i društveno-političke organizacije stanje mogle tek donekle kontrolirati ili suzbijati pojačanom i sustavnijom promidžbom komunističkih ideja i vrijednosti. Nije bilo neuobičajeno pedesetih izraziti negodovanje zbog činjenice da mladi naraštaji plešu *boogie-woogie* ili se – jasno ukazujući na pravi izbor – zapitati tko bi djeci trebao biti uzor: junak *westerna* ili svijetao lik iz narodne revolucije.³⁹³ Nisu bila neobična ni ukazivanja na loš utjecaj sportskih kladionica pa i filma i književnosti.³⁹⁴ No nije bilo neuobičajeno niti pokazati svijest o novim vremenima kojima se treba prilagoditi: “Tempo života postaje jači i s tim u vezi mijenjaju se i želje i potrebe djece.”³⁹⁵ Suvremenim potrebama udovoljili su zabavni sadržaji unutar i ponajviše izvan Saveza pionira, mnogi od kojih su pristigli iz industrije robe široke potrošnje i izdavaštva, ali i iz filmske, radijske i potom televizijske produkcije.

Iz i dalje mahom neistraženog obimnog gradiva kao ogledni i u humanistici obrađeni primjer mogli bi poslužiti stripovi i slikovnice Walta Disneyja koji su se na jugoslavenskome tržištu pojavili na prijelazu iz četrdesetih u pedesete. Iako se Pajo Patak u beogradskom časopisu *Pioniri* pojavio već 1945., prvi kratki stripovi uslijedili su ondje tek 1950., dogodine su tiskani u beogradskom *NIN-u*, a tada je objavljena i prva prevedena slikovnica.³⁹⁶ I sam Disney uputio je 1966. pismo u kojem je istaknuo da su nova izdanja “sredstvo za uspostavljanje tešnjih veza sa našim prijateljima u Jugoslaviji”.³⁹⁷

³⁹³ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Rad Komisije za agitprop, 1, Odgojna uloga prosvjetnih radnika po zadacima školstva i u radu sa omladinom [1950.]; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Narodna omladina i njeno mjesto u radu s djecom, 1954.

³⁹⁴ III. godišnja konferencija društava *Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), Diskusija.

³⁹⁵ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije DND u NRH, održane 8-10.4.1954.

³⁹⁶ Hofman, Ivan, “Uloga časopisa ‘Pioniri’ u vaspitanju i obrazovanju dece u Jugoslaviji”, 69; Vučetić, Radina, “Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji”, 189.

³⁹⁷ Duda, Dean, “Pajo Patak dobio zadatak... (bilješke uz neodržani kolegij o Disneyjevoj kulturi i njezinoj socijalističkoj artikulaciji)”, *Kako čitati Paju Patka. Imperijalistička ideologija u Disneyjevom stripu*, Ariel Dorfman i Armand Mattelart, Prosvjeta, Zagreb, 2014., 42.

U tom “ključnom desetljeću uspostavljanja dječje popularne kulture u socijalističkom kontekstu” djetinjstvo se razvijalo u uvjetima koji se mogu opisati kao “međuigra privatne i javne sfere, obitelji i institucionalne odgojno-obrazovne kodiranosti sistema”.³⁹⁸ Godine 1967. počinje izlaziti *Mikijev almanah*, 1974. *Mikijev zabavnik*, u to vrijeme zagrebačka tvornica Biserka jedina u jugoistočnoj Europi proizvodi Disneyjeve igračke, objavljene su četiri knjige *Čudesnih svjetova Walta Disneyja*, televizija prikazuje *Disneyland*, djecu peru zube pastom Paperino.³⁹⁹ Amerikanizacija djetinjstva pluralizirala je dječji pogled na svijet, ali i utjecala na predstavljanje socijalističkoga sadržaja koji je mogao dobiti amerikaniziranu formu, kao u slučaju junaka Mirka i Slavka koji su iz stripa izašli na majice, bilježnice, školske torbe i početkom sedamdesetih stigli do igranoga filma.⁴⁰⁰ Istodobno su, prema anketi Biblioteke grada Beograda, najčitanije knjige među osnovnoškolskom djecom bile *Winnetou* Karla Maya i *Davy Crockett* Toma Hilla.⁴⁰¹ Istraživanja sadržaja beogradskoga dječjeg časopisa *Politikin zabavnik*, koji je također objavljivao Disneyjeve stripove, pokazuju da je izravni politički utjecaj na čitatelje bio rijedak te da je ideologija “po pravilu plasirana posrednim putem i (za mlade čitaoc) neprimetno”.⁴⁰² Sve ovo samo je jedan segment popularne kulture koji svjedoči o drugoj strani djetinjstva, onoj koja se događala izvan škole i izvan Saveza pionira, i koja usprkos tome nikako nije bila dio neke zabranjene djelatnosti. Štoviše, ilustracije iz Disneyjevih izdanja našle su se i u priručnicima SDND-a namijenjenima radu pionirskih odreda.⁴⁰³

Kako su svoju odgojnu ulogu izvršavali pionirski časopisi u izdavanju društvenih organizacija? Godine 1956. u Hrvatskoj je izlazilo osam dječjih listova i časopisa – *Pionir*, *Radost*, *Djeca za djecu*, *Mi mladi*, *Plavi vjesnik*, *Galeb*, *Il pioniere* i *Dětský koutek* – mnogi u

³⁹⁸ Isto, 39-40.

³⁹⁹ Isto, 42-43.

⁴⁰⁰ Vučetić, “Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji”, 191, 197.

⁴⁰¹ Isto, 200.

⁴⁰² Janjetović, “Komunizam na kašičicu”, 99.

⁴⁰³ Paravina, Emil, *Pioniri, zbor na igralištu* (AMPO 11), SDND SRH, Zagreb, 1965., 53.

nakladi oko 30–40 tisuća primjeraka.⁴⁰⁴ Prva dva bila su najbliža Savezu pionira, dok su posljednja dva bila namijenjena talijanskoj i češkoj manjini. Međutim, ocjena je bila ne samo da “ti listovi uopće nemaju namjenu da pomažu pionirskoj organizaciji”, već joj često i odmažu.⁴⁰⁵ Osim pisanoga sadržaja ni ilustracije nisu udovoljavale očekivanjima i nisu ispunjavale svoj zadatak, kako 1956. tako ni 1949. godine.

Češći su crteži nemarnog djeteta, pa i sladunjavih lica, nego pionira s maramom, kapom i drugim oznakama.⁴⁰⁶

Djecu ne smijemo slikati sasvim onakovu kakova jeste, već ih trebamo slikati onakovu kakvu želimo.⁴⁰⁷

Otklon s realnog na idealno trebao je slati jaču poruku i oblikovati lik pionira na koji se drugi mogu ugledati. Kritiku je dobilo i objavljivanje dječjih radova u izvornom obliku, bez ispravljenih jezičnih pogrešaka jer se smatralo da to kvari jezičnu kulturu.⁴⁰⁸ Godine 1949. pisala su se izvješća o tome koliko koji časopis slijedi načela marksizma-lenjinizma i na tom je ispitu pao daruvarski *Dětský koutek* koji je ocijenjen kao “štetan i neprijateljski”, “neodređen, bezbojan”, kao časopis koji širi građanski umjesto pionirskoga duha te bi kao takav bio dobrodošao u Kraljevini Jugoslaviji.⁴⁰⁹ Od lista *Il pioniere* očekivalo se da više piše o talijanskoj manjini, njezinu odnosu prema Jugoslaviji te bratstvu i jedinstvu prema Hrvatima u Istri. *Pionir* je bio politički ispravan, ali suviše formalan i bez svježine koja sadržaj može približiti djeci. Previše svježine i poduzetnosti također nije bilo prihvatljivo, kako se pokazalo u raspravi na IV. godišnjoj konferenciji SDND.

Mislim da bi sa ove naše skupštine trebali da uputimo oštar protest protiv šund literature, protiv tih čokoladica sa slikama glumica i

⁴⁰⁴ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 81.

⁴⁰⁵ Isto, 82.

⁴⁰⁶ Isto, 83.

⁴⁰⁷ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Zapisnik sa sastanka s književnicima po pitanju dječje literature i uopće pionirske štampe, 27.5.1949.

⁴⁰⁸ Isto.

⁴⁰⁹ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o agitaciji i štampi, 7, popisi i zbirni podaci o novinama, 1949.

sportaša i svega ostaloga što je preplavilo naše tržište. Ako su naša novinska i knjižarska poduzeća došla u takvu situaciju da moraju prvo pokvariti našu djecu i omladinu da bi stekli sredstva za izdavanje dobrih knjiga ili časopisa, onda hvala im na takvoj socijalističkoj svijesti.⁴¹⁰

Na tom skupu čuli su se glasovi protiv malog broja i k tome loših prijevoda strane književnosti i slikovnica, posebno za predškolsku djecu. Pet godina ranije na prevlast prijevodne književnosti upozoravao je crnogorski pjesnik Radovan Zogović koji je bio mišljenja da dječju književnost čine knjige starih predratnih poduzeća, odnosno knjige “religioznog, šovinističkog i erotskog karaktera”, protiv kojih bi se trebale boriti vlast i kritika te pionirska organizacija svojom jačom mobilizacijom.⁴¹¹

Dvadesetak godina kasnije, krajem 1968. u Puli, delegati Općinske konferencije SKH raspravljali su o društvenoj zaštiti i odgoju djece. Uz analizu niza nedostataka u radu s djecom, od raznih ustanova do roditeljskog odgoja, iskazali su svoje nezadovoljstvo izborom filmova za djecu u kinima te ponudom na kioscima koji su bili puni “šund literature” dok je dobroga štiva nedostajalo – “i nepojmljivo je da se ništa ne čini na selekciji tog materijala”.⁴¹² Pozivali su na pojačanu kontrolu te na promjenu stanja u kojem prodavači novina nisu prodavali izdanja društvenih organizacija.

Nijedna pulska prodavaonica novina ne prodaje ni jedan dječji list kao što su Radost, Galeb, Modra lasta, Male novine, Vesela sveska, a posebno je žalosno što se nigdje u Puli ne može dobiti Pionir, list koji uživa i visok svjetski renome. Dječje slikovnice i knjige su skupe, a izdanja Društva Naša djeca Hrvatske, koja su vrlo jeftina, gotovo se nigdje ne mogu dobiti.

I još dvadesetak godina kasnije igračke i slatkiši, crtani filmovi i televizijske serije, dječji književni klasici i bestseleri, stripovi, časopisi i albumi sa sličicama dobivali su sve izrazitiju ulogu u dječjoj svakodnevnici. Djetinjstvo je u kasnom socijalizmu poprimilo “izrazitiji

⁴¹⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije DND u NRH, 8-10.4.1954.

⁴¹¹ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Izvještaji o radu 1946/1951. Konferencija 1949., referat na savjetovanju.

⁴¹² HR-HDA, 1220 CK SKH, 3258, OK SKH Pula, O nekim zadacima komunista općine Pula na unapređivanju i usavršavanju društvene zaštite i odgoja djece, 25.11.1968.

hibridni karakter” i moguće je čak zaključiti da je uslijed jačanja potrošačke kulture i slabljenja socijalističke ideologije tijekom osamdesetih jugoslavensku djecu jače povezivalo tržište nego izvorne pionirske vrijednosti.⁴¹³ Prema takvome gledištu posljednje desetljeće socijalizma ideološki je “prazan prostor” koji socijalistička ideologija napušta, a nove ga nacionalne ideologije još nisu zahvatile.⁴¹⁴ Dječja potrošačka kultura i socijalizam prilagođen djeci istodobno su djelovali kao stari ideološki suparnici i kao partneri na istom zadatku oblikovanja sretnoga djetinjstva pritom se međusobno dopunjujući i međusobno se prilagođavajući. U takvom se ozračju čitao prvi te se objavljivali drugi i treći roman Hrvoja Hitreca o smogovcima, stanovnicima velegrada i njihovim uglavnom humorističnim zgoda-
ma.⁴¹⁵ Gledala se i iznimno popularna istoimena televizijska serija.⁴¹⁶ Autor je fikcionalnu zabavu, no ipak smještenu u stvaran prostor i vrijeme te stvarne društvene okolnosti obilježene mnogim povijesnim i političkim markerima ispraznio od socijalističke ideologije, ali ona i duh vremena ipak vire između redaka pokazujući se uz dozu humora i ironije. Iz te je perspektive zanimljiva sudbina Nosonjine vikendice na zagrebačkome Sljemenu.

Onoga dana kad je konvoj naivne djece različitih uzrasta krenuo na Nosonjinu farmu, onoga dana kad su bezazleni limači otrgnuti od ucviljenih roditelja, onoga dana kad su se namamljeni lažnim obećanjima i prijetvornim riječima Nosonjinim uputili na fol bezbrižno šumovanje a ustvari na dobrovoljne radne akcije – toga nesretnog dana okupilo se pola Naselka da isprati cirkusku karavanu koja se sastojala od Nosonjina automobila punog dječurlije i kamioneta privatnog autoprijevoznika iz kojeg su zlosutno virile daske i grede. [...] Naivni limači navukoše ono malo odjeće i istrčase s lopatama,

⁴¹³ Erdei, “Odrastanje u poznom socijalizmu”, 225.

⁴¹⁴ Isto, 208.

⁴¹⁵ Hitrec, Hrvoje, *Smogovci*, Mladost, Zagreb, 1976.; *Smogovci i strašni Bongo*, August Cesarec, Zagreb, 1987.; *Zbogom, smogovci*, August Cesarec, Zagreb, 1989. Više o smogovcima i slici djetinjstva u osamdesetima vidi u: Duda, Igor, “S Bucom i Bongom protiv krize. Hitrecovi smogovci, djetinjstvo i svakodnevnica kasnog socijalizma”, *Historijski zbornik*, 2014., 2, 401-418.

⁴¹⁶ Hitrecov roman iz 1976. ekraniziran je za Televiziju Zagreb (današnji HRT) 1982. (pet epizoda) i 1983. (pet epizoda), a novi su nastavci na papiru i na ekranu istodobno predstavljeni 1987. (šest epizoda) i 1989. godine (sedam epizoda). Autor scenarija bio je Hrvoje Hitrec, redatelj Milivoj Puhlovski, a urednik Pajo Kanižaj.

krampovima, motikama, sjekirama i pilama, žustri kao omladina u filmskim žurnalima početkom pedesetih.⁴¹⁷

Malim je brigadirima, radnicima i izletnicima Nosonja dao po jogurt za doručak i odobrovoljio ih za zadatak obećavši im “svijetlu budućnost” nakon što vikendica bude izgrađena. Međutim, koliba se ubrzo počela urušavati, a “od velikog, svijetlog Nosonjinog sna ostaje bezlična hrpa. I dim. I očaj”.⁴¹⁸ Kolibu nije pokušavao spasiti ni mali Bongo sa svojim nadnaravnim sposobnostima, a ona je te 1989., kada je roman objavljen, mogla simbolizirati samu federativnu državu i socijalistički sustav.

⁴¹⁷ Hitrec, *Zbogom, smogovci*, 148, 151-152.

⁴¹⁸ Isto, 172.

I mene će moja mati pioninom zvati

Novi članovi zajednice

Svečanost se, eto, sprema,
bubanj lupa, truba svira:
tko je vrijedan – taj će biti
član Saveza pionira!⁴¹⁹

Ovim je stihovima započinjala dječja slikovnica naslova *Ja sam pionir*, koja je u brojnim ponovljenim i prilagođenim izdanjima od šezdesetih nadalje razumljivim stihovima i vedrim ilustracijama u boji opisivala dan primanja u Savez pionira, pionirska obilježja i simbole, tekst svečanog obećanja i osobine svakoga pionira, uz kratko podsjećanje na žrtvu partizana i uvjerenje da “budućnost, što nas čeka bit će lijepa, sretna”.⁴²⁰ U toj budućnosti pionir će odrasti, roditeljima će biti “pomoć” i “oslonac”, za vojsku “čelični borac”, za domovinu “častan i pošten građanin”.⁴²¹ Buduće djelovanje u zajednici započinjalo je upravo činom primanja u Savez pionira i ta je organizacija djecu morala pripremiti za odgovorno izvršavanje društvenih uloga koje će ih čekati kada odrastu. Tko su bila djeca koja su postajala pioniri i tako na sebe preuzimala odgovornost za budućnost zajednice, kada se njihovo primanje događalo i na koji način te koja su značenja te svečanosti? Jesu li pioniri bili samo vrijedna djeca, kako navode prijašnji stihovi?

Pravilo o učlanjenju može se ukratko sažeti u jednu rečenicu: svi su osnovnoškolci od prvog do sedmog razreda bez iznimke bili članovi Saveza pionira. Ovisno o dobi polaska u školu, pionirima su postajali kada im je bilo šest ili sedam godina te iz organizacije izlazili s nepunih trinaest ili najviše četrnaest godina kada su krajem sedmoga razreda dobivali novu iskaznicu i postajali omladinci. Ipak, iza ovoga kratkog pravila kriju se i godine početnog ustaljivanja prakse i traženja rješenja koje će u tome obliku prevladati tek 1963. kada je na jugoslavenskoj razini određeno da za primanje nije

⁴¹⁹ *Ja sam pionir*, 1983., 5.

⁴²⁰ Isto, 24.

⁴²¹ Isto, 9.

potreban nikakav zahtjev i da u Savez pionira na jednak način ulaze svi učenici prvih razreda.⁴²² Kako se do tada postajalo pionirov? U partizanskoj *Početni* iz 1944. uz slovo P i riječ pionir stoji opis “mladi Titovi vojnici”, što potvrđuju i stihovi “Mi smo mali pioniri, / partizani smo i mi”, dok se uz pojam đak navodi: “Skoro su svi đaci pioniri.”⁴²³ Donekle je to u skladu s tvrdnjom da je dijete u NOB-u pionirov moglo postati “samo ako je nečim pomoglo partizanima, narodnoj vlasti, borbi protiv neprijatelja”.⁴²⁴ Međutim, prijepora je oko toga bilo već tijekom rata jer je s jedne strane postojala tendencija da Savez pionira bude organizacija “komunističke djece” ili “djece komunističkih roditelja”, a s druge strane – kako je isticao sekretar SKOJ-a Ivo Lola Ribar u pismu Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku – to je trebala biti opća dječja organizacija bez pravljenja razlika među djecom.⁴²⁵ Niti nakon rata primanje nije bilo samorazumljivo, već su do njega postavljene dvije prepreke. Prva je bila organizacija Podmladak koja je od 1946. djelovala unutar Saveza pionira okupljajući djecu u dobi od sedam do jedanaest godina, a potom se 1949. odvojila kao samostalna organizacija, pa su djeca u Savez pionira mogla ući s devet godina ili u trećem razredu. Do odvajanja dijete je moralo u pisanom ili usmenom obliku zatražiti ulazak u Podmladak od štaba čete ili uprave pionirskoga doma, da bi potom uz novu molbu i po odobrenju pionirske čete svečano i uz zavjet postalo pionirov.⁴²⁶ Problem je, međutim, nastajao zbog slabog obuhvata djece osnovnoškolskim obrazovanjem, a škola je bila sredina u kojoj je dječja organizacija mogla najlakše djelovati.

Nedostatak školskih zgrada i prostorija, oskudica u ogrevu, odeći i obući, nerazumevanje roditelja koji usled svojih zastarelih shvananja brane deci da idu u školu, sezonski radovi po selima koji redovno odvlače veliki broj djece iz škola, jesu krupni razlozi za ovakvo stanje.⁴²⁷

⁴²² Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 14-15.

⁴²³ *Početni*, Prosvjetni odjel ZAVNOH-a, 1944., pretpisak, 20, 46, 32.

⁴²⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 41.

⁴²⁵ Mihajlo Ogrizović, *Dječja grupa Budućnost – preteča Saveza pionira Jugoslavije*, Radničke novine, Zagreb, 1989., 62; Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 37.

⁴²⁶ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 41; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Podmladak, 29.8.1949.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

⁴²⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Rad SP u 1946/47. i zadaci u novoj školskoj godini.

Krajem 1947. u Hrvatskoj 12 posto obveznika nije bilo upisano u školu, a i kod upisanih su zbog radova u polju ili nedostatka zimske odjeće i obuće izostanci bili prečesti, no Podmladak je uspio okupiti oko 35 000, a Savez pionira oko 50 000 djece.⁴²⁸ Pionirska organizacija uopće nije djelovala u mnogim školama, u Bjelovaru je bilo razreda s čak 60 učenika i samo osam pionira, među 4600 riječkih osnovnoškolaca samo je 819 bilo učlanjeno u Savez pionira, a malobrojnost je bila problem i na Krku.⁴²⁹ Prema preciznim podacima iz 1948. u Hrvatskoj je članstvo u Podmlatku doseglo brojku od 350 191, dok je pionira bilo 96 526, a izvan obje skupine ostalo je 37 896 djece.⁴³⁰ Uz organizacijska nesnalaženja na razini škola i lokalnih zajednica, ono što je sprječavalo jednostavnije širenje članstva pionirske organizacije sigurno je bila odredba o dobrovoljnosti i odobravanju učlanjenja koja nije omogućavala pristup do sve djece, a time je kočila mogućnost jačeg utjecaja na njih te ujedno otvarala prostor za djelovanje drugih ideoloških i odgojnih čimbenika. Čini se, ipak, da je i usprkos odredbama o učlanjenju u mnogim sredinama primanje u organizaciju kasnih četrdesetih bilo masovno i da se nije “vodilo računa tko može, a tko ne može biti član Saveza pionira”.⁴³¹ Čak je i sam Tito 1949. poručivao da “sva naša djeca” trebaju biti pioniri.⁴³² Postizanju masovnosti na prijelomu desetljeća u prilog govore podaci o milijun članova na razini cijele Jugoslavije 1950. godine.⁴³³ Upravo tada na temelju Okvirnih uputstava za organizaciju i rad SPJ i SSPJ prestaje djelovati Podmladak, a Savez pionira obuhvaća djecu od početka njihova školovanja.⁴³⁴ Međutim, članstvo je i dalje bilo dobrovoljno, baš kao i aktiviranje u nekoj od pionirskih interesnih grupa.⁴³⁵

⁴²⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Komisija za pionire 1946-62. Godišnji izvještaj 1947. – Pionirska organizacija.

⁴²⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Zapisnik Savjetovanja kotarskih štabova pionira, 21-22.4.1947.

⁴³⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Polugodišnji statistički izvještaj SP NRH 10.10.1948.

⁴³¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Neki problemi u radu organizacije SP i Podmlatka [1949.].

⁴³² Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 109 (*Pionirski godišnjak*, 1949.)

⁴³³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Zadaci Narodne omladine u radu sa Savezom pionira [1950.].

⁴³⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 41.

⁴³⁵ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 11.

Deset godina nakon rata i pet godina poslije prijeloma koji je temeljito narušio funkcioniranje SPJ, godine 1955. u radu pionirske organizacije u Hrvatskoj sudjelovalo je oko 50 000 od ukupno 450 000 školske djece, no očekivalo se da bi bilo moguće okupiti 80 posto djece što bi značilo da sa Savezom pionira treba računati “kao s možda s vodećim faktorom većine naše djece”.⁴³⁶ Da bi se to moglo postići, za očekivati je da bi promidžba trebala biti iznimno jaka i djeci primamljiva jer i dalje nije bilo obaveznoga masovnog primanja u organizaciju: “Članstvo nije obavezno ni automatsko time što je dijete đak.”⁴³⁷ Štoviše, nasuprot čestom poistovjećivanju pojma pionir s pojmom učenika i djeteta, nastojalo se izdvojiti riječ pionir kao pojam više vrijednosti.

Tako ćemo jedino početi izdvajati i uzdizati lik pionira. Neka se zna: To je dijete pionir, jer pripada pionirskoj organizaciji, jer radi u njoj, zato, što se pravilno odnosi prema drugovima i starijima, zato, što se ističe i razlikuje po pozitivnim svojstvima od onog djeteta, koje nije pionir. Što ta razlika bude veća, to će pionirska organizacija više vrijediti, biti privlačnija i jača.⁴³⁸

Godine 1957. i dalje se očekivalo da bi organizacija mogla okupiti “skoro svu našu djecu”.⁴³⁹ Dvije godine kasnije smetnja su u tome bili novčani i prostorni problemi, no još uvijek i štetni izvanškolski utjecaji, posebno na selu.

Treba reći, da ne nailazimo uvijek na dovoljno razumijevanja i kod samih roditelja, da kod njih još uvijek ima dosta zaostalih shvaćanja, koja se odražavaju u tome, da ne dozvoljavaju djeci, naročito ženskoj, da posjećuju sastanke, da učestvuju u drugim akcijama naše organizacije.⁴⁴⁰

⁴³⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, O radu pionirske organizacije u NRH [1955.].

⁴³⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, O radu pionirske organizacije u NRH. Usp. Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 103.

⁴³⁸ V. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 70 (Emil Paravina, Savez pionira na novom stupnju razvitka).

⁴³⁹ VI. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 39), 47 (Emil Paravina, Savez pionira i neposredni zadaci).

⁴⁴⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.59.

Tada su pioniri u omladinsku organizaciju primani već u sedmom razredu samo ako su se isticali, a sve do 1963. i novih pravila nema potvrda o općem i obaveznom primanju u Savez pionira. Ovakvo formalno razlikovanje pionira i ostale djece – iako nema dokaza o bilo kakvoj zatvorenosti pionirskih aktivnosti samo unutar kruga članova, a postoje potvrde o pozivanju sve djece na pionirske aktivnosti i širenju pojma pionir na sve⁴⁴¹ – moglo bi biti povezano s nikad do kraja i jasno definiranom ulogom Saveza pionira kao stvarnog ili mogućeg pomlatka omladinske organizacije i Saveza komunista. Budući komunisti bili bi tako zbog svojeg isticanja izdvojeni već kao učenici i učlanjeni u Savez pionira odakle bi im bila odškrinuta vrata prema Narodnoj omladini i partiji. Međutim, u Programu SKJ iz 1958. stoji da bi komunisti doista trebali biti “avangardna snaga” u društvu, no ni u kojem slučaju ne bi smjeli poprimati obilježja “superiorne, od naroda odvojene elite”.⁴⁴² Istodobno i iz vrha NOJ-a dolaze stajališta o učlanjivanju sve djece u Savez pionira, a ne samo po odabiru jer dječja organizacija nije pomladak SKJ.⁴⁴³ Izbjegavanje elitizma moglo se postići učlanjivanjem sve djece u Savez pionira čime je stvorena šira baza za izgradnju novoga socijalističkog čovjeka. Iako se to ponegdje moglo događati i ranije – u Hrvatskoj postoje podaci iz druge polovice pedesetih o gotovo cjelovitom obuhvatu oko 300 000 djece pionirskom organizacijom – prvi je put potvrđeno novim temeljnim dokumentom Saveza pionira pet godina nakon partijskoga programa.⁴⁴⁴ Podatak iz 1964. govori o 624 000 pionira u Hrvatskoj, što bi ipak moglo biti malo pretjerano jer je u školskoj godini 1963/64. u osnovne škole bilo upisano 630 077 učenika, više no ikada u povijesti, i obuhvat školskih obveznika bio je vrlo visok.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Koritnik, *Vedri pionirski sastanci I* (BSPH 13), 33.

⁴⁴² *Program SKJ*, 217, 221.

⁴⁴³ AJ, 114 SSOJ, 331, Predsjedništvo, Materijal o životu i radu omladine, 1949-68., CK NOJ, Odeljenje za agitaciju i propagandu, 1958., Miko Tripalo, referat Značaj vanškolskih organizacija za razvijanje ličnosti i formiranje društvene svesti dece i omladine.

⁴⁴⁴ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza DND, 1957.; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Izvještaj o radu SDND između VI. i VII. godišnje konferencije.

⁴⁴⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Republičko savjetovanje o unapređenju rada SP, 28.5.1964., Emil Paravina, referat Današnja uloga Saveza pionira; *Statistički godišnjak Hrvatske: 1991.*, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., 80. Iste godine u Jugoslaviji je bilo 2 980 220 učenika osnovnih škola, odnosno 574 915 u Bosni i Hercegovini, 90 501 u Crnoj Gori, 252 957 u Makedoniji,

Međutim, precizne i pouzdane brojke ovdje ne nose veću težinu jer je članstvo u Savezu pionira ionako tih godina postajalo opće. Kako se broj osnovnoškolaca u socijalizmu godišnje prosječno kretao oko pola milijuna, od njega treba odbiti učenike i učenice osmih razreda pa se dobiva okvirni broj pionira i pionirki – svake godine članstvo je u Hrvatskoj prosječno činilo oko pola milijuna djece, a u Jugoslaviji oko tri milijuna. Poznati su i okvirni pokazatelji njihova tjelesnog rasta: visina novih pionira u dobi 6–7 godina kretala se u to vrijeme 13–18 centimetara iznad metra, dok su težinom jedva prelazili 20 kilograma.⁴⁴⁶

Svake godine povodom Dana Republike “svi učenici prvih razreda osnovne škole svečano se primaju u Savez pionira Jugoslavije”, odredba je Pravila i programskih načela iz 1963., ponovljena i potvrđena kasnijim dokumentima.⁴⁴⁷ No to ne znači da povezivanja primanja i glavnoga državnog praznika nije bilo i ranije. Godine 1959. povodom Dana Republike u Gospiću su organizirali primanje u pionirsku i omladinsku organizaciju, dok su u Čakovcu planirali svečano primanje za pionire i njegovo dokumentiranje za trajnu uspomenu.

Želimo da već do tada nabavimo vlastite fotoaparate i da slikamo djecu tom prilikom. Na taj način zaradit ćemo opet još više novaca.⁴⁴⁸

Dvije godine starije izvješće SDND svjedoči o uhodanosti svečanosti primanja u zadnjem tjednu studenog koja je uz zakuske, posjet rukovodiocima i suradnju s vojskom “prihvaćena kao korisna i potrebna u svim društvima”.⁴⁴⁹ Ulaziti dublje u prošlost znači gubiti nit sigurne povezanosti ulaska u Savez pionira s Danom Republike jer se primanje moglo organizirati i na koji drugi praznik poput Nove go-

243 579 u Sloveniji i 1 188 191 u Srbiji, od čega 278 998 u Vojvodini i 187 594 na Kosovu (*Statistički godišnjak Jugoslavije: 1965.*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., 319.)

⁴⁴⁶ Koritnik, Mladen, *Roditelji i djeca. Odgoj djece u porodici od začeća do mladenaštva*, Sloga, Zagreb, 1958., 69.

⁴⁴⁷ AJ, 637 SOOBDJ, 52, Pravila i programska načela, 1963.; SDND, *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 14.

⁴⁴⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

⁴⁴⁹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Mladen Koritnik, Izvještaj o radu SDND između VI. i VII. godišnje konferencije [1957.].

dine ili Praznika rada, ali i na neki drugi značajniji datum.⁴⁵⁰ Jedan od prvih sigurnih tragova veze pionira i Podmlatka s Danom Republike seže u nekoliko ličkih mjesta gdje su 1946. primanje priredili upravo 29. studenog te su se nakon svečanosti u svim mjestima “djeca zadovoljila i osjećala radosnom, što imaju svoju organizaciju”.⁴⁵¹ Uzbuđenje je zbog davanja zavjeta bilo veliko, no sljedećih je godina postojao običaj da pioniri svečano obilježavaju Dan Republike čak i kada toga dana nije bilo primanja novih članova:

Taj veliki praznik slavi i pionirska organizacija. Pioniri su upravo ti, koji će naslijediti historijske odluke 29.XI., koji će prihvatiti našu društvenu stvarnost i istim zalaganjem i borbom kao i njihovi roditelji nastaviti daljnji pobjedonosni put naše zemlje. Zato je jasno, da se već u svojim mladim godinama pioniri upoznaju sa značenjem 29.XI. i da taj dan slave kao svoj praznik, kao dan, koji je i njima omogućio lijep život i sretnu budućnost.⁴⁵²

Prevlast Dana Republike kao povoda za primanje u Savez pionira bilo je rješenje koje je činu proslave davalo posebno značenje. Krajem studenoga 1942. osnovano je u Bihaću Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, 29. studenog 1943. to je političko tijelo Narodnooslobodilačkoga pokreta u Jajcu osnovalo Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, da bi točno dvije godine kasnije novoizabrana Ustavotvorna skupština u Beogradu proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju. Tako je 29. studenoga postao praznik i mnogo kasnije dobio naziv Dan Republike, a organiziranje primanja u Savez pionira upravo na dan rođenja države davalo je svečanosti dodatnu težinu jer su se povodom rođendana Republike svake godine činom davanja prisege rađali novi pripadnici političke zajednice, novi socijalistički građani. Prijelomna važnost primanja rano je prepoznata u SDND-u i RSSP-u kao početak procesa socijalističkog odgajanja i izgradnje “budućih građana naše socijalističke zajednice”, štoviše taj je obred i za vodstvo pionirske organizacije

⁴⁵⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Komisija za pionire 1946-62., Godišnji izvještaj 1947. – Pionirska organizacija; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 41.

⁴⁵¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, NOH, Okružni odbor Lika, 3.12.46.

⁴⁵² Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 7. O školskim proslavama Dana Republike vidi Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 410-415.

već šezdesetih označavao “aktivno stupanje mlade generacije u krilo našeg društvenog života”.⁴⁵³ Tumačenja ovoga čina u humanističkim znanostima, etnologiji i antropologiji, od osamdesetih godina nastavljaju istim stopama i primanje opisuju kao obred inicijacije kojim je završavalo razdoblje političke nevinosti i počinjalo oblikovanje socijalističkoga građanina. Primanjem kao činom političke inicijacije djeca su iz stanja “političke neopredijeljenosti” prelazila u stanje “političke opredijeljenosti” te stupanjem u “kolektiv” započinjala proces svoje “ideološke i političke socijalizacije”.⁴⁵⁴ Nove su tradicije pridonosile ritmizaciji života, pa je postati članom pionirske organizacije značilo izaći iz predškolske dobi, a prerastanje u omladinca poklapalo se s ulaskom u pubertetske godine. Obje su svečanosti učlanjivanja tako bile “rituali stjecanja zrelosti”.⁴⁵⁵ Bili su to rituali prijelaza (*rites de passage*) koji su mijenjali stanje i položaj djeteta u društvenoj strukturi,⁴⁵⁶ te mu pritom dodjeljivale novu političku ulogu u suvremenoj društvenoj zajednici. Industrijska sekularizirana društva razvila su svoje svjetovne rituale kao vrstu “simboličkog ponašanja koje ima za cilj da prenese društvenu poruku”,⁴⁵⁷ no postati pioninom i omladincem bilo je svakako nalik i kršćanskoj podjeli djetinjstva na nekoliko razina koje su se obredno potvrđivale stjecanjem određene religijske zrelosti.⁴⁵⁸ U skladu s metamorfomzom tradicija, krajem pedesetih, primjerice na području Varaždina i Vodnjana, zabilježeno je čak službeno organizirano i vrlo prošireno postojanje kumova novoprimitivnih pionira koji su kao obiteljski prijatelji bili zaduženi za darove i organizaciju svečanog obroka u svojem domu.⁴⁵⁹

⁴⁵³ III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 18), 23; Paravina, *Kako da pripravimo svečano primanje u Savez pionira* (AMPO 3), 3; HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, GO SDND SRH, 12. Republička konferencija SDND, 16-17.11.1967., Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije

⁴⁵⁴ Erdei, “Odrastanje u poznom socijalizmu”, 205, 209; Erdei, “The Happy Child”, 155.

⁴⁵⁵ Rihtman-Auguštin, “Metamorfoza socijalističkih praznika”, 28.

⁴⁵⁶ Malešević, “Prijem u pionirsku organizaciju”, 74.

⁴⁵⁷ Isto, 73.

⁴⁵⁸ Erdei, “The Happy Child”, 22.

⁴⁵⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Izvještaj za kotar Varaždin, 1958.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959.

Konačno, kako je čin primanja izgledao? Od početka sve se odvijalo u svečanom tonu, uz postrojavanje odreda, pionirsku zastavu i zavjet, no bilo je i odstupanja, pa su vrlo jasne upute u obliku priručnika stigle iz Biblioteke Saveza pionira Hrvatske 1951. godine.⁴⁶⁰ Ponuđene su kao jedna od mogućnosti, no postale su općeprihvaćene i svečanost se sve do kraja osamdesetih u bitnim dijelovima nije mijenjala.⁴⁶¹ Sve se događalo u školskoj ili mjesnoj dvorani, ukrašenoj parolama, slikama i zastavama, te s dovoljno prostora za sjedeća mjesta za roditelje, nastavnike i članove pionirskog odbora i savjeta, za odvijanje programa i za nove pionire dok stoje tijekom obreda i dok kasnije sjedeći prate nastavak priredbe.⁴⁶² Budući članovi posljednji bi ušli u dvoranu te se postrojili popraćeni pljeskom gledatelja, a pionir trubač potom bi označio početak svečanosti. Pionir zastavničar unio bi zastavu pionirskog odreda, a uz zvuke pionirskoga bubnja ulazilo bi potom vodstvo odreda s predstavnikom "Partije, narodne vlasti ili Armije". Načelnici četa ili grupa, prema nazivlju iz pedesetih, podnosili bi potom prijavak o brojnom stanju prisutnih pionira. U osamdesetima su se obraćali predsjedniku pionirskog odreda.

Druže (čin u JNA), dječaci i djevojčice prvih razreda osnovnih škola iz [...] su spremni za prijem u Savez pionira Jugoslavije. Pojedinačne raporte će vam predati predsjednici pionirskih odreda. [...]

Druže (čin), (broj) učenika Osnovne škole (ime) iz (mjesto) je spremno za prijem u Savez pionira Jugoslavije.⁴⁶³

Druže predsjedniče pionirskog odreda, u pionirskoj zajednici prvog a razreda prisutno je 28 dječaka i djevojčica koji žele stupiti u Savez pionira Jugoslavije.⁴⁶⁴

O značaju organizacije govorili bi predstavnik Društva Naša djeca ili JNA, koji bi zatim čitao zavjet na način da u stankama djeca ponavljaju po nekoliko riječi. Članovi Društva Naša djeca i najbolji stariji

⁴⁶⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.]; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 41.

⁴⁶¹ Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6); Paravina, Emil, *Primanje u Savez pionira. Upute i prijedlozi organizatorima svečanosti*, SDND SRH, Zagreb, 1986.

⁴⁶² Usp. Duda, "Djeca socijalističke domovine", 88-89; Paravina, *Primanje u Savez pionira*, 42.

⁴⁶³ SDND, dopisi o problemu s primanjem 1982.; OSURSP Šibenik, 25.11.1982.

⁴⁶⁴ Prilagođeno prema: Paravina, *Primanje u Savez pionira*, 49.

pioniri vezali bi novim članovima marame, a zvuk trube označio bi potom kraj svečanosti čiji su završni dio činile čestitke i pozdravi. Iz svega je vidljivo da je u ceremoniji, usprkos izravnoj inicijativi za demilitarizacijom iz 1950., nesumnjivo zadržan niz vojnih elemenata poput stupanja, prijavka i prisutnosti časnika. Ležerniji prigodni program mogao je uslijediti kasnije poslijepodne ili odmah u nastavku, čim bi novi pioniri zauzeli svoja sjedeća mjesta. Preporučivalo se nakon svega organizirati “pionirsko veselje” i “zakusku”:

Slobodne pjesme, zajedničko kolo i šale neka izraze praznično raspoloženje pionira. [...] Uz nešto kolača, slatkiša, peciva i dječjeg pića, bit će najljepši završetak svečanosti, a razdragana djeca za uvijek će se sjećati ovog, za njih značajnog dana.⁴⁶⁵

Gotovo tri desetljeća nakon ovih uputa, 23. studenog 1978. u 16.30 sati, u zagrebačkome Domu društvenih organizacija Sutjeska na Vrbiču održavalo se primanje u Savez pionira za učenike OŠ *Nikola Demonja* (danas OŠ Davorina Trstenjaka).⁴⁶⁶ Školski zbor viših razreda uz pratnju melodika izveo je jugoslavensku i hrvatsku himnu, potom su učenici nižih razreda okupljeni u malome zboru i recitatorskoj grupi izveli *Marame*, *marame* Aleksandra Koraća, *Pionirski zavjet* Milenka Živkovića te *Po šumama i gorama*. Školski zbor potom je uz melodike otpjevao *Mi smo sretno pokoljenje* Josipa Vrhovskog da bi na kraju nastupili učenici prvih razreda s pjesmom *Crvena marama* Jože Požgaja, koja je izvedena u dvama dijelovima između kojih su dali svečano obećanje. Kulturno-umjetnički program zaključili su silaskom s pozornice uz koračnicu *Titova vojska*.

Iz SDND-a i RSSP-a naglašavali su da je kreativnost u oblikovanju kulturno-umjetničkoga programa dobrodošla, čak su isticali da u sve treba što više uključiti učenike jer “želimo razvijati i odgajati ljude koji će biti poduzetni, okretni, snalažljivi, sposobni za život, koji će pokazivati inicijativu u radu i smisao za rješavanje svih problema, ljude koji će biti svjesni toga da od njihovog rada zavisi hoće li im život biti lijep i ugodan”.⁴⁶⁷ Krajem sedamdesetih u Zagrebu je dojam bio da je formalnost u pripremi programa mahom prevladana pa “programi u povodu primanja postaju svake godine sadržajno ra-

⁴⁶⁵ Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 30.

⁴⁶⁶ SDND, Pozivnice i telegrami 1979.; Primanje u SP, OŠ *Nikola Demonja* u Zagrebu.

⁴⁶⁷ Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 10.

znovrsniji i bogatiji”, no ipak su neki odredi u tome zaostajali, pa su programi kod njih bili “dosta stereotipni bez uvođenja suvremenijih sadržaja”.⁴⁶⁸ Jedna od mogućnosti za osvježavanje forme bila je samostalna izrada pozivnica za primanje u pionire, koje su dijeljene roditeljima i slane na adrese drugih uzvanika.⁴⁶⁹ Izrađivane su tijekom intenzivnih priprema u listopadu i studenom kada su uvježbavani program i ceremonijal primanja. Što se tiče prigodnih pjesama i recitacija one su objavljivane u priručnicima iz čijih se sadržaja mogao učiniti siguran izbor i povremeno u priredbu unijeti nešto novo.⁴⁷⁰

Pioniri maleni

Pioniri maleni,
mi smo vojska prava.
Svakog dana rastemo,
k'o zelena trava.

Smrt fašizmu,
a sloboda narodu.
I mene će moja mati
pionirom zvati.

Crvena marama

Ponosno stupamo
i čelo dižemo:
danas je praznik
nama u čast!

Crvenu maramu
dobit ću ja
i bijelu/plavu kapicu/titovku
tralala-la.

Veselo pjevamo,
radosno čekamo,
kada će kucnut
svečani čas.

Crvena zvjezdica
na kapi sja,
o vratu marama,
tralala-la!

⁴⁶⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.

⁴⁶⁹ SDND, Pozivnica, OŠ *Ivo Lola Ribar* u Zagrebu, 1988.; SDND, Pozivnica, Karlovac, 1988.

⁴⁷⁰ Npr. Paravina, *Kako da pripremimo svečano primanje u Savez pionira* (AMPO 3): Crvena marama (D. Fio, J. Požgaj), 71-72; Sretan rođendan (Gustav Krklec), 55; Bratska sloga (Nikola Miličević), 62-64.

Sretan rođendan

Što je danas mala Nada
okitila tako stan?
– Republika naša mlada
slavi novi rođendan!

Skinu baka naočale,
pa poljubac Nadi da.
Igra srce Nade male,
radosna je, vedra sva.

Dođe baka pa je pita:
– Otkud, Nado, ti to znaš?
– Pioniri mi smo Tita,
a Tito je, bako naš!

A Tito na krasnoj slici
ko da Nadi veli sad:
Blago našoj Republici,
koju voli star i mlad!

Bratska sloga

U vatri plamenova,
u sjaju zlatnoga žita
naša se sloga iskri,
naša se radost čita.

[...]

Zrake plamenog sunca,
dva snopa žita od zlata,
sa grbom u sredini,
znak je zemlje Hrvata.

Šest buktinja gori,
sija se vatra živa
i njihova se snaga
u jedan plamen sliva.

Pod grbom more talasa,
naš rodni Jadran mili,
na kom smo tisuće ljeta
s tuđinom bitke bili.

A plamen gori snažno,
u visine se kreće;
šest je buktinja pod njim,
on se ugasi neće.

Danas slobodno po njem
naši brodovi brode,
na svom smo opet svoji
u znaku bratstva, slobode.

To je simbol jedinstva
i čvrste sloge slika:
pet naroda naših,
šest naših republika.

Cijela hrvatska zemlja
i s njom Jadran plavi
uz bratske narode danas
praznik slobode slavi.

Iz svih kao iz jedne
jedna misao zrači:
kada su braća skupa,
onda su mnogo jači.

Cijela je priredba kod djece obično izazivala “nesvakidašnje uzbuđenje i radost”.⁴⁷¹ Namjera priručnika iz 1951. bila je upravo to, kao i kod primanja u Savez pionira učiniti događaj koji će ostati u trajnom sjećanju:

Stupanje u jednu organizaciju, u organizaciju kao što je naša pionirska, treba da bude velik događaj za svako dijete, a sam dan prijema mora mu ostati u trajnom sjećanju, kao dan pun velike radosti i uzbuđenja, kao nezaboravan dan. U djetetu treba razviti osjećaj da je ono od tada član velike dječje organizacije, koja ima slavnu prošlost i tradicije, organizacije koja će mu pružiti mnogo zadovoljstva, ali koja će od njega tražiti određene obaveze. Riječi koje dijete tada izgovori kao svoj zavjet organizaciji, primanje crvene marame i cijeli tok svečanosti zauvijek će se urezati u sjećanje i pamćenje djeteta.⁴⁷²

Sjećanja objavljena početkom 21. stoljeća potvrđuju da je namjera uspjela.⁴⁷³ U sjećanjima su i dalje bili učenje pjesama, svečani ulazak u uređenu dvoranu, marširanje, zakletva, kape i marame, čuvanje prstena za maramu da se ne izgubi, sendviči, kolači i sokovi, fotografiranje, karanfili, ponos i sreća. Anketa je još 1982. pokazala da je 76,3 posto pionira bilo ponosno na članstvo u svojoj organizaciji.⁴⁷⁴ U istom istraživanju samo su pojedini nastavnici smatrali da primanje sve djece ne govori u prilog dobrovoljnosti organizacije, no da takvu odrednicu treba zadržati jer je doista moguće da dijete ili roditelji odbiju učlanjenje.⁴⁷⁵ Međutim, takvi slučajevi nisu zabilježeni u dostupnom arhivskom gradivu, ali postoje usmene potvrde o razmišljanjima roditelja i spoznaji da bi drugačija rješenja vodila izolaciji djeteta.⁴⁷⁶ Postoji i predaja o neopravdano ispričanim izostancima iz škole na dan primanja, a takvim bi učenicima pionirska obilježja bila uručena naknadno bez posebne svečanosti. Povrh toga, osim na samome početku nije postojala nikakva mogućnost isključenja iz

⁴⁷¹ Erdei, “Odrastanje u poznom socijalizmu”, 205.

⁴⁷² Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 26.

⁴⁷³ Erdei, “Odrastanje u poznom socijalizmu”, 205-206; Petrović, Željka, Tihana Rubić, “‘Druže Tito, mi ti se kunemo’. Uloga glazbe na proslavi Dana mladosti”, *O Titu kao mitu*, 223-224; Radovani, Ivana, “Izveštavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj predstavi”, *O Titu kao mitu*, 419.

⁴⁷⁴ Paravina, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*, 20.

⁴⁷⁵ Isto, 87.

⁴⁷⁶ Razgovor s E. Paravinom i dr.

Saveza pionira. Nakon 1963. nisu bile predviđene nikakve kaznene mjere, ali do 1950. bilo je moguće zbog različitih prijestupa u vladanju ili loših školskih ocjena izreći opomenu nasamo i pred strojem, ukor, zabranu nošenja marame ili uniforme na određeni broj dana pa čak i krajnju mjeru isključenja iz organizacije o čemu je odlučivao štab odreda na prijedlog štaba čete.⁴⁷⁷ Na teren su slana upozorenja da se za kaznama poseže samo u najtežim slučajevima, a uvijek je postojala mogućnost povratka među pionire.⁴⁷⁸

Obilježja i simboli

“Meni je jako drago što sam pionir zato, što smo dobili kape i marame i što nas svi hvale”, jedan je od karakterističnih odgovora dobivenih u anketi provedenoj 1956. među 980 pionira iz svih dijelova Hrvatske, u istraživanju koje je RSSP-u pokazalo da svi pioniri rado nose svoje pionirska obilježja.⁴⁷⁹ I drugi su izvori govorili u prilog činjenici da djeca rado odijevaju kapu i maramu, usprkos procesu demilitarizacije u koji je Savez pionira ušao 1950. godine. U tom su procesu, primjerice, nestale oznake za različite dužnosti, poput triju uspravnih usporednih crvenih crti na lijevom rukavu načelnika odreda.⁴⁸⁰ Povijest svih pionirskih obilježja seže u međuratni Sovjetski Savez te u jugoslavensku Narodnooslobodilačku borbu. Naime, još u Drugome svjetskom ratu bilo je djece koja su kao pripadnici Narodnooslobodilačkoga pokreta nosila crvenu maramu i bijelu kapu, u Hrvatskoj obično trorogu.⁴⁸¹ Već od prvih poratnih godina pisani izvori i fotografije svjedoče o djeci u odorama, spominju “pionire u uniformama” koji koračaju u prazničnim povorkama, nose pionirsku štafetu i sudjeluju u različitim proslavama.⁴⁸² Po završetku

⁴⁷⁷ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 43; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

⁴⁷⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Zapisnik s prve sjednice Savjeta pionira, 12.8.1950.

⁴⁷⁹ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 92-99.

⁴⁸⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

⁴⁸¹ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 50; Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 23.

⁴⁸² Npr. HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Komisija za pionire: okružnice 1947-1961., Dječji tjedan i Pionirski dan, 26.3.1947.; HR-HDA, 1231 RK

školske godine 1946/47. smatralo se da je trebalo više učiniti na opskrblijvanju “uniformama, maramama i drugim atributima” jer je to bilo od “velikog vaspitnog značaja”, a od Centralnog vijeća CK NOJ očekivalo se rješavanje pitanja “tipizacije uniforme” te određivalo da “na sletovima i izletima, pioniri treba da nose marame i značke a na državnim praznicima uniforme”.⁴⁸³ Lik pionira u odori prepoznatljivoj po tamnoplavim hlačama zapeglanima na crtu i bijeloj košulji te pionirke u tamnoplavoj suknji do koljena, bijeloj bluzi i bijelim dokoljenkama ili štramplama, uz to s plavom kapom titovkom na glavi i crvenom maramom oko vrata, prevladao je u Hrvatskoj kasnih pedesetih, desetak godina kasnije i drugdje te se zadržao sve do kraja osamdesetih. U takvom obliku odora je odražavala boje zastava – jugoslavenske, republičkih i partijske – a u Hrvatskoj su tijela pionira zahvaljujući redosljedu boja pokazivala dvije trobojnice: jugoslavensku plavo-bijelo-crvenu pomoću kape, lica i marame te hrvatsku crveno-bijelo-plavu pomoću marame, košulje i hlača. Međutim, boje i oblici pionirskih obilježja i simbola bili su do kraja pedesetih podložni promjenama, a i kasnije je bilo manjih razlika. Stalna je bila jedino podloga, dakle odjeća bijele i plave boje koja nije bila predmet posebne narudžbe i nabave, nije se preuzimala u školi niti se kupovala u posebnim prodavaonicama. Činile su je hlače i košulje, suknje i bluze koje su roditelji nabavljali po vlastitom izboru poštujući pritom boju, ali sami određujući razinu svečanosti odjeće koja je sezala od finih materijala sve do plavih traperica koje su se u kasnom socijalizmu odijevale za manje svečane prilike. Nabavljena odjeća mogla je tako poslužiti u bilo kojoj drugoj posebnoj prigodi, nije nova i neiskorištena u ormaru morala čekati samo pionirska događanja, a radi uštede i uslijed brzog rasta djece mogla se nasljeđivati kao i drugi odjevni predmeti. Pionirska uniforma odijevala se samo nekoliko puta godišnje, čak niti toliko ako učenik nije sudjelovao u priredbama povezanim s Danom Republike i primanjem novih pionira, u pionirskoj štafeti ili spomenici, posjetu vojsci povodom Dana Armije, proslavi nekog drugog praznika, pionirskim pohodima i susretima, dočecima i ispraćajima političkih izaslanstava

SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Plan učešća pionira u proslavi 20. godišnjice revolucije, 1960-61.

⁴⁸³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, Rad SP u 1946/47. i zadaci u novoj školskoj godini.

ili odavanju počasti i polaganju vijenaca. Obavijesti koje bi učiteljice i učitelji, razrednici ili oglasne knjige širili po školi mogle su ponekad čak naložiti donošenje samo kape i marame, bez posebne odjeće koju određena prigoda nije zahtijevala. Marame i kape bile su tako ključni identifikator djeteta koje u nečem službeno sudjeluje u ulozi pionira, a zajedno s pionirskom knjižicom djeci su dijeljene na dan primanja u Savez pionira. Izgled ovih triju obilježja određivali su propisi pionirske organizacije.

Postoje različiti podaci o izgledu marama kasnih četrdesetih i ranih pedesetih godina. Prema Statutu SPJ iz 1946. samo su čete i odredi proglašeni udarnima mogli nositi crvene marame, sve dok Statutom iz 1949. – ili ipak pravilnikom iz 1952. – takva marama nije propisana za sve pionire.⁴⁸⁴ Kasnija je godina vjerojatnija jer su još i okvirne upute iz 1950. određivale da pionirske marame trokutastog oblika (osnove jedan metar i visine 40 centimetara) mogu biti “raznobojne, prema boji i znaku grupe”.⁴⁸⁵ Postoje tako naznake da su u Sloveniji postojale žute marame.⁴⁸⁶ Privremena dječja organizacija Podmladak također nije koristila crvene marame, već su za njezine članove do ulaska u Savez pionira predviđene bile marame svijetloplave boje, koje su trebali dobivati na dane narodnih ili školskih praznika.⁴⁸⁷ Pitanje je jesu li se one uopće redovito dodjeljivale za kratkotrajnoga postojanja organizacije jer problemi su postojali i s crvenim pionirskim maramama: mnogi su učenici u Savez pionira primani bez marame koje nisu bile na vrijeme nabavljene, pa sredinom pedesetih gotovo polovica pionira u Hrvatskoj uopće nije imala maramu usprkos pozivima iz Društva Naša djeca da im se škole na vrijeme obrate radi nabave.⁴⁸⁸ Povrh toga, bilo i slučajeva osobnoga nemara zbog kojega su postojeće marame tih godina završavale na neprimjerenim mjestima: član omladinskoga rukovodstva

⁴⁸⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 50; Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 18-19.

⁴⁸⁵ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 12 (Okvirna uputstva za organizaciju i rad Saveza pionira Jugoslavije i Savjeta Saveza pionira).

⁴⁸⁶ Erdei, “The Happy Child”, 177.

⁴⁸⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, Podmladak, 29.8.1949.; CK NOJ, Podmladak, 24.8.1949.

⁴⁸⁸ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), 17 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu); Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 33.

u Belom Manastiru maramama je ispunio sjedalo svojega motocikla da bi ugodnije sjedio, a sve je obavio pionirskom zastavom.⁴⁸⁹ U spomenutoj anketi jedan je pionir 1956. napisao: “Maramu volim nositi jer dobro dođe u životu, kod davanja prve pomoći.”⁴⁹⁰ Kasniji izvori prešućuju ovakve događaje, no ne može biti sumnje u to da su marame bivših pionira nalazile različitu namjenu u kućanstvu i izvan njega. Usprkos tome, status marame kao glavnog obilježja – čije vezivanje simbolizira povezivanje djece u zajednicu – potvrđen je Pravilima i programskim načelima SPJ iz 1963., samo je osnovica njezinoga trokuta tada smanjena na 90 centimetara.⁴⁹¹ Novim je pravilima deset godina kasnije vraćena starija veličina s osnovicom od jednoga metra i istom visinom od 40 centimetara.⁴⁹² Tri kuta marame bila su simbol jedinstva triju naraštaja – djece, omladine i odraslih.⁴⁹³ Crvena boja prevladala je i opstala kao izbor jer je potjecala s crvene pionirske zastave na kojoj se našla kao boja partijske i proleterske zastave.⁴⁹⁴ Ostala je čista i bez dodatnih prišivenih simbola, osim što se poslije Titove smrti u Spomen-parku Kumrovec i RSP-u pojavila ideja o izradi posebnoga prstena za maramu s likom pionira i pionirke te s porukom *Druže Tito, mi ti se kunemo*.⁴⁹⁵ Međutim, bilo je i sasvim običnih prstena od jednoboje bijele plastike koji su se lako gubili, a oni ukrašeni imali su posebnu vrijednost. Isto značenje mogle su imati finije i sjajnije marame koje su pojedinih godina nabavljane umjesto običnih platnenih, bilo za cijelu generaciju, bilo samo za učenike koji su na dan primanja u organizaciju sudjelovali u kulturno-umjetničkom programu.

Ja ne pamtim dobro sâm primanje u pionire, ali se sjećam tog prstena. [...] Bilo nas je tridesetero u razredu, a samo dvadeset pr-

⁴⁸⁹ I. zemaljska konferencija Saveza pionira NR Hrvatske (BSPH 1), 43 (Emil Paravina, O materijalno-financijskom poslovanju u Savezu pionira).

⁴⁹⁰ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 99.

⁴⁹¹ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 23.

⁴⁹² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 15.

⁴⁹³ Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 43.

⁴⁹⁴ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 23.; Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 16.

⁴⁹⁵ SDND, o primanju u SP [1980.].

stenova pa je bilo takmičenja tko će ih dobiti. Prsten je među nama bio statusni simbol.⁴⁹⁶

Različitosti boja, oblika i dodataka nije bila lišena ni pionirska kapa. Plava titovka prvi put je spomenuta u Statutu SPJ 1949., no ona tada nije bila obavezni dio opreme.⁴⁹⁷ Kapu uopće ne spominju upute SPJ iz 1950. niti hrvatski pravilnik iz 1952., iako se nalazila u oglasu Društva Naša djeca kao predmet koji je moguće naručiti.⁴⁹⁸ Fotografije iz pedesetih pokazuju pionire bez kape, s bijelom trorogom kapom i bijelom titovkom – predložak za oba oblika bile su partizanske kape iz Narodnooslobodilačke borbe – a tek od druge polovice desetljeća sve češće s titovkom plave boje. Uzimajući fotografiju kao dokaz, moguće je zaključiti da je dvojstvo bijelih i plavih kapa u Hrvatskoj postojalo između 1955. i 1959., ali da su pioniri primljeni prije 1955. i dalje zadržali svoje bijele kape, pod uvjetom da su ih uopće dobili.⁴⁹⁹ Naime, tih je godina samo polovica hrvatskih pionira imala pionirska obilježja.⁵⁰⁰ Usprkos tome što kapa na jugoslavenskoj razini nije bila obavezna niti šezdesetih godina, u Hrvatskoj su nakon prihvaćanja Pravila i programskih načela SPJ iz 1963. zaključili da ona određuju samo nužni minimum i da će kapu zadržati kao dio opreme i uspostavljene tradicije.

Ako bude susreta pionira onda će naši pioniri imati kapu, a drugi neće, ali možda je i dobro da ima te raznolikosti, jer ipak imat će druge stvari zajedničke.⁵⁰¹

Svaki je jugoslavenski pionir kapu obavezno morao dobiti tek temeljem Pravila i programske osnove SPJ iz 1973. kojima je propisana

⁴⁹⁶ Škrbić Alempijević, Nevena, “‘Mi smo folklor’. Kumrovečki pioniri i druge preobrazbe na proslavi Titova 112. rođendana”, *O Titu kao mitu*, 185.

⁴⁹⁷ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 50.

⁴⁹⁸ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1); Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji*; Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43).

⁴⁹⁹ Npr. *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 1955.; Paravina, *Pioniri zemlje naše*.

⁵⁰⁰ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), 17 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

⁵⁰¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Republičko savjetovanje o unapređenju rada SP, 28.5.1964. (Stenogram diskusije, Žanko). Usp. također Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 56.

plava ili bijela titovka.⁵⁰² Republičke razlike i dalje su postojale, a u Hrvatskoj je dotada već prevladala plava kapa. Na njoj je sprijeda bila crvena zvijezda petokraka, a bočno se po sredini postavljala pionirska značka sa znakom Saveza pionira Jugoslavije. Međutim, i u ovome je moglo biti republičkih razlika, pa su u Sloveniji postojale kape koje su sprijeda imale i zvijezdu i značku ili pak samo značku bez petokrake.⁵⁰³

Crvena petokraka zvijezda simbolički obasjava staze kojima se ljudi kreću u susret slobodi, zvijezda je crvena od krvi palih na tom putu do slobode i od radosti zbog izvojevane pobjede, u danima slobode crvena zvijezda pokazuje put u budućnost, taj put je dalek, ali i tada crvena petokraka najsigurnija je zvijezda vodilja.⁵⁰⁴

Znak Saveza pionira još je 1947. oblikovao Antun Augustinčić kao razvijenu zastavu s petokrakom zvijezdom, lovorovim vijencem, u lijevo usmjerenim likom pionirke i pionira povrh kojih stoji pionirski pozdrav *Za domovinu s Titom – naprijed*.⁵⁰⁵ Dijelovi znaka imali su svoju simboliku: zvijezda je i ovdje vodila pionire prema ljepšoj budućnosti, a lovorov vijenac bio je simbol slave NOB-a u kojem je nastao Savez pionira.⁵⁰⁶ Znak sa značke bio je i motiv na članskoj iskaznici Saveza pionira – pionirskoj knjižici.

Davanje članskih karata treba još više da ojača pionirsku organizaciju, treba da posluži daljem proširenju i organizacionom sređenju Saveza pionira, daljem vaspitanju njenih članova.⁵⁰⁷

Tako je već 1946. CK NOJ argumentirao pripremu milijun novih “članskih karata” na raznim nacionalnim jezicima. Po republikama je tada trebalo iznova popisati članstvo i nakon povrata starih iskaznica podijeliti nove koje je u kotare slao republički CK omladinske organizacije, a na terenu popunjavao i dijelio štab pionirskog odreda. Iskaznice je trebalo podijeliti uz prigodnu svečanost, a nisu ih

⁵⁰² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 15.

⁵⁰³ Čerin, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*.

⁵⁰⁴ Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 43.

⁵⁰⁵ Vidi npr. *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30); *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 15.; Augustinčić spomenut u SDND, Savez organizacija za socijalističko vaspitanje i brigu o djeci, RSURSP BiH, Savjetovanje na temu Aktuelna pitanja društvenog položaja i osavremenjivanja SPJ u BiH, 16.2.1990.

⁵⁰⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949].

⁵⁰⁷ AJ, 114 SSOJ, 122, Materijali SPJ, dopis o članskim iskaznicama, 1946.

mogli dobiti oni koji nisu plaćali pionirski dinar. U slučaju gubitka isprave pionira su na odgovornost pozivali štab čete i pionirski rukovodilac iznoseći taj slučaj pred cijelom četom. Dvije godine kasnije u pripremi je bila nova trodijelna sklopiva iskaznica za koju je potom bila predviđena jednaka procedura, uz izradu novoga popisa članstva.⁵⁰⁸ Iskaznica s početka pedesetih bila je istog oblika i zadržala je iste rubrike i elemente – pionirski zavjet, obaveze pionira, evidencija plaćene članarine, znak Saveza pionira.⁵⁰⁹ Godine 1974. u Hrvatskoj je pripremljen predložak za novu pionirsku knjižicu te je on nakon primjedbi iz Srbije, Makedonije, Slovenije i same Hrvatske prihvaćen na sjednici SSPJ kao jedinstvena isprava.⁵¹⁰ U usporedbi s izdanjem iz šezdesetih, umjesto dotadašnje fotografije pionira ili pionirke, koja je premještena na kraj knjižice, na unutarnjoj stranici naslovnice smjestio se Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem, koji je Tito dodijelio Savezu pionira 1967.; unesen je najnoviji tekst obećanja, Titove poruke našle su se pod novim naslovom (*Tito pionirima*, umjesto *Riječi druga Tita*), preuređen je tekst pod naslovom *Šta svaki pionir treba da zna o svojoj organizaciji*, kao i rubrike s podacima o članarini, dužnostima, radu i aktivnosti te je pridodana opsežna poruka pod naslovom *Sretan put u 21. stoljeće*, koja u srpskom izdanju između ostaloga donosi:

Vi ste mladi i pametni... Imate lepa imena i prezimena... Iz dobre ste kuće i zemlje... Od dobrih roditelja i učitelja... Naučili ste šta je dobro i kako se za dobro treba boriti... Kada je teško da stegnete zube i ne odustajete... Ako padnete – da što pre opet ustanete! Mnoge stvari iz ovog veka neće vam biti potrebne. Stvorićete bolje i lepše. Ali, u svom putničkom prtljagu, nađite malo mesta za crvene pionirske marame. Neka stalno budu sa vama, neka vas podsećaju na ove lepe i slavne dane kada ste krenuli na put! Dragi pioniri i pionirke, najmlađi sinovi i kćeri Jugoslavije – neka vam je srećan put u 21 vek!⁵¹¹

Početakom osamdesetih ove poruke više nije bilo, dok su ostale rubrike zadržane u istom redoslijedu. U knjižici, koja je unutar crvenih

⁵⁰⁸ AJ, 114 SSOJ, 122, članska iskaznica [1948]; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Članske karte SP, 15.3.1949.

⁵⁰⁹ SDND, skice članske iskaznice [prva pol 1950-ih].

⁵¹⁰ AJ, 637 SOOBDJ, Zaključci sa sjed radne grupe, 15.10.1974.; AJ, 637 SOOBDJ, SSPJ, Izmjene i dopune Pionirske knjižice, 30.5.1975.

⁵¹¹ AJ, 637 SOOBDJ, SSPJ, Izmjene i dopune Pionirske knjižice, 30.5.1975.

korica sadržavala 24 stranice veličine 6,6 x 9,0 centimetara, čak je šest stranica bilo predviđeno za upisivanje ostvarenih aktivnosti, odnosno sudjelovanje u akcijama i manifestacijama, po dvije stranice bile su namijenjene upisivanju povjerenih dužnosti, rada u društvenim organizacijama, pohvala i nagrada, te po jedna za članarinu i druge napomene.⁵¹² Nakon usvajanja novih Pravila i programskih osnova u Hrvatskoj je ponovno pripremljen prijedlog za osuvremenjivanje pionirske knjižice za koji se ne može pouzdano reći je li usvojen. Iz tiskarskih razloga i zbog smanjivanja troškova broj stranica sveden je na jedan arak, no tih je 16 stranica malo prošireno na 7 centimetara i trebalo je biti suvremeno dizajnirano i otisnuto dvobojno u tamnoplavoj i narančastoj boji.⁵¹³ Redosljed sadržaja donekle je promijenjen, no knjižica je i dalje trebala biti i iskaznica i podsjetnik na to kakav bi pionir trebao biti i mjesto bilježenja aktivnosti i uspjeha kako bi kasnije bila “lijepa uspomena na provedene pionirske dane”. Na unutarnjoj strani stražnjih korica svoje su mjesto našli stihovi pionirske pjesme iz vremena rata i poratne obnove:

Ruka ruci, družbo draga,
rumen zvijezda nam je znak,
kad smo složni to je snaga,
pionir je zato jak!

Među simbole i obilježja pripadali su i pionirski pozdrav u svojem kraćem i svakodnevnom obliku kao *Zdravo!* te u svojem duljem i svečanom obliku kao *Za domovinu s Titom!*, uz stiskanje desne šake i njezino prislanjanje uz sljepoočnicu, te odgovor *Naprijed!* popraćen jednakim pokretom. Kako je to rano pojašnjeno, pozdrav je značio “da su članovi Saveza pionira čvrsto zbijeni i uvijek spremni da sve učine za domovinu i da u izvršenju zadataka idu naprijed u izgradnju naše domovine”.⁵¹⁴ Pozdrav se nije mijenjao od poratnih godina, baš kao ni simboli i obilježja koja je trebao imati svaki pionirski odred: svoj naziv jednak nazivu škole ili odabran prema imenu narodnog heroja ili kojem drugom važnom pojmu, poput bratstva i jedinstva, potom zastavu veličine 150 x 75 centimetara, crvene boje, u čijem je središtu bio znak Saveza pionira te zlatnim slovima ispisan naziv

⁵¹² Pionirska knjižica, 1983.

⁵¹³ SDND, RSSP, Prijedlog za inoviranje pionirske knjižice, 1984.

⁵¹⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Statut SP [1949.].

odreda, zatim pečat odreda te naposljetku trubu i bubanj, prema želji čak i svečanu pionirsku pjesmu te druga obilježja.⁵¹⁵

SDND i RSSP trudili su se oko nabave i distribucije pionirske opreme u Hrvatskoj, kontaktirali s proizvođačima i s njima ugovarali izradu standardiziranih simbola, iako je potpunu ujednačenost bilo nemoguće postići zbog više proizvođača u različitim republikama, pa su razlike u vrsti i kvaliteti materijala te nijansi boje bile neizbježne čak i unutar samo jedne generacije. Bilo je svjetlijih i tamnijih plavih kapa i crvenih marama sašivenih od grubljih i finijih materijala, plastičnih i metalnih te većih i manjih petokraka, značaka u boji bronce i crvenih sa zlatnim slovima, pionirskih knjižica sa sjajnim i mat koricama. SDND i RSSP redovito su, u šezdesetima primjerice preko svojega Domaćinstva, školama slali ponude i narudžbenice te ponudu s cijenama objavljivali na zadnjim stranicama svojih izdanja, iako škole nisu bile obavezne opremu nabavljati upravo preko njih. Općinska društva i savjeti mogli su samostalno krenuti u nabavu izravno od proizvođača. Naravno, oprema nije bila besplatna, često čak niti za djecu i njihove roditelje kao krajnje korisnike, iako je riječ o obaveznom izdatku, neizostavnom pri nužnom učlanjenju u Savez pionira. U tom smislu pionirska oprema dijelila je sudbinu školskih udžbenika, školske opreme, pribora i izleta. Osim roditeljskih sredstava, kape, marama i knjižice financirali su ili sufinancirali sami pionirski odredi vlastitim prihodima, škole, društvene organizacije na općinskoj razini, kasnije i SIZ-ovi odgoja i osnovnog obrazovanja. Pioniri su svojim radom osiguravali sredstva pionirskim odredima i pionirskim zajednicama, primjerice akcijama prikupljanja staroga papira, a u godinama nakon rata kružoci mladih prirodnjaka prikupljali su ljekovito bilje – cvijet kamilice i različka, lišće trputca i kužnjaka, korijen maslačka i kadulje – prodavali ga farmaceutskoj industriji i tako zarađivali za zastave četa i odreda, bubnjeve i pionirski tisak.⁵¹⁶ Osim pionirskih obilježja SDND nudio je slikovnice, didaktičke igračke, društvene igre, opremu za sportske aktivnosti i igru na otvorenom.⁵¹⁷ Kada je bilo dovoljno novca i vještih organizatora, pioniri

⁵¹⁵ Dimenzije prema *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 15.

⁵¹⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, ZV NOH, dopis kotarskim štabovima SP, 23.6.1947.

⁵¹⁷ Npr. HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, GO SDND SRH, 12. konferencija SDND, 16-17.11.1967.; Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 147.

bi povodom primanja na dar tako dobivali izdanja poput slikovnice *Ja sam pionir*, pretiska partizanske *Početnice* ili knjige s izborom sadržaja objavljenih u časopisu *Pionir*. Osim u zemlji, u dogovoru s RSIZ-om odgoja i osnovnog obrazovanja SDND i RSSP pionirsku su opremu preko diplomatsko-konzularnih predstavništava i jugoslavenskih dopunskih škola dostavljali do djece građana iz Hrvatske koji su boravili i radili u inozemstvu.⁵¹⁸

Pogledaju li se cijene pionirske opreme, dolazi se do zaključka da ona za pojedino dijete nikada nije bila skupa. Godine 1962., primjerice, maramu je trebalo platiti 130, kapu sa zvijezdom i značkom 220 i knjižicu 6 dinara, odnosno 356 dinara po pioniru iz čega proizlazi da se jednom prosječnom plaćom moglo opremiti 70 učenika.⁵¹⁹ Nova odredna zastava, truba i bubanj tada su ukupno stajali 11.300 dinara ili gotovo polovicu plaće. Točno dvadeset godina kasnije marama je stajala 30, kapa sa zvijezdom i značkom 64 i knjižica 6 dinara, ili 100 dinara ukupno, pa je jedna plaća bila dostatna za dvostruko više pionira, njih čak 138.⁵²⁰ Opremanje odreda realno je bilo više no dvostruko povoljnije nego 1962. godine. S obzirom na porast životnoga standarda kasnih sedamdesetih godina novi pionir očekivano je tada najmanje stajao: 1979. ukupno 44 dinara, odnosno 149 paketa opreme ili punih pet razreda prvašića po jednoj prosječnoj plaći.⁵²¹ Kapa, marama i knjižica cijenom su vrijedile kao kilogram piletine ili dva i pol kilograma jabuka ili šest litara mlijeka.⁵²² Naravno, takva cijena većini roditelja nije bila opterećenje, no znakovito je da se novac za pionire nije uspijevaos osigurati u proračunima društvenih organizacija ili općinskih i republičkih vlasti.

Poslije 1956. sljedeća slična anketa među pionirima provedena je tek 1982., povodom četrdesete godišnjice Saveza pionira. Obuhvatila je 3130 pionira od trećeg do sedmog razreda iz 632 škole i 109

⁵¹⁸ Npr. SDND, SIZ odgoja i osnovnog obrazovanja SRH, o pionirskoj opremi, 28.12.1987.; SDND, Stavovi i zaključci sa sastanka održanog 30. rujna 1988. u RSSP SRH povodom ovogodišnjeg primanja učenika jugoslavenskih dopunskih škola u inozemstvu u SPJ.

⁵¹⁹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

⁵²⁰ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 147.

⁵²¹ *Kako se osniva i što radi Društvo "Naša djeca" u mjesnoj zajednici*, SDND, Zagreb, 1979.

⁵²² Usp. Duda, *Pronadeno blagostanje*, 33.

hrvatskih općina te još 1956 nastavnika i stručnih radnika.⁵²³ Pioniri su bili zadovoljni postojećim pionirskim pozdravom i svečanim obećanjem, kapa i marama u najvećem dijelu nisu im predstavljali problem, ali pioniri nisu bili skloni svečanom plavo-bijelom odijevanju. Predlagali su druge boje odjeće, željeli su nositi traperice kao dio odore, a mnoge djevojčice sklonije su bile hlačama nego suknji. Ipak, bilo je i prijedloga o promjeni izgleda marame te o ukidanju kape za pionire viših razreda. Pojedinačni prijedlozi u odgovorima otvorenoga tipa bili su vrlo maštoviti, od dodavanja Titova lika na maramu ili bijelu majicu do šarenih košulja i crvenih haljina. Odgovori odraslih još su izrazitije podržavali postojeća rješenja, a ideje o promjenama uvođenjem raznolikih odora odbijane su uz komentare o prevelikim troškovima, posebno u jeku tadašnje ekonomske krize. Pionirski pozdrav također je dobio nedvojbenu prolaznu ocjenu, no najčešći drugačiji prijedlozi bili su *Za domovinu Titovim putem – Naprijed!* i *Za domovinu s Titom u srcu – Naprijed!*. Organizatori ankete nisu skrivali da su očekivali veću razinu kritičnosti, a ne zadovoljstvo koje je zapravo značilo održavanje postojećega stanja.

Svečano obećanje

Pionirski zavjet ili svečano obećanje bio je obavezan dio obreda primanja u organizaciju od samih početaka. Po ustaljivanju programa primanja, nakon uvodnih riječi i prijavaka za to zaduženih pionira prisegom je započinjalo aktivno uključivanje svih malih pristupnika u ritual. U trenutku izgovaranja teksta oni još nisu na sebi imali kape i marama i dobivali bi ih tek po davanju obećanja. Tekst koji su izgovarali nekoliko se puta mijenjao ili dopunjavao.⁵²⁴ Osnovne poruke ostajale su iste – vjernost domovini, čuvanje njezine neovisnosti i skladnih međunacionalnih odnosa, davanje svojega doprinosa njezino napretku prije svega dobrim učenjem, poštivanje općeljudskih vrijednosti te općeprihvaćenih moralnih i karakternih osobina – no

⁵²³ Paravina, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*.

⁵²⁴ Tekst obećanja koji se navodi u novijoj literaturi npr. Duda, "Djeca socijalističke domovine", 90-91; Erdei, "The Happy Child", 173; srpski tekst "pionirskog zaveta" u Milosavljević, "Otac – genije – ljubimac. Kult vladara – najtrajnjiji obrazac vaspitavanja dece", 257; slovenski tekst "pionirske zaprisege" u Čerin, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*, 93.

njihovo isticanje, uvođenje u tekst obećanja ili temeljitija razrada mijenjali su se s vremenom i prilagođavali se stupnju razvoja društva i mijenama u političkom sustavu.

Prva očuvana inačica teksta nazvanoga *Pionirski zavjet* potječe iz 1946. i uz nekoliko se izmjena ponavlja 1949. i 1951. godine.

Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i pred svojim drugovima pionirima da ću učiti i živjeti kao vjeran sin svoje domovine Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Zavjetujem se da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, slobodu i nezavisnost naše domovine, stečene krvlju naših najboljih sinova.

Za domovinu, s Titom – naprijed!⁵²⁵

Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i pred svojim drugovima pionirima da ću učiti i raditi kao vjeran sin svoje socijalističke domovine Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Zavjetujem se da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, slobodu i nezavisnost naše domovine, stečene krvlju njenih najboljih sinova i da ću učiniti sve da moja domovina bude sretna i bogata.

Za domovinu, s Titom – naprijed!⁵²⁶

Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i svojim drugovima pionirima, da ću učiti i raditi kao vjeran sin svoje socijalističke domovine Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Zavjetujem se, da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, slobodu i nezavisnost naše domovine, stečene krvlju njenih najboljih sinova, i da ću sve učiniti, da moja domovina bude sretna i bogata.

Za domovinu, s Titom – naprijed!⁵²⁷

⁵²⁵ Zavjet iz 1946., usp. Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 42. Usp. također Zavjet pionira u AJ, 114 SSOJ, 122, Materijali SPJ, 1948. Srpska inačica u Milošavljević, 2006., 257, prema časopisu *Pionir* iz rujna 1946.: Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i pred svojim drugovima pionirima da ću učiti i živjeti kao veran sin svoje domovine – Federativne Narodne Republike Jugoslavije. / Zavjetujem se da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda i slobodu naše otadžbine stečene krvlju njenih najboljih sinova. / Za domovinu s Titom napred.

⁵²⁶ Zavjet iz 1949., usp. isto.

⁵²⁷ Zavjet iz 1951., Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 3.

U skladu s idejom bratstva i jedinstva, uključenom i u sam zavjet, tekst je od početka prevođen na jezike naroda i narodnosti. Iz ispravaka olovkom u arhivskom dokumentu može se naslutiti da je prvi hrvatski prijevod uređen prema srpskom izvorniku, a u sljedećim formativnim poratnim godinama pokazuje tek manje razlike.⁵²⁸ Sintagma “učiti i živjeti” izmijenjena je do 1949. u “učiti i raditi”. “Naši” najbolji sinovi već u nekim drugim prijepisima od početka jesu “njezini”, dakle sinovi jugoslavenske domovine, no to sigurno jesu u zapisima od kraja četrdesetih. U istoj je rečenici 1949. pridodan najviši cilj za koji treba “učiniti sve”, a to je “sretna i bogata” domovina. Inačica iz 1951. pokazuje tek tragove gramatičkoga doradivanja teksta. Neovisno o manjim izmjenama, crvena pionirska zastava, proizašla iz zastave KPJ, u svim je verzijama predstavnik višeg autoriteta pred kojim se daje zavjet, a svjedoci su svi ostali pioniri s kojima se kolektivno ulazi u organizaciju te se time jačaju međusobna povezanost i duh zajedništva. Rodno neosjetljiv tekst sve pionirke i pionire čini “vjernim sinovima” domovine čiji su sloboda i neovisnost stečeni krvlju također samo “najboljih sinova” usprkos značajnom broju partizanki i žena narodnih heroja. Sinovi će kasnije nestati iz teksta, no on će i dalje biti samo u muškome rodu.

Velike promjene s potpuno novim tekstom uslijedile su početkom šezdesetih. Poslije ispitivanja jezika učenika prvih razreda i njihova shvaćanja pojedinih pojmova u Hrvatskoj je pripremljen, eksperimentalno isproban i 1963. na jugoslavenskoj razini prihvaćen novi tekst – sada više ne pionirskog zavjeta nego svečanog obećanja.⁵²⁹ Smatralo se da je obećanje psihološki primjereniji naslov od zavjeta jer djeci ne donosi posljedice ako se naruši i jer “označava nastojanje, želju, napor, pravac ka ciljevima koji se tu spominju”.⁵³⁰

⁵²⁸ Primjerice, tekst na talijanskom iz AJ, 114 SSOJ, 122, Materijali SPJ, 1948.: Il giuramento del pioniere – Giuro dinanzi alla bandiera dei Pionieri e dinanzi ai miei compagni di voler studiare e vivere quale figlio fedele della mia Patria, della Repubblica Popolare Federativa della Jugoslavia. – Giuro di voler custodire la fratellanza e l’unità dei nostri popoli, la libertà e l’indipendenza della nostra Patria, conquistata con il sangue dei suoi migliori figli. – Per la patria, con Tito – avanti!

⁵²⁹ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 56. Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 42.

⁵³⁰ Paravina, *Primanje u Savez pionira*, 13-14.

Danas, kada postajem pionir dajem obećanje:

Da ću marljivo učiti i raditi,
poštovati roditelje i starije
i biti vjeran, iskren drug,
koji drži danu riječ.

Da ću slijediti put najboljih pionira,
cijeniti slavno djelo partizana
i napredne ljude svijeta,
koji žele slobodu i mir.

Da ću voljeti svoju domovinu,
njene bratske narode sve
i graditi novi život
pun radosti i sreće.⁵³¹

I deset godina kasnije hrvatski tekst bio je isti, osim triju redak-torsko-lektorskih promjena u prvoj strofi: “svečano obećanje” preš-lo je u “časna pionirska riječ”, “poštovati” u “poštivati”, a “dana” u “data”.⁵³² Donosi li obećanje iz šezdesetih nešto bitno novoga u od-nosu na zavjet s kraja četrdesetih koji je također bio duljine oko šez-deset riječi? Motivi učenja, domovine, NOB-a, bratstva i jedinstva, sreće i blagostanja i dalje su prisutni, ali kontekst se ponekad pomalo mijenja. Pioniri se i dalje obvezuju da će “učiti i raditi”, no to se više ne vezuje neposredno uz vjernost domovini, već dolazi u prvoj strofi koja niže općeljudske vrijednosti izvan svakoga političkog ili zemljopisnog konteksta. Čuvanje slobode stečene krvlju prelazi u mirnodopski i miroljubivi ton koji cijeni djela partizana, slobodu i mir. Vjernost prema domovini postaje vjernost prema drugu, a za

⁵³¹ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 15; *Ja sam pionir*, prir. Emil Paravina, ilustr. Josip Bifel, Naša djeca, Zagreb, 1966., 12. Tekst na srpskom u Paravina, 1964., 15: Danas, kada postajem pionir dajem obećanje: / Da ću marljivo učiti i raditi, / poštovati roditelje i starije / i biti veran, iskren drug, / koji drži datu reč; / Da ću slediti put najboljih pionira, / ceniti slavno delo partizana / i napredne ljude sveta / koji žele slobodu i mir; / Da ću voleti svoju domovinu, / njene bratske narode sve / i graditi novi život / pun radosti i sreće. Tekst na slovenskom u Čerin, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*, 93: *Pionirska zaprisega* – Danes, ko postajam pionir, / dajem častno pionirsko besedo: / da se bom pridno učil in delal, / da bom spoštoval starše in starejše ljudi, / da bom zvest in iskren tovariš, / ki izpolnjuje dano besedo. / Da bom hodil po poti najboljših pionirjev, / cenil slavno delo partizanov / in napredne ljudi sveta, / ki želijo svobodo in mir. / Da bom ljubil svojo domovino, / vse njene bratske narode, / da bom gradil novo življenje, / polno radosti in sreče.

⁵³² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 14.

domovinu pioniri više ne moraju “sve učiniti”, već je jednostavno samo voljeti. Iz svega proizlazi da je novo obećanje sastavljeno na istim temeljima, no s lakšim leksičkim materijalom. Povrh toga, u trima katrenama samo su tri stiha – ona u kojima se spominju pioniri, partizani i bratski narodi domovine – izravno vezana uz Jugoslaviju koja se pak izriječkom uopće ne navodi, dok se samo dva stiha osvrću na nedavnu prošlost. Jasno da je iz Hrvatske potekao tekst koji ne zaboravlja jugoslavenska i socijalistička ideološka polazišta, no prateći ideju o miru u svijetu, uvelike se okreće univerzalnim etičkim vrijednostima, humanosti i solidarnosti.

Na jesen 1974. na saveznoj je razini osnovana radna skupina za izmjenu obećanja čija je namjera bila objaviti natječaj, prikupiti anonimne prijedloge i pobjednika nagraditi počasnim članstvom u SPJ.⁵³³ No zahvat u konačnici nije bio tako širok, pa su intervencije u tekst 1975. samo pojačale njegovu kontekstualizaciju u školski i jugoslavenski okvir i, pokazat će se kasnije, bile samo prvi korak u tom smjeru. Domovina je tada imenovana kao samoupravna socijalistička Jugoslavija, bratskim narodima pridodane su narodnosti, a umjesto svih starijih pioniri su uz roditelje odsada trebali poštivati svoje nastavnike. Radi ritma u posljednjem su stihu radost i sreća zamijenili mjesta. Povratak Jugoslavije sigurno je posljedica jačanja potrebe za isticanjem državnog okvira u vremenu obilježavanja tridesete godišnjice ratnih bitaka i samoga kraja Drugoga svjetskog rata te obljetnice proglašenja nove poratne FNRJ. Donekle je to i posljedica unutarnjopolitičkih procesa s početka sedamdesetih i njihova odlučnog zaustavljanja iz saveznoga vrha, ali također i nužan kontrapunkt labavljenju federacije Ustavom iz 1974. godine.

Danas, kada postajem pionir dajem obećanje:

Da ću marljivo učiti i raditi,
poštivati roditelje i nastavnike
i biti vjeran, iskren drug,
koji drži datu riječ.

Da ću slijediti put najboljih pionira,
cijeniti slavno djelo partizana
i napredne ljude svijeta,
koji žele slobodu i mir.

⁵³³ AJ, 637 SOOBDJ, Zaključci sa sjednice radne grupe, 15.10.1974.

Da ću voljeti svoju domovinu,
 samoupravnu socijalističku Jugoslaviju,
 njene bratske narode i narodnosti
 i graditi novi život
 pun sreće i radosti.⁵³⁴

Međutim, ovakav je tekst obećanja više bio zamijećen 1982. no u vrijeme svojega nastajanja, a za sve je kriv nastavni film u proizvodnji izdavačke kuće Školska knjiga iz Zagreba koji je uznemirio novinske stranice i urede društveno-političkih organizacija.⁵³⁵ U prosincu zagrebački dnevnik *Vjesnik* prenio je vijest iz beogradske *Politike* o sjednici Predsjedništva Gradskog odbora SUBNOR-a u Zagrebu na kojoj se raspravljalo o izmjeni teksta pionirskog obećanja u nekim zagrebačkim školama tijekom primanja u Savez pionira 1982. godine. *Politikin* novinar izvijestio je da su “precrtane one reči u kojima mališani svečano izjavljuju da će, učeći, verno služiti ‘socijalističkoj, samoupravnoj Jugoslaviji’, uz obrazloženje da te reči, mališani tog uzrasta – teško izgovaraju.” *Vjesnik* je istražio slučaj te u OK SKH i GK SSRNH saznao da trag vodi u Školsku knjigu koja je polovicom sedamdesetih u suradnji s Croatia-filmom za niže razrede osnovnih škola proizvela sklop od nekoliko element-filmova, među kojima je 1976. bio i troipolminutni film *Obećanje* redatelja i scenarista Dragutina Vunaka te koscenarista Ladislava Ivančeka. Potaknut pjesmom Jure Kaštelana *Lijepa si zemljo moja* film je htio približiti pojmove “marljivo učenje i savjestan rad, poštivanje roditelja, nastavnika i starijih, drugarstvo, partizani u borbi, obrana domovine, bratski narodi i narodnosti, uža domovina i zajednička domovina SFRJ”. Nevolja je

⁵³⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 42. U nekim verzijama s početka osamdesetih prvi redak lomi se u dva: Danas kada postajem pionir / dajem časnu pionirsku riječ (Pionirska knjižica). Talijanski prijevod prema Paravina Emil, prir., Josip Bifel, ilustr., Giacomo Scotti, prev., *Io sono pioniere*, SDND SRH, Republički savjet za unapređivanje rada Saveza pionira, Zagreb, 1978., 12: Il giuramento del pioniere (promessa solenne del pioniere) – Oggi, diventando pioniere, / sul mio onore di pioniere prometto: / Di studiare e lavorare diligentemente; / di rispettare i genitori e gli insegnanti; / di essere un compagno fedele e sincero / che mantiene la parola data; / di seguire l'esempio dei migliori pionieri; / di apprezzare l'opera gloriosa dei partigiani / e gli uomini progressisti del mondo / che lottano per la libertà e la pace; / di amare la mia patria, / la Jugoslavia socialista autogestita, / i suoi popoli e i gruppi nazionali fratelli; / di costruire una nuova vita / di benessere e di gioia!

⁵³⁵ SDND, Je li prekrajana pionirska zakletva?, *Vjesnik*, 10.12.1982.; Nije riječ o provokaciji, *Vjesnik*, 17.12.1982.; Nepotrebna dramatizacija, *Vjesnik*, 17.12.1982.

bila u tome što korišteni izvori – pa i publikacije koje su još krajem 1982. bile u prodaji u knjižarama – nisu sadržavali najnoviji tekst pionirskog obećanja iz 1975., pa je u filmu puštenom u prodaju godinu kasnije izostao i kobni redak s Jugoslavijom. Iako su u medijima neki brzopleto pisali da je posrijedi “smišljena nacionalistička diverzija”, zagrebački SSRNH zaključio je da je riječ “o nedovoljnoj budnosti i to treba ocijeniti i kvalificirati”. Naposlijetku je Osnovna organizacija Saveza komunista pri Školskoj knjizi svojem članu, ujedno i voditelju Odjela nastavne opreme, uputila “drugarsku kritiku s namjerom da u svakodnevnom profesionalnom radu bude više nego do sada oprezan, jer i propusti učinjeni iz nehata mogu imati neželjene posljedice”. Prodana 1074 primjerka spornoga filma više se nisu trebala koristiti u školama, a skladište nije smjelo napustiti preostalih osamnaest kopija. Sačuvana arhivska izvješća svjedoče da kratkotrajna medijska hajka nije bila potrebna, osim radi upozoravanja na zastarjeli nastavni film, jer su u zagrebačkim i drugim hrvatskim školama pioniri prisegnuli uz pravu inačicu obećanja. Brojna izvješća iz osnovnih škola, pionirskih odreda, općinskih SDND-ova i savjeta pionira govore o redovitom stanju, poštivanju procedure, korištenju teksta iz Programa i programskih osnova Saveza pionira, odnosno pionirske knjižice, podjeli kapa i marama, ponegdje i prstena za maramu, *Partizanske početnice* ili Bevkove *Knjige o Titu*.⁵³⁶ Navodi se da film *Obećanje* nisu prikazivali ili da ga čak i ne posjeduju.

Iste 1982. godine SDND SRH provodio je među učenicima i nastavnicima istraživanje o njihovu odnosu prema Savezu pionira pa tako i prema pionirskom obećanju. Čak 98 posto nastavnika i 87 posto učenika smatralo je da je tekst dobar i da ga ne treba mijenjati.⁵³⁷ Dječji prijedlozi za promjenu uključivali su dodavanje Titova puta, bratstva i jedinstva, poštivanja svih starijih, ali i skraćivanje teksta.⁵³⁸ Samo jedan pionir naveo je da se ne sjeća obećanja, tako da je potvrđeno polazište organizatora ankete da je obećanje “tekst izgovoren u posebnom trenutku pa ga se sigurno pamti jako dugo i ostaje posebno velik događaj cijelog djetinjstva”.⁵³⁹

⁵³⁶ SDND, izvještaji, 11/1982.-1/1983.

⁵³⁷ Paravina, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*, 85, 54.

⁵³⁸ Isto, 54.

⁵³⁹ Isto, 55.

Obećanje iz 1975. zamijenjeno je novim već 1983. pri donošenju novih Pravila i programskih osnova SPJ. Kako ne bi bilo zabune i kako bi se spriječile moguće pogreške o kojima bi se novinari opet raspisali, RSSP je svim osnovnim školama i općinskim savjetima SP dostavio novi tekst te obavijest o novom izdanju slikovnice *Ja sam pionir* i priručnika *Primanje u Savez pionira*, što je bilo posebno važno jer su Pravila i programske osnove na sjednici SOOBDJ i SSPJ prihvaćeni tek 13. listopada 1983., u jeku priprema prvih razreda za primanje u pionire.⁵⁴⁰ Doista je pitanje je li te godine u svim školama uvježbavan najnoviji tekst obećanja i koliko je pionira prisegnulo uz prethodnu inačicu.

Danas kada postajem pionir,
dajem časnu pionirsku riječ:

da ću marljivo učiti i raditi
i biti dobar drug;

da ću voljeti našu samoupravnu domovinu,
Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju;

da ću razvijati bratstvo i jedinstvo
i ideje za koje se borio Tito;

da ću cijeniti sve ljude svijeta
koji žele slobodu i mir!⁵⁴¹

Iako se mogu prepoznati stihovi iz starijih inačica, bila je ovo najveća promjena teksta zakletve nakon 1963. godine. Prihvaćeni su prijedlozi iz ankete: dodane su Titove ideje, bratstvo i jedinstvo, a tekst je uz to skraćen sa 65 na 52 riječi, pa su ga djeca vjerojatno nešto lakše uspijevala zapamtiti. Međutim, usporedba ovoga i dvadeset godina starijeg obećanja govori u prilog znatno većoj kontekstualizaciji, odnosno uklopljenosti teksta u jugoslavensko socijalističko okruženje i

⁵⁴⁰ SDND, RSSP, o novim pravilima i uputama za primanje u SP, 15.11.1983.

⁵⁴¹ *Pravila i programske osnove SPJ*, 1985., 9; *Ja sam pionir*, 1983., 12; Paravina, *Primanje u Savez pionira*, 25; SDND, RSSP, Prijedlog za inoviranje pionirske knjižice, 1984. Na raznim mrežnim stranicama može se pronaći makedonski prijevod obećanja: Денес кога станувам пионер, / давам чесен пионерски збор: / дека ќе учам и работам / и ќе бидам добар другар; / дека ќе ја сакам нашата самоуправна татковина, / Социјалистичка Федеративна Република Југославија; / дека ќе го развивам братството и единството / и идеите за кои се бореше Тито; / дека ќе ги почитувам сите луѓе на светот / кои сакаат слобода и мир!

njegovu birokratiziranu frazeologiju. Dok bi najveći dio starijeg obećanja mogao vrijediti i na drugom mjestu i u drugo vrijeme, časna pionirska riječ iz 1983. ima tek četiri retka koja promiču opće vrijednosti poput učenja, rada, prijateljstva, slobode i mira u svijetu, dok jednak broj redaka obećanje vezuje samo uz socijalističku Jugoslaviju i njezine idejne postavke među kojima su samoupravljanje, bratstvo i jedinstvo i Tito sigurno smatrane ključnima. Čini se da je namjera ove posljednje verzije bila učvrstiti unutardržavne vrijednosti koje su nakon šezdesetih jačane na raznim poljima i postale sveprisutne, a u osamdesetima počele blijedjeti. Širina pogleda, punoća i svježina ideja promoviranih starijim obećanjem zamijenjena je 1983. politički opterećenim tekstom suženog obzorja i suhoparnoga stila. Sloboda i mir koji su ranije bili tek preduvjet za završnu misao obećanja, sada su postali zaključne riječi, a nestala je inspirativna snaga ideje o gradnji novoga života punoga sreće i radosti. Je li se to dogodilo samo u tekstu obećanja?

Za domovinu s Titom

Tito i pioniri

Dana 10. studenog 1967. ukazom predsjednika Republike Josipa Broza Tita Savez pionira Jugoslavije odlikovan je povodom 25. godišnjice svojega osnutka Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem.⁵⁴² Ograničen samo na podatak o dodjeli visokog odličja odnos između predsjednika i dječje organizacije mogao bi se tumačiti kao vrlo služben, distanciran i hladan, međutim i u svojim slikovnim i pisanim prikazima – kojima se opisuju “obostrano najdraži susreti”⁵⁴³ – i u svojoj stvarnoj izvedbi taj je odnos bio bitno drugačije naravi te tako uspješno povezivao najvišega državnog dužnosnika i graditelja federativne socijalističke Jugoslavije s onima koji su tek učili što to znači biti socijalističkim građaninom. S jedne strane, milijuni iskaza najveće ljubavi, poštovanja i zahvalnosti, a s druge strane predsjedničko-očinska briga oko postizanja uvjeta koji će svima dati jednaku priliku za rast i razvoj te preuzimanje uloge nastavljača izgradnje boljega društva. Na jednoj strani zajedničke fotografije predsjednika s brojnim pionirskim izaslanstvima i uzbuđenim pionirima koji mašu službenoj koloni dok prolazi, dočekuju ili ispraćaju predsjednika, mašu zastavicama i uzvičku naučene parole, a na drugoj strani crno-bijeli fotografski portreti nasmiješnog ili nešto ozbiljnijega čovjeka u prostorijama dječjih vrtića i svakoj školskoj učionici.⁵⁴⁴ S jedne strane crteži, sastavci, pjesmice, pozdravna pisma, rođendanske čestitke i štafete, a s druge strane obvezna i obvezujuća skrb države te osobna pažnja predsjednika. Onoga predsjednika koji je pionirima donosio kokosove orahe iz Indije, dječjim ustanovama slao mandarine s otočića Vange, darivao knjige potrebitim knjižnicama, poput onih u poratnoj Istri, ili financijski podupirao izgradnju dječjih igrališta i parkova, poput

⁵⁴² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973.

⁵⁴³ Paravina, *Pioniri zemlje naše*, 76.

⁵⁴⁴ O dočekivanju vidi npr. Škrbić Alempijević, Nevena, “Mi smo folklor. Kumrovečki pioniri i druge preobrazbe na proslavi Titova 112. rođendana”, 177; Piškorec, Velimir, “Sunčanim stazama. Autobiografske bilješke o ideologizaciji mladih u socijalizmu”, 470-471; Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće*, 63.

onoga u Fažani kroz koju je redovito prolazio na putu prema Brijunima.⁵⁴⁵ Štoviše, u pretjeranome poratnome žaru čak su i prosinački darovi za djecu pripisivani Titu kao darivatelju.

Djeci je objašnjavano da ti darovi ne dolaze iz nekog imaginarnog koša, nego da im to daju naše narodne organizacije, da su to darovi Titovi.⁵⁴⁶

Titov lik humanističke znanosti već su opisale kao lik heroja i osloboditelja, zaštitnika i dobrotvora, običnog i posebnog čovjeka, a kult vladara u modernoj državi kao “atavizam starog patrijarhalnog društva”, što se u jugoslavenskom slučaju prepoznaje već u kultu kralja Aleksandra Karađorđevića.⁵⁴⁷ Povrh toga, Titov lik izgrađen je kao personifikacija i simbol države i društvenoga sustava.⁵⁴⁸ Tito je bio i osoba i stranka i država, mase su bile Titove i on je pripadao narodu. Takva povezanost imala je jaku ideološku podlogu, no značajan udio u izgradnji popularnosti predsjednika bili su jugoslavenski modernizacijski uspjesi – gospodarski, društveni i kulturni napredak zemlje čija je polazišna točka po završetku rata bila izrazito slaba. Poratni modernizacijski skok koji se dogodio unutar jedne generacije jačao je položaj predsjednika, posebno među stanovništvom koje je napredak najviše osjetilo – nova i rastuća radnička klasa seljačkoga porijekla i novi srednji službenički sloj. Svima potrebitima, a ponajviše djeci Tito je bio “najbolji prijatelj i zaštitnik”.⁵⁴⁹ Iz takve povezanosti s djecom i iz budućnosti koju djeca predstavljaju, načelno gledajući kult vladara može nastaviti živjeti i nakon njegove smrti te ga učiniti besmrtnim, tim više ako postoji sjećanje na dobre godine njegove vladavine.

Početak tijesnog odnosa Tita i pionira nalazi se u ratnim godinama, u djelatnosti Narodnooslobodilačkoga pokreta. Pioniri su već

⁵⁴⁵ V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske (BSPH 29-30), Naš rad u slikama; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Pregled rada SDND za sjednicu Predsjedništva GO SSRNH [1956.]; Duda, Igor, Igor Stanić, “Tanned guardians, followers and pioneers. Yugoslav directed tourism across Tito’s Brijuni Islands”, *Journal of Tourism History*, 2014., 2-3, 174-193.

⁵⁴⁶ Sklevicky, “Nova nova godina”, 177. Prema: *Vjesnik*, 6.12.1945.

⁵⁴⁷ Milosavljević, “Otac – genije – ljubimac. Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece”, 188, 194.

⁵⁴⁸ Brkljačić, Maja, “Tito’s Bodies in Word and Image”, *Narodna umjetnost*, 2003., 40, 1, 102.

⁵⁴⁹ Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće*, 65.

tada *Titovi pioniri* i “mladi Titovi vojnici”, kao u *Počelnici* Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a koja je učenike opismenjajući ih upućivala u postojanje čovjeka koji je na čelu vlade, predsjednik, vrhovni komandant i maršal.⁵⁵⁰ Mali dalmatinski partizani u Mosorskom odredu bili su “Titovi tići”.⁵⁵¹ Iz Istre su djeca pisala “prvovoljenom” Titu.⁵⁵² Čestitka koju su mu uputili pioniri kordunskih dječjih domova povodom maršalske i predsjedničke časti, koja mu je dodijeljena na II. zasjedanju AVNOJ-a 1943., jedan je od prvih očuvanih iskaza dječje zahvalnosti i vjernosti te dobar primjer korištenja motiva koji će nakon rata postati dio općeprihvaćenoga kanona.

Mi znamo da naše mlade živote dugujemo samo Tvom mudrom vodstvu NOB koja nas je spasila od krvavog fašizma, zato Ti se kunemo da ćemo uložiti sve svoje sile i dati sve od sebe, da Ti dokažemo svoju zahvalnost, u želji da nam ostaneš živ i zdrav još i onda, kad od nas pionira postanu dostojni članovi Tvoje nove Federativne Demokratske Jugoslavije.⁵⁵³

Nakon rata ustalili su se pionirski pozdrav s Titovim imenom, proslava Titova rođendana, titovka kao oblik pionirske kape, posthumno je Tito ušao i u svečano pionirsko obećanje. Tijekom četrdesetih, sve do razlaza za Sovjetima i gubitka dijela službenog imaginarija, pioniri su na sastancima “upoznavani sa životom velikih ljudi, Lenjina, Staljina, Tita, o herojima u borbi i danas, o herojima rada, o Crvenoj armiji” i već tada posjećivali Hrvatsko zagorje kao Titov rodni kraj.⁵⁵⁴ Na proslavi Pionirskoga dana u Osijeku 1947. paljenje jedinice kao znaka da više neće biti loših ocjena bilo je vrhunac svečanosti i odvijalo se “pod lebdećom Titovom slikom osvijetljenom reflektorima”.⁵⁵⁵ Godinu kasnije proslava Pionirskoga dana u Zagrebu održavala se u Maksimiru na čijim je glavnim vratima stajala Titova slika, lijevo i

⁵⁵⁰ *Počelnica*, Prosvjetni odjel ZAVNOH-a, 1944., pretisak, Školske novine, 1983., 1, 20, 71-72.

⁵⁵¹ Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 49. Prema: *Omladinska borba*, 29, 25.9.1944.

⁵⁵² Ogrizović, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, 168.

⁵⁵³ Isto, 146. Prema Puškarić, Katarina, *Nikad vas neću zaboraviti*, Zagreb, 1958, 126-127.

⁵⁵⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, ZV NOH, najbolji odred iz NRH, 23.8.1948.

⁵⁵⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Okrug Osijek, 23.6.47.

desno pionirski znak te ponad svega zastave.⁵⁵⁶ U velikoj Prvomajskoj povorci u Zagrebu je 1949. sudjelovala i pionirska kolona čiji je prvi postroj nosio “prikaze školskih rekvizita s velikim čitankama sa slovima ‘T’ i ‘P’”, koja su predstavljala sintagmu “Titovi pioniri”.⁵⁵⁷ Istim povodom dvije godine kasnije Zagrebom je prolazilo tisuću pionira koji su Titovo ime ispisivali crvenim maramama te nosili slike Tita, Vladimira Bakarića i poginulih heroja, kao i mnoge parole poput *Za domovinu s Titom naprijed, Živio voljeni drug Tito, Živjeli Titovi pioniri*.⁵⁵⁸ CK NOH organizirao je 1949. za pionire pet ljetnih pohoda, među njima i pohod Titovi mornari koji se kretao Dalmacijom i otocima.⁵⁵⁹ Kratka pozdravna riječ pionirke na IV. godišnjoj skupštini Društava Naša djeca, održanoj u Zagrebu 1954., nije bila drugačija od prevladavajućeg javnog diskursa i završila je rečenicom: “Da živi naš voljeni drug Tito.”⁵⁶⁰ Tada je već godinu dana za javnost bila otvorena predsjednikova rodna kuća u Kumrovcu koja će privlačiti milijune posjetitelja i postati mjesto političkoga hodočašća: sedamdesetih više od pola milijuna godišnje, u prvoj polovici osamdesetih čak milijun i pol.⁵⁶¹ Odrasli su u ime pionira Titu slali izvješća o uspješno provedenim aktivnostima, poput jednogodišnje Jugoslavenske smotre zadrugara i mladih prirodnjaka okončane u čast Dana Republike.⁵⁶² Odrasli su pisali i pjesme za pionire u kojima je Tito nazivan majkom i ocem, bratom i drugom.

⁵⁵⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CV NOJ, Pionirski dan, 20.3.1948.

⁵⁵⁷ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Prvomajska povorka, 1949. Usp. Senjković, Reana, “Politički rituali”, *Refleksije vremena*, ur. Jasmina Bavoļjak, 209.

⁵⁵⁸ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Plan prvomajske povorke, 1951.

⁵⁵⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, CK NOH, dopis o pohodu, 1949.

⁵⁶⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije SDND u NRH, 8-10.4.1954.

⁵⁶¹ Škrbić Alempijević, Nevena, Petra Kelemen, “Titovu rodnom selu u pohode. Konstrukcija Kumrovca kao političkoturističkog odredišta”, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 157-186.

⁵⁶² AJ, 637 SOOBDJ, 51, pismo Titu uz izvještaj o smotri [1960.].

Titova djeca

Titova djeca mi smo jaka,
 što oštre budući plug,
 unuci mi smo div-junaka,
 Tito nam majka i drug.

Titova djeca prodiru brane,
 čelični upliću splet,
 donose zemlji velike dane
 i sunčan rukovet.

Nek jekne o Titu
 pjesma nova,
 nek letne po žitu
 ko ptica s krova:
 Tito nam majka i drug!

Nek jekne o Titu
 pjesma nova,
 nek letne po žitu
 ko ptica s krova:
 Tito nam majka i drug!

Mi domovini nosimo slavu,
 kršimo vragu vrat,
 ponosno uvijek dižemo glavu:
 Tito nam otac i brat!⁵⁶³

Tito je bio neizbježan u čitankama, udžbenicima, dječjim časopisima, sadržajima glazbene i filmske kulture te u popisima školske lektire čiji su naslovi na djeci prilagođen način donosili priče iz njegova života, podatke o njegovim političkim nastojanjima i dojmove o njegovim karakternim osobinama.⁵⁶⁴ Čitali su se *Modri prozori* Danka Oblaka, *Ne okreći se, sine* Arsena Diklića, *S partizanima* Vladimira Nazora, *Priče partizanke* i *Orlovi rano lete* Branka Čopića, *Kurir sa Psunja* Gabre Vidovića, *Pirgo* i *Mali konjovodac* Anđelke Martić. Naslova o Drugome svjetskom ratu nije nedostajalo, međutim kada je riječ upravo o Titu, obavezna lektira bili su *Knjiga o Titu* Francea Bevka iz 1955. i točno dvadeset godina mlađi dječji roman *Dječak sa Sutle* Milivoja Matošca. Prvi je naslov kolektivnim znanjem učinio pojedine epizode iz Titova djetinjstva: onu o psu Polaku koji je bio posebno pažljiv prema djeci, pa je i malome Joži pomogao prohodati, o svinjskoj glavi koju je Tito – sedmo od petnaestero djece u

⁵⁶³ "Titova djeca", M. Alečković, glazba D. Čolić, Paravina, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), 103-105.

⁵⁶⁴ Vidi npr. Najbar-Agičić, Magdalena, "Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti", *O Titu kao mitu*, 377-397; Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*; Vučetić, "ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children"; Hameršak, Marijana, "Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija", *Narodna umjetnost*, 2006., 43, 2, 95-113.

obitelji Broz – uzeo s tavana i skuhao gladnoj braći i sestrama dok su bili sami kod kuće nakon čega je svima pozlilo, ili onu o čitanju i učenju za vrijeme čuvanja krave na ispaši.⁵⁶⁵ Matošec je u svojem čitkom pastoralnom i dječjim čitateljima u potpunosti prilagođenom romanu koji je, za razliku od Bevkova, lišen političkih poruka i otvorene indoktrinacije, ovim zgodama iz djetinjstva dodao još poneku: primjerice, četverogodišnji boravak kod voljenoga djeda Martina u majčinu rodnomu selu sa slovenske strane Sutle gdje se dogodila nezgoda s glavom šećera, uspješno školovanje u Kumrovcu nakon ponavljanja prvoga razreda zbog nepoznavanja hrvatskoga jezika koji je zaboravio za boravka kod djeda u Podsredi, druženje s prijateljima u Kumrovcu i sanjkanje na koritu koje je puklo nakon trećega spusta ili pak odbijanje ministriranja nakon svećenikove pljuske.⁵⁶⁶ Matošec je preko dogodovština iz Titova djetinjstva čitateljima progovorio o vrijednosti prijateljstva i zajedništva, učenja i školovanja, poštivanja starijih, razigranosti i kreativnosti, privrženosti životinjama. Na razini koju čitatelji obavezne lektire možda nisu odmah mogli prepoznati roman je upućivao na otpor nepravdi, neimaštini, gladi, klasnom i nacionalnom potlačivanju, što su sve zajedno bile vrijednosti na kojima je počivao socijalistički odgoj. Isticanje Titova seljačkoga porijekla i teškoga djetinjstva te njegove čestitosti i požrtvornosti oblikovalo je model za jugoslavensku djecu te ukazivalo da je moguće biti dobar i uspješan neovisno o društvenom okruženju u kojem su rođeni.⁵⁶⁷ Dok Matošec staje sa završetkom djetinjstva, Bevk je otišao znatno dalje te preko događaja iz Drugoga svjetskog rata stigao i do poraća. I ovdje je učenje bilo na cijeni jer svaki je dobar đak “domovini na čast”, pa tako ni Tito ne bi bio uspješan bez učenja koje je nastavio i u odrasloj dobi jer on “uči čitavog života”, a učenje je predstavljeno kao jedini put do uspjeha, do dobrih i poštenih građana.⁵⁶⁸ Tu je poruku kod Bevka Tito prenosio na susretima s pionirima pa i onda kada se u Podbrežju mali Štefček od treme zbunio i zaboravio govor koji mu je učitelj sastavio – “baš toliko dug

⁵⁶⁵ Bevk, France, *Knjiga o Titu*, Logos, Split, 1983., 13, 9-10, 17.

⁵⁶⁶ Matošec, Milivoj, *Dječak sa Sutle*, Mladost, Zagreb, 1986., 68, 87, 94, 131, 134. Roman je ekraniziran kao TV-film: Marušić, Joško, red., *Dječak sa Sutle*, Televizija Zagreb, 1987.

⁵⁶⁷ Ristović, Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće*, 65.

⁵⁶⁸ Bevk, *Knjiga o Titu*, 46, 66, 83, 87.

da bi bio igračka najboljem učeniku”.⁵⁶⁹ Bevkov opis susreta pionira s Titom dobiva na vrijednosti kad ga se smjesti u 1955., godinu objavljivanja prvog izdanja na slovenskom jeziku, u vrijeme bez televizije kada je jedna skupna crno-bijela fotografija bila jedini prilog vijest o prijemu kod predsjednika. Mogućnost da budu izabrani za takav događaj kod pionira je golicala maštu i izazivala uzbuđenje, a Tito je sad tu, sad tamo i možda im se ipak može posrećiti da ga vide uživo i zatim pokrenu lanac usmene predaje.

Koji pionir ne bi želio da vidi maršala Tita? Ili da govori s njim? Neki pioniri su imali sreću i to su doživjeli. Oni koji su bili izabrani, da ga pozdrave u kakvoj svečanoj prilici. Oni su u uniformama pionira izlazili na tribinu pred šarolikom masom naroda. Biranim riječima su ga pozdravljali i predavali bukete cvijeća tako velike da su ih djeca jedva nosila u naručju. Maršal im se ljubavno zahvalio i rukovao s njima.

Zbunjivali su se toliko da su postajali rumeni od uzbuđenja. A kad bi došli među vršnjake, pričanju ne bi bilo kraja. A tek oni koji su ga kao članovi neke delegacije posjećivali u domu, sjedili s njima za jednim stolom i razgovarali. Oni nisu znali šta će od radosti i ponosa.

Nema svaki pionir prilike da posjeti Tita. A želja da ga vidi nije tako neostvarljiva, jer počesto dolazi među nas da vidi kako živimo. Nekad je među Srbima, nekad među Hrvatima, nekad Makedoncima, Bosancima ili Slovencima. Zaustavlja se svugdje i prijateljski razgovara s ljudima koji ga pozdravljaju s oduševljenjem. Susreće se i s pionirima koji dolaze iz daleka da ga vide...⁵⁷⁰

Bevk na kraju pionirima poručuje da moraju ići Titovim putem i neka uz njegovo ime vezuju najljepša značenja.

Znam da volite druga Tita. A pošto ga volite, učite se na njegovim riječima i njegovom životu. Istom vatrom kao i on borite se za pravednu stvar. A kada izgovarate ime Tito, neka ne bude to tek prazan zvuk. Neka znači sve što je najljepše: sloboda, pravednost – socijalistička domovina.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Isto, 86.

⁵⁷⁰ Isto, 85.

⁵⁷¹ Isto, 97.

Jednaku sliku o Titu, njegovim osobinama i životnom putu oblikovala su brojna fotomonografska izdanja za široku publiku, čija je naklada dosegala i po stotinu tisuća primjeraka i među čijim su autorima bili također Bevk i Matošec.⁵⁷² Prikazivanje predsjednikove svakodnevice bilo je u funkciji isticanja njegove ljudske crte i bliskosti s običnim ljudima. Isticana je također njegova marljivost, koja je bila toliko izražena da na stolu nije mogao ostaviti nedovršen posao pa tako, pisali su autori, nije imao vremena niti za starenje. Stalna aktivnost činila mu je dobro, a dobroj kondiciji pridonosili su brojni hobiji za koje je također pronalazio vremena, pa su tekst i fotografije zapravo odavale Titovu nadarenost za uživanje u životu. To sigurno nije bila glavna poruka koja se namjeravala poslati, no po svojoj radišnosti i želji za novim znanjima sigurno se predstavljao kao idealan uzor mladima. Uz to, volio se opustiti uz američke stripove za djecu.

Bodri ih i uči, riječima i vlastitim primjerom.⁵⁷³

Kad je veoma umoran rado, kažu, čita osvježavajuće stripove velikog Walta Disneya.⁵⁷⁴

Na sve pionirske aktivnosti Tito je uzvraćao izražavajući svoju naklonost koja se u početku temeljila na priznanju pionirima za sudjelovanje u NOB-u, na zahvalnosti na nečemu što je nazivao nadljudskim heroizmom onih koji u ratu uopće nisu trebali sudjelovati.

Kad idu u borbu ljudi, vojska koju je država stvorila, odrasli ljudi, onda je to njihova dužnost prema otadžbini, onda je to dug svakog građanina i rodoljuba. Ali, kad bez mobilizacije, dobrovoljno, djeca od dvanaest, četrnaest, petnaest i šesnaest godina idu u borbu, znajući da će u njoj poginuti – onda je to više nego dug prema domovini, onda je to natčovječanski heroizam mladih ljudi koji žrtvuju sebe, iako još nisu upravo ni stupili u život – da bi buduća pokoljenja bila srećna.⁵⁷⁵

⁵⁷² Matošec, Milivoj, *Heroj Tito*, Zagreb film i Orbital-Progres, Zagreb i Ljubljana, 1973.; Bevk, France, "Dan maršala Tita", *Mi smo Titovi, Tito je naš*, ur. Drago Zdunić, Spektar, Zagreb, 1975. Opširnija analiza u: Duda, Igor, "Rijetki trenuci odmora". Tito i slobodno vrijeme", *Tito – viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 2011., 313-328.

⁵⁷³ Matošec, *Heroj Tito*, 40.

⁵⁷⁴ Zdunić, Drago, ur., *Josip Broz Tito – monografija*, Spektar, Zagreb, 1971.

⁵⁷⁵ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 33. Prema: Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941-1944*, Beograd, 1945., 236.

Sva poslijeratna djeca, prema čestim Titovim riječima poput onih u čestitki upućenoj s Brijuna povodom dvadesete godišnjice SPJ, bila su “nasljednici pionira koji su se i sami borili, da vaš život bude lijep i sretan”.⁵⁷⁶ Poruka o dobrom životu, mnogo boljem od onog koji su kao djeca imale starije generacije, bila je stalno mjesto u komunikaciji Tita s pionirima.⁵⁷⁷ Nalazila je svoje mjesto i u prigodnim porukama SDND-u poput one povodom prvog obilježavanja Dječjega tjedna i Međunarodnoga dana djeteta početkom listopada 1953. kada je Tito pozvao na trajnu i široku brigu o djeci, koja treba “u najširim razmjerima obuhvatiti i naša sela, a naročito ona u najsiromašnijim krajevima naše zemlje”.⁵⁷⁸ Organiziranjem manifestacija Savez pionira poručivao je da ostvaruje upravo “želju druga Tita da briga za mladu generaciju mora biti svakodnevna, sve kvalitetnija i prožeta idejama našeg samoupravnog socijalističkog društva”.⁵⁷⁹ Čak je i inicijativa za pojedine akcije i manifestacije dolazila iz Kabineta Predsjednika. Ljetni pionirski logor Sutjeska, koji se svake godine održavao u svakoj republici te okupljao skupine starijih pionira iz svih dijelova federacije, pokrenut je 1958. na temelju Titove inicijative nastale povodom obilježavanja 15. godišnjice Bitke na Sutjesci.⁵⁸⁰ Na njegovu je inicijativu također 1958. pokrenut i pionirski pohod Po Titovom rodnom kraju.⁵⁸¹

Zbog prijedloga Josipa Broza i njegove želje da svi pioniri koji mu dolaze čestitati rođendan prethodno uz druženje posjete Hrvatsko zagorje pionirski pohod Po Titovom rodnom kraju izgubio je 1969. svoj isključivo beogradski karakter i otada su u njemu sudjelovali pioniri iz cijele zemlje.⁵⁸² Te je godine na Dan mladosti pionirska de-

⁵⁷⁶ AJ, 637 SOOBDJ, 52, Predsjednik, Učesnicima proslave dvadesetogodišnjice osnivanja Saveza pionira, 18.11.1962.; Paravina, *Pioniri zemlje naše*, 76.

⁵⁷⁷ Usp. Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 109-114.

⁵⁷⁸ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), 8.

⁵⁷⁹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SOZDJ, 1970., letak JPI 1970-72.

⁵⁸⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, *Za bolji rad Saveza pionira*, Bilten Republičkog i kotarskih savjeta SP, Održan je plenum RSSPH, 14-15.4.1958.; SDND, *Međunarodni logor prijateljstva djece Sutjeska*, Pula, 1976.

⁵⁸¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, SURSP Zagreb, Izvještaj o radu, 28.5.1979.; Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 39.

⁵⁸² AJ, 637 SOOBDJ, 53, SOOBDJ, Informacija o delegaciji Saveza pionira Jugoslavije koja će 25. maja čestitati 77. rođendan drugu Titu, 16.4.1969.

legacija s odgajateljima brojala 254 člana koji se na prijemu više nisu odvajali po republičkom ključu, nego su svi zajedno sjedili za istim stolom. Do tada je na desetodnevni pohod kretalo pedeset beogradskih pionira koji su potom u svojem gradu bili domaćini vršnjacima iz Hrvatskoga zagorja.⁵⁸³ Realizacija programa s vremenom je postajala umjerenija, pa sedamdesetih u pohodu sudjeluje pedesetak pionira, a osamdesetih se njegovo trajanje skraćuje na tjedan dana uz ukupni proračun koji je 1987. s oko 1,89 milijuna dinara – pri čemu su dvije trećine činili troškovi prijevoza autobusom – bio ravan desetomjesečnoj prosječnoj zaradi zaposlenih građana.⁵⁸⁴ Popis sudionika iz 1973. otkriva imena po pet pionira i pionirki iz svake republike i grada Beograda, po tri iz dviju autonomnih pokrajina.⁵⁸⁵ Ponekad su izaslanstvo federativne jedinice činila djeca iz raznih općina, ponekad je jedna općina predstavljala cijelu republiku ili pokrajinu. Godine 1973. za pohod su odabrani bosanskohercegovački pioniri iz Sarajeva, crnogorski iz Titograda (Podgorice), hrvatski iz Okučana, Pazina, Rijeke, Petrijanca kraj Varaždina i Varaždinskih Toplica, makedonski iz Štipa, Tetova i Negotina, slovenski iz Ljubljane, Maribora, Idrije, Gozd Martuljka i Izlaka, vojvođanski iz Kovačice, kosovski iz Đurakovca, iz uže Srbije pioniri iz Svilajнца te posebna grupa iz Beograda. Dolazak u Beograd organizirao je SOOBDJ u suradnji s predsjedničkim uredom najavljujući broj sudionika, darove koje nose – 1973. to je bio samo buket cvijeća – i moleći da budu primljeni odmah ujutro u trajanju 20–30 minuta radi usklađivanja s nastavkom programa: posjet Muzeju 25. maj, razgledavanje grada i večernji dolazak na stadionski slet.⁵⁸⁶ Kabinet je po ispostavljenom računu pokrivao trošak prijevoza autobusom u Beogradu, a smještaj u Pionirskom gradu na Košutnjaku prije odlaska za sebe je plaćala svaka republička i pokrajinska delegacija. SOOBDJ prethodno je za njih obavio rezervaciju smještaja i autobusa.⁵⁸⁷ Trodnevnome borav-

⁵⁸³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962.

⁵⁸⁴ AJ, 637 SOOBDJ, 54, SOOBDJ, Saveznom odboru za proslavu Dana mladosti, 8.5.1973.; SDND, Troškovnik pohoda pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju [1987.].

⁵⁸⁵ AJ, 637 SOOBDJ, 54, Pohod Po Titovom rodnom kraju, 22.5.1973.

⁵⁸⁶ AJ, 637 SOOBDJ, 54, SOOBDJ, dopis KPR-u, 8.5.1973.

⁵⁸⁷ AJ, 637 SOOBDJ, 54, SOOBDJ, dopis Pionirskom gradu Košutnjak, 7.5.1973.

ku u Beogradu kao zadnjoj točki pohoda prethodili su dani provedeni u Hrvatskoj. Godine 1977. bio je to Dan susreta (17. svibnja), potom Dan upoznavanja, Dan posjeta, Dan radosti, Dan svečanosti i Dan putovanja (22. svibnja).⁵⁸⁸ Prvoga dana pioniri iz cijele zemlje okupili su se u zagrebačkome Pionirskom gradu gdje su formirali desetine, učili pjesme i pozdrav te se navečer uz logorsku vatru susreli sa zagrebačkim borcima. Drugoga dana autobusom i žičarom otišli su na Sljeme, smjestili se i ručali u planinarskome domu, uvježbavali program priredbe i natjecali se, da bi poslijepodne svečano formirali pionirski odred pohoda. Sljemenskim ranim buđenjem započeo je treći dan i nastavio se pješaćenjem do Gornje Stubice, okupljanjem pod Gupčevom lipom, susretom s tamošnjim pionirima, obilaskom Gupčeva doma i spomenika, susretom s pionirima Donje Stubice te poslijepodnevnom susretom s borcima i pionirima u Poznanovcu. Sljedećega dana boravili su u Krapini gdje su posjetili špilju i Muzej Krapinskoga pračovjeka, potom su ručali i kupali se u Tuheljskim Toplicama, poslijepodne posjetili Kumrovec, a navečer se u Zagrebu susreli s pionirima OŠ Antuna Mihanovića i smjestili se kod njihovih obitelji. Peti dan započeo je dolaskom sudionika pohoda i njihovih domaćina u Pionirski grad, slijedio je posjet Spomen-području Dotrščina, Memorijalnom muzeju Pete zemaljske konferencije KPJ i Muzeju revolucije naroda Hrvatske, ručak u Domu JNA, susret s predsjednikom SUBNOR-a SRH, razgledavanje Zagreba i prije večere zajednička priredba u OŠ Antuna Mihanovića. Sljedećega jutra putnici su se družili s domaćinima i poslije ručka vlakom krenuli prema Beogradu i tamošnjem Pionirskom gradu. Te je 1977. godine Tito pionire trebao primiti u zgradi Saveznog izvršnog vijeća (SIV), no zbog požara u kuhinji i dima koji se proširio zgradom punom uzvanika protokol se mijenjao i do susreta s pionirima gotovo da nije došlo.⁵⁸⁹

I tako čekajući polako da se izvučemo vani, odjednom ugledam ispred sebe neku veliku skupinu ljudi i u sredini, među njima – glavom i bradom Tito!

⁵⁸⁸ SDND, Pohod Po Titovom rodnom kraju 17-26.5.1977., Program.

⁵⁸⁹ "U ime svih nas...", *Blog Brod u boci*, 24.5.2007., <http://blog.dnevnik.hr/bruduboci/2007/05/1622679155/u-ime-svih-nas.html>.

Gledam Tita u čudu, a gleda i on mene, i na opće iznenađenje, od svih tih silnih prisutnih i nazočnih pionira u plavim kopicama i crvenim maramama, pride drug Tito upravo meni, zagrli me preko ramena. Ja osta skamenjen ka trica!

Za tili čas, okružili nas svi ostali pioniri i voditelji, na metar-dva od mene u sekundi se stvorija ogroman broj reportera, novinara... Bljeskovi, televizijske kamere na centimetar od moga nosa... Opća vika, strka... Iznenađeni i nepripremljeni, naši voditelji su dovikivali da počnemo pivat 'Lepe ti je, lepe ti je Zagorje zelene, Zagorje zeleeene'. Jer je to navodno bila njegova omiljena pisma koju smo uvježbavali svih tih desetak dana.

Ne znam više jesam li piva dobro ili loše, ali se dobro sićam da sam se od silnog uzbuđenja i šoka tresao ka prut. Potrajalo je to dobrih nekoliko minuta. Tito, vjerojatno primjećujući moje uzbuđenje me pita:

– Kako si?

– Ne znam, družo Tito, prvi put vas vidim...ovako...uživo – uspija sam to prevalit preko usta.

– Ma vidim ja da si ti pravi pionir – opet će Tito meni.

– Jesam!

[...]

I da taj dan nikad neću zaboravit...⁵⁹⁰

Tita su požurivali, pa je još stigao samo poručiti da nikada ne budu ničije sluge, no da je toga dana sve išlo prema planu njegov govor mogao je biti sličan onom iz 1970. kada je toplo primio goste, požalio se na godine koje prebrzo prolaze te upozorio da je jedinstvo jugoslavenskih naroda preduvjet da se ne ponove teška stradanja iz povijesti.

Dragi moji pioniri i pionirke, najljepše vam se zahvaljujem na ovim toplim riječima koje je ovdje naša mlada pionirka izrekla na moju adresu. Ja se veoma radujem svake godine kada dođete kod mene, da vas vidim i da mi dođete čestitati moj rođendan. Znete, da vam pravo kažem, mene veseli da vas vidim i čim prije da vas vidim, ali suviše brzo nekako te godine lete. Jeste me razumjeli šta mislim o

⁵⁹⁰ Isto.

tome? Suviše brzo za mene lete! A za vas, ja mislim, isto tako jer vam svaki dan u našoj socijalističkoj zajednici, vjerujem, je sve bolje i bolje. Vi mladi naraštaji koji se danas razvijate, koji idete u škole, koji učite da budete sutra mogli nositi na sebi teret koga naša zajednica mora da nosi, to jest stvaranje bolje i sretnije budućnosti, vi imate svu perspektivu i sve uslove da se u našoj zemlji čim bolje razvijate. Naša dužnost kao rukovodilaca ove zemlje je da vam te uslove u svakom pogledu i stvaramo i da vam omogućimo da živite čim sretnije u sadašnjim i u budućim uslovima. [...] A vi ste ti mladi naraštaji koji posjećujete svake godine sve naše republike, vi ste ti nosioci, taj cement koji će cementirati našu zajednicu da te razne nacionalističke, još sitne i takorekoć pojedinačne pojave nestanu iz našeg svakodnevnog života. Ja vama želim ubuduće mnogo uspjeha na učenju i mnogo uspjeha i u vašemu radu jer vjerujem u vas kao našu novu generaciju koja će uzeti sve najpozitivnije šta je danas dala naša starija generacija. Živili mi dragi moji pioniri i pionirke!⁵⁹¹

Pohod Po Titovom rodnom kraju samo je jedan od republičkih i saveznih programa povezanih s Titom koji su nastavljeni i nakon njegove smrti, sve do 1989. godine. Upravo u tom trenutku takva su događanja nosila dodatno značenje jer se isticanjem imena pokojnoga predsjednika potvrđivala ustrajnost u poštivanju njegove političke baštine. Bio je to slučaj s manifestacijom *Titov put – naš put*, pa i s jednom od posljednjih tema Jugoslavenskih pionirskih igara koja u svojoj poruci nije mogla biti jasnija – *Rastemo pod zastavom Tita*.⁵⁹² Četrdeseta godišnjica Saveza pionira u poslijetitovskom ozračju sjećanja na 88 doživljenih godina pokojnoga predsjednika iznjedrila je 1982. akciju pod nazivom *88 stabala za druga Tita*, zamišljenu kao izraz želje da “kroz stvaranje novih zelenih oaza i površina u našim gradovima i naseljima, kroz obogaćivanje naših šuma doprinesemo ostvarivanju Titove vizije humanog i skladnog odnosa čovjeka i prirode, i boljeg i sretnijeg života”.⁵⁹³ Krenuvši iz Kumrovca gdje je na zapadnom ulazu u selo zasađen drvoređ od 88 crvenolisnih javora, akcija je širom Jugoslavije ostavljala vidljiv trag; pošumljena

⁵⁹¹ Stanojević, Tihomir, prir., *Tito. Riječ i djelo. Ploča VI*, Interpres, Beograd, 1971., zvučni zapis posjeta pionira Titu u zgradi SIV-a povodom Dana mladosti 1970.

⁵⁹² HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Program manifestacija SP, 21.5.1987.; SDND, 40 godina SPJ – *Rastemo pod zastavom Tita*, plakat; SDND, SOOBDJ, Izveštaj o ostvarivanju programskih aktivnosti SOOBDJ za 1988.

⁵⁹³ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 83.

područja, uređene urbane sredine, pejzažna spomen-obilježja, nove školske vrtove. Očekivalo se da će održavanje i njegovanje zelenih površina biti trajno nadahnuće i način sjećanja na Tita putem podsjećanja na njegov odnos prema prirodi te dio “borbe za ljepši i bolji život čovjeka”, što je bilo opće načelo na kojem je počivala socijalna politika.⁵⁹⁴ No u masovnom odazivu nisu se mogli izbjeći poneki krivi koraci, pa su se ponegdje neprilično “sadile i zeljaste cvjetnice i voćke”, umjesto 88 stabala na nekim ih je mjestima izbrojano između dvadeset i stotinu, uslijed nestašice sadnoga materijala učenici su iz šuma vadili mlada stabla, nedostajalo je i ruža Maršal Tito, a sve zasađeno ponegdje je brzo nestajalo u korovu.⁵⁹⁵ Jedna od posljednjih akcija usmjerena prema pionirima također je vezana uz Kumorvec, gdje je kraj novoga drvoreda 1988. otvoren Zdenac radosti. Ovakve akcije potvrđuju da se činilo sve kako ideološki temelji sustava ne bi blijedjeli, no zapuštanje mladica iz opisane akcije ipak se može povezati s postupnim puštanjem mladih iz kalupa socijalističkoga društva. Tome u prilog govori i analiza pojedinih jugoslavenskih početnica koja pokazuje da se Titovo ime u takvom udžbeniku 1946. navodilo četrdeset puta, 1977. devet i 1988. sedam puta.⁵⁹⁶ Ustrajno i opravdano inzistiranje na osuvremenjivanju rada Saveza pionira sigurno nije računalo s takvim raspletom u sebi partnerskom obrazovnom sustavu.

Pionirska štafeta

Pioniri su redovito sudjelovali u Titovoj štafeti, pokrenutoj 1945. u Kragujevcu po uzoru na slična ranija iskustva i povezanoj s odlukom CK SKOJ-a o proslavi 25. svibnja kao Titova rođendana.⁵⁹⁷ Štafetne palice – nošene su iz ruke u ruku iz svih krajeva Jugoslavije u ime republika i nižih upravnih jedinica, društvenih organizacija i poduzeća

⁵⁹⁴ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 580, 88 stabala za druga Tita, 1982.

⁵⁹⁵ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 580, 88 stabala za druga Tita, Konstatacije i preporuke, 1982.

⁵⁹⁶ Vučetić, “ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children”, 256, 263.

⁵⁹⁷ Panić, Ana, “Štafeta – simbol zajedništva”, *Štafete 1945–1987. Titova štafeta – Štafeta mladosti*, ur. Momo Cvijović, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2008., 13-18; Jakovina, Tvrтко, “Tito je mladost, mladost je radost”, *O Titu kao mitu*, 172-173; Milosavljević, “Otac – genije – ljubimac. Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece”, 273.

– toga su dana uz prigodnu svečanost predavane predsjedniku, prvi put 1945. u Zagrebu gdje se Tito zatekao, a potom redovito u Beogradu, isprva pred Bijelim dvorom, a potom više od dvadeset godina na Stadionu JNA, osim 1978. kada je to učinjeno na Brijunima. Nakon Titove inicijative iz 1956. dan 25. svibnja počinje se obilježavati ne više isključivo kao predsjednikov rođendan, već kao Dan mladosti, a manifestacija postaje Štafeta mladosti i redovito završava masovnim stadionskim sletom. Možda je to bio dobar pokušaj ublažavanja važnosti kulta ličnosti i preusmjerenja pozornosti na mlade naraštaje, no Tito je i dalje bio središnja točka cijele manifestacije. Od 1957. do 1979. primao je samo jednu saveznu štafetu iz ruku najboljih učenika, studenata i radnika, koji bi pri predaji umjetnički oblikovane štafetne palice pročitali u njoj spremljeno pismo s rođendanskom porukom. Nakon Titove smrti manifestacija je opstala do 1987., a dogodine je održan samo prigodni program bez Štafete mladosti i bez pionira na stadionu.⁵⁹⁸ Do tada su oni aktivno sudjelovali u proslavama Dana mladosti i Titova rođendana, bili su prisutni na središnjoj proslavi, ali i na gradskim sletovima i drugim priredbama u svojim mjestima te svagdje kuda je štafeta prolazila. Za prvih je godina održavanja manifestacije, primjerice, u splitskom kotaru bilo 270 pozdravnih pisama za Tita, dok je u Puli uz štafetu trčalo 220 pionira.⁵⁹⁹ Na završetku manifestacije i štafetne rute pionirska izaslanstva redovito su posjećivala Tita u Bijelome dvoru gdje su pioniri i pionirke s njim razgovarali, fotografirali se i častili se na domjenku.⁶⁰⁰

Dok su u ostalim republikama pioniri svoje štafete vezivali uz Štafetu mladosti ili se samo pridruživali općim proslavama Dana mladosti, u Hrvatskoj je osmišljena Pionirska štafeta kao posebna manifestacija koja se odvijala odvojeno od Štafete mladosti, osim kada su zbog preklapanja dviju ruta u kalendaru održavane zajedničke proslave, dočeci i ispraćaji. Pionirska štafeta – republičkoga značaja, no s istim saveznim primateljem – održavala se kao najmasovnija

⁵⁹⁸ SDND, SOOBDJ, Izveštaj o ostvarivanju programskih aktivnosti SOOBDJ za 1988.

⁵⁹⁹ Npr. HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Grad Pula, stanje 1948/49.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Rad kotarskog SSP Split, Izveštaj [1952.].

⁶⁰⁰ Kastratović-Ristić, Veselinka, "Proslave u čast Titove štafete – Štafete mladosti", *Štafete 1945–1987. Titova štafeta – Štafeta mladosti*, 30.

manifestacija hrvatskih pionira od 1953. da bi je 1982. zamijenila Spomenica rada i drugarstva. Iza naziva manifestacije stajale su višemjesečne pripreme i programi čiji su rezultati bili vidljivi na svečanostima i priredbama između ožujka i svibnja, kada su štafetne palice s pionirskim nositeljima povezivale pionirski odred po odred te bivale nošene od općine do općine da bi pristigle u Zagreb – gdje se masovan završni zbor isprva održavao na Trgu Republike (današnji Trg bana Jelačića), potom u Pionirskom gradu (današnji Grad mladih) – a katkad i u Kumrovec, kao 1975. kada je u tamošnjem Spomen-domu održan zbor pionira povodom zaključivanja Pionirske štafete i središnje republičke pionirske proslave tridesete godišnjice oslobođenja.⁶⁰¹ Zadnja dionica puta vodila je put Beograda gdje su štafetne palice bile uručenu Titu iz ruku izaslanstva sačinjenog od nekoliko desetaka pionira iz svih dijelova Hrvatske, kojima su se pridružiti mogli sudionici pionirskoga pohoda Po Titovom rodnom kraju.⁶⁰²

Povodom Dana mladosti u pionirskim se odredima svake godine vrši smotra cjelokupne aktivnosti. Održavaju se svečane akademije i priredbe, završne smotre i festivali, turniri i finalna natjecanja, izložbe i demonstracije pionirskih radova, krjesovi i logorske vatre, izleti i pohodi, susreti i pionirska veselja, i uz sve to uvijek se organizira i samostalna pionirska štafeta, kao simbolički pozdrav najmlađih Predsjedniku Republike.⁶⁰³

Pionirska štafeta nije štafeta u doslovnom smislu te riječi, nego je nazivnik za raznovrsne aktivnosti pionira, koje se povezuju prenošenjem štafetnih simbola. To je zbir spretno povezanih sportskih, kulturno-umjetničkih, svečanih i radnih elemenata.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, RSURSP, Pregled zaključaka sa sjednice Sekretarijata Savjeta, 20.2.1974.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RSURSP, Izvještaj o ostvarenom programu proslave 30. obljetnice oslobođenja zemlje i pobjede nad fašizmom, 17.11.1975.

⁶⁰² SDND, *Pionirska štafeta. Pozdrav pionira SR Hrvatske drugu Titu 1978. godine*, SDND, RSURSP, Zagreb, 1978.

⁶⁰³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Pionirska štafeta 1964.; Paravina, Emil, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), SDND SRH, Zagreb, 1965., 3; HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, GO SDND SRH, 12. konferencija SDND, 16-17.11.1967.

⁶⁰⁴ SDND, *Pionirska štafeta – pozdrav pionira drugu Titu 1972.*, brošura.

Pokretanje Pionirske štafete bilo je dio oživljavanja pionirske organizacije u Hrvatskoj u razdoblju nakon pisma iz 1950. i u tome je nastojanju ova manifestacija odigrala značajnu ulogu, zajedno s Pravilnikom Saveza pionira Hrvatske iz 1952., obnovljenim pionirskim pohodima i tečajevima za omladince u ulozi pionirskih rukovodilaca.⁶⁰⁵ Kasnije je tumačeno da je štafeta “nastala iz želje pionira da i oni na poseban način izručuju pozdrave i najbolje želje drugu Titu za rođendan”, što je stajalište koje je moglo proizaći iz spremnosti pionira na sudjelovanje u Titovoj štafeti prije 1953., no ne može se zanemariti ipak presudno djelovanje odozgo kako bi nova manifestacija uistinu zaživjela.⁶⁰⁶ Prva Pionirska štafeta okupila je 1953. svojim programima oko 300 000 pionira koji su izradili i nosili oko 5000 palica, pa su organizatori u SDND-u i RSSP-u bili iznimno zadovoljni i pohvalili se da “nema sela u našoj Republici, u kojemu i pioniri nisu doživjeli tu proslavu, ne samo time što su izrazili ljubav prema drugu Titu, nego i svojoj Republici”.⁶⁰⁷ Manifestacija je uspješno nastavljena sljedećih godina, pa je 1956. izrađeno više od 3000 palica i pozdravnih pisama te održano 2500 priredbi i natjecanja.⁶⁰⁸ Tada je na VI. godišnjoj konferenciji SDND zaključeno je da je štafeta “već postala tradicionalna i ustaljena” te da po Titovoj preporuci postaje “smotra mladenaštva, života, radosti, sporta i kulture novog života naših najmlađih”.⁶⁰⁹ O masovnosti republičkoga pionirskog zbora svjedoče brojne fotografije, a o petoj obljetnici snimljen je film radi čega je završnu svečanost u Zagrebu nadlijetao helikopter.⁶¹⁰ I pored tisuća uključenih pionira, šezdesetih se pozivalo na još već masovnost.⁶¹¹ Usprkos tome organizatori nisu dvojili da je Pionirska štafeta

⁶⁰⁵ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 13.

⁶⁰⁶ Paravina, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), 5.

⁶⁰⁷ *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), 14 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

⁶⁰⁸ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, O radu pionirske organizacije u NRH.

⁶⁰⁹ *VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 39), 17 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

⁶¹⁰ Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece* (BSPH 43), 64-68; *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), Naš rad u slikama.

⁶¹¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Izvještaj RSSP [1960.]; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Program RSSP NRH u 1962.

“prvorazredna patriotska manifestacija naših najmlađih i da kao takva ima ogromnu odgojnu vrijednost”.⁶¹² Do 1965. sve je naraslo na 4000 pisama i štafetnih palica, 5000 priredaba i oko pola milijuna sudionika te se učvrstilo kao manifestacija koja “simbolizira ljubav mladih prema svemu što imamo i što smo stvorili u našoj domovini” – društvenom uređenju, radnom čovjeku, bogatstvima poput prirodnih ljepota i onima koje je stvarala ljudska ruka.⁶¹³ Kroz svečanost primanja u Savez pionira prolazili su svi pioniri, ali u slijedu godinu za godinom, dok je Pionirska štafeta nastojala u splet svojih aktivnosti uključiti sve postojeće pionire, pa je doista riječ najmasovnijem događanju. Usprkos prijedlozima iz Hrvatske, ono se nije uspjelo proširiti u druge jugoslavenske republike jer su SOOBDJ i CK SOJ 1963., o desetoj obljetnici, zaključili da je u razdoblju kada bi manifestacija trebala započeti u mnogim dijelovima Jugoslavije i dalje vrlo hladno što bi otežavalo održavanje, no poticali su lokalne pionirske štafetne palice koje su pratile omladinsku štafetu.⁶¹⁴

U štafeti pionira

Mi smo Titovi, Tito je naš!

Složna pjesma sa svih strana
ispunjava srca sad:
pionirska nam štafeta
spaja svako selo, grad.

U štafeti pionira
naše ljubavi je znak,
jer nas vodiš, družo Tito,
naš je narod sretan, jak.

Mi smo Titovi, Tito je naš!

Složna pjesma sa svih strana
ispunjava srca sad:
pionirsku mi štafetu
nosimo u Beograd.

Pozdrav pisma i štafete
nosi svaki pionir:
u njima je naša ljubav,
sviju naših želja zbir.⁶¹⁵

Stihovi su to dječje pjesme koja je popularizirana u Hrvatskoj polovicom šezdesetih. Pojavljuje se u brošuri iz 1964., a godinu kasnije u priručniku *Pionirska štafeta* iz niza Akcije i manifestacije pionirskog odreda te na gramofonskoj ploči *Pionirske masovne pjesme* u

⁶¹² HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, SDND NRH, Glavni odbor, Izvještaj o radu SDND NRH od desete do jedanaeste konferencije, 1962. Usp. Paravina, *Pioniri zemlje naše*, 30.

⁶¹³ Paravina, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), 9.

⁶¹⁴ AJ, 637 SOOBDJ, 52, pismo Koritniku o pionirskoj štafeti, 5.4.1963.

⁶¹⁵ “U štafeti pionira” (Emil Paravina, Marijan Burić), Paravina, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), 41-42; *Dječji zbor RTZ, Pionirske masovne i izviđačke pjesme*, Jugoton, Zagreb, 1981.

izdanju zagrebačkoga Jugotona.⁶¹⁶ Spomenuti priručnik nasljednik je knjižice *Kako proslaviti Titov rođendan* koju je SDND objavio u nizu Biblioteka Saveza pionira Hrvatske prije pokretanja Pionirske štafete.⁶¹⁷ Pjesma *U štafeti pionira* bila je samo dio preporučenoga sadržaja za kulturno-umjetnički program, a detaljne upute o programu i hodogramu manifestacije donosile su brošure koje su svake godine tiskane u Zagrebu i slane pionirskim odredima.⁶¹⁸ S vremenom se upute nisu suviše mijenjale. Svaki pionirski odred trebao je sastaviti pozdravno pismo i izraditi štafetnu palicu. Pismo je mogao pisati svaki pionir ili ga je pisala školska literarna grupa ili su se učenici javljali sa svojim radom na odredni natječaj. Odabrani tekst ispisivao se lijepim rukopisom i ukrašavao. Na sličan su način pioniri dolazili do palice svojega odreda jer se očekivalo da sami odlučuju o materijalu i motivima kojima će svoj simbol ukrasiti. Za oba je rada bilo vrlo važno da ih pioniri samostalno sastave i izrade i na to se redovito upozoravalo pa je sigurno jednako redovita bila i pojava prekomjernog uplitanja nastavnika koji su pisma sastavljali ili prepisivali vlastitim rukopisom ili čak nabavljali gotove palice što je smatrano gušenjem dječje kreativnosti.

Kod svega je najvažnije to, da pioniri sami odluče što će izraditi i da oni zaista samo to izrade. Nikako ne valja kupovati neke gotove predmete, ili naručiti izradu kod pojedinih majstora. [...] Najvažnije je, bez obzira na koji se način organizira sastavljanje pisma, da pismo sastavljaju s a m i pioniri, da iz pisma izbijaju njihove misli, želje i osjećanja. Ne bi se više smjelo ponoviti da pojedini učitelji ili druge osobe sastavljaju pa i pišu pozdravno pismo, imitirajući način sastavljanja djece, ili još gore, upotrebljavajući uobičajeni rječnik odraslih.⁶¹⁹

⁶¹⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-4.5.7 KOO, 1231-4.5.7.5 Rad s pionirima, 362, Pionirska štafeta 1964.; SDND, dopis o gramofonskoj ploči Pionirske masovne pjesme [1978]; oglas u Paravina, Emil, *Idemo na pohod stazom partizana* (AMPO 10), SDND SRH, Zagreb, 1965.

⁶¹⁷ Paravina, Emil, *Kako da pioniri proslave Titov rođendan* (BSPH 3), SDND NRH, Zagreb, 1951.

⁶¹⁸ Npr. SDND, *Štafeta pionira Hrvatske u čast predsjednika Republike druga Tita*, 1954., brošura; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Plan učešća pionira u proslavi 20. godišnjice revolucije, 1960-61.; SDND, *Pionirska štafeta. Pozdrav pionira SR Hrvatske drugu Titu 1978. godine*, brošura.

⁶¹⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Plan učešća pionira u proslavi 20. godišnjice revolucije, 1960-61.

Uz štafetne palice svi su pioniri redom držali počasnu stražu. Palicu s pismom od odreda do odreda prenosila je u formi pohoda ili izleta odabrana skupina uzornih pionira u odorama ili čak cijeli odred hodajući, trčeći, vozeći se na koturaljkama, romobilima ili biciklima, ili pak koristeći javna prijevozna sredstva kada je udaljenost bila veća. Izaslanika je svakako trebalo biti onoliko koliko je odred primio štafetnih palica te još jedan stariji pionir koji je nosio palicu svojega odreda. Posjet je bila prilika za druženje, davanje sitnih darova i upoznavanje drugoga mjesta gdje se prema potrebi moglo i noćiti kod obitelji pionira domaćina kojih nikada nije nedostajalo. Ovisno o trenutnom upravno-teritorijalnom ustroju pioniri su se potom okupljali na razini općine, kotara ili zajednice općina poštujući zacrtani plan kretanja. Iz središta kotara u središte kotara najbržom mogućom vezom prenošeni su samo simboli prethodnih kotareva i zajedničko pozdravno pismo cijeloga kotara, dok su sve ostale palice i pisma poštom slani Glavnom odboru SDND u Zagreb. Školama se preporučivalo da pioniri na velikoj karti prate kretanje štafeta te mjesta kojima ona prolazi označavaju zastavicama sve dok ne dođe vrijeme za završni republički zbor koji se obično održavao nekoliko dana prije Dana mladosti. Prije njega u svakoj je općini održavan općinski zbor pionira, a takvo se okupljanje potom događalo na razini zajednice općina, po mogućnosti svake godine u drugoj općini unutar zajednice.

“Svuda je vladalo veselje, užurbanost, i zaposlenost. Pioniri su dolazili pod zastavama, sa maramama, kapama i svojim oznakama. Svud se orila pjesma. Bila je to velika manifestacija ljubavi prema Titu.”

“Početak je bio zakazan za 17 sati, ali su već oko 16 sati počeli pristizati nestrpljivi i znatiželjni pioniri i njihovi roditelji. Načelnik odreda je komandirao ‘mirno’, limena vojna glazba je intonirala himnu, a iza toga je pionir održao govor, koji se može mjeriti sa skoro svakim govorom odraslih.”

“Nosioce štafete pratili su njihovi drugovi iz škole. Bilo ih je toliko da su napravili špalir od jedne do druge škole. I tako po cijelom gradu.”⁶²⁰

⁶²⁰ Paravina, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), 96-98, ulomci iz pristiglih izvješća.

Poput dočeka i ispraćaja pionira i štafete po školama, i općinski su zborovi trebali biti upotpunjeni prigodnim programom za koji se isticalo da mora biti na najvišoj razini, a održavao se na gradskom trgu ili u većoj dvorani. Priredbe je trebalo uvježbati i ta je aktivnost popunjavala tjedne prije dolaska štafete, u razdoblju u kojem su očekivalo da će pioniri upoznati Titov život i djelo, natjecati se u stečenom znanju, izrađivati maketu Titove rodne kuće, transparente, zastave i štošta drugo – i sve to pokazati za vrijeme svečanosti. Godine 1979. pionirski zbor Zajednice općina Rijeka održan je u pulskoj Areni 12. svibnja u organizaciji SURSP-a i SDND-a općine Pula te je bio povezan s obilježavanjem Međunarodne godine djeteta i 60. godišnjice osnivanja KPJ i SKOJ-a.⁶²¹ Od 8 do 9.30 sati trajao je ispraćaj odrednih štafetnih simbola iz osnovnih škola dok se za to vrijeme od 8.30 do 9.30 na pulskom Trgu bratstva i jedinstva (današnji Giardini) odvijao promenaadni koncert pionirske limene glazbe. Program u Areni započeo je u 10 sati nastupom zborova svih osnovnih škola i pulskoga harmonikaškog orkestra koji su nakon jugoslavenske i hrvatske himne izveli skladbe *Volimo svoj divni grad*, *U štafeti pionira*, *Zdravo vojsko*, *Druže Tito Maršale* i *O bella ciao*. Slijedile su ritmičke vježbe i plesovi u izvedbi pionira pulske općine i pod naslovom *Pozdrav Titu u igri i plesu*, potom recitacije posvećene Titu dok je službeni dio programa ostavljen za kraj kada su svečano predani štafetni simboli i pročitano pozdravno pismo pionira ZO Rijeka upućeno Titu za njegov 87. rođendan. Početkom desetljeća pionirski zbor pulske općine održavao se na Trgu bratstva i jedinstva te uz kulturno-umjetnički sadržaj uključivao zabavno-sportski program s utrkama u trčanju, na koturaljkama, romobilima i “bobi-vozićima”, poslijepodnevnu predstavu za goste i uzvanike u izvedbi Pionirskoga kazališta Pionirskoga doma Slavko Grubiša te sportske susrete i zabavu na prostoru Jugoslavenskoga dječjeg rekreacionog centra Puntičela.⁶²²

Sadržaj pozdravnih pisama Titu moguće je analizirati na temelju sačuvanih pisama kotara Krapina iz 1956. i republičkih pisama iz šezdesetih i početka sedamdesetih. Među pedesetak krapinskih pisama ima kratkih i jednostavnih s učenicima svojstvenim pravopisnim

⁶²¹ SDND, pozivnice i telegrami 1979.; Pionirska štafeta 1979., Pula.

⁶²² SDND, Štafeta pionira Istre 1972., program i pozivnica.

i gramatičkim pogreškama, ima duljih s kićenih frazama i suviše ozbiljnim rečenicama koje ipak nisu mogla osmisliti sama djeca bez pomoći nastavnika, ima ukrašenih i ilustriranih, ima onih koja se Titu obraćaju prisno kao drugu s “ti”, ali i sastavljenih s otklonom u “vi” formi.⁶²³ Pioniri su bili zahvalni Titu za sve učinjeno u oslobađanju i obnovi zemlje, pratili su i cijenili njegov rad u zemlji i zalaganja u vanjskoj mirotvornoj politici te obećavali da će dati svoj doprinos izgradnji sretnije budućnosti, najprije marljivim učenjem, no zatreba li i oružanom borbom. Povodom 64. rođendana Titu su poručivali neka poživi još mnogo godina jer su upravo njega osobno doživljavali jamcem slobode i napretka.

Svakog dana vidimo kako niču nove tvornice, kuće, ceste i pruge, a sve je to ono u čemu ste Vi družu Tito uložili najviše truda, da bi moglo mirno i nesmetano da niče.⁶²⁴

Naša je želja, da živite još dugo, da živite stoljećima i vodite naš narod u bolju i sretniju budućnost.⁶²⁵

Dok ćeš ti biti na životu naša će zemlja biti slobodna, jer ti nas vodiš sretnoj i boljoj budućnosti.⁶²⁶

Najčešći je bio motiv izgradnje s frazeologijom koja se u sličnom obliku ponavljala od pisma do pisma. Baš kao što je Tito počeo “graditi velebnu zgradu naše sretne budućnosti”, tako su “svoj udio u izgradnji socijalizma u našoj zemlji” spremni bili dati i pioniri kao “dobri graditelji velikog djela”, “dobri graditelji socijalizma”, “pravi i sposobni graditelji naše socijalističke domovine”, no prije toga morali su učiti kako bi se osposobili da postanu “zamjenici današnjih graditelja socijalizma”, odnosno svrstali se “među graditelje socijalizma u našoj zemlji”. Istim smjerom šezdesetih i ranih sedamdesetih nastavljaju sačuvana pisma koja su u ime svih hrvatskih pionira uručivana “dragom i voljenom”, “najmilijem drugu” Titu. U tekstu pisanome svečanim stilom prevladavaju poruke ljubavi, odanosti, poštovanja, sjećanja na borce koji su pali za slobodu, potom privrženost bratstvu i jedinstvu, ponos na sve uspjehe koje zemlja ostvaruje

⁶²³ SDND, Pisma štafete 1956., Pozdravna pisma iz kotara Krapina.

⁶²⁴ SDND, Pisma štafete 1956., Pionirski odred Vinagora.

⁶²⁵ SDND, Pisma štafete 1956., Narodna šestogodišnja škola Lupinjak.

⁶²⁶ SDND, Pisma štafete 1956., Osmogodišnja škola Pregrada.

i obećanje da će se na izgradnji još bolje budućnosti ustrajati slijedeći Tita kao primjer i uzor. Pisma ne samo da su u potpunosti usklađena s idejama socijalističkog odgoja i oblikovanja idealnoga lika pionira, već su sigurno i povratno utjecala na učvršćivanje vjere u sve što je u njima napisano te ujedno pridonosila širenju kulta Titove ličnosti.

Kad se naši pogledi zaustavljaju na novim svijetlim zgradama, kad god pročitamo o novoj bolnici, tvornici ili školi, kad se veseli zaljuljamo na ljuljački u novom igralištu ili kad naši stariji drugovi omladinci odlaze na nova radilišta, uvijek i svuda Tvoj lik izrasta pred nama. Ti si simbol svega najljepšeg u našem djetinjstvu i ono što je bilo i onog što će još biti, i mi puni povjerenja u Tebe i Partiju, čiji će članovi mnogi od nas jednom postati, puni povjerenja u narod koga Ti vodiš – gledamo u svoju budućnost. Hvala Ti za to, družo Tito!⁶²⁷

Ruke najmlađih pisale su s oduševljenjem u svoja štafetna pisma sve ono što nam je iz srca nicalo bujno i iskreno, a sve se to može sažeti u jednu jedinu rečenicu: učiti i raditi, voljeti istinu i pravdu, biti privržen užoj domovini Hrvatskoj i široj Jugoslaviji, voljeti i poštovati sve naše narode i nacionalnosti, a to znači VOLJETI NAJVEĆEG SINA NAŠIH NARODA – TITA!⁶²⁸

Šest stotina tisuća crvenih marama, šest stotina tisuća petokrakih crvenih zvijezdi, šest stotina tisuća pionirskih, đačkih srdaca kliču u složnom, zvonkom zboru: sretan Ti rođendan, družo Tito! [...] Mi imamo prijatelje među srpskim i makedonskim pionirima, susrećemo se s malim Slovencima, dopisujemo se s crnogorskim djevojčicama i dječacima, a bosansko-hercegovačka djeca pričaju nam o ljepotama Romanije i o spaljenim deblima ponad kanjona Sutjeske.⁶²⁹

Ova su pisma predsjedniku Republike uručivana na primanju u Bijelome dvoru u Beogradu gdje je u prvih dvanaest godina održavanja Pionirske štafete gostovalo oko 600 pionira iz Hrvatske. Prema napucima na svim je razinama nošenja odrednih simbola trebalo birati uzorne i izvrsne učenike te učiniti sve da izbor “ne pobuđuje ogovaranje i nezadovoljstvo”.⁶³⁰ Međutim, to se nije uvijek moglo izbjeći,

⁶²⁷ SDND, Pozdravna pisma Titu, Dragi naš, voljeni družo Tito, 1963.

⁶²⁸ SDND, Pozdravna pisma Titu, Voljeni naš družo Tito [1969-70.]

⁶²⁹ SDND, Pozdravna pisma Titu, Voljeni naš družo Tito, 1972.

⁶³⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 188, Plan učešća pionira u proslavi 20. godišnjice revolucije, 1960-61.

a kada je do prigovora došlo zbog sastava republičkog izaslanstva, slani su dopisi sve do CK NOH kao 1960. kada je upravitelj kninske osnovne škole izrazio nezadovoljstvo postupkom šibenskoga Kotarskog komiteta NOH koji je učenicu izabranu u kninskoj školi zamijenio drugim djetetom.⁶³¹ Upravitelj se nadao da će CK NOH u Zagrebu ispraviti takvu odluku jer bila je riječ o uzornoj učenici sedmoga razreda, načelnici pionirskog odreda, članici mnogih sekcija i kninskog izviđačkog odreda, čiji su roditelji bili članovi SKJ, otac od ratnih godina, a majka odnedavno. Čini se da pionirka te godine ipak nije posjetila Tita, no njezino će se ime na popisu naći 1962. kada je već morala biti srednjoškolka.⁶³² Možda je to bilo ispravljajne ranije nanesene nepravde ili je možda pomagala pratiteljima u skrbi o mlađim članovima izaslanstva. Sačuvani popisi odabranih pionira koji su s Pionirskom štafetom dolazili k Titu povodom Dana mladosti ovoj masovnoj manifestaciji daju vrlo osobnu notu. To čine i zapisana sjećanja pionira koji su boravili na Bijelome dvoru gdje su u velikom uzbuđenju Titu u razgovoru osobno obećavali da će dobro učiti, prenosili mu pozdrave svojih bližnjih te po povratku prijateljima u razred donosili priče i bombone.

“Dogovorili smo se kojim ćemo redom predavati štafetne simbole i darove drugu Titu, ali kad je on naišao, onako nasmijan i drag, svi smo zastali, kao zanijemili od divljenja. I sve se pobrkalo. Prilazili smo mu kako je tko stigao, a pripremljene govore izgovarali u jako skraćenom obliku.”

“Sjedili smo pod velikim šatorom. Na dugačkim stolovima bilo je puno jagoda, banana, malinovca, kolača, trešanja. Drug Tito je sjeo za naš stol i radostan nas nudio voćem i davao nam tanjure.”

“Bilo je to ujedno i moje prvo putovanje bez roditelja. Bila sam oduševljena. Stalno sam samo gledala u druga Tita. Bio je jako blizu mene. Povukla sam ga malo za rukav.”⁶³³

⁶³¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, dopis o pionirki iz Knina, 4.5.1960.

⁶³² SDND, Popis pionira u delegacijama iz Hrvatske 1953-1968.

⁶³³ Paravina, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), 86-90.

Spomenica rada i drugarstva

Titovom smrću 1980. godine Pionirska štafeta – osmišljena kao pozdrav pionira Titu putem dječjega stvaralaštva, pisama i rođendanskih želja – gubi značajan dio svojega smisla i održava se još samo 1981. godine. Procjena je u ovom slučaju bila drugačija u usporedbi s onom o zadržavanju Štafete mladosti. Međutim, kako je početak osamdesetih ujedno bilo vrijeme intenzivnih razgovora o osuvremenjivanju rada Saveza pionira, pitanje je bi li manifestacija nakon tridesetak godina održavanja uopće opstala u istom obliku sve i da nije bilo prijelomne promjene društvenih okolnosti. SDND i RSSP osmislili su manifestaciju koja je naslijedila Pionirsku štafetu. Pozdrav pionira Titu 1982. godine, o 40. godišnjici SPJ, postaje Pionirski pozdrav Danu mladosti, a novi pozdravni simbol dobiva naziv Pionirska spomenica rada i drugarstva, uz optimistično očekivanje utemeljeno na dotadašnjim iskustvima – “pioniri će biti ponosni”.⁶³⁴ Naziv je već sljedeće godine izgubio jedan pridjev i nadalje ostao Spomenica rada i drugarstva, koja se sigurno razvijala kao “najmasovnija jedinstvena stvaralačka i kreativna aktivnost svih pionirskih zajednica i odreda u SRH”.⁶³⁵ Njezina krajnja točka više nije bio niti Tito niti Beograd, već je ova republička akcija završavala u Hrvatskoj, u Kumrovcu. Savezna je sastavnica događanja time u stvarnom i simboličkom smislu donekle oslabjela, no ideje su ostale iste. Umjesto Titova groba odabrano je djeci primjerenije rodno mjesto, a Kumrovec je ionako bio svejugoslavensko odredište.

Način organiziranja i provođenja nove manifestacije bio je sličan praksi ustaljenoj u radu s pionirima svakoga proljeća od početka pedesetih. I dalje je postojao kulturno-umjetnički i rekreativno-zabavni program s pionirskim smotrama i zborovanjima, no ono što se prenosilo više nije bila štafetna palica nego knjiga Spomenice koja je sadržavala dječje literarne i likovne radove. Registrator s prozirnim košuljicama ili unaprijed uvezana knjiga s praznim listovima, gotovo isključivo A4 formata, bivali su oko sedam listova teži nakon boravka u svakoj školi da bi naposljetku svi radovi kao općinska

⁶³⁴ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 74, 79.

⁶³⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-5.3.15 KRP, 572, RK SSOH, Program manifestacija SP, 21.5.1987.

Spomenica krenuli na put prema krajnjem odredištu. Korice od skaja najčešće su bile crvene sa zlatnim natpisom koji je sadržavao naziv spomenice, općinu iz koje dolazi i godinu, no bilo je i plavih, zelenih te posve drugačijih korica od platna, pluta, vezenih ručnim radom ili šarenih i ukrašenih dječjim crtežima.⁶³⁶ Većinom su radovi uvezivani prije napuštanja općine, no ponekad se pisalo i crtalo u već unaprijed pripremljenu knjigu s čistim listovima, od kojih su mnogi zbog toga na kraju ostajali prazni. Samo iznimno to su bile industrijski proizvedene bilježnice tvrdih korica ili bilježnice za spomenare manjega formata. Na početku se mogao nalaziti zemljovid s planom kretanja Spomenice po općini, a slijedili su radovi odijeljeni ilustriranom naslovnicom za svaku općinsku školu. Strojopis je rijetko korišten i literarni radovi su gotovo bez iznimke ispisivani rukom, ne nužno autorovom, već onom koju su nastavnici odabrali zbog lijepoga rukopisa.

Nastavnici i pioniri bili su angažirani u osmišljavanju tema koje će opisati ili oslikati, a najbolji radovi trebali su biti odabrani kao predstavnici škole, odnosno pionirskog odreda. Kao i kod štafete, radovi su morali biti samostalno djelo učenika, pionira i osmaša: “I odabir sadržaja poruka, te oblik i izgled tog sadržaja neka bude stvar samih pionira.”⁶³⁷ Tematsko usmjeravanje se u skladu s nastojanjem za izbjegavanjem suhoparnosti svelo na preporuku da se tijekom priprema održavaju “neposredni, otvoreni i slobodni razgovori” o Titovu životu i djelu, razvoju radničkoga pokreta i Saveza komunista, pobjedi NOB-a i socijalističke revolucije, uspostavi samoupravnoga socijalizma, jačanju bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda i narodnosti te afirmaciji nesvrstane politike u svijetu.⁶³⁸ Razina svježine ovih razgovora i kreativna samostalnost učenika sigurno su ponajviše ovisili o svakom pojedinačnom nastavniku uključenom u prikupljanje radova, no mnoge smjernice ionako su bile zadane gradivom naučenim na osnovi nastavnih programa i školskih udžbenika. Iz

⁶³⁶ Muzeji Hrvatskog zagorja – Muzej Staro selo Kumrovec, zbirka Spomenica rada i drugarstva.

⁶³⁷ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 77. Usp. također Paravina, Emil, pripr., *Pionirska spomenica rada i drugarstva. Upute za organiziranje akcije 1984.*, SDND SRH, RSP, Zagreb, 1984., 8.

⁶³⁸ Isto, 76. Vidi također Paravina, Emil, pripr., *Pionirska spomenica rada i drugarstva. Upute za organiziranje akcije 1984.*, SDND SRH, RSP, Zagreb, 1984.

godine u godinu ponavljala se slična tematika sastavaka i pjesama te figurativnih i apstraktnih likovnih radova u tehnici olovke, drvenih bojica, flomastera, tuša, gvaša, tempere, pastela ili kolaža, iako su pojedinih godina, sigurno prema općem naputku, češće bile zastupljene pojedine teme poput drugarstva, slobode ili ekologije. Širok tematski krug činili su radovi o sretnom djetinjstvu, igri na igralištima i u prirodi te raznim aktivnostima u slobodnome vremenu. Polazeći od pojedinca, tematske razine širile su se na dječje prijateljstvo, opise pojedinih članova obitelji, čini se češće majke i djeda no ostalih, potom na život u lokalnoj zajednici s izraženom idejom zavičajnosti u likovnosti primjenom etnoloških motiva te u dijalektalnom literarnom stvaralaštvu. Život u zajednici uključivao je i tadašnje narodnosti, odnosno nacionalne manjine, učenike i škole na manjinskim jezicima, pa su zastupljeni radovi na, primjerice, talijanskom i češkom jeziku, kao i oni napisani ćirilicom, čime se Spomenicom u praksi potvrđivala ideja bratstva i jedinstva. Tematski krug dalje se širio na nacionalnu razinu, republičku i znatno izraženiju jugoslavensku, s motivima iz povijesti i kulturne baštine među kojima su prevladavali NOB, JNA, mornarica, Tito i sveprisutna ideja slobode, uključujući i ulogu pionira i njihove organizacije u održavanju ostvarenih vrijednosti. Na promicanje skladnih unutarjugoslavenskih odnosa nadovezuje se prilično zastupljena svjetska perspektiva s idejom povezanosti sve djece svijeta, idejom o bratstvu i miru među narodima i rasama, poštivanju različitosti i toleranciji te sprječavanju vojnih sukoba. U mirotvorstvo i internacionalizam uklapaju se i povremene reference na zagrebačku Univerzijadu i sarajevske Zimske olimpijske igre. S obzirom na godišnje doba tijekom kojega se manifestacija odvijala, česti su likovni prikazi prirode u proljeće, ali i promicanje zaštite okoliša i djelovanja pionirskih ekoloških patrola. Zaboravljeni nisu ostali ni sadržaji usmjereni prema popularizaciji prirodnih i tehničkih znanosti. Ponekad su škole prilagale kratka ilustrirana izvješća o primanju u pionire, susretima i pohodima, polaganju vijećnica i raznim priredbama.

Sva djeca svijeta dio su sreće, veselja i ljubavi. Sva djeca moraju imati svoj dom i ruku koja će im pružati dovoljno ljubavi i sreće. Vi,

koji ste došli i do svemira, pokažite nam ono što je najosnovnije u ljudskom životu, kako se voli i poštuje svojim primjerima.⁶³⁹

Djeca grle domovinu
i cio svijet.
Djeca se družu
bez razlike na boju kože i narodnost.⁶⁴⁰

Iako sam mala, imam puno drugarica. Volim se igrati, družiti s њима. Ne mogu zamisliti da netko može biti bez drugarica i drugova.⁶⁴¹

Upoznala sam je u vrtiću kada se nitko nije htio igrati sa mnom, a ona se sažalila i pozvala me u igru i od tada mi je ona najdraži cvjetić kojeg ponosno čuvam.⁶⁴²

Volersi bene,
prestare la gomma al compagno di banco,
non bisticciare.
Fare un girotondo
e cantare tutti in coro:
Noi siamo amici, amici, amici!⁶⁴³

Moje selo stislo se između dviju planina. [...] U njemu miruju trave, zore polja hljeba i sitno cvijeće otvara čaške. [...] Na žutom brijegu stoji stogodišnje drvo pod hladnim i blijedim nebom i sniva zlatni san.⁶⁴⁴

Jadran plavi te umiva,
slobodne njime lađe brode,
sunce srećom te obasjava,
zemljo, zemljo slobode!⁶⁴⁵

⁶³⁹ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Poruke odraslima", Martina, VI. razred, *SRD općine Pula*, 1990.

⁶⁴⁰ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Djeca grle domovinu", Dalibor, *SRD općine Daruvar*, 1985.

⁶⁴¹ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Другарство", Jelena, II. razred, *SRD općine Donji Lapac*, 1989.

⁶⁴² MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Grana koja raste", Sanda, IV. razred, *SRD općine Vukovar*, 1989.

⁶⁴³ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Amicizia è...", učenici II. razreda, *SRD općine Buje*, 1988.

⁶⁴⁴ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Moje selo", Dušanka, III. razred, *SRD općine Donji Lapac*, 1989.

⁶⁴⁵ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, "Jugoslavijo", PO *Vjeko Butir* Kaštel Lukšić, *SRD općine Split*, 1983.

Toga dana sam veoma zavolio druga Tita, a zakletvu dobro upamtio. Od tada rado nosim plavu Titovku i na njoj sjajnu crvenu zvijezdu, oko vrata crvenu maramu. U pionirskoj uniformi se osjećam kao da sam uz druga Tita. Uvijek ću ići Titovim putem i čuvati svoju domovinu.⁶⁴⁶

Jedva čekam da završim školu i da idem u vojsku. Tamo ću učiti kako da branim domovinu. Htio bih biti vojnik Titove garde. Imao bih plavu uniformu. Možda bih imao tu čast da čuvam Titov grob. Biti vojnik, znači čuvati domovinu, njezin narod i ljepotu slobode.⁶⁴⁷

Lik njegov našim očima donosi sjaj.
Njegovo srce našim srcima daje polet.
Dok je mladosti, bit će mlad.
Dok je života bit će živ.
Živjet će Lola vječno.⁶⁴⁸

Ipak, upotrebom pročišćivača smanjuje se onečišćenje. Mjerenjem opominjemo sami sebe da se ne može ići preko određenih granica. U bici između koristi i našeg zdravlja – zdravlje mora biti na prvom mjestu.⁶⁴⁹

S priloženim učeničkim radovima Spomenica je dan-dva boravila u školi, položena na posebno mjesto, uz zastave i Titovu bistu ili sliku te čuvana pionirskom počasnom stražom koja se smjenjivala svakih desetak minuta, više ili manje ovisno o brojnosti učenika i veličini škole.⁶⁵⁰ Prema planu kretanja dogovorenom u općinskom SDND-u i SSP-u te u suradnji s prosvjetnim vlastima, odabrani nositelji ispraćeni su iz svoje škole da bi Spomenicu sa što masovnijim izaslanstvom donijeli u susjednu školu gdje su svečano dočekani uz prigodnu priredbu, “pionirsko veselje” i sportska natjecanja. Put od

⁶⁴⁶ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, “Dan kada sam postao pionir”, Niko, IV. razred, *SRD općine Dubrovnik*, 1982.

⁶⁴⁷ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, “Domovina i armija”, Hrvoje, IV. razred, *SRD općine Durđevac*, 1989.

⁶⁴⁸ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, “Dok je života bit će živ, dok je mladosti bit će mlad, živjet će Lola vječno!”, Gordana, VIII. razred, *SRD općine Varaždin*, 1986.

⁶⁴⁹ MHZ-MSSK, Zbirka SRD, “Što učiniti da očuvamo čovjekov okoliš od štetnih utjecaja i zdravlje nas djece i odraslih?”, učenici III. razreda iz Lupoglava, *SRD općine Pazin*, 1989.

⁶⁵⁰ Program prema: isto, 74-81; SDND, Bitna obilježja Spomenice rada i drugarstva [1983].

škole do škole i od odreda do odreda započinjao bi krajem travnja ili početkom svibnja te završavao najkasnije 22. svibnja na općinskom zboru kojemu je dan kasnije slijedio zbor na razini regije, odnosno zajednice općina.

Godine 1985. završni zbor za područje ZO Osijek održan je 18. svibnja u Našicama gdje su se slavonski pioniri okupili u OŠ 17. travnja (današnja OŠ Dore Pejačević) kao svojega domaćina.⁶⁵¹ U školskoj dvorani u 10 sati izvršena je predaja svih općinskih Spomenica, uslijedila je priredba domaćina, u 11.30 polaganje vijenca na spomenik palim borcima, potom posjet Zavičajnom muzeju pa ručak u školi u 13 sati i poslijepodnevni zabavno-rekreativni program. Iste godine svibanjski je susret pionira u Ivanić Gradu uključivao i posjet naftnom polju Žutica.⁶⁵² Tri godine kasnije pionirski je zbor općine Vukovar održan u OŠ *Antun Gustav Matoš* u Tovarniku, također uz kulturno-umjetnički i sportski program, ali i posjet nedalekom Spomen-obilježju Sremski front u Srbiji.⁶⁵³

Iako se to očekivalo, nije svih 115 hrvatskih općina redovito sudjelovalo u Spomenici rada i drugarstva, usprkos motivacijskim dopisima koji su iz Zagreba upućivani općinskim konferencijama SSRNH i DND te općinskim savjetima Saveza pionira, no to “ne može zasjeniti rezultat akcije”, bilo je zaključeno 1988. kada se pozivu nije odazvalo deset općina: Cres-Lošinj, Delnice, Pag, Rab, Rovinj, Metković, Obrovac, Omiš, Jastrebarsko i Zlatar-Bistrica.⁶⁵⁴ S godinama je rastao broj uključenih općina, pa je nakon skromnih 43 1982. već druge godine održavanja manifestacije broj porastao na 82 općine.⁶⁵⁵ Četrnaest zagrebačkih gradskih općina s vremenom se odlučilo za ispunjavanje jedne zajedničke Spomenice, čime je najveći mogući broj knjiga po godini smanjen na stotinjak. Usprkos pozivima, općine Delnice, Rab, Pag, Obrovac i Metković nikada se između 1982. i 1990. nisu pridružile ovoj manifestaciji, dok je Pag sudjelovao samo 1986., a Drniš samo 1988. godine. Osrednji odaziv događao se u ZO Rijeka, dakle na području koje je obu-

⁶⁵¹ SDND, pozivnica, Našice, 1985.

⁶⁵² SDND, pozivnica, Ivanić Grad, 1985.

⁶⁵³ SDND, pozivnica, Spomenica rada i drugarstva, OŠ *Antun Gustav Matoš*, Tovarnik, 1988.

⁶⁵⁴ SDND, Skraćeni zapisnik sa sjednice RSP, 13.9.1988.

⁶⁵⁵ SDND, Spomenica rada i drugarstva 1982-1989., sudjelovanje po općinama.

hvaćalo Istru, Kvarner, Gorski kotar i Liku, te u ZO Split koja je okupljala sve dalmatinske općine od Zadra do Dubrovnika. Slabo je bilo sudjelovanje u ZO Zagreb, posebno u općinama Hrvatskoga zagorja poput Zlatar-Bistrice, ali i Donje Stubice, Klanjca, Krapine i Pregrade, koji najčešće nisu imali ni samostalni ni zajedničku knjigu. U zajednicama općina Sisak i Varaždin od početka su sa svojom Spomenicom sudjelovale baš sve općine, u karlovačkoj ZO većina koju su činili Duga Resa, Karlovac, Ozalj i Vojnić, u riječkoj ZO samo Buzet, Pazin i Pula, u splitskoj ZO samo Dubrovnik, Korčula i Šibenik, u zagrebačkoj ZO samo Ivanić Grad i u gospićkoj ZO Titova Korenica (današnja Korenica). S godinom zakašnjenja, od 1983. redovito su sa samostalnom knjigom sudjelovale sve jedinice koje su činile zajednice općina Bjelovar i Osijek, gotovo sve jedinice ZO Gospić, otada je u ZO Karlovac redovit bio Slunj, u ZO Rijeka Poreč, u ZO Zagreb Dugo Selo, Vrbovec i Zelina (današnji Sveti Ivan Zelina), a u ZO Split dulji niz redovitih sudionika koji su činili Benkovac, Biograd, Brač, Hvar, Kardeljevo (današnje Ploče), Makarska, Lastovo, Trogir, Vis i Zadar. U GZO Zagreb po aktivnosti prednjačila je Dubrava. Iz svega proizlazi da je za Pionirski pozdrav Danu mladosti najteže bilo motivirati dijelove Gorskog kotara, Kvarnera, Dalmacije i Hrvatskog zagorja. Na drugoj su se strani isticali dijelovi Istre, Dalmacije i središnje Hrvatske te u cjelini sjeverna Hrvatska i Slavonija gdje je aktivnost općinskih DND-a i SSP-a te nastavnika bila na visokoj razini, kao i njihova umješnost u osiguravanju financijskih sredstava za održavanje manifestacije i putovanje izaslanstava.

Završni svečani republički zbor pionira redovito se održavao u Kumrovcu točno na Dan mladosti, 25. svibnja. Iz svake zajednice općina, regije ili subregije dolazilo je desetak pionira s pratiteljem na način da su izaslanstvo činili pionir ili dva iz svih općina ili da je jedna općina predstavljala više drugih. Primjerice, sedam istarskih općina koje su bile dio ZO Rijeka predstavljalo je 1985. troje pionira iz pulske i po dvoje pionira iz ostalih šest općina koji su putovali s jednim zajedničkim pratiteljem, dok su 1988. predstavnici bili učenici porečke općine koji su ponijeli sve istarske Spomenice.⁶⁵⁶

⁶⁵⁶ SDND, SDND Pula, sudjelovanje u Zboru pionira u Kumrovcu 1985., 8.5.1985.; SDND, Skraćeni zapisnik sa sjednice RŠSP, 13.5.1988., dodaci o Spomenici; SDND, DND istarskih općina, Pioniri Istre na svečanom zboru pionira SRH, Kumrovec, 25.5.1988.

Delegacije iz udaljenijih krajeva noćile su u zagrebačkome Pionirskom gradu gdje je 24. svibnja poslijepodne za njih bio priređen prigodni program, večera i noćenje te su ujutro krenuli na poludnevni boravak u Kumrovcu, potom opet prespavali u Pionirskom gradu i 26. svibnja vraćali se kućama. Trošak polupansiona te putovanja iz krajeva bližih i daljih Kumrovcu snosile su društvene organizacije općina iz kojih su izaslanstva dolazila.⁶⁵⁷ Pioniri su sa sobom nosili pionirsku opremu i svečanu odoru te odrednu zastavu i bubanj ako je to bilo moguće unijeti u javni prijevoz.⁶⁵⁸ Program u Kumrovcu trajao je od jutarnjeg okupljanja do poslijepodnevno ručka: pioniri bi obično pristizali pred Spomen-dom boraca i omladine na brežuljku ponad sela, u dvorani doma održao bi se kulturno-umjetnički program te svečana primopredaja općinskih spomenica, uslijedio bi posjet Titovoj rodnoj kući s polaganjem cvijeća te ručak. Godine 1985. nastupilo je Zagrebačko kazalište mladih, dvije godine kasnije dječji zbor Trešnjevački mališani, dogodine također zagrebački zbor Zvezdice iz Pionirskoga doma Marko Orešković i učenici srednjoškolskoga centra Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove.⁶⁵⁹ Ponekad su nastupali sudionici pohoda Po Titovom rodnom kraju, koji je uoči Dana mladosti završavao u Kumrovcu. Posebno je svečano bilo 1987., o 45. godišnjici SPJ, 50. godišnjici osnutka KPH i dolaska Tita na čelo KPJ. Tada su se u Kumrovcu u sklopu svečanosti u više navrata čuli zvuci fanfara, a dio programa pionirskoga zbora u 12.30 sati bilo je polaganje kamena temeljca za Zdenac radosti, novo spomen-obilježje na ulazu mjesto sa zapadne strane, pri čemu je pročitana tekst prigodne povelje.⁶⁶⁰

Sakupljeni obluci i naši najljepši likovni radovi ugrađeni su u 400 mozaika, u 8 dijelova velikog prstena 'Zdenca radosti', koji predstavlja spomenično djelo, izraz bratstva i jedinstva svih naših naroda

⁶⁵⁷ SDND, RK SDND, delegacijama regija, Spomenica, 19.5.1987.

⁶⁵⁸ SDND, RK SDND, zajednicama općina, poziv na Zbor pionira, 17.5.1985.

⁶⁵⁹ SDND, RK SDND, zajednicama općina, poziv na Zbor pionira, 17.5.1985.; SDND, Zajednički program učesnika Spomenice i pohoda pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju, 25.5.1987.; SDND, Orijentacioni program Republičkog zbora pionira povodom završetka Spomenice rada i drugarstva pionira SRH u 1988.; SDND, Pozivnica na završnu svečanost – Republički zbor pionira SRH, 1988.

⁶⁶⁰ SDND, Spomenica rada i drugarstva 1987.; SDND, RK SDND, delegacijama regija, Spomenica, 19.5.1987.; SDND, Zajednički program učesnika Spomenice i pohoda pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju, 25.5.1987.

i narodnosti i izraz naše ljubavi i poštovanja prema drugu Titu i njegovom velikom i trajnom djelu.

Oko 'Zdenca radosti' okupljat će se mlade generacije da se u igri i stvaralaštvu susreću s Titovim i našim Kumrovcom i uvijek ponovno na izvoru najvećih ljudskih vrijednosti dobivaju poticaje za stvaralačke aktivnosti. Na 'Zdencu radosti' doživljavat ćemo radosne trenutke drugarskih susreta i svoga djetinjstva.⁶⁶¹

Godinu kasnije dio programa bilo je razgledavanje Zdenca radosti koji je nakratko postao nova točka okupljanja pionira. Zdenac trometarskoga promjera okružen je betonskom kružnom površinom promjera 28,3 metra na kojoj se nalazi osam manjih bazena širine tri metra, ispunjenih mozaicima od prirodnih oblutaka koje su izradila djeca iz cijele Jugoslavije.⁶⁶² Njegova izvedba pripremala se od 1981. kada je iz Spomen-parka Kumrovec stigla inicijativa za izgradnju fontane Djeca Jugoslavije Titu, no već sljedeće godine prihvaćen je naziv Zdenac radosti, a točno na 40. rođendan Saveza pionira započela je akcija prikupljanja oblutaka i likovnih radova u čemu su sudjelovala djeca iz cijele Jugoslavije.⁶⁶³ Isprva se očekivalo da će izgradnja biti dovršena do proljeća 1985. godine.⁶⁶⁴ Kašnjenja je bilo i s uređivanjem još jednog objekta koji je trebao biti otvoren povodom Dana mladosti 1988. i koji bi ojačao stalnu pionirsku prisutnost u Kumrovcu.⁶⁶⁵ Naime, još na proljeće 1987. pripremljen je radni prijedlog koncepcije uređenja jedne od kuća Staroga sela koja je bila zamišljena kao Muzej spomenica rada i drugarstva.⁶⁶⁶ Sve knjige koje su stizale u Kumrovec na Dan mladosti čuvane su u knjižnici Spomen-doma i vjerojatno su bile jedini primjerak, iako su SDND i RSSP pozivali na izradu dvaju primjeraka i zadržavanje jednog u polazišnoj općini.⁶⁶⁷ Želja je bila da fond, koji je u Spomen-domu

⁶⁶¹ SDND, Zajednički program učesnika Spomenice i pohoda pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju, 25.5.1987

⁶⁶² Vidi Općina Kumrovec, <http://www.kumrovec.hr/zdenac-radosti/>.

⁶⁶³ SDND, Provođenje akcije Djeca Jugoslavije Titu za izgradnju Zdenca radosti 1981-84., 7.5.1984.

⁶⁶⁴ SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

⁶⁶⁵ SDND, Pozivnica na završnu svečanost – Republički zbor pionira SRH, Spomenica 1988.

⁶⁶⁶ SDND, Emil Paravina, Prva radna skica programske koncepcije za uređenje objekta u Kumrovcu sa sadržajem: Pionirska spomenica rada i drugarstva, 24.4.1987.

⁶⁶⁷ SDND, Skraćeni zapisnik sa sjednice RSSP, 19.4.1988.

ubrzano rastao, bude svima dostupan, obrađen, popisan i pohranjen u svojem prostoru te izložen pred posjetitelje Kumrovca. Prema prijedlogu, dio postava bila bi i povijest Pionirske štafete, uvećani radovi iz spomenice te tih zvuk pionirskih pjesama u pozadini. Sve se to nije uspjelo ostvariti do proljeća 1988., no najesen je za svibanj sljedeće godine najavljeno otvorenje, a s obzirom na njihov “veliki idejni i odgojni značaj” razmišljalo se i o putujućoj izložbi spomenica s ciljem promicanja dječjega stvaralaštva.⁶⁶⁸ Svečano otvorenje muzeja održano je na Dan mladosti 1989. kao dio programa pionirskoga zbora.⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ SDND, Skraćeni zapisnik sa sjednice RSSP, 13.9.1988.

⁶⁶⁹ SDND, Upute delegacijama pionira ZO iz SRH – donosiocima knjiga pionirskih Spomenica rada i drugarstva za 25. maja 1989. godine u Kumrovcu.

Život pun sreće i radosti

Dječje slobodno vrijeme

Šezdesete godine sigurno su svjetska prekretnica u suvremeno shvaćanju slobodnoga vremena.⁶⁷⁰ Modernizacija zastavljena Drugim svjetskim ratom pa nastavljena u višestruko širim i jačim zamasima do toga se desetljeća proširila Europom u tolikoj mjeri da znanstvenici počinju raspravljati o društvu dokolice i najavljivati značajna skraćivanja radnoga dana i tjedna te povećanja produljenja, tada već često jednomjesečnih, godišnjih odmora koja su se očekivala prema kraju stoljeća. U Jugoslaviji je ubrzana modernizacija, prije svega obilježena industrijalizacijom i urbanizacijom, mijenjala svakodnevicu, oblikovala nove životne stilove i modernizirala društvo koje je postalo svjesno fenomena slobodnoga vremena te njegova kvalitetnog provođenja u slobodnome dijelu dana, tijekom dvodnevna vikenda – udomaćenoga upravo u drugoj polovici šezdesetih skraćivanjem tjedna na 42 radna sata – i godišnjeg odmora koji se od 1946. za sve radnike protezao tijekom dva do četiri tjedna. Pravo na odmor i turizam bili su dio brige za blagostanje radnika i znak povećanja životnoga standarda, jednako kao što su njihovu kulturnom uzdizanju pridonosili razni organizirani oblici razvijanja radničke, popularne i visoke kulture, kulture koju su sami stvarali i one u kojoj su sudjelovali kao publika. Donekle je takvo davanje smisla slobodnom vremenu i njegovo ispunjavanje, kao i u drugim društvima od prve polovice 19. stoljeća, bilo vođeno nastojanjem za sprečavanjem mogućega razornog djelovanja prema sebi i prema društvu jer smatralo se da pružanje zabave i razvijanje kreativnosti pridonosi oblikovanju boljeg i sretnijeg pojedinca te ga odvraća od nepoćudnih misli i njima prouzročenih radnji. Kao u mnogim drugim zemljama, i u Jugoslaviji je širenje kulture slobodnoga vremena i kulture putovanja, ili uvjeravanje u korisnost hobija i turizma, bila aktivnost u kojoj su sudjelovali i država i sindikati, i sve masovne društvene organizacije i mediji.⁶⁷¹

⁶⁷⁰ Vidi Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 9-18 i dr..

⁶⁷¹ Isto, 80-90.

Pri Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu šezdesetih se počinje razvijati sociologija slobodnoga vremena. Stručnjaci se tada okupljaju i na inicijativu društvenih organizacija pa, primjerice, Centar za vanškolski odgoj Saveza društava Naša djeca 1969. preuzima ulogu koordinatora znanstvenika i glavnog organizatora kolokvija o “veoma akutnom” problemu slobodnoga vremena mladih.⁶⁷² Na djecu je posredno utjecala cjelokupna aktivnost usmjerena prema odraslima jer ona su preko roditelja primala nove kulturne potrebe i navike, pa s roditeljima i putovala na odmor. Međutim, djelovanje prema odraslima imalo je i svoj usporedni tijek, okrenut razvijanju posebnih sadržaja isključivo za slobodno vrijeme djece osnovnoškolske dobi. Ta je dob produljena kada je početkom pedesetih uvedeno obvezno osmogodišnje obrazovanje.⁶⁷³ Osnovna škola, pretežito kao mjesto odvijanja aktivnosti koja učenicima predstavlja rad, nije mogla biti jedino mjesto oblikovanja budućega socijalističkog čovjeka u godinama dok se o njemu intenzivno govorilo, a ni kasnije. Uslijed velikoga broja djece zgrade su često bile opterećene dvosmjenskim radom i njima nije bilo ni prostornih ni ljudskih resursa za cjelodnevnu brigu o djecu, za ponudu sadržaja koji bi imali izvannastavni značaj. Povrh toga, u godinama nakon rata niti obuhvat školskih obveznika nije bio zadovoljavajući, pa njihova socijalizacija nije mogla ovisiti samo o školi, niti ju je vlast željela prepustiti vjerskim zajednicama. Dječje slobodno vrijeme bilo je tako prostor u koji škola nije imala snage zalaziti, no trebalo ga je sačuvati od različitih utjecaja koji su smatrani štetnima. U takav su prostor sa svojim zadatkom ušli Savez pionira i republičke organizacije za odgoj i brigu o djeci. Svojim djelovanjem oni su nastojali postići najmanje dva cilja: prvo, pružiti suvremene sadržaje koji će potaknuti kreativnost djece i poticajno djelovati na njihovo svestrano obrazovanje i ukupno zdravlje te, drugo, uključiti djecu u aktivnosti koje će jačati njihovo domoljublje i pozitivan odnos prema svim vrijednostima jugoslavenskoga samoupravnog i nesvrstanog socijalizma. Svrhovito ispunjavanje slobodnoga vremena odvijalo se uz složen odnos među društvenim organizacijama, povezivanje

⁶⁷² AJ, 637 SOOBDJ, 53, Kolokvij o slobodnom vremenu mladih, Baško Polje, 24-28.9.1969.

⁶⁷³ Vidi npr. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 85-86.

i razdvajanje školskih i izvanškolskih aktivnosti te organiziranjem aktivnosti različitih razina ideologiziranosti, od neprimjetne do neizostavne. Radno i slobodno vrijeme učenika i pionira ritmizirano je državnim i školskim praznicima, popratnim svečanostima i njihovim dubljim značenjima unutar ciklusa pionirske godine.⁶⁷⁴

Organizirane aktivnosti slobodnoga vremena dijelom su smještene u posebne prostore – pionirske kutiće i sobe, pionirske domove i gradove, nova igrališta i parkove, pionirska kazališta i knjižnice, pionirske logore i dječja odmarališta. U tim su prostorima tijekom pedesetih oblikovane nove tradicije s masovnim sudjelovanjem djece, pa je sljedeća tri desetljeća obilježio niz proslava i manifestacija: Pionirska štafeta, Spomenica rada i drugarstva, Dječji tjedan, Dan pionira, Dan dječje radosti, Pozdrav proljeću, Cvjetni korzo, Jugoslavenske pionirske igre i mnoge druge. Održavani su vedri pionirski sastanci i igroteke, parade, sajmovi i čajanke, priredbe i izložbe, sastajale su se pionirske interesne grupe, radile su pionirske zadruge, sekcije mladih prirodnjaka, klubovi mladih tehničara i zelene patrolle, pioniri su sudjelovali u kulturno-umjetničkim i sportskim aktivnostima, odlazili su na pionirske pohode, susrete i smotre, uživali na izletima, logorovanjima i ljetovanjima. Djelić slobodnoga vremena ispunjavale su akcije solidarnosti tijekom kojih se prikupljala pomoć za ugroženu jugoslavensku djecu te, u skladu s vanjskom politikom zemlje, za onu u pojedinim afričkim i južnoameričkim zemljama. Savezu pionira i organizacijama za odgoj i brigu o djeci pomagali su Narodna tehnika, Podmladak Crvenog križa, Savez izviđača, Savez organizacija za fizičku kulturu, Društvo za tjelesni odgoj Partizan i drugi, a postupno su neke aktivnosti preuzimale same škole. Ovako široko djelovanje bilo je presudno za razvijanje kreativnih aktivnosti u slobodnome vremenu, posebno do šezdesetih godina otkada ubrzano raste ponuda sadržaja popularne i potrošačke kulture prilagođene dječjem uzrastu, no jako djelovanje pod okriljem društvenih organizacija dugo će još biti nezamjenjivo u osiguravanju uvjeta za “život pun sreće i radosti”, spomenut u pionirskom obećanju.

Naglašavanje važnosti slobodnoga vremena može se primijetiti u spisima vezanima uz Savez pionira već u četrdesetim godinama. Pionire se nastojalo uključiti u postojeća kulturno-umjetnička,

⁶⁷⁴ Usp. isto, 377-471.

fiskulturna, planinarska i druga društva, no tamo gdje takvih udruga nije bilo preporučivalo se “sav rad sa djecom razvijati i dalje kroz forme pionirske organizacije”.⁶⁷⁵ Godišnji izvještaj pionirske organizacije u Hrvatskoj za 1947. nakon navođenja niza uspješno ostvarenih zadataka ističe da je i dalje potrebno raditi na boljim rezultatima u učenju, no i da djeci “nije pruženo dovoljno zabavnog života, niti dječjeg veselja”.⁶⁷⁶ Bila je to najava onoga što će uslijediti u Đilasovu pismu 1950., ali i potvrda da su poruke toga pisma dugo sazrijevale te da važnost zabave u dječjoj organizaciji nije iznenada prepoznata tijekom desovjetizacijskih reformi. Ovako rana kritika na račun rada s djecom u njihovu slobodnom vremenu umanjuje prijelomnu težinu pisma CK KPJ, barem kada je riječ o sadržaju rada i shvaćanju važnosti zabave u dječjoj organizaciji. U ovom se kontekstu može reći da pismo 1950. samo ponavlja i na višu razinu postavlja već nešto ranije prepoznate probleme u djelovanju Saveza pionira.

Pionirska organizacija je uspjela da u velikoj mjeri razvije kod djece interes i ljubav za kolektivan život i rad, da kod njih pobudi i gaji patriotizam, ali je nedovoljno pružila djeci igre, zabave i svakodnevne dječje radosti.⁶⁷⁷

Dogodine su okvirne upute Saveza pionira Jugoslavije organizaciju definirale poštujući ton i usmjerenje pisma naglašavajući da se rad pionirskih grupa odvija “u slobodnom vremenu, kada pioniri nisu zauzeti školskim i vanškolskim radom” te pojašnjavajući koji bi sadržaji trebali popuniti izvanškolsko vrijeme.

Pionirska organizacija po svom karakteru je odgojno-zabavna vanškolska dječja organizacija, koja treba da zadovolji potrebe djece za igrom, zabavom, fiskulturnom i da organiziranim kulturnim i društvenim korisnim radom razvije kod djece inicijativu, stvaralaštvo, smisao za kolektivni život, ljubav prema svojoj zemlji i slobodolju-

⁶⁷⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Uputstvo za rad sa pionirskom organizacijom [1948.].

⁶⁷⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Godišnji izvještaj 1947. – Pionirska organizacija.

⁶⁷⁷ HR-HDA, 1220, CK SKH, Agitprop, 1, CK KPJ, dopis od 8.7.1950.; 5, dopis upućen CK KPH, 8.7.1950.; *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 1951., 7-9. Usp. Duda, “Djeca socijalističke domovine”, 81-82.

bivim narodima i sve one osobine i sklonosti, koje doprinose pravilnom i svestranom razvitku čovjeka.⁶⁷⁸

Poznato je i stanje rasula u kojem se organizacija nakon pisma našla u dijelu Jugoslavije, no u Savezu pionira Hrvatske tijekom pedesetih nastavili su raditi prema zacrtanim uputama te su razrađivali i primjenjivali različite oblike ispunjavanja slobodnoga vremena, pri čemu se jasno isticala važnost izvanškolskoga djelovanja, dopunjavanja i ispravljanja obiteljskog odgoja te razvijanje samostalnosti i inicijative među djecom.

Zato je pred nama važan zadatak, a taj je, da pravilno organiziramo slobodno dječje vrijeme, kako bi društvo postalo snažnim odgojnim faktorom i pomoglo nadoknaditi slabosti današnjeg našeg porodičnog odgoja. [...] Pred nama je sada zadatak, da svim svojim snagama, znanjem, iskustvom, makar otkidali vrijeme od drugih poslova, uznastojimo što bolje riješiti problem organizovanja slobodnog dječjeg vremena, jer nam odgoj naše djece, našeg mladog naraštaja mora biti iznad svega. [...] Ali najznačajniju ulogu u masovnom okupljanju djece igra njihova dječja organizacija – pionirska organizacija.⁶⁷⁹

Zbog veće brojnosti, manjka kulturnih sadržaja, loše obrazovne strukture i tradicionalnih shvaćanja veća se pozornost usmjeravala prema seoskoj djeci za koju su bile planirane sportske igre, izleti, dječje knjižnice, prikazivanje filmova i sve ono što im može “otvarati vidike”.⁶⁸⁰ Na redovitim konferencijama SDND NR Hrvatske tijekom pedesetih iz godine u godinu prihvaćali su se izvještaji i programi koji su osiguravali “vedro i lijepo djetinjstvo, puno interesantnih i svestranih oblika igre, zabave i rada”, ocjenjivalo se da pionirska organizacija “pozitivno djeluje na cjelokupan život djeteta, a naročito da mu učini djetinjstvo vedrim, radosnim i sretnim” te da ona otvara “nove horizonte ličnosti” i “omogućava sistematsku društvenu brigu za slobodno vrijeme u životu mlade generacije” na koju vreba štetan utjecaj ulice uvijek kada je “ostavljena praznina, besposličjenje,

⁶⁷⁸ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 10 (Inicijativni savjet SPJ, Okvirna uputstva za organizaciju i rad Saveza pionira Jugoslavije i Savjeta Saveza pionira).

⁶⁷⁹ *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 59, 62 (Danica Nola, Uloga pionirske organizacije u vanškolskom odgoju).

⁶⁸⁰ Isto, 60.

nešto što nema sadržaja i smisla”.⁶⁸¹ Nakon oživljavanja pionirske organizacije u cijeloj Jugoslaviji i NOJ je preko Mika Tripala krajem pedesetih poticao odgojno-zabavni značaj njezina djelovanja naglašavajući potrebu za igrom i zabavom, a nikako ne “nametljiv politički rad”.⁶⁸²

Opasnost koja se nazire u potonjoj tvrdnji nije iščezla ni tijekom šezdesetih. U raspravama unutar Glavnog odbora SSRNH postojala je svijest o opasnosti pretjeranog organiziranja slobodnog vremena pa se čak isticalo da “djeca ne trpe tutorstvo” te da im se mora ostaviti dovoljno slobodnoga prostora “gdje će pustiti svoju maštu da se rasplamsa”.⁶⁸³ Prisutna je bila i svijest o osuvremenjivanju rada Saveza pionira te prihvaćanju novih mogućnosti za zabavu, igru, rekreaciju i kulturu jer bi nova područja ujedno pružila i “neslućeno velike mogućnosti proširenja utjecaja na odgoj i obrazovanje mlade generacije”.⁶⁸⁴ Jasna je bila dvojba o tome koliko proširiti djelovanje na nova područja jer su ona istodobna mogla biti sklizak teren, ali su u kontroliranim uvjetima mogla otvoriti nove mogućnosti utjecaja na djecu. U prvoj polovici šezdesetih zaključuje se da se slobodnome vremenu mora dati jednaka pozornost kao školi te da i ono mora biti dijelom sustavne društvene brige o djeci. Uočava se prodor popularne kulture, filma, televizije i dječjega tiska u slobodno vrijeme, no i ti su sadržaji bili dobrodošli uz ogradu o pravilnome korištenju jer su tada mogli pokazati svoj “specifični odgojni potencijal” i dati “nove mogućnosti za proširivanje kulturnih i intelektualnih horizonata, za njegovanje ukusa, za stvaranje kulturnih navika i potreba mladih”.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ V. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 54; VI. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 39), 47; SDND, bilten *Za bolji rad Saveza pionira*, Miloš Žanko, Društveni značaj i perspektive pionirske organizacije, 16.11.1955.

⁶⁸² AJ, 114 SSOJ, 331, CK NOJ, Odeljenje za agitaciju i propagandu, 1958., Miko Tripalo, referat *Značaj vanškolskih organizacija za razvijanje ličnosti i formiranje društvene svesti dece i omladine*.

⁶⁸³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 579, Stenografski zapisnik sa sjednice Komisije za saradnju s društvenim organizacijama GO SSRNH, 22.2.1962.

⁶⁸⁴ HR-HDA, 1220 CK SKH, 817, Informacija o radu i problemima pionirske organizacije, 1964.

⁶⁸⁵ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 33, 38 (Miloš Žanko, Aktivnost društvenih snaga na unapređivanju rada SP).

Slobodno vrijeme nije izgubljeno vrijeme ni sa stanovišta odgoja, ni sa stanovišta obrazovanja. Ono u prvom redu znači neophodnu fizičku, emocionalnu i intelektualnu reakciju koja osvježava i obnavlja snage mladog organizma.⁶⁸⁶

U tome je svoje mjesto jače trebala zauzeti pionirska organizacija. Prema novim Pravilima i programskim načelima iz 1963. godine SPJ je organizirano ispunjavao dio slobodnoga vremena “pozitivnim i korisnim sadržajem” te dopunjavao odgoj znanjima iz znanosti, tehnike, kulture i tjelesne kulture.⁶⁸⁷ Novom inačicom temeljnoga dokumenta iz 1973. SPJ je opisan kao “odgojna, samoupravna, patriotska i društveno-zabavna organizacija” koja i dalje ustraje na istome zadatku, a to je “organizirano ispunjavanje dijela slobodnog vremena igrom i zabavom, novim saznanjima i stvaralaštvom, radošćima i životnim optimizmom”.⁶⁸⁸ Istim dokumentom predviđene su bile različite aktivnosti – pionirski šampionati, čajanke, izleti, logorovanja, darivanja, posjeti tvornicama i mnoge druge – sve radi promicanja socijalističkoga patriotizma i internacionalizma, poticanja pionirskoga stvaralaštva, tehničke i radno-proizvodne djelatnosti te radi razvijanja zdravog i tjelesno izdržljivog djeteta. Tehnika i pronalazaštvo, znanost i istraživanje, kultura i umjetnost te sport i rekreacija bili su i dio programskih osnova iz 1983. godine.⁶⁸⁹ Ustrajno inzistiranje samo na dijelu slobodnoga vremena, jednako kao i ranije spominjanje izbjegavanja nametljivoga političkog rada i tutorstva, doista su umanjivali mogućnost za dirigiranim upravljanjem vremenom, a povrh toga pionirima su nakon učlanjivanja sve ponuđene interesne grupe i različite aktivnosti ionako samo stajale na raspolaganju, uključivanje je bilo preporučeno i djeca su bila motivirana, ali nije bilo prisilnog uključivanja u neku od sportskih ili kreativnih grupa.

Što se sve u tim grupama moglo činiti upućivali su priručnici koji se samo unutar izdavačke djelatnosti SDND broje na stotine. Sve je započelo 1951. prvim svescima u Biblioteci Saveza pionira Hrvatske. Izvješća su tri godine kasnije spominjala nakladu od tri

⁶⁸⁶ Isto, 36.

⁶⁸⁷ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 13-14 (Pravila i programska načela SPJ).

⁶⁸⁸ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 11, 13.

⁶⁸⁹ *Pravila i programske osnove SPJ*, ²1985., 23-25.

tisuće primjeraka po izdanju te zaključivala da “nema kotara ni grada u našoj Republici, koji uopće ne prima tu biblioteku”.⁶⁹⁰ Do tada je SDND već objavio dvadesetak naslova, a do zaključenja serije 1961. njihov se broj popeo do pedeset i jedan, što je u tadašnjim uvjetima bio pravi izdavački pothvat čiji su veći dio kao urednici, priređivači i autori iznijeli Mladen Koritnik, Emil Paravina i Zlatko Špoljar. Pored deset svezaka koji su vrlo službeno obrađivali godišnje konferencije Republičkoga savjeta Saveza pionira i SDND, na drugoj je strani bilo čak 16 knjiga pod naslovom *Vedri pionirski sastanci* koje su donosile prijedloge za trenutke namijenjene igri i dokolici. Kulturno-umjetničke sadržaje preko tekstova, notnih zapisa, savjeta i naputaka obrađivala su četiri sveska naslova *Rad pionirskih tamburaških zborova*, tri sveska naslovljena *Rad pionirskih glumačkih grupa: Igrokazi* te još četiri izdanja dramskog i glazbenog sadržaja. Tehnikom se bavio svezak *Rad pionirskih grupa vazduhoplovaca*, sportom knjiga *Pionirske fiskulturne igre*, a tri su sveska obrađivala izlete, logorovanja i pohode. Povijesnu su perspektivu u biblioteku donijela četiri naslova posvećena pionirskoj organizaciji tijekom Drugoga svjetskog rata, u razdoblju do 1950. te do 1957. godine. Naposljetku, već 1951. objavljena su četiri priručnika koja su svojim uputama i ponuđenim sadržajima upućivala kako proslaviti pojedine djeci važne praznike: *Kako ćemo organizirati Pozdrav proljeću*, *Kako da pioniri proslave Titov rođendan*, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* te *Dan dječje radosti*. Nova serija od 12 naslova pod nazivom Akcije i manifestacije pionirskog odreda, predstavljena kao zbirka uputa za 12 akcija u 12 mjeseci, izašla je u Zagrebu u samo dvije godine tijekom 1964. i 1965., a glavninu posla za SDND i RSURSP ponovno su uspješno kraju privedli Koritnik i Paravina, uz pomoć nekolicine drugih autora. Prva knjiga pod naslovom *Za bolji rad Saveza pionira* s temeljnim dokumentima i tekstovima bila je uvod u niz, pet je priručnika obrađivalo raznolike aktivnosti i predlagalo programe povezane s obilježavanjem praznika – *Čestitka majkama*, *Pozdrav proljeću*, *Pionirska štafeta*, *Kako da pripremimo svečano primanje u Savez pionira*, *Dan dječje radosti* – dok je pet knjižica predlagalo različite sadržaje za ispunjavanje slobodnoga vremena pod okriljem

⁶⁹⁰ IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj (BSPH 23), 27 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

društvenih organizacija, ali i izvan njih: *Pionirski šampionat, Zimske igre pionira, Tehnika kroz igru i takmičenja, U planine i na more te Pioniri, zbor na igralištu*. Povezujući boravak u prirodi s ratnom poviješću, jedan je priručnik naslovom pozivao *Idemo na pohod stazom partizana*. Živa izdavačka djelatnost namijenjena pionirskim voditeljima, nastavnicima i pionirima, iako izvan ovako osmišljenih serija, nastavila se tijekom sedamdesetih i osamdesetih, o čemu može svjedočiti sljedeći izbor naslova usmjerenih na odgojno-zabavnu ulogu Saveza pionira: *Pjesma, priča, slika, Pioniri pjevaju, Pjesme vedre mladosti, Pioniri u igri, radu i razonodi, Pionirska igroteka, Pionirska stolicijada, Pionirski poligon, Pionirski šampionat, Sportske aktivnosti u ljetovalištim*.⁶⁹¹ Isključivo djeci bili su pak namijenjeni zabavni i poučni časopisi s radovima odraslih autora, ali i dječjim literarnim i likovnim uracima. Nakon ratno-poratnog *Pionira* u Hrvatskoj se isticao list *Radost*, koji je 1951. pokrenuo RSSP NRH. Slovenski časopis *Pionir* krajem šezdesetih dobio je i hrvatsko izdanje te neko vrijeme bio vrlo popularan.⁶⁹²

Želeći saznati učinak svojega rada te stajališta učenika i nastavnika, Republički savjet Saveza pionira proveo je dvije opsežne ankete kojima je 1956. obuhvaćeno 980, a 1982. godine 3130 pionira iz raznih dijelova Hrvatske.⁶⁹³ Zanimljivi su odgovori koji upućuju na vezu između pionirske organizacije i slobodnoga vremena. U prvoj anketi pionirima je njihova organizacija najprivlačnija bila zbog vedrih pionirskih sastanaka, igre, izleta, sportskih natjecanja, pjesama, folklora i priredaba. Njihovim riječima, drago im je bilo što su pioniri: “jer imamo vedre pionirske sastanke i idemo na izlete”, “zato što svugdje idemo”, “jer tu učim razne igre i pjesme”, “zato što sam tada u dobrom društvu”. Međutim, čak 65 posto anketiranih nije se posebno uključilo u neku od pionirskih grupa, a među upisanima su redom slijedile dramske, fiskulturne, crtačke, folklorne, fotoamaterske, geografske, kemijske, tamburaške, literarne, prirodnjačke, recitatorske, grupe za ručni rad, modelarske, planinarske, grupe za stolni tenis i baletne. Četvrt stoljeća kasnije pioniri su mogli biti djeca anketiranih u prvom istraživanju, a od Saveza pionira željeli

⁶⁹¹ SDND, Izvod iz kataloga izdavačke djelatnosti SDND SRH, 1988/1989.

⁶⁹² Fabčić, *Osebnosti v Pionirju*, 16-22.

⁶⁹³ Emil Paravina, Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece (1950-1957), SDND, Zagreb, 1957., 92-99; Isti, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira*.

su više igre, zabave, izleta i putovanja te susreta s djecom iz drugih mjesta. Svaki treći bavio se nekom od kulturno-umjetničkih aktivnosti, svaki peti bio je član školskih sportskih klubova, no 16,3 posto nije sudjelovalo u slobodnim izvannastavnim aktivnostima, 17,2 posto uopće nije imalo prilike sudjelovati na vedrim pionirskim sastancima, a aktivnosti pionirske zajednice kod polovice anketiranih najčešće su se održavale tijekom boravka u školi, u okviru redovitoga rasporeda sati. Jasno je da su teškoće s organiziranim popunjavanjem pa barem i dijela slobodnoga vremena i dalje postojale.

Druženje, igra i stvaralaštvo

Enciklopedija za djecu i omladinu *Svijet oko nas* ističe se među raznim izvorno domaćim i prevedenim izdanjima čiji niz u socijalizmu osamdesetih završava ilustriranim dječjim enciklopedijama zagrebačke Stvarnosti, jednosveščanim kompendijem naslovljenim *1000 zašto, 1000 zato* beogradskog izdavača Vuk Karadžić i tanašnom *Mojom prvom enciklopedijom* u izdanju zagrebačke kuće Naprijed. Najdugovječniji i vjerojatno najtiražniji bio je dvosveščani *Svijet oko nas* koji je zagrebačka Školska knjiga između 1960. i 1990. objavila u dvanaest izdanja i u nakladi većoj od 300 000 primjeraka. Među suradnicima bili su i autori istaknuti po svojoj aktivnosti u SDND-u i RSSP-u. Ranija izdanja sadržavala su posebnu natuknicu o Savezu pionira Jugoslavije, dok su je kasnija uključila u opsežniju natuknicu pod naslovom *Djeca*, koja između ostalog spominje težak život najmlađih u velikom djelu svijeta, izrabljivanje putem dječjega rada te izloženost ratnoj opasnosti, siromaštvu, izbjeglištvu, nedovoljnoj prehrani i bolestima. Međutim, ističe i nepostojanje takvih problema u Jugoslaviji koji su, kako se navodi, riješeni izgradnjom dječjih domova, vrtića i škola, razvijanjem socijalne i zdravstvene službe – pri čemu treba istaknuti obvezne sistematske liječničke i stomatološke preglede te program cijepljenja – potom unapređivanjem brige o trudnici i majci, poticanjem dječjega stvaralaštva i ulaganjem u rad društvenih organizacija.

Čitav naš poslijeratni razvoj značajan je po izuzetnoj brizi za djecu [...] Danas je malen broj zemalja u svijetu stvorio toliko uvjeta i

povoljnosti za slobodan razvoj najmlađih članova društva kao što je to u našoj zemlji.⁶⁹⁴

Dio slobodnoga razvoja bili su i sadržaji za slobodno vrijeme i iskazivanje kreativnosti. Bogata je bila ponuda slobodnih aktivnosti koje su pokretali Savez pionira i republičke organizacije za odgoj i brigu o djeci. Pioniri su svoju stvaralačku snagu pokazivali u raznim kulturnim programima, u novinarskim i literarnim, glumačkim i tamburaškim grupama gdje su uvježbavajući scenski nastup uvijek bili upućivani na “drugarstvo, zdrav radni odnos, požrtvovnost, ljubav za rad, iskrenost i otvorenost, razne kulturne navike, razna znanja i vještine”.⁶⁹⁵ Svoju su kreativnost na tim područjima pokazivali u školi i izvanškolskim aktivnostima, na redovitim susretima i natjecanjima od školske do savezne razine. Najsveobuhvatnija smotra pionirskoga stvaralaštva bile su Jugoslavenske pionirske igre čiji začeci sežu u drugu polovicu pedesetih, a redovito su se održavale od 1961. godine.⁶⁹⁶ Njihove teme često su tijekom dvije godine bile inspiracija za dječju kreativnost: *Moje mjesto jučer danas sutra*, *Godina fizičke kulture mladih*, *Godina tehničke kulture mladih*, *Dvadeset godina u slobodi*, *Osvajamo nova znanja*, *Tko zna više tko umije bolje*, *Volimo domovinu svoju i njene bratske narode sve*, *Hiljadu radosti*, *Domovino naša pod suncem slobode*, *Ljepota u stvaranju i radost u otkrivanju*, *Priroda zdravlje ljepota*, *Rastemo pod zastavom Tita*, *Da nam živi živi rad*, *Za sretan put u 21. vijek*.⁶⁹⁷ Tijekom desetak ljetnih dana od 1958. u Šibeniku se održavao Festival djeteta, koji je nudio kazališne i lutkarske predstave, glazbene priredbe, filmske projekcije, radionice i izložbe, stručne rasprave i savjetovanja. Deset godina kasnije započeo je međunarodni susret Radost Evrope koji se održavao u Beogradu u danima Dječjega tjedna. Dug popis pionirskih manifestacija uz ostalo uključuje Zbor pionira Jugoslavije, Zbor pionira Jugoslavije u Divoselu, susrete Bratstvo-jedinstvo, susrete osnovnih škola nazvanih po narodnim herojima, susrete pionira narodnosti, pionira ferijalaca, pionira vatrogasaca, zadrugara i prirodoslovaca,

⁶⁹⁴ *Svijet oko nas. Enciklopedija za djecu i omladinu*, svezak 1, gl. ur. Juraj Bukša, Školska knjiga, Zagreb, 1987., 153.

⁶⁹⁵ Koritnik, *Rad pionirskih glumačkih grupa. Igrokazi II* (BSPH 11), 15.

⁶⁹⁶ AJ, 637 SOOBDJ, 52, 20 godina pionirske organizacije [1962.].

⁶⁹⁷ Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 53-54.

historičara, štediša te pionira iz iseljništva, smotre klubova mladih tehničara i kinoamatera, smotru znanja i vještina iz općenarodne obrane i društvene samozaštite Pioniri – partizanski kuriri, republičke susrete raznih područja stvaralaštva poput literarnih, novinarskih i scenskih grupa, Zmajeve dečje igre, Kurirčkovu poštu, pionirski logor Sutjesku, Međunarodni logor prijateljstva djece u Ohridu, pohode Po Titovom rodnom kraju, Dobrodošli u Uzičku republiku i Tragom Vrhovnoga štaba, razne pohode stazama partizana, sudjelovanje u akcijama Ništa nas ne smije iznenaditi (NNNI), natjecanja u pružanju prve pomoći i rad pionirskih radnih brigada.⁶⁹⁸ Pored šibenskoga Festivala djeteta i beogradske manifestacije Radost Evrope, prilika za suradnju, upoznavanje i druženje na europskoj i svjetskoj razini bili su dopisivanje u akciji Pismo drugu, sudjelovanje u tjednu ili mjesecu pionirske solidarnosti, pa i solidarnosti s djecom oslobodilačkih pokreta u svijetu, na primjer u afričkim, južnoameričkim i bliskoistočnim zemljama, potom rad u Klubovima međunarodnoga prijateljstva djece, Klubovima UN i Mladim ambasadorima, sudjelovanje na izložbama *Naši vršnjaci u svijetu*, u literarnim zbornicima *Iskre prijateljstva* ili u izradi radova na temu *Kako zamišljamo Sedmi kontinent*.⁶⁹⁹ Ljetni kampovi, međunarodni susreti i logorovanja organizacija s kojima je Savez pionira održavao suradnju bili su mogućnost za posjet, primjerice, Danskoj, Norveškoj, SR i DR Njemačkoj, Francuskoj, Finskoj, Poljskoj, Bugarskoj, Sovjetskom Savezu i Kubi.⁷⁰⁰

Iz popisa susreta i smotri jasno je da poticanje svestranosti nije stalo na programima jezičnog, likovnog i glazbenog izražavanja. Masovne aktivnosti pod nazivom *Tehnika kroz igru i takmičenja* šezdesetih su učenicima, u suradnji s Narodnom tehnikom, približavale tehničku kulturu u pionirskim odredima i posebno klubovima mladih tehničara jer se znanje predviđeno za usvajanje na nastavi

⁶⁹⁸ Usp. Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 211; Čerin, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982; Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 145-149.; "Izveštaj o radu RK SDND SRH u 1980. godini", *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 153-154.

⁶⁹⁹ Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 212; SDND, Stenografski zapisnik redovne sjednice RSSP SRH, 20.9.1983.

⁷⁰⁰ SDND, SOOBDJ, Informacija o ostvarenim aktivnostima (Savjeta) Saveza pionira Jugoslavije januar-novembar 1989.

procjenjivalo kao nedovoljno u vremenu u kojem je tehnika postajala "sastavni dio opće kulture svakog čovjeka" i predstavljala "bitni element za unapređivanje proizvodnje, podizanje životnog standarda i jačanje obrambene moći naše zemlje".⁷⁰¹ Dio tehničkih sadržaja mogao se usvajati na vedrim pionirskim sastancima koji su bili dio programa rada svake pionirske zajednice. Priručnici su donosili upute za izradu primjeraka i modela pojedinih prometnih sredstava, od pravih sanjki i romobila do malih željeznica i zrakoplova, za svladavanje prometnih znakova i pravila, izradu igračaka, satova i kućnih potrepština te olakšavali upoznavanje svemira uz izradu modela Sunčevog sustava i Zemljine revolucije.⁷⁰²

Pored toga, vedri pionirski sastanci od pedesetih su godina bili prilika za učenje društvenih igara, igara u sobi i na otvorenom te izradu pribora i opreme za takvu vrstu zabave. U Hrvatskoj je njihovo organiziranje bilo potpomognuto nizom priručnika, ali i zbirkom društvenih igara poput pionirske Igrroteke, koja je u jednoj svojoj izvedbi u crveno-narančastom kovčežiću sadržavala deset igara po nazivom Gradovi, Sat, Igra, Likovi, Vojnici, Pionir, Kurir, Šah, Partizan i Piramida te nudila "atraktivan oblik ugodne zabave i kulturne razonode".⁷⁰³ Bila je izvor zabave na pionirskim sastancima, kod kuće ili u prirodi.

Vedri sastanci postaju pionirskim carstvom u kojem vlada smijeh, radost, katkad i nezadovoljstvo, ali i opet novi interes. Tu neprekidno buja život, kakav je svojstven djeci te dobi. [...] Ne zaboravimo, da je većina nas u djetinjstvu imala razmjerno siromašan sadržaj života, a nije potrebno da to imadu danas naša djeca. Pružimo im što više možemo, neka im djetinjstvo bude i radosno i vedro, punije i sadržajnije, kulturnije negoli je bilo naše. Tako ćemo svestranije odgojiti svoju djecu, a to od nas traži naša socijalistička zajednica.

⁷⁰¹ Briški, Stjepan, Josip Seljanec, *Tehnika kroz igru i takmičenja* (AMPO 6), 5.

⁷⁰² Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XII* (BSPH 34), SDND NRH, Zagreb, 1956.; isti, *Vedri pionirski sastanci XIII* (BSPH 35), SDND NRH, Zagreb, 1957.; isti, *Vedri pionirski sastanci XIV* (BSPH 36), SDND NRH, Zagreb, 1957.; isti, *Vedri pionirski sastanci XV* (BSPH 37), SDND NRH, Zagreb, 1957.; isti, *Vedri pionirski sastanci XVI* (BSPH 38), SDND NRH, Zagreb, 1957.

⁷⁰³ Igrroteka 1, autor Emil Paravina, konstruktivna rješenja i dizajn Eduard Dvorsky, proizvođač NIKTPP Glas Istre, OOUR Suvenir Mrčanka, Pula. Očuvani primjerci u SDND. Usp. Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 52.

Danas nas u tome nitko ne sputava, danas nam se taj rad ne zabranjuje, kao nekad, danas naprotiv postaje naša društvena dužnost.⁷⁰⁴

Vedri pionirski sastanci imali su svoje odgojno-moralno poslanje, usklađeno sa svim nastojanjima za osmišljavanjem slobodnoga vremena koja povijest poznaje i izraženo u jasnom zadatku: “udaljiti od besposličarenja, gubljenja vremena uludo, lošeg društva i beskorisnog trošenja vremena”.⁷⁰⁵ Ponuđenim sadržajima, isticalo se, dopunjavalo se obrazovanje u ozračju reda, pristojnosti i srdačnosti. Priručnici su tumačili da se vedrim pionirskim sastancima razvija “ustrajnost i upornost, smisao za točnost i urednost, spretnost i dosjetljivost, aktivnost i inicijativnost” te uči razlikovati “pravilno od nepravilnog, dobro od lošeg, razvija se osjećaj dužnosti, držanje zadane riječi, cijeni se istina, a prezire laž, tu se takmiči i plemenito bori, podvrgava određenoj disciplini što je zahtijevaju pravila igre”.⁷⁰⁶ U takvom radu s pionirima cilj je bio poticati natjecateljski duh, ali i smisao za kolektiv.⁷⁰⁷ Još više do izražaja ovakva su nastojanja dolazila u sportskim igrama i susretima. Program nazvan *pionirski šampionat* mogao se organizirati bez značajnijih novčanih troškova u svakoj školi i svakome mjestu. Pioniri su se natjecali u rušenju čunjeva, nabacivanju koluta, nošenju kocki, vijugavom hodanju, namotavanju špage, slaganju mozaika, potom u igrama nazvanima Hvatanje bumbara i Vesela trka te brojnim drugima.⁷⁰⁸

Sportom se jača i učvršćuje zdravlje, razvija motoriku pojedinih organa i organizma u cjelini, razvija mnoga fizička i psihička svojstva, kao što su izdržljivost, brzina, snaga, okretnost, borbenost, smjelost i inicijativa; sportom se razvija discipliniranost i smisao za kolektivni život i mnoge druge pozitivne osobine.⁷⁰⁹

Najčešće rješenje za sport i aktivnosti na otvorenom u gradskim su sredinama bile zelene površine ili manja uređena dječja igrališta. U šezdesetima jača svijest o potrebi za takvim prostorima jer je stupanj

⁷⁰⁴ Koritnik, *Vedri pionirski sastanci I* (BSPH 13), 10, 31.

⁷⁰⁵ Isto, 6.

⁷⁰⁶ Isto, 7.

⁷⁰⁷ Isto, 40, 42.

⁷⁰⁸ Paravina, Emil, *Pionirski šampionat* (AMPO 2), SDND SRH, Zagreb, 1964.

⁷⁰⁹ IX. *godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 48), SDND NRH, Zagreb, 1959., 31 (Miro Mihovilović, Sportske igre i natjecanja).

razvoja doveo do toga da je “život u suvremenim gradovima, a posebno saobraćaj, oteo životni prostor djeci”.⁷¹⁰ Razvija se čak koncept idealnoga pionirskog igrališta koje je trebalo biti uređeno za svaki pionirski odred i koje bi pioniri sami postupno uređivali i tako učili cijeniti uloženo vrijeme i vlastiti trud čime bi se izbjeglo brzo uništavanje opreme. Na takvim bi se igralištima odvijali “odgojni rad, igra i razonoda, a pod vodstvom osposobljene odrasle osobe i pod općom brigom i nadzorom društvenih organa”.⁷¹¹ Bilo je to rješenje za igru pod vedrim nebom u mjestu stalnoga prebivališta, no za niz drugih sadržaja potrebne su bile čvrste građevine. Kao prvo rješenje nameću se školske zgrade jer doista su najmasovniji, prigodni i praznični oblici djelatnosti Saveza pionira trajno bili vezani uz školu. Međutim, te su zgrade često bile sasvim zauzete učenicima i nastavom, osobito u gradovima gdje se radilo u jutarnjoj i poslijepodnevnoj smjeni pa u mnogim školama nije bilo prostora ni za produženi boravak u kojem bi učenici mogli dočekati roditelje te u primjerenim uvjetima učiti i pisati zadaću. Tako je za mnoge aktivnosti ipak bio potreban poseban prostor, onaj koji je u spisima Saveza pionira nazivan izvanškolskim ustanovama koje nude “organizirani rad i razonodu u slobodnom vremenu”.⁷¹² Već spomenuta dječja igrališta i parkovi, potom pionirski kutići, sobe, klubovi i domovi, pionirski gradovi, pionirske knjižnice, čitaonice i kazališta, pionirske željeznice, sjedišta drugih društvenih organizacija i njihovih pomladaka, sportska društva i klubovi, ljetne kolonije i odmarališta, rute pionirskih pohoda i pionirski logori – sve su to bila moguća mjesta organiziranoga provođenja slobodnoga vremena. Izvanškolske aktivnosti tako su jasnije odvajane od obveza nastavnoga plana i programa, a korisno utrošeno slobodno vrijeme dobivalo je svoju samostalnost u odnosu na rad u školi.

Pionirski kutići i sobe bili su primjereniji za manja mjesta, no gradovima je bio potreban pionirski dom. Prve takve ustanove počele su se otvarati 1946. na inicijativu Narodne omladine kao mjesta koja učenicima pružaju ono što redovita škola ne može.

⁷¹⁰ Paravina, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), 37, Aktivnost društvenih snaga na unapređivanju rada SP (Miloš Žanko).

⁷¹¹ Paravina, Emil, *Pioniri, zbor na igralištu* (AMPO 11), SDND SRH, Zagreb, 1965., 3.

⁷¹² *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 31.

Cilj pionirskih domova bio je da okupljaju pionire u slobodnom vremenu i da im omogućće zabavu i slobodnu stvaralačku aktivnost a naročito da u nedostatku umetničkih škola i institucija za tehničko obrazovanje talentovanoj deci pruže osnovne uslove za razvijanje njihovih sposobnosti.⁷¹³

Prvih poratnih godina u Hrvatskoj je djelovalo desetak domova, potom samo pet, pa 1955. točno petnaest, a šezdesetih šesnaest.⁷¹⁴ Godine 1955. na području ove republike bilo je aktivno čak 186 pionirskih soba.⁷¹⁵ Neki su domovi radili kontinuirano i uspješno, poput onoga u Opatiji.

Mi sada želimo da naš dom u Opatiji stvarno postane centar vanškolskog života i rada pionira. Već sada je situacija takva da su pioniri prije podne u školi a poslije podne većina od njih provodi svoje slobodno vrijeme u domu. Dom je okružen i velikim parkom, tako da ne forsiramo da djeca budu stalno pod nadzorom rukovodilaca, da stalno rade u sekcijama, nego se i slobodno igraju u parku a kada žele mogu doći u razne sekcije, u čitaonicu, knjižnicu itd. U vrtu opet mogu da koriste igralište za rukomet, odbojku, nogomet...⁷¹⁶

Pohvale su najčešće bile upućivane domu u Rijeci, osnovanom 1948., u kojem je početkom šezdesetih djelovalo čak dvadeset sekcija za različite aktivnosti, odrasli i djeca zajedno su brinuli o uređenju zgrade i okoliša, u radu doma sudjelovali su i roditelji, a poticana je dječja inicijativa što je bilo presudno za razvoj pionirske samouprave i pripremu za buduću ulogu radnika samoupravljača.⁷¹⁷ Uspjeha je bilo i izvan riječkoga područja pa se SDND 1962. mogao pohvaliti postojanjem 19 pionirskih domova, preko 50 novih igrališta,

⁷¹³ AJ, 637 SOOBDJ, 51, Izveštaj o stanju i problemima pionirskih domova [1961.]. Za sovjetske domove vidi Reid, "Khrushchev's Children Paradise", 141-179.

⁷¹⁴ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 185, Rad SP u 1946/47. i zadaci u novoj školskoj godini; 185, CK NOH, Podaci o organizaciji SP, 7.10.1949.; 1228 RK SSRNH, Uloga, rad i zadaci Društava Naša djeca, 7.1.1956; 1220 CK SKH, 2268, GO SDND, 12. republička konferencija SDND, 16-17.11.1967.; *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 19 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

⁷¹⁵ *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), 19 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu).

⁷¹⁶ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije DND u NRH, 8-10.4.1954.

⁷¹⁷ AJ, 637 SOOBDJ, 51, Izveštaj o stanju i problemima pionirskih domova [1961.].

95 ljetovališta, 250 kazališta lutaka, 230 malih kina i nizom drugih prostora.⁷¹⁸ Međutim, sve do šezdesetih domovi su djelovali bez općega plana i smjernica, najčešće uz značajne teškoće s financiranjem, nabavom opreme, pronalaženjem stručnog osoblja i radnim vremenom koje je zakazivalo upravo tijekom školskih praznika kada su dodatni sadržaji bili najpotrebniji. Tada je uslijedilo ozbiljnije promišljanje koncepcije pionirskih domova kao ustanova koje su potvrdile potrebu za svojim postojanjem usprkos nedostatnoj materijalnoj i stručnoj podršci. Godine 1966. pionirski je dom definiran kao dio društvenog i odgojno-obrazovnog sustava, potreba društvene zajednice, dopuna odgojnom utjecaju škole i pomoć obitelji u odgoju djeteta te izraz suvremenih potreba djece za udruživanjem i društvenom aktivnošću o čemu je u Hrvatskoj brigu odozgo preuzeo Centar za vanškolske aktivnosti Saveza društava Naša djeca.⁷¹⁹ Domovi su zamišljeni kao žarišta pionirske aktivnosti iz kojih se one šire prema školama i pionirskim odredima te središta u kojima se usavršavaju odrasli koji rade s djecom. Najvidljivija je ipak bila stalna djelatnost za redovite članove koji su mogli sudjelovati u dramskim i likovnim grupama, tečajevima stranih jezika, astronautskim klubovima, grupama avio- i brodomodelara ili foto-, kino- i radioamatera, sportskim aktivnostima, grupama za dodatan rad sa slabijim i izvrsnim učenicima ili pak posuđivati knjige u knjižnici, boraviti u čitaonici, gledati predstave ili televizijski program. Dio stalnih događanja bile su priredbe, natjecanja, vedri pionirski sastanci, obilježavanje praznika, dočekivanje Djeda Mraza i podjela darova povodom Dana dječje radosti. Kako bi ovakve aktivnosti zaživjele u svakome gradu, pokrenuta je 1974. – pod sloganom *U svakoj mjesnoj zajednici pionirski klub, u svakoj općini pionirski dom* – višegodišnja akcija za izgradnju domova i bolje korištenje postojećih, koju je vodio poseban republički odbor, a slično se tada događalo i drugdje u Jugoslaviji.⁷²⁰ Kao poticaj djelovala je trideseta godišnjica SPJ, ali i isticanje uloge pionirskih domova u novim Pravilima i programskoj osnovi kojim su oni iznova potvrđeni “kao centri vanškolske aktivnosti pionira

⁷¹⁸ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Izvještaj o radu SDND NRH od 10. do 11. konferencije, 1962.

⁷¹⁹ SDND, Emil Paravina, Koncept programske fizionomije pionirskog doma, 1966.

⁷²⁰ SDND, Akcija za izgradnju i rad pionirskih domova i klubova u SR Hrvatskoj, 7.3.1974.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Akcioni program RSURSP SRH za 1974.

i kao metodički centri pionirske organizacije”.⁷²¹ Međutim, iako se rad s djecom doista neprekidno odvijao, još zarana prepoznati problemi ostajali su dubinski neriješeni. Krajem sedamdesetih još uvijek nije bio utvrđen profil kadrova koji bi bili stručni za rad u pionirskim domovima, a prosvjetni radnici kao uobičajeno rješenje tijekom svojega školovanja nisu stjecali sva potrebna znanja za tu vrstu posla.⁷²² Kao nedovoljan je ocjenjivan broj od 52 zaposlenih pedagoga u beogradskim pionirskim domovima i tamošnjem pionirskom gradu, jednako kao i premalena brojka od pet domova za svu beogradsku djecu.⁷²³ Početkom osamdesetih u cijeloj je Hrvatskoj bilo samo sedam pionirskih domova, od kojih samo jedan u Zagrebu, što je za republiku i grad bilo premalo i izazivalo pitanja o tome “što za Zagreb i preko 80 000 pionira znači jedan pionirski dom i jedan pionirski grad”.⁷²⁴ Usprkos toj vrsti nemoći u praksi, teoretski opis domova do samoga kraja socijalizma ostao je nepromijenjen.

Pionirski domovi imaju ulogu instruktivno-metodičkih centara za razvijanje rada Saveza pionira, okupljaju pionire u interesnim grupama i sekcijama u kojima organiziraju nove i uzorne sadržaje, pokretači su širih akcija i manifestacija pionira, organizatori završnih priredbi i susreta, kao i seminara za pionirske voditelje.⁷²⁵

Jedan od desetljećima aktivnih pionirskih domova nalazio se u Puli, uređen po uzoru na riječki i otvoren 1956. kada su s radom započele i razne sekcije te dječja knjižnica i čitaonica, za što su iz Zagreba stizale pohvale od SDND-a.⁷²⁶ Na kojoj je razini briga o pulskoj djeci bila tijekom šezdesetih? Krajem 1968. delegati Općinske konferencije SKH raspravljali su o društvenoj zaštiti i odgoju djece.⁷²⁷

⁷²¹ *Pravila i programska osnova SPJ*, 1973., 31.

⁷²² AJ, 637 SOOBDJ, 55, Zlatica Nastić i Dragica Simin, Kadrovi u domovima pionira [1978.].

⁷²³ Isto.

⁷²⁴ Šmitran, Vesna, Boro Vein, “Pionirski centri, domovi i klubovi kao oblici izvanškolskih odgojno-obrazovnih aktivnosti s pionirima”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 76-78.

⁷²⁵ Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 59.

⁷²⁶ VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH (BSPH 39), 15 (Mladen Koritnik, Izvještaj o radu); HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Izvještaj o radu Saveza društava Naša djeca između VI. i VII. godišnje konferencije, 1956-1957.

⁷²⁷ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3258, OK SKH Pula, O nekim zadacima komunista općine Pula na unapređivanju i usavršavanju društvene zaštite i odgoja djece, 25.11.1968.

Razmatrajući stanje u općini i pozivajući se na namjere savezne privredne reforme iz 1965., smjernice CK SKJ na području odgoja i obrazovanja, materijale Savezne skupštine o problemima dječje zaštite te na analizu stanja na području općine, složili su se da “nije više riječ samo o klasičnim socijalnim problemima, koji uglavnom proi-
zlaže iz bijede i neimaštine, već o vrlo složenim zbivanjima, koja su uvjetovana brzim tempom razvoja društva, migracionim procesima, urbanim razvojem, transformacijom porodičnih odnosa, tokovima privredne i društvene reforme, slobodnijim djelovanjem ekonomskih zakonitosti, uvođenjem novog radnog vremena”. Na temelju opširne dokumentacije zaključili su da je stanje teško te predložili moguća rješenja i planove koji će novim ulaganjima sljedećih godina djelomično i biti ostvareni. Međutim, 1968. pulski komunisti nisu bili zadovoljni postojanjem samo jednih zastarjelih jaslica koje su mogle primiti stotinu djece mlađe od tri godine, kao ni dječjim vrtićima koji su obuhvaćali oko tisuću mališana ili samo svako četvrto dijete u dobi od tri do šest godina. Zbog skučenosti prostora učenici su se dijelili u dvije nastavne smjene i nije bilo moguće produljiti boravak djece u školskim zgradama. U osnovnim je školama postojalo samo desetak skupina produženog ili cjelodnevnog boravka s oko 400 djece, što je bilo tek četiri posto svih učenika, dok su ostali dio dana kod kuće provodili sami. Kuhana je hrana u školama bila rijetkost, a učenici su uz suhi obrok dobivali šalicu čaja, bijele kave ili kakaa. Bilo je učenika koji su pokazivali znakove neishranjenosti, a niti zdravstvena zaštita nije bila uspostavljena na zadovoljavajući način, što je moglo utjecati i na lošiji uspjeh dijela učenika. Prilike nisu bile zadovoljavajuće niti izvan školskoga dvorišta: primijećeni su nedostatak prostora za dječju igru i nedovoljna sigurnost u prometu, pa i pojava maloljetničkoga kriminaliteta čemu je, smatrali su delegati, pogodovao razvoj turizma jer ljeti “kad škole ne rade djeca su na ulici ili kupalištima”. Roditelji su pozvani na veću osjetljivost za probleme vlastite djece i na preuzimanje veće odgovornosti u odgoju, posebno kada je riječ o večernjim satima. No boravak na gradskim ulicama i tijekom dana dovodio je do toga da dio djece “svoje slobodno vrijeme provodi odgojno neadekvatno i podliježe utjecajima koji nisu prihvatljivi”. U drugoj polovici šezdesetih opadao je interes građana i roditelja, drugih društvenih organizacija i

tijela vlasti za općinski DND, a sve je manje stručnjaka bilo spremno dobrovoljno i bez naknade pomagati u radu s djecom. Društvo je u Puli tražilo novi prostor i sigurno financiranje, no iza sebe je imalo i značajne uspjehe. Za djecu je organiziralo ljetni i zimski odmor u Sloveniji, posebno kupalište te nekoliko prostora za dječje aktivnosti u slobodno vrijeme. Centar pionirskih aktivnosti i manji pionirski dom nudili su dnevnu brigu o djeci zaposlenih roditelja, tople obroke, pomoć u svladavanju školskoga gradiva, malu knjižnicu, igralište i praćenje televizijskoga školskog programa. U većem pionirskom domu najvažniji sadržaj bili su pionirska knjižnica i čitaonica s oko 2500 članova te pionirsko kazalište i kazalište lutaka, koji su zajedno s brojnim drugim aktivnostima kojima se poticalo dječje stvaralaštvo (malo kino, književna popodneva, tečajevi stranih jezika, šahovska škola, ritmika i balet) godišnje privlačili oko 80 000 malih sudionika i posjetitelja. U OK SKH smatrali su da dom “donekle odgovara svojoj svrsi”, ali ne i da zadovoljava sve potrebe. U planu je stoga bila obnova velike dvorane te više aktivnosti tijekom školskih praznika, čime bi djeca dobila “razonodu pod nadzorom društvenih i idejno-politički ispravnih voditelja”. Pored ponude DND-a, mali ljubitelji tehnike mogli su boraviti u prostorima organizacije Narodna tehnika, djece je bilo u pomlacima drugih organizacija i u sportskim natjecanjima, no delegati Općinske konferencije zaključili su da sve “to nije masovno i nije dovoljno”. Pozvali su zato sve članove SKH na preuzimanje odgovornosti i veću angažiranost te zatražili pomoć masovnih organizacija, lokalnih dnevnih novina i radijske postaje, poduzeća i roditelja, Radničkoga sveučilišta i osnovnih škola. U novim uvjetima tržišnoga socijalizma najveći je problem bilo financiranje dječjih aktivnosti, no očekivalo se da će se koordiniranim djelovanjem i udruživanjem sredstava u novome Fondu za dječju zaštitu uspjeti pronaći rješenje.

Ono što je pionirski dom bio u manjoj sredini, na višim su razinama bili pionirski gradovi u Zagrebu i Beogradu. Povremeno su pojedine slične funkcije, posebno susrete i druženja pionira, izvršavali manji pionirski centri koji su se u Hrvatskoj nalazili u Divoselu, Gradini i Jastrebarskom i po svojoj lokaciji bili povezani s događajima iz Drugoga svjetskog rata: u prvom je mjestu osnovana Prva partizanska pionirska četa, u drugome je rođen Boško Buha,

u trećemu je bio ustaški logor za djecu. Zagrebački Pionirski grad otvoren je nakon trogodišnjih radova 1951. sa zadatkom "da pruži što šire mogućnosti za igru, razonodu, kulturne i fiskulturne djelatnosti djeci s područja NR Hrvatske, a napose grada Zagreba, te da prima na povremeni boravak dobre učenike-pionire, koji kroz ono vrijeme, što su u Pionirskom gradu, pohađaju školu, a izvanškolski život provode u aktivnostima dječjih organizacija".⁷²⁸ Pedesetih je ovdje po jedno polugodište provodilo do 200 najboljih hrvatskih učenika s kojima su, koristeći nove metode i opremu, radili najbolji učitelji.⁷²⁹ Iskustva su bila važna za školsku reformu, baš kao što su se i nove ideje iz tamošnjega pionirskog odreda prenosile u druge hrvatske škole. Već tada je Pionirski grad bio odredište dnevnih i višednevnih školskih izleta, no ta uloga prevladava u šezdesetima kada je grad mogao ugostiti do 40 000 učenika godišnje. Ovdje su se održavala natjecanja u znanju i sportovima, pionirski susreti različite tematike, proslave, izložbe, seminari za pionire i nastavnike, taborovanja najboljih pionira (predsjednici odreda, najbolji odred) i dvotjedna ljetovanja za dvije grupe od po 400 pionira u kolovozu. Djeca su imala priliku odsjesti u paviljonima prilagođenima svojim potrebama te u Zagrebu posjetiti muzeje, Botanički vrt, Zoološki vrt, Zagrebački velesajam i tvornice, a zagrebačkoj je djeci Pionirski grad bio prilika za nužan izlet u prirodu.

Mogućnosti zabave i razonode u Izletištu za djecu su raznovrsne. Tako u izletištu postoje određeni prostori za igru na dva sportska igrališta od kojih se jedan nalazi u samoj šumi, a drugi, veći, pokraj željezničke stanice Pionirski grad. U parku u podnožju Pionirskog grada, postoje za zabavu razni objekti, kao što su dva tobogana, vrtuljak, pješčanik, drvo za penjanje, avion, stari kamion i auto i drugo.⁷³⁰

Životni uvjeti u gradu normalno izazivaju mnoštvo nepovoljnih posljedica na zdravstveno stanje stalnog gradskog stanovništva što

⁷²⁸ Emil Paravina, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece (1950-1957)*, SDND, Zagreb, 1957., 76.

⁷²⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 362, Pionirski grad, 1965. Razgovor s E. Paravinom.

⁷³⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, SDND, GO Zagreb, GSSP, Pionirskim odredima, osnovnim školama, dječjim domovima, dječjim obdaništima, Prilog, 1959.

dovodi do pojave općeg slabljenja zdravstvenih kondicija stanovništva, a osobito djece.⁷³¹

U ranom je socijalizmu do Pionirskoga grada vodila pionirska željeznica koja je služila prijevozu djece i odraslih u zagrebačkome predgrađu te upoznavanju pionira sa željezničkom službom, razvijanju njihove odgovornosti i radne discipline. Dvije zagrebačke pruge bile su otvorene kao prva i šesta po redu pionirska željeznica u Jugoslaviji, a između njih takve su prometnice bile izgrađene u Beogradu, Ljubljani, Skopju i Sarajevu.⁷³² Učenici su se za rad na željeznicama osposobljavali u pionirskim željezničkim školama te se tako mnogi usmjeravali prema svojem budućem zanimanju. Uskotračnu prugu u Maksimiru (od stanice Joža Vlahović do stanice Narodna omladina Hrvatske) izgradili su omladinci tijekom ljeta 1947. i na njezinih 2,5 kilometara prometovali su lokomotiva i tri vagona proizvedeni u Slavonskome Brodu i Zagrebu. Djeca i odrasli te svi posjetitelji Maksimirskoga parka u vožnji su mogli uživati do 1953. kada je pruga ukinuta zbog financijskih razloga. Pruga u obližnjoj Dubravi (od Dubrave do Slanovca) bila je u prometu od 1948. kada su i započeli radovi na Pionirskome gradu kao jednoj od njezinih budućih postaja. Njezinih 5,9 kilometara služilo je prijevozu odraslih i uveseljavalo djecu do 1964. kada je pruga ukinuta zbog dotrajalosti i nesigurnosti.

Neposredno prije političkih promjena 1990. godine Pionirski grad djelovao je kao ustanova za odgoj i obrazovanje, odmor i rekreaciju te se prostirao na 56 hektara parka, šume, livada i proplanaka unutar kojih su bili ogledni vrt i voćnjak, seosko dvorište, meteorološka stanica i Park prijateljstva Titovi pioniri.⁷³³ Smještajni kapaciteti obuhvaćali su 250 ležaja u 11 paviljona, 36 ležaja u dvokrevetnim i 11 u jednokrevetnim sobama, a restoran je odjednom mogao primiti 250 gostiju i još 70 u dodatnom prostoru. Dio kompleksa bili su školska zgrada s učionicama, četiri paviljona za dnevni boravak, likovna radionica, knjižnica i čitaonica, kinodvorana, dvorana za sastanke, kabinet za općenarodnu obranu i društvenu samozašti-

⁷³¹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 362, Pionirski grad, 1965.

⁷³² Lajnert, Siniša, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori*, 13-14. Iz istog su izvora svi podaci o zagrebačkim pionirskim željeznicama.

⁷³³ SDND, Pionirski grad, 5.4.1990.

tu, galerija slika i skulptura te sportska igrališta, prometni poligon i diskoteka. Na tom su se prostoru u kasnom socijalizmu održavale škole u prirodi, ljetne i zimske škole jezika, književnosti i kulture, likovna kolonija, informatički, fotografski i radioamaterski tečajevi, seminari, treninzi, istraživački kampovi, pedagoški boravci učenika iz iseljeništa, ekskurzije i maturalna putovanja, ekspedicije, ljetovanja i zimovanja.

Organizirana ljetovanja za djecu i mlade u Jugoslaviji započela su odmah po završetku Drugoga svjetskog rata kao dio socijalnoga turizma. Za djecu iz cijele federacije u Hrvatskoj su, mahom na ja-dranskoj obali, otvorena brojna dječja i omladinska odmarališta čiji su se kapaciteti od kraja pedesetih do kraja osamdesetih kretali od 20 do 30 tisuća postelja.⁷³⁴ Za sudjelovanje nije bilo posebnih ograničenja, osim što su nakon rata prednost imale pojedine skupine: “djeca bez roditelja, radnička djeca i djeca iz industrijskih centara, kao i ona djeca čiji roditelji nemaju mogućnosti da ih šalju na ljetovanje”.⁷³⁵ Ljetovanje je smatrano nužnim radi očuvanja zdravlja, pa su se u tom kontekstu i krajem šezdesetih spominjala djeca koja “pate od oboljenja dišnih organa, neishranjenosti, anemija, opće slabe konstrukcije, rahitisa, neuroza itd.”⁷³⁶

Školski praznici provedeni pod šatorima, u prirodi, sigurno su naj-ljepši praznici za svakog pionira. Iz tijesnih gradskih ulica i vreve prometa pioniri će radosno pohrliti na šumske travnjake i čistine, pod visoke jele i krošnjate hrastove. Tu će nesmetano, slobodni u kretanju, na suncu i zraku čeličiti svoje tijelo. [...] Napokon nakon mnogo dana provedenih u radu, sportu i razonodi vratit će se svojim kućama i školskim klupama, obogaćeni novim znanjem, odmoreni i snažni, s osjećajem prekaljenosti i spremnosti za još teže napore i zadatke.⁷³⁷

⁷³⁴ Usp. Duda, Igor, “Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnoga turizma u jugoslavenske socijalizmu”, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87; Duda, Stanić, “Tanned guardians, followers and pioneers”.

⁷³⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 188, Ljetovanje djece i omladine u 1950. godini, 14.4.1951.

⁷³⁶ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Izvještaj o radu SDND SRH za 1968., Ivan Siročić: Dječja ljetovališta, 1969.

⁷³⁷ Raknić, Milan, *Tehnika logorovanja* (BSPH 49), SDND NRH, Zagreb, 1960., 5.

Tema o “kretanju djece na zraku i suncu” nastavila je biti aktualna tijekom sedamdesetih.⁷³⁸ Znatno kraćega trajanja bio je pokušaj opterećivanja ljetnoga boravka u odmaralištima težim odgojno-obrazovnim i političko-ideološkim sadržajima, pa je već 1948. zaključeno da “treba ukinuti nepotrebne kružoke i ostale forme rada koje su se pokazale rđavom praksom”, a potom je uslijedilo usmjeravanje prema organiziranju “slobodnog dječjeg života, šetnji, izleta, igara, priredaba”.⁷³⁹ Međutim, broj ležajeva pod izravnim upravljanjem SDND-a bivao je sve manji pa se s 99 ljetovališta iz 1950. broj takvih dječjih odmarališta sveo na samo desetak oko 1980. godine.⁷⁴⁰ O tihoj likvidaciji pisalo se već šezdesetih jer su općinske vlasti na jadranskoj obali izbacivanjem djece željele osloboditi prostor za komercijalni turizam i poglavito strane goste koji su donosili zaradu.⁷⁴¹ Slična je pobuna u popularnoj kulturi zabilježena u epizodi *Našega maloga mista* u kojoj se diže pobuna protiv socijalnoga turizma za djecu i bolesne jer susjedna mjesta već “zgrčedu dolore”.⁷⁴² Da kapaciteti nisu bili dovoljni svjedoči anketa provedena u Zagrebu 1964. prema kojoj 40 posto djece uopće nije ljevalo, polovica je na odmor odlazila s roditeljima ili kod rođaka, a tek svako deseto dijete ljevalo je organizirano preko društvenih organizacija, dok je čak 40 posto roditelja za svoje dijete priželjkivalo upravo takav ljetni aranžman.⁷⁴³ Ljetovanje se nametalo i iz zdravstvenih razloga jer su podaci govorili o znatnom broju djece koja su patila od bolesti

⁷³⁸ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Savjetovanje predsjednika i sekretara općinskih organizacija SDND i SP, Split, 24-26.1.1975.

⁷³⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 185, CV NOJ, Ljetovanja pionira, 13.3.1948.; 188, Komitet za socijalno staranje Vlade FNRJ, Ljetovanje djece i omladine u 1950. godini, 14.4.1951.

⁷⁴⁰ Šmitran, Vesna, Boro Vein, “Pionirski centri, domovi i klubovi kao oblici izvanškolskih odgojno-obrazovnih aktivnosti s pionirima”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 78.

⁷⁴¹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Izvještaj o radu SDND SRH za 1968., Ivan Siročić: Dječja ljetovališta, 1969. O odnosu socijalnog i komercijalnog turizma i zatvaranju radničkih odmarališta u socijalizmu vidi Duda, *Pronađeno blagostanje*, 370-371.

⁷⁴² Smoje, Miljenko, *Kronika o našem malom mistu*, Feral Tribune, Split, 1995., 242-243. Usp. Duda, Igor, “When Capitalism and Socialism Get Along Best. Tourism, Consumer Culture and the Idea of Progress in *Malo Misto*”, *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, ur. Rory Archer, Igor Duda, Paul Stubbs, Ashgate, 2016. (u tisku).

⁷⁴³ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, 621, Izvještaj o radu SDND SRH za 1968., Ivan Siročić: Dječja ljetovališta, 1969.

dišnoga sustava, anemije, rahitisa ili neuroza, dok je 16 posto učenika pokazivalo znakove slabe ili nedovoljne ishranjenosti, a u pojedinim zagrebačkim školama toj je skupini pripadao svaki treći do četvrti učenik prvoga razreda.⁷⁴⁴ Na “već ionako komercijaliziranom Jadranu” kao preživjela “dječja oaza” isticao se – što je bio rezultat zalaganja Vjekoslava Šajine – Jugoslavenski dječji rekreacioni centar Puntizela kraj Pule o kojem se početkom osamdesetih pisalo kao o “jedinom jugoslavenskom centru u nas za organizirani boravak pionira tokom ljeta”.⁷⁴⁵ Svoju je ljetnu oazu Savez izviđača Hrvatske organizirao na Otoku mladosti ili otoku Obonjanu kraj Šibenika. Veliki su to bili potezi, no često je nedostajala mreža manjih koji bi osmislili slobodno vrijeme tijekom ljetnih mjeseci što su najčešće bili bez dovoljno organiziranih kreativnih sadržaja, usprkos nerijetkim pozivima da takvo stanje treba izmijeniti.

Mnogi pioniri veći dio ljetnih školskih praznika provode u mjestima stalnog boravka. Nije rijetkost da su oni prepušteni sami svojim igrama i zabavi, bez objekata i opreme, čime je onemogućen kontinuitet u njihovim interesnim aktivnostima. Škole i školska igrališta su zatvoreni, pionirski i omladinski klubovi zatvoreni, pionirima ostaje jedino na raspolaganju ulica, bazen i slično. Nadamo se da je i vaša želja, da ovo stanje promijenimo. Organizacija života pionira u ljetnim praznicima je moguća i sprovediva.⁷⁴⁶

Za razliku od već zarana depolitiziranih ljetovanja u dječjim odmaralištima, pionirski pohodi i pojedina pionirska logorovanja nastala su na jakoj povijesnoj podlozi i u spomen na NOB, stoga je njegovanje te tradicije u njihovu programu bilo trajno prisutno. Bio je to slučaj s Pionirskim logorom Sutjeska koji je organiziran u spomen na bitku kraj rijeke Sutjeske u Drugome svjetskom ratu. Logori su se od 1958. ljeti održavali u svakoj jugoslavenskoj republici okupljajući po deset pionira iz svake republike, ponekad i goste iz inozemnih dječjih organizacija. U ispunjenom dnevnom rasporedu sudionici su tijekom nekoliko tjedana upoznavali povijest mjesta u kojem su

⁷⁴⁴ Isto.

⁷⁴⁵ Šmitran, Vesna, Boro Vein, “Pionirski centri, domovi i klubovi kao oblici izvanškolskih odgojno-obrazovnih aktivnosti s pionirima”, *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981., 78. Razgovor s E. Paravinom.

⁷⁴⁶ Prka, Josip, *U planine i na more* (AMPO 12), SDND SRH, Zagreb, 1965., 3-4.

boravili, dotične republike i Jugoslavije te Bitku na Sutjesci; odlazili su na izlete, pripremali priredbe, izložbe i logorski list, družili se međusobno i s lokalnim pionirima, bavili se sportom i učili plivati, posebno u Hrvatskoj gdje je logor tijekom godina bio smješten na raznim lokacijama uz more.⁷⁴⁷ Priručnik o pionirskim pohodima s početka šezdesetih istaknuo je već dobro poznate ciljeve odgoja poput razvijanja osjećaja odgovornosti prema zajednici, samostalnoga kritičkog duha, radoznalosti i stvaralaštva, zatim poštivanje tradicije NOB-a, duha bratstva i jedinstva, ravnopravnosti jugoslavenskih naroda i vjernosti domovini te kao cilj istaknuo odgoj zdravog i otpornog čovjeka s usađenim navikama za zdravim životom.⁷⁴⁸ Potonji je cilj pojačan tvrdnjom da boravak u prirodi pridonosi zdravlju djeteta koje je tada “vedro i poletno, orno za šalu, zabavu, smijeh, raspoloženo je i unosi optimizam u svoj život i rad”.⁷⁴⁹ Put prema ostvarenju toga cilja bilo je okupljanje djece u zajedničkom i osmišljenom provođenju slobodnoga vremena s više, manje ili nimalo povijesnoga sadržaja, ali redovito u dobrom društvu.

Pionirska godina

Dio jačanja vjere u sreću i radost te dio zabave ovisili su o izgradnji novoga ritma godine i novoga prazničnog kalendara. Taj je proces započeo odmah po uspostavi poratne Jugoslavije, pa se već pedesetih godina može govoriti o prepoznatljivim konturama novih tradicija. Često osuđivan, ali u danim uvjetima prepoznat kao najučinkovitiji način djelovanja – rad “manifestacionog ili kampanjskog karaktera, od proslave do proslave” – najviše je dolazio do izražaja u oblikovanju pionirske godine.⁷⁵⁰

Taj rad treba nastaviti, i društva Naša djeca treba da su organizatori i rukovodioci takvih aktivnosti, da se to ponavlja određenog dana i mjeseca svake godine, te da to postane tradicija i nov običaj, koji

⁷⁴⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 188, Izvještaj o pionirskom logoru Sutjeska, Baška Voda, 1958.; Emil Paravina, prir., *Pionirski logor Sutjeska (Priručnik i dnevnik)*, SDND, Pula 1977.

⁷⁴⁸ Paravina, Emil, *Na pohod! Upute za organiziranje pionirskih pohoda* (BSPH 51), SDND NRH, Zagreb, 1961., 12.

⁷⁴⁹ Isto, 15.

⁷⁵⁰ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Uloga, rad i zadaci DND, 7.1.1956.

se redovno očekuje svake godine, kako sa strane djece, tako i roditelja.⁷⁵¹

Stotine tisuća djece organizirano je od kasnih četrdesetih sudjelovalo u proslavama “dječjih praznika” među kojima je bilo mnogo datuma koji nisu bili izravno povezani s djecom, bilo je državnih praznika i neradnih dana, kao i drugih prigodnih datuma koji su se obilježavali na redoviti radni dan.⁷⁵² Naime, tijekom pedesetih ustaljen je i kasnije zadržan kalendar koji su činili mnogi važni datumi – primjerice, Dan žena (8. ožujka), Dan omladinskih radnih akcija (1. travnja), Dan pobjede (9. svibnja), Dan mladosti (25. svibnja), Dan samoupravljača (27. lipnja), Dan mornarice (10. rujna), Dan SKOJ-a (10. listopada), Dan armije (22. prosinca) – među njima i više državnih praznika, neradnih prazničnih dana povodom Nove godine (1. i 2. siječnja), Praznika rada (1. i 2. svibnja), Dana borca (4. srpnja), Dana Republike (29. i 30. studenog) te dana ustanka koji su bili republički praznici: 7. srpnja u Srbiji, 13. srpnja u Crnoj Gori, 22. srpnja u Sloveniji, 27. srpnja u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj te 11. listopada u Makedoniji. Kada je o djeci riječ, popis javnih proslava nije potpun bez Dana dječje radosti (31. prosinca), Dana pionira (27. prosinca), u poratnim godinama Pionirskoga dana u lipnju, te godinama redovito obilježavanoga Međunarodnoga dječjeg tjedna na početku listopada. Mnoge su proslave ovisile o ritmu školske godine: o nastavi koja je trajala od početka rujna do polovice lipnja, s kraćim zimskim praznicima u siječnju i duljim ljetnim praznicima sredinom kalendarske godine.

U svakome su društvu proslave praznika “djelotvoran način usklađivanja novih normi i vrijednosti” i kao takve imaju izraženu spoznajnu funkciju jer “praznik čini razumljivim društvo i društvene odnose, služi organizaciji znanja o prošlosti i sadašnjosti i uvećava sposobnost zamišljanja budućnosti”.⁷⁵³ U agrarnim društvima rituali ritmiziraju život u skladu s prirodom.⁷⁵⁴ S druge strane, svaka moderna država svojim praznicima utvrđuje svoj identitet i legiti-

⁷⁵¹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Izvještaj o radu SDND između VI. i VII. godišnje konferencije, 1956-1957.; *III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), 105.

⁷⁵² Npr. HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad Saveza DND, 1957.

⁷⁵³ Sklevicky, “Nova nova godina”, 185-186.

⁷⁵⁴ Rihtman-Augustin, “Metamorfoza socijalističkih praznika”, 22.

mitet vlasti. Tako je i poratna Jugoslavija postupno oblikovala novi ceremonijalni kalendar i nove rituale koji su ritmizirali godinu i život novoga čovjeka. Oblikovana je socijalistička praznična godina iz koje su neki raniji praznici nestali, vjerski su se blagdani povukli u područje privatnosti, neki su praznici poprimili nova značenja, a pridodan im je i niz novih: "Većina jugoslavenskih državnih praznika doista je imala pretenziju da tradicionalno obilježi važne historijske događaje, naročito one partizanskoga rata i 'socijalističke revolucije'."⁷⁵⁵ Je li pritom bilo izmišljanja ili otkrivanja tradicije? Prema Ericu Hobsbawmu "izum tradicije" je "splet praksi kojima obično upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila obredne ili simboličke prirode, koja ponavljanjem nastoje utvrditi neke vrednote i norme ponašanja, što automatski pretpostavlja kontinuitet s prošlošću".⁷⁵⁶ Moglo bi se zaključiti da se u jugoslavenskom slučaju također oblikovala nova tradicija, no ona nije samu sebe zavaravala i poput nekih drugih tražila razlog svojega postojanja u dalekoj prošlosti i nacionalnim mitovima, nego je izvoriste svih praznika pronalazila u konkretnim događajima iz NOB-a ili u međunarodnom pokretu za radnička i ženska prava. Po tome je država doslovno krenula od ništice, odnosno točke spajanja jugoslavenskih naroda i narodnosti u Drugome svjetskom ratu i nije ju zanimala starija partikularna povijest koja bi narode u prazničnim prigodama više dijelila nego spajala. Međutim, baš kao i religija, u privatnom su godišnjem ritmu opstajali vjerski kalendari, i sami često ukorijenjeni u starijim pretkršćanskim tradicijama, a na njih naslanjali su se neki novi praznici i ne samo u javnosti novim sadržajem ispunjavali ustaljene ritmove pojedinih godišnjih doba, prirodnih pojava i proslava. Dolazilo je tako do stapanja starih i novih tradicija: "Civilni revolucionarni simbolizam nije uspio, kako su mnogi očekivali, nadomjestiti onaj religijski podjednako kao ni onaj tradicionalni. Može se jedino govoriti o metamorfozama."⁷⁵⁷

Najbolji pronositelji novih tradicija i godišnjega ritma, time i jače društvene povezanosti koju potiču zajedničke proslave, bila su djeca koja su u toj ulozi bila nezamjenjiva u ranom socijalizmu, sve dok

⁷⁵⁵ Isto, 23.

⁷⁵⁶ Rihtman-Auguštin, "Metamorfoza socijalističkih praznika", 21. Prema: Hobsbawm, Eric, Terence Ranger, ur., *The Invention of Tradition*, 1983.

⁷⁵⁷ Rihtman-Auguštin, "Metamorfoza socijalističkih praznika", 29.

nije došlo do smjene generacija i dok većina odrasloga stanovništva nije bila školovana u socijalizmu. Praznici su se obilježavali u školi pri čemu su u prigodnim programima, priredbama i natjecanjima do izražaja dolazile kreativne sposobnosti te tjelesna sprema učenika i nastavnika.⁷⁵⁸ Pritom su bolje prolazili oni datumi koji nisu padali u vrijeme školskih praznika, dok je srpanjske dane saveznog i pojedinih republičkih ustanaka školski kalendar zaobilazio. Kako se očekivalo da pioniri i pjesmom djetinjstvo čine sretnijim, zanimljiv se ritam pionirske godine može pratiti upravo iz tematike dječjih pjesama predviđenih za uvježbavanje u pojedinim mjesecima.

U pionirskoj je organizaciji pjesma jedan od važnih elemenata u radu. Javlja se često: pjesma prati rad, igru, čuje se na sastancima, na izletima, javlja se kao sastavni dio programa na priredbama. [...] A pjesma je, već smo to istakli, potrebna svakom pioniru. Svaki naš pionir treba da pjeva, ne samo nakon sistematskog vježbanja, radi nastupa, nego više zbog razonode, zadovoljstva, upotpunjavanja svog ostalog djelovanja. U dobro organiziranom odredu pjesma će se čuti na svakom sastanku...⁷⁵⁹

U siječnju i veljači, kada uopće nema važnih državnih datuma, pozornost se obraćala zimskim radostima i pjesmama o “zimi, sanjkanju, grudanju, snješku i sl.”.⁷⁶⁰ Zbog Dana žena ožujak je bio namijenjen sadržajima posvećenim majkama, dok se u travnju pjevalo isključivo o prirodi, proljeću i izletima, čime se obogaćivao program manifestacije Pozdrav proljeću. Svibanj je zbog Praznika rada i Dana mladosti bio iznimno nabijen političkim manifestacijama i pjesmama o “Prvom maju, radnicima, o Titu, slobodi, o pionirskoj štafeti”. Nepolitički sadržaji bili su predviđeni za lipanj kada su tema bili ljetno, more, izleti, pohodi i logorovanja. Bila je to najava školskih praznika i pomalo nerazrađenoga programa za ljetne mjesece koji je za srpanj povodom državnih praznika predviđao tek “koju borbenu i partizansku pjesmu”, a u kolovozu samo “razne dječje pjesme”. Glavni rujanski događaji bili su početak školske godine i jeseni s prigodnim stihovima “o školi, o početku jeseni, i plodovima i sl.”, dok

⁷⁵⁸ Vidi Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 383-433, 449-471.

⁷⁵⁹ Paravina, Emil, “Pjesma u pionirskoj organizaciji”, *Zapjevajmo pioniri*, prir. Vladimir Tomerlin, 8.

⁷⁶⁰ Tomerlin, Vladimir, *Zapjevajmo pioniri. Pionirske, partizanske i narodne pjesme* (BSPH 33), SDND NRH, Zagreb, 1956., 12. Usp. Duda, “Djeca socijalističke domovine”, 93-94.

su zbog Dječjega tjedna i Međunarodnoga dana djeteta za listopad bile predviđene “dječje pjesme iz raznih krajeva svijeta”. Uz svibanj, zbog Dana Republike i primanja u Savez pionira, mjesec najviše zasíćen politíckim značenjem bio je studeni s predloženim temama “o Republici, slobodi, o pionirima, pionirskoj marami” i izvođenjem partizanskih borbenih i masovnih pjesama. Dvojak je bio sadržaj za posljednji mjesec u godini: pjevalo se Armiji, ali su u središtu pozornosti ipak bili Djed Mraz i Dan dječje radosti. Svi pioniri, a posebno članovi zborova i tamburaši, glazbenim su ritmovima usklađenima s ritmom godine učvršćivali ceremonijalni kalendar i svoje mjesto u zajednici.

Učenje borbenih i rodoljubivih pjesama utječe na jačanje patriotskih čuvstava, pogotovo ako se uzme u obzir, da će se takve popijevke pjevati i prigodom svećanih priredaba, o nacionalnim praznicima i historijskim spomendanima. Sve ovo daje svoj doprinos razvijanju moralnih osobina djece, stvaranju lika kasnijeg svjesnog i požrtvovnog člana narodne zajednice.⁷⁶¹

Prigodni kulturno-umjetnički program nije činilo samo pjevanje jer su se po istom načelu i s istom tematikom nizale recitacije, igrokazi, predstave te su odrasli za pionire pripremali druge sadržaje – “dječja korza i parade, dječje sajmove, dječje maskerade, čajanke s vedrim sadržajem, razne priredbe, izložbe i slično”.⁷⁶² Sva su događanja imala svoju ulogu u održavanju ritma godine. Pod okriljem SDND priređivali su se također sajmovi, turniri, festivali, natjecanja, smotre pionira zadrugara te mnoštvo drugih prilika za pokazivanje dječjih, kulturno-umjetničkih, tehničkih i sportskih dostignuća. Događale su se i čajanke, lutrije, zakuske i ples jer i oni imaju “čar za djecu, stvaraju vedrinu i prijatno raspoloženje”.⁷⁶³ Zabave je bilo i u mliječnim kuhinjama i restoranima, popularnima ponajviše tijekom šezdesetih. Praznici su bili povod pohodima i logorovanjima, druženjima uz logorsku vatru, upoznavanju s partizanskim borcima i herojima, polaganju vijenaca i uređivanju spomen-obilježja.

⁷⁶¹ Špoljar, *Rad pionirskih tamburaških zborova I* (BSPH 19), 6.

⁷⁶² HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad SDND, 1957.

⁷⁶³ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Izvještaj o radu SDND između VI. i VII. godišnje konferencije, 1956-1957.

U pregledu koji slijedi karakteristični oblici proslave nekih praznika bit će samo spomenuti, dok će više pozornosti pripasti onim praznicima koji su bolje zastupljeni u izvorima i koji nisu – poput Dana Republike i Dana mladosti – obrađeni u drugim poglavljima. Dva navedena praznika sigurno su bila kameni temeljci pionirske godine i cjelokupnoga ritma života jer jednim je započinjalo članstvo u pionirskoj, a drugim u omladinskoj organizaciji, jedan je bio datum rođenja Republike, a drugi datum rođenja njezina predsjednika te dan slavljenja mladosti na kojoj počiva budućnost. Primanje u Savez pionira, potom sazrijevanje i ulazak u sljedeće životno razdoblje neizostavne su razdjelnice u ritmu života. Na njih se nadovezivao treći ključni praznik – Dan dječje radosti – koji je bio granica u kalendarском i prirodnom ritmu kraja jedne i početka druge godine. Njemu se može pridodati Pozdrav proljeću, u kasnijem razdoblju pomalo zapostavljen, ali do tada također važna vremenska razdjelnica u poštivanju prirodnoga ritma godine. Dva potonja praznika vremenski su se preklapala s kršćanskom tradicijom proslave Božića i Uskrsa te tako nastavljala njihovu vezu s prirodnim godišnjim ciklusom, ali i umanjivala ili čak brisala njihovu ulogu u javnom i privatnom životu. Dva praznika određena državnim ritmom, koja su upravljala ciklusom života u socijalističkoj društvenoj zajednici, i dva praznika smještena u poznati prirodni ciklus godine, koja su zamjenjivala vjerski važne datume, činili su tako temelj oko kojega se izgrađivala pionirska godina.

Poslije siječnja ispunjenoga zimskim praznicima i zimskim radostima, posebno u onim dijelovima zemlje gdje je bilo snijega, slijedila je pokladna veljača koja nije lako zadržala to svoje lice poznato ponajviše u Hrvatskoj i Sloveniji. Maskenbali ili krabuljni plesovi desetak su godina nakon rata bili sumnjiv oblik zabave, ponegdje je bilo “nerazumijevanja i za tu vrstu dječjih svečanosti i pogrešnih stanovišta i sa strane nekih političkih rukovodstava”, no kasnije je taj je običaj postao dio zabave u dječjim vrtićima i školama usprkos sumnjama na malograđansku ili vjersku pozadinu.⁷⁶⁴ U takvu opasnu zonu i područje metamorfoze srljali su još neki praznici.

Mi smo, na primjer, jednu vrlo korisnu i plemenitu proslavu Dana žena postepeno pretvorili u jednu sentimentalnu i malograđansku

⁷⁶⁴ HR-HDA, 1228, RK SSRNH, DOUG, 578, Uloga i rad SDND, 1957.

manifestaciju, koja se gotovo poistovjetila sa nekadašnjim Majčinih danom. Osmi mart je, međutim, revolucionarni praznik žena, a on se posljednjih godina slavi pretežno pisanjem nekih čestitki majkama, izradom sitnih poklona, kupovanjem cvijeća, i tako dalje.⁷⁶⁵

Pojedinci u Republičkom savjetu Saveza pionira na takav su način već na samom kraju pedesetih komentirali obilježavanje Dana žena ocjenjujući nepotrebnom organizaciju cvjetnih korza koja su smatrali znakom malograđanskoga neukusa i odricali im ikakvu odgojnu vrijednost. Međutim, Dan žena sedamdesetih i osamdesetih otići će još dalje u smjeru potrošačke kulture. U prazničnoj svakodnevicu u zaborav će padati međunarodni kontekst borbe za ženska prava i marksističko-lenjinističke humanizacije žene koja je dobila politička prava jednaka onima što su ih imali muškarci.⁷⁶⁶ Bez mnogo utjecaja na šire prilike, ali odlučan u usmjeravanju školskih proslava bio je priručnik o proslavi ovoga praznika koji se u Hrvatskoj pojavio 1964. donijevši niz ideja o tijeku proslave, pripremi priredbe, uređivanju dvorane, izradi plakata i pozivnica, darova i čestitaka.⁷⁶⁷ Savjetovao je posjet majkama palih boraca, istaknutim ženama, polaganje cvijeća na spomen-ploče i spomenike, pisanje sastavka o majci i izradu crteža. Naime, kako je utvrđeno već pedesetih, Dan žena nije ostao samo manifestacija političkoga programa, već je oblikovan i kao Majčin dan, pa je imao izraženu osobnu emotivnu notu koja je dijete povezivala s majkom. Bez cvijeća nisu ostajale ni učiteljice.

...za pionire i pionirke proslava Dana žena postaje obaveza u odredima i razrednim zajednicama. To je također obaveza za nastavnike, roditelje i sve nas. [...] Pioniri i pionirke kroz svoj Savez pionira prihvatili su proslavu 8. marta kao jedan od svojih praznika i taj dan slave kao svojevrsan pionirski praznik posvećen majkama.⁷⁶⁸

Proljetni se ciklus nastavljao Pozdravom proljeću koji se, prema prvom hrvatskom priručniku iz 1951., trebao obilježavati u drugoj polovici ožujka ili prvoj polovici travnja, dakle u vrijeme Uskrsa,

⁷⁶⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Stenografski zapisnik Savjetovanja s predstavnicima kotarskih savjeta SP, 7.11.1959. (Božo Jerbić, RSSP).

⁷⁶⁶ O prazniku vidi npr. Ida Ograjšek, "Osmi mart – Međunarodni dan žena", *Povijest u nastavi*, 2004., 3, 112–141.

⁷⁶⁷ Koritnik, Mladen, *Čestitka majkama* (AMPO 7), SDND SRH, Zagreb, 1964.

⁷⁶⁸ Isto, 5-6, 8.

uz recitacije i pjesme, igru u prirodi, sportske igre, prikupljanje ljekovitoga bilja, izradu herbarija, sunčanoga sata i svirala, sve u svrhu slavljenja buđenja novih prirodnih snaga i razvijanja duha izvorne narodne tradicije.⁷⁶⁹ Takve su aktivnosti smatrane odličnom prilikom za početak rada pionirskih savjeta u sredinama gdje do tada oni još nisu započeli s radom, a potreba za njihovim angažmanom svakako je postojala jer se u RSPP-u osjećala stalna prijetnja proturevolucionarnih snaga koje su i same, kako se isticalo, uzurpirale prirodni praznični ciklus.

I crkva je prihvatila i uzela od naroda svetkovanje dana proljeća te organizirala razne uskrсне crkvene proljetne praznike, zamotala sve to u veo neke lažne tajanstvenosti, a radi varanja naroda i djece zbog svojih spekulativnih ličnih koristi i interesa. [...] Naročito danas treba važnost proslave što ozbiljnije shvatiti, jer pojedinci iz staroga društva zbog svojih prljavih interesa nastoje bilo kako zadržati staro, trulo, lažno i neistinito, a mi smo dužni da kao napredni i progresivni borci za stvar istine omogućimo našoj djeci, našim pionirima da shvate i osjete istinu i radost proljeća, da im osiguramo što svečanicu, što bogatiju i ljepšu proslavu toga dana, da to postane radostan dan naše djece, koji će djeca željno i nestrpljivo očekivati, i trajno nositi u svojim uspomenu.

Petnaestak godina kasnije u novom se priručniku ističe da je Pozdrav proljeću postao tradicionalan praznik.⁷⁷⁰ Budući da je proljeće vrijeme buđenja prirode i pokretanja novoga života, to je godišnje doba smatrano idealnim za praznik primjeren najmlađima koji se u organiziranim programima trebaju radovati “ljepotama proljeća, proljetnom životu bilja i životinja, da sve to zavole, cijene i poštuju”.⁷⁷¹ Predložen je odlazak u prirodu gdje će se pioniri igrati, ručati uz logorsku vatru, izvesti priredbu, primjerice recitirajući *Lastavice* Frana Galovića i *Durđić* Antuna Gustava Matoša, te brati cvijeće koje će kao dar odnijeti roditeljima.

Svibanjske je svečanosti otvorao Praznik rada. Djeca su u njemu sudjelovala ističući svoje radne uspjehe u učenju i školovanju. Kao i druge, ova se proslava od šezdesetih počinje pretvarati u privatne

⁷⁶⁹ Koritnik, *Kako ćemo organizirati Pozdrav proljeću* (BSPH 2).

⁷⁷⁰ Koritnik, Mladen, *Pozdrav proljeću* (AMPO 8), SDND SRH, Zagreb, 1965.

⁷⁷¹ Isto, 6.

praznične izlete ili obične školske likovne zadatke, no u ranim socijalističkim godinama pioniri su s odraslima sudjelovali u masovnim proslavama. Sačuvani planovi triju republičkih prvomajskih povorki održanih u Zagrebu 1949., 1950 i 1951. govore o sudjelovanju čak po četiri stotine pionira. Godine 1949. među 26 kolona dvanaesta je bila pionirska koju je činilo pet ešalona, a na čelu su joj bila dva trubača, dva bubnjara i 60 odrednih zastava.⁷⁷² Između ostaloga, sudionici su nosili velike čitanke sa slovima T i P, u značenju “Titovi pioniri”, makete dječjih knjiga, veliko zaglavlje pionirskih novina, oznake različitih interesnih grupa, velike petice sa smiješkom, prikaz IV. i V. ofenzive, likovne prikaze NOB-a, pisma Edvardu Kardelju i Ivanu Ribaru, prospekt Pionirskoga grada, crtež izgradnje Autoceste Bratstva i jedinstva, prikaze uspjeha u raznim gospodarskim djelatnostima i stambenoj izgradnji, natpise o prvom petogodišnjem planu, prikaze i parole povezane sa sportskim i zabavnim aktivnostima te dokaze umjetničke, scenske i glazbene djelatnosti. Slično je bilo dogodine kada su se pioniri našli u petoj koloni iza barjaktara, vojske, milicije i protuavionske zaštite, a ispred sindikata koji su slijedili u šestoj koloni.

Kolonu sačinjava 400 pionira. Na čelu ide načelnik, trubači i dobošari. Iza njih nose sliku druga Tita koju sa svake strane prati jedan pionir. Iza njih 3 reda nastupa 30 pionirskih zastava. Poslije toga 60 pionira po 10 u redu simbolizira fiskulturu, pionirske pohode, narodnu tehniku, učenje, pionirsko kazalište i romobiliste. Brigada od 300 pionira predstavlja dječje veselje i radost. Nose cvijeće i zastavice – dječaci drže zastavice, a djevojčice imaju na glavama vjenčiče od cvijeća. Pred tribinom mašu zastavicama i vjenčićima.⁷⁷³

Godinu kasnije u povorci je bilo čak tisuću pionira, uz sličnu ikonografiju, crvene marame kojima su ispisivali Titovo ime te tematski podijeljeni u ešalone unutar kojih su nosili parole: *Kroz historiju NOB učimo kako treba voliti svoju zemlju i slobodu, U igri, zabavi i učenju provodimo naš život, Kroz fiskulturu i sportske igre postajemo jači i sposobniji, Učimo da možemo graditi i braniti našu voljenu*

⁷⁷² HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Prvomajska povorka, 1949. Usp. Senjković, “Politički rituali”, *Refleksije vremena*, ur. Jasmina Bavaljak, 202-227.

⁷⁷³ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Plan prvomajske povorke, 1950.

*domovinu, Za domovinu s Titom naprijed, Živio voljeni drug Tito, Živio drug Bakarić, Živio Prvi maj – dan radosti i veselja, Živjeli Titovi pioniri, Biti pionir je čast svakog djeteta u našoj zemlji.*⁷⁷⁴

Poslije Titova rođendana i kasnijega Dana mladosti – isprva među pionirima u Hrvatskoj prisutnom preko Pionirske štafete, potom preko Spomenice rada i drugarstva, ali i glavne Štafete mladosti, pohoda Po Titovom rodnom kraju i drugim manifestacijama – slijedio je u kasnim četrdesetim godinama Pionirski dan koji se kao poseban praznik nije dugo održao. Njime se u lipnju željelo obilježiti završetak nastave, uspjehe u učenju i početak ljetnih praznika, kako se to predviđa u dopisu Centralnog vijeća NOJ-a iz 1947. koji označava začetak Pionirskoga dana.⁷⁷⁵ Slično kao povodom Praznika rada, i u lipnju su održavane svečane povorke koje su, sukladno dopisu, na živahan način odašiljale sliku “slobodnog i veselog života dece u našoj zemlji”. U želji da se uzdigne “kult djeteta” pod parolom *Pravilna njega i odgoj djece – sretna budućnost FNRJ* 8. lipnja 1947. svako je republičko i kotarsko središte trebalo proslaviti prvi Pionirski dan, pa je tako u Zagrebu bio predviđen dolazak 920 najboljih pionira iz svih dijelova Hrvatske koji su sudjelovali u povorci od Zrinjevca preko Trga Republike do Maksimira, gdje su navečer podno reflektorom osvijetljene Titove slike i znaka Saveza pionira palili više logorskih vatri te spaljivali velike jedinice kao simbol loših školskih ocjena.⁷⁷⁶ Godinu kasnije planiralo se da će Pionirski dan postati veliki dječji praznik, što je i bilo moguće s obzirom na raširenost proslava po većim i manjim mjestima diljem Hrvatske.⁷⁷⁷ Kao primjer isticala se povorka u Zagrebu koja je iznova sa Zrinjevca krenula prema svečanoj tribini na Trgu Republike, dok je popodnevni program za 23 000 pionira održan na trima mjestima u gradu, a sve

⁷⁷⁴ HR-HDA, 1220 CK SKH, Agitprop, Podaci o radu na području kulture, 9, Plan prvomajske povorke, 1951.

⁷⁷⁵ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CV NOJ, Začeci pionirskog dana, 21.2.1947.

⁷⁷⁶ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Komisija za pionire: okružnice 1947-1961., GO NOH, Proslava Pionirskog dana, 27.3.1947.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, Dječji tjedan i Pionirski dan, 26.3.1947.; HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 184, Zapisnik Savjetovanja kotarskih štabova pionira, 21-22.4.1947.

⁷⁷⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CV NOJ, Pionirski dan, 20.3.1948.

do večernjih sati slavilo se u Maksimiru uz priredbe, sletske vježbe, sportska natjecanja, kolače, spaljivanje jedinice i dvojke te završetak uz vatromet, trube i himnu.

Na čelu defilea ide 30 pionira trubača koji trube sa prekidima od Zrinjevca do Trga Republike. Iza trubača ide 32 pionira sa bubnjevim. Iza bubnjeva idu 12 zastavnika s odredskim zastavama. Iza njih nastupa 11 najboljih načelnika odreda, 10 najboljih načelnika četa i 11 desetara. Zatim 32 pionira udarnika odličnih đaka u crvenim maramama. U momentu kada načelnici odreda stignu pred tribinu povorka se zaustavlja i izlazi najbolji pionir grada Zagreba i predaje raport Generalmajoru Vasi Jovanoviću. On prima raport i upućuje nekoliko riječi pionirima, rukuje se sa načelnikom, glazba svira i povorka nastavlja prema Ilici. Iza pionira u crvenim maramama idu kola sa državnim grbom koja vuku također pioniri odlični đaci. Zatim nastupaju defile podmlatka pionira sa simbolima, zatim pioniri i gosti u narodnim nošnjama i na kraju odredi Saveza pionira sa svojim simbolima. [...] Na glavnom ulazu Maksimira nalaze se troja vrata. Na glavnim vratima stajat će slika druga Tita, a na lijevim i desnim vratima pionirski znak u originalnim bojama. Iznad Titove slike stajat će državna zastava, crvena, hrvatska, srpska. Iznad pionirskog znaka s lijeve i desne strane nalazit će se dvije pionirske zastave. Na ulaznim vratima Maksimira nalaze se 4 stupa na kojima će pisati: 'Živio Savez pionira, živio Pionirski dan', na dva stupa, a treći i četvrti stup bit će iskićen zastavicama, trobojkama i zelenilom.⁷⁷⁸

Pionirski dan najavio je ljetne praznike čije je dugo, neispunjeno i neorganizirano vrijeme – uz zatvorene školske zgrade i nastojanja oko organiziranja raznolikih aktivnosti – bilo problem desetljećima po padanju privremenoga dječjeg praznika u zaborav. No jesen je zato kalendaru donosila jasnu strukturu. Od rujna do prosinca redali su se Dan mornarice i Dan armije s organiziranim posjetima vojarnama, između njih Tjedan solidarnosti Crvenoga križa s akcijama prikupljanja pomoći za potrebitu djecu u zemlji i inozemstvu, Dan Ujedinjenih naroda, Dan štednje kojim se promicalo racionalno korištenje svih resursa, Dan Republike kao praznik prvorazrednoga značenja, a već na početku listopada Dječji tjedan te u studenome Međunarodni dan djeteta koji se obilježavao u suradnji s

⁷⁷⁸ Isto.

UNICEF-om. U Dječjem tjednu već se krajem pedesetih naglašavala društvena briga o djeci, polagali su se vijenci, priređivali susreti sa skojevcima i majkama palih omladinaca, organizirali se jesenski kros i druga natjecanja.⁷⁷⁹ Godine 1966. Svjetski dan djeteta obilježavao se 3. listopada te je njime započinjao Dječji tjedan posvećen temi *Zdrava i sretna djeca doprinose miru*, ispunjen akcijama SDND-a čiji je cilj bio pobuditi pozornost odraslih za primjerenu brigu o djeci.⁷⁸⁰ Godina 1970. bila je proglašena Međunarodnom godinom obrazovanja, pa su DND-ovi u Dječjem tjednu od 5. do 11. listopada razvijali sadržaje na temu *Uloga obrazovanja u službama za zaštitu djece*.⁷⁸¹

Kalendarska godina završavala je praznikom koji su djeca sigurno najviše iščekivala. No od 27. prosinca 1972. i obilježavanja 30. godišnjice SPJ malo prije tog iščekivanog praznika svečanim akademijama i priredbama obilježavao se Dan pionira, u spomen na inicijativu za ujedinjavanjem pionirskih organizacija u Savez pionira Jugoslavije iznesenu na prvom kongresu USAOJ-a u Bihaću.⁷⁸² Najkasnije od 1948. – kada su proslave održavane u zagrebačkim pionirskim odredima i dječjim vrtićima, u osnovnim organizacijama Narodne fronte, sindikalnim podružnicama i Radničkome domu – posljednji je dan u godini nazivan Danom dječje radosti.⁷⁸³ Njegovi začeci sežu u 1945. kada je krenula dekristijanizacija prosinačkoga darivanja pa je djeci pojašnjeno da im darove ne donosi Sveti Nikola, već narodne organizacije i Tito.⁷⁸⁴ Ipak, i te i sljedeće godine Božić je bio prisutan u javnosti i dnevnome tisku, no promjena nastaje 1947. kada se sva pozornost javnosti po prvi put nastojala usmjeriti isključivo prema Novoj godini.⁷⁸⁵ Darove je donosio Djed Mraz, no nije mu bilo jednostavno preživjeti sovjetsko-jugoslavenski sukob 1948.

⁷⁷⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 183, SDND, GO Zagreb, GSSP, Pionirskim odredima, osnovnim školama, dječjim domovima, dječjim obdaništima, 1959.

⁷⁸⁰ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Dječji tjedan 1966., 12.9.1966.

⁷⁸¹ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, RK SDNDH, Dječji tjedan 1970.

⁷⁸² Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 40.

⁷⁸³ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CK NOH, Dan dječje radosti u Zagrebu 1948., 5.11.1949. U starijoj literaturi kao godina početka novoga praznika navedena je 1949., vidi Sklevicky, "Nova nova godina", 183. Taj je podatak preuzet i u: Senjković, "Politički rituali", *Refleksije vremena*, 220.

⁷⁸⁴ Isto, 177. Prema: *Vjesnik*, 6.12.1945.

⁷⁸⁵ Isto, 180.

kada je ocijenjen kao “neuspio boljševičko-klerikalni bastard” pa se s raznih strana predlagalo da darove ubuduće donose Baba Zima, Stari Partizan ili pak mlada djevojka Nova Godina, koja bi mogla predstavljati nov početak.⁷⁸⁶ Upravo te su godine na zagrebačkome Trgu Republike povodom Dana dječje radosti umjesto Djeda Mraza darove dijelili Snješko Bijelić i Snježne pahuljice.⁷⁸⁷ Priručnik iz 1951. predlagao je Djeda Mraza odjevenog u bijelo, no dopuštao je da 31. prosinca tijekom priredbe koju djeca izvode darove mogu donijeti Nova Godina ili Snješko Bijelić.⁷⁸⁸ Fikcionalni likovi i razvijanje mašte bili su dobrodošli.

Dan dječje radosti treba da je praznik, koji vodi djecu u nešto nestvarno, nepoznato, neshvatljivo, da ih vodi u svijet priča, bajki, da razvija svu snagu fantazije, koja ima svoj opravdani smisao upravo u toj dječjoj dobi, smisao u njihovim shvaćanjima, svoju opravdanost u njihovom djetinjском razvitku.⁷⁸⁹

Također se savjetovalo da učenici bor trebaju kititi 30. prosinca poslijepodne ili dan kasnije prijepodne, kod kuće navečer pred Novu godinu, a na javnim mjestima to su u noći na 1. siječnja trebali činiti članovi DND-a kako bi borovi bili “prvo iznenađenje djeci i pionirima na Novu godinu”.⁷⁹⁰ Angažiranost DND-a i SSP-a tražila se tada u nabavi drvca, izradi nakita i čestitaka te pripremi priredbe. U širenju novih običaja značajna je bila uloga AFŽ-a, pa je i bjelovarska podružnica ove organizacije 1949. zaključila da proslava “mora imati masovan karakter, zato se naša organizacija, kao i sve ostale organizacije moraju založiti da proslava što bolje uspije i da postane s vremenom Narodni običaj i da zamijeni dosadašnji vjerski praznik”.⁷⁹¹ Dan dječje radosti trebao je postati “praznik koji zamjenjuje razne ranije zimske crkvene praznike; praznik koji je prirodniji i bliži našoj društvenoj stvarnosti od raznih starovjekih i sredovječnih običaja i navika”.⁷⁹² Otprilike je upravo to ono što se događalo sljedećih

⁷⁸⁶ Isto, 183.

⁷⁸⁷ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 1231-3 CK NOH, 185, CK NOH, Dan dječje radosti u Zagrebu 1948., 5.11.1949.

⁷⁸⁸ Koritnik, Mladen, *Dan dječje radosti* (BSPH 7), SDND NRH, Zagreb, 1951., 5.

⁷⁸⁹ Isto, 5.

⁷⁹⁰ Isto, 14.

⁷⁹¹ Sklevicky, “Nova nova godina”, 175.

⁷⁹² Koritnik, *Dan dječje radosti* (BSPH 7), 5.

godina – novi je praznik s Djedom Mrazom, koji se vratio u ulogu donositelja darova, među djecom preuzimao ulogu Božića i pridonio resemantizaciji Nove godine koja je u javnosti među odraslima postupno postajala najpopularnijom prilikom za veće slavlje.⁷⁹³ Takav je praznik u to doba godine bio potreban višekonfesionalnoj državi radi kulturne integracije te je kao politički ritual ispunjavao svoju integrativnu funkciju.⁷⁹⁴ Međutim, kada je riječ o Danu dječje radosti, proturječne su informacije o njegovu postojanju izvan Hrvatske ili barem o njegovu kontinuiranom obilježavanju i važnosti sličnoj onoj koju je imao u ovoj republici. Ako su pretpostavke o inzistiranju na novome prazniku u Hrvatskoj točne, to može biti posljedica jedino nastojanja za jačim brisanjem katoličkih prosinčanih pa i sličnih pravoslavnih tradicija te jače integracije hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj, na novoj svjetovnoj osnovi te u zajedničkim školama, razredima i s istim nastavnim programom. Nadalje, pioniri u čijim su obiteljima zadržani vjerski običaji mogli su biti u zahvalnijem položaju te u prosincu uživati u više tjedana dugom razdoblju darivanja, dok su ostala djeca dar primala samo jednom, na kraju godine. Moglo je to dovesti do rasprava o ravnopravnosti između “nazadne” i “napredne” djece.

- Njima je Božić, a nama nije – rekla je Anđa strogo [...]
- Oni ćedu dobiti darove – reče mlaji, molećivo gledajući oca.
- I ti ćeš na didu Mraza – rastumačila Anđa.
- A oni ćedu i noćas i na didu Mraza – uporno će mlaji.
- Vi ste dva svisna diteta, dica napridnih roditelji, a oni su nazadna – mudro objasnila mater.
- Ne razumin, pape. Onda ja oću bit nazadno dite – furbasto stariji poduprija mlajega.⁷⁹⁵

Darivanje je bilo i jedna od tema priručnika o Danu dječje radosti, objavljenoga 1964., u kojem su – uz isticanje široke prihvaćenosti praznika te prijedloge recitacija i igrokaza, upute za izradu nakita i savjeta Djedu Mrazu da bude vedar i nasmijan – izdvojena tri

⁷⁹³ O resemantizaciji vidi: Sklevicky, “Nova nova godina”, 182-183.

⁷⁹⁴ Isto, 186.

⁷⁹⁵ Smoje, Miljenko, *Kronika o našem malom mistu*. Feral Tribune, Split, 1995., 227.

problema: prvo, umjesto razvijanja sve više programa i aktivnosti za djecu te sadržajnijih priredaba previše se pozornosti davalo darivanju; drugo, pri darivanju nije se vodilo dovoljno računa o tome što se daruje, u kojoj količini ni po kojoj cijeni; treće, proslave su uglavnom bile smještene u javni prostor dok Dan dječje radosti nije dovoljno zaživio unutar obitelji.⁷⁹⁶

Nema sumnje da novogodišnje darivanje predstavlja za djecu poseban doživljaj, da njemu treba posvetiti odgovarajuću pažnju, da ne bi trebalo darivati novac ili odjeću, te tako rješavati nazovi socijalne probleme. Ne bi trebalo ni praviti veće razlike u vrijednostima darova, nastojati da se ne događa da pojedina djeca dobivaju darove na dva, tri mjesta, a da druga ne dobiju niti jedan dar, što je sasvim nepedagoški i nedopustivo. [...] Darovi trebaju biti izraz realnih mogućnosti društvene zajednice, prvenstveno u obliku slikovnica, knjiga i igračaka, a što je još važnije, da budu prilagođeni dječjem uzrastu i interesu, donekle i ujednačeni.⁷⁹⁷

Slične su napomene o izbjegavanju višestrukoga darivanja iz društvenih sredstava dok neka djeca ne dobivaju ni jedan dar te o prilagođenosti darova uzrastu i interesu djece ponovljene na Republičkoj konferenciji SDND tri godine kasnije kada je bilo istaknuto i da je Dan dječje radosti “jedna od najpopularnijih aktivnosti”.⁷⁹⁸ Polovicom sedamdesetih i dalje se radilo na usavršavanju načela darivanja te razrađivanju lika Djeda Mraza i osiguravanju kvalitetnih tekstova za pripremu scenskih i glazbenih nastupa.⁷⁹⁹ Briga o kvaliteti tekstova i najvišoj umjetničkoj razini priredbe – na kojoj se neće odvijati “tržišni, komercijalizirani nastupi pojedinaca i agencija” – postojala je u SDND-u i u osamdesetima.⁸⁰⁰ Zbog krize tada su se nastojala udruživati sredstva za darove, čak se predviđao prelazak na grupne poklone poput društvenih igara onda kada financije ne bi dopuštale

⁷⁹⁶ Koritnik, Mladen, *Dan dječje radosti* (AMPO 4), SDND SRH, Zagreb, 1964., 5-6.

⁷⁹⁷ Isto, 5.

⁷⁹⁸ HR-HDA, 1220 CK SKH, 3.49, 2268, GO SDND SRH, Izvještaj o radu GO SDND SRH od jedanaeste do dvanaeste konferencije, 16-17.11.1967.

⁷⁹⁹ HR-HDA, 1231 RK SSOH, 373, Program rada RK SDND za 1974., prilog Akcioni program društveno organizacijske djelatnosti RK SDND u 1974., prilog Akcioni program RSURSP SRH za 1974.; HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Savjetovanje predsjednika i sekretara općinskih organizacija SDND i Savjeta pionira, Split, 24-26.1.1975., Prilog: Program rada RK SDND, prijedlog.

⁸⁰⁰ SDND, SDND, Informacija o akcijama u povodu Dana dječje radosti, 1982.

individualno darivanje. Sve što se nabavljalo društvenim sredstvima trebalo je udovoljavati odgojnim standardima pa je stoga učinjena analiza proizvoda, pripremljen je i katalog, a nabava se odvijala pod sloganom *Darujmo djeci dobru knjigu i igračku*. Međutim, sve je to u javnom prostoru bilo nezamislivo bez starije osobe prepoznatljive po bijeloj bradi i crvenoj odori za koju se vjerovalo da dolazi sa Sjevernoga pola noseći koš iz kojega vire darovi za pionire.

Djed Mraz

Crne čizme, bijeli snijeg.. – Što li nosi? Vreću ima!
– Tko se penje uz naš brijeg? – Dolazi li s darovima?

Crven pojas, sijeda brada... – Iz koša mu punog vire
– Tko stiže pred vrata grada? pokloni za pionire.

Sitno škripi noćna staza. Crne čizme, bijela staza...
– Eto nama djeda Mraza! Eto stazom djeda Mraza!

A djed Mraz je svakom mio;
svakom – tko je dobar bio!⁸⁰¹

Poslije Nove godine, druženja s Djedom Mrazom u vrtićima i školama, pionirskim domovima, privremenim Gradovima Djeda Mraza i drugim prostorima te razmatanja darova, u siječnju su po kalendaru slijedili zimski praznici koji su donosili sličan problem kao ljetni odmor. Postojali su “radi odmora i rekreacije” djece, ali je putem pionirskog odreda trebalo omogućiti “da se slobodno vrijeme korisnije i pozitivnije provodi”, možda na neki od načina preporučenim priručnikom.⁸⁰² Poslije dvanaest mjeseci ciklus proslava i ritam godine vraćali se na početak, u još jedan krug koji je u društvenom aranžmanu i uz zajednička novčana sredstva obećavao sreću i radost.

⁸⁰¹ Krklec, Gustav, “Djed Mraz”, Koritnik, *Dan dječje radosti* (AMPO 4), 22.

⁸⁰² Paravina, Emil, *Zimske igre pionira* (AMPO 5), SDND SRH, Zagreb, 1965., 3.

Držanje dane riječi?

Spomenica ide prema zaboravu

U proljeće 1989. osmu su godinu zaredom učenici hrvatskih osnovnih škola pripremali svoje literarne i likovne radove za Spomenicu rada i drugarstva. Prema već uhodanom rasporedu i uz organizaciju Republičkoga savjeta Saveza pionira Spomenice su u rukama pionirskih izaslanstava stizale u Kumrovec na završni republički zbor koji se održavao na Dan mladosti, a započinjao je okupljanjem kod Zdenca radosti u 9 sati.⁸⁰³ Pola sata kasnije našli su se pred objektom 33 gdje su prisustvovali otvorenju Muzeja pionirske Spomenice rada i drugarstva te prigodne izložbe *Spomenice 1982–1988*. Potom su razgledali Titovu rodnu kuću i muzejski postav u Starome selu i već u 11 sati bili u kongresnoj dvorani Spomen doma boraca i omladine Jugoslavije gdje je započinjao kulturno-umjetnički program. Plesne točke i recitale izvodili su učenici zagrebačkih škola – Osnovne škole *Karl Marx* i Osnovne škole *Jordanovac* te Obrazovnog centra Sekretarijata za unutrašnje poslove – ali i sudionici pohoda Po Titovom rodnom kraju koji se tih dana tradicionalno odvijao po Hrvatskom zagorju okupljajući pionire iz svih jugoslavenskih republika i pokrajina. Rano poslijepodne bilo je predviđeno za ručak u Spomen-domu i slobodni program na otvorenom, u amfiteatru podno zgrade. Dio programa u kongresnoj dvorani bilo je i svečano preuzimanje Spomenica od izaslanstava iz hrvatskih regija koja su se uz kratak pozdrav zaduženoga pionira nizala abecednim redom prema sjedištu zajednice općina – Bjelovar, Gospić, Karlovac, Osijek, Rijeka, Sisak, Split, Varaždin, Zagreb i Gradska ZO Zagreb. Predane Spomenice ujedno su bile i nova građa za novootvoreni muzej u kojemu su “trajno izložene knjige Spomenica” i koji se mogao pohvaliti urednom evidencijom i katalogizacijom svih knjiga po godinama, općinama i

⁸⁰³ SDND, Upute delegacijama pionira ZO iz SRH – donosiocima knjiga pionirskih Spomenica rada i drugarstva za 25. maja 1989. godine u Kumrovcu; Program 25. V. 1989. u Kumrovcu.

regijama.⁸⁰⁴ Izvješće svjedoči da je program Spomenice 1989. u cijelosti ostvaren, što potvrđuje i masovnost republičkoga zbora kojemu je prisustvovalo više od 500 pionira iz 104 općine – najviše do tada, iako iz nepoznatih razloga nije bilo pionira iz općina Cres-Lošinj, Crikvenica, Delnice, Rab, Pag, Obrovac, Metković te Kumrovcu nedalekih Zlatar Bistrice i Jastrebarskog.

Samo godinu kasnije okolnosti su bile uvelike drugačije. Nedostatak financijskih sredstava nametao je pripremu pionirskoga zbora s manjim brojem sudionika. Odabrana općina iz pojedine zajednice općina trebala je uputiti po troje pionira s voditeljem čiji je zadatak bio donijeti Spomenicu do Kumrovca, no općine su mogle poslati i brojnije izaslanstvo ako su si to same mogle priuštiti.⁸⁰⁵ Međutim, kontekst je ipak bio znatno složeniji od mjera štednje. Pripreme za Spomenicu i republički zbor vremenski su se poklopile s predizbornom kampanjom i prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj, a Dan mladosti – i sam već treću godinu bez savezne Štafete mladosti i drugu godinu bez svečanoga programa u Beogradu⁸⁰⁶ – pet je dana prethodio konstituirajućoj sjednici novoizabranoga saziva Sabora Socijalističke Republike Hrvatske na kojoj su članovi Saveza komunista Hrvatske – Stranke demokratskih promjena sjeli u oporbene redove, a vlast je preuzela Hrvatska demokratska zajednica. Ne treba dalje tražiti razloge zašto su se na Dan mladosti u Kumrovcu 1990. okupili pioniri iz samo 57 općina, gotovo upola manje no godinu ranije.⁸⁰⁷ Iako njihovi predstavnici nisu doputovali, Republički savjet Saveza pionira bio je obaviješten da je program Spomenice održan u općinama Dubrovnik i Titova Korenica, no za ostalih pedesetak općina nisu imali nikakvih podataka. Kao da su linije bile prekinute, općinski su savjeti Saveza pionira raspušteni, odnosno zamirali sami od sebe zajedno s političkim sustavom koji se već mjesecima urušavao. Usporedba izbornih rezultata i prisutnosti pojedine općine u Kumrovcu ne pokazuje određenu pravilnost i ne može se uspostaviti

⁸⁰⁴ SDND, 13. sjednica Predsjedništva SDND SRH, 14.3.1990., Izvještaj o realiziranim programskim aktivnostima RK SDND 3/1989-3/1990.

⁸⁰⁵ SDND, SDND, Spomenica, općinskim organizacijama, 15.5.1990.

⁸⁰⁶ Jakovina, "Tito je mladost, mladost je radost", *O Titu kao mitu*, 171.

⁸⁰⁷ SDND, Općine koje su sudjelovale u programu Spomenice rada i drugarstva 1990.

jasna korelacija.⁸⁰⁸ Nedostajale su pojedine istarske općine u kojima je pobijedio SKH-SDP, pristigli su pioniri iz više dalmatinskih i mnogih slavonskih općina u kojima je pobjedu odnio HDZ, znakovito su izostali pioniri iz Hrvatskoga zagorja gdje je također pobijedio HDZ. Pored njihova izostanka, zamjetna je bila nenazočnost pionira iz Gorskoga kotara i Like, srednje i južne Dalmacije i dijela Banovine. Čini se da je, kao i u mnogim prilikama do tada, angažman pionira prije svega ovisio o inicijativi općinskoga Saveza društava Naša djeca i pojedinih nastavnika, a u ovom konkretnom slučaju moguće i o njihovu novu političkom opredjeljenju. O različitom snalaženju na terenu govore tri primjera iz korespondencije između osnovnih škola, općinskih konferencija Društva Naša djeca i republičkoga Saveza društava Naša djeca. Pripreme za Spomenicu na dubrovačkom su području započele u ožujku pa je na prvi dan proljeća krenulo ulaganje prvih učeničkih radova – prema smjernicama, prevladavajuće ekološke tematike – nakon čega je knjiga po utvrđenom rasporedu nošena od škole do škole zalazeći čak u susjedne republike i tako potičući prijateljske odnose s učenicima iz općina Trebinje, Herceg Novi i Neum.⁸⁰⁹ Istodobno iz Nove Gradiške u Zagreb stižu upiti o organiziranju Spomenice u aktualnim društvenopolitičkim okolnostima i molbe za upute o tome što točno činiti.⁸¹⁰ Nekoliko dana prije zбора u Kumrovcu do Zagreba su stigle vijesti o problemima u općini Samobor, posebno u OŠ *Pavao Videković* u Nedjelji (Sveta Nedelja).⁸¹¹ Naime, Spomenica je u školu stigla sa zakašnjenjem, tek 22. svibnja, i tada su nastavnici primijetili da su priloženi dječji radovi stari, uglavnom iz 1987. i tematski vezani uz Univerzijadu. Povrh toga, Spomenica se nosila mimo predviđene procedure, bez sudjelovanja učenika – “netko ju je donio!” – kako u prenošenju tako i u stvaranju Spomenice. Nastavnici zaduženi za Pionirski odred zaključili su da je riječ o “omalovažavanju akcije”, da sve skupa “nema nikakvog smisla” i da “to više nije ono što je bilo”. Na razini škole potom je zaključeno da su aktivnosti oko Spomenice

⁸⁰⁸ Usp. Klemenčić, Mladen, “Izbori u Hrvatskoj 1990. – elektoralnogeografska analiza odabranih primjera”, *Geografski glasnik*, 53, 1991., 95-108.

⁸⁰⁹ SDND, DND Dubrovnik, 14.3.1990., dopis o Spomenici; Spomenica rada i drugarstva 1990.

⁸¹⁰ SDND, OK DND Nova Gradiška, OSSP, 27.3.1990.

⁸¹¹ SDND, OŠ *Pavao Videković*, Nedjelja, Spomenica rada i drugarstva, 23.5.1990.

poprimile “isključivo formalni karakter” i postale radni zadatak nastavnika te da zbog toga oni neće priložiti radove, već će knjigu samo proslijediti u samoborsku OŠ *Bogumil Toni*.

Nameće se zaključak da robujemo, na neuspjeli i veoma loš način, formi koju treba zadovoljiti i po inerciji određene poslove napraviti. Smatramo da je, iz naznačenog razloga, osnovni smisao Spomenice izostao. Iako u školi uvijek ima mogućnosti za prezentaciju učeničkih radova, mi to ovaj put ne činimo jer ih ne želimo priložiti u ovako ‘složenu’ Spomenicu.

Međutim, sudionici nekih drugih općinskih Spomenica nisu posezali za starim crtežima i sastavcima te su njihove knjige 1990. sadržavale itekako aktualne učeničke radove.⁸¹² Učenica iz Zagreba pisala je: “Ja zahtijevam, da se svako dijete slobodno igra u miru, da nikada ne pomisli ima li što na stolu, da se sruše sve barikade, i da se svijet zamisli nad nama koji imamo pravo živjeti i odrasti!”. Odraslina je učenica iz Knina svojim nevještim stihovima ipak slala jasnu poruku: “Ne dirajte u naš svijet, u naše snove / u naše fantazije / Jer ako ste ikada bili djeca shvatit ćete / Jer naš svijet je drugačiji jer naš / svijet je bolji jer mi smo djeca.” Osvrćući se na Tita, pionirka iz Pridrage kraj Zadra zapisala je: “Danas ga nema i bratstvo se ruši / Sloga se naša razara i guši.” U sličnom tonu nastavlja bjelovarska učenica: “Nesloga i mržnja svako dijete dira / zato mi želimo postati glasnici mira.” Posebno nadahnuti bili su učenici Pionirskog odreda iz Duge Rese.

Još jučer smo sanjali šest jako crvenih plamenova koje je jedna ruka spojila u veličanstvenu vatru. Još jučer se na toj vatri grijala čitava jedna zemlja. Još jučer se oko nje tiskali da ogriju svoje ruke. Danas u našim snovima nema te vatre. Zar se ugasila? Ili nam je netko ukrao sne? Ostala je stvarnost. I strah od budućnosti. I mržnja što niče u srcima. Netko je ispustio bratsku ruku i kolo prekinuo. Netko nam snove srušio. Ne rušite nam snove! [...] Mi želimo život, ljubav i slobodu. Želimo voljeti i toplinom i ljubavlju graditi svijet. Želimo dosegnuti sunce i dotaknuti zvijezde.

I u radovima brojne druge djece iz proljeća 1990. iščitava se izgubljenost i zbunjenost jer se ruše načela koja su im preko škole i pionirske organizacije predstavljana kao neuništiva i neupitna: pokušavaju

⁸¹² SDND, Spomenica, učenički radovi, 25.5.1990.

razumjeti razdor između jugoslavenskih republika, pitaju se što se događa s Jugoslavijom i hoće li ona opstati, pitaju se zašto se ukida omladinska organizacija sada kada je na njih došao red da postanu omladinci, gotovo na stranici za stranicom crtaju hrvatski povijesni grb te jugoslavenski grb i zastavu.⁸¹³ Nema sumnje da su preko odraslih i medija do djece dopirale vijesti o političkim prilikama u zemlji koje su bile u suprotnosti s onim što su godinama primali putem nastavnih programa i Saveza pionira, a pisanje radova za Spomenicu bio je trenutak kada su za te proturječnosti sami tražili pojašnjenje. Iako su pozivanje na mir i sretnu budućnost bili stalni motivi u dječjim radovima, izrečene na ovakav način i godinu dana prije rata njihove poruke dodatno dobivaju na težini, baš kao i duga i bijele golubice uz kraticu JNA te okrnjena petokraka u suzama nacrtane u vukovarskoj Spomenici 1989. godine.⁸¹⁴ U proljeće 1990. postajalo je sve jasnije da bi to mogla biti zadnja Spomenica rada i drugarstva i ona doista 1991. nije doživjela svoje deseto izdanje. Muzej Spomenice rada i drugarstva devedesetih je zatvoren i njegov postav uklonjen. U objektu 33 Staroga sela postavljena je izložba kožarskoga obrta, a Spomenice su danas pohranjene u zgradi Stare škole.

Primanje u organizaciju koja nestaje

Godine 1989. Savez pionira Jugoslavije raspolagao je rezultatima ankete o primanju u organizaciju kojom se htjelo doznati kako se organizira i doživljava svečanost koja je i dalje bila zamišljena kao “uvođenje djeteta u društveni život cjelokupne društvene zajednice”.⁸¹⁵ Polazište za istraživanje na jugoslavenskoj razini bili su peto izdanje priručnika Emila Paravine *Primanje u Savez pionira* te anketa koja je osmišljena u hrvatskom RSSP-u te se uz suglasnost SSPJ-a iz listopada 1987. proširila na cijelu Jugoslaviju.⁸¹⁶ Hrvatski predložak prilagođen je pojedinim republikama i pokrajinama te poslan osnovnim školama gdje su po jedan upitnik za cijelu školu popunja-

⁸¹³ Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Staro selo Kumrovec (MHZ-MSSK), Spomenice rada i drugarstva, razne općine (npr. Pula, Orahovica), 1990.

⁸¹⁴ MHZ-MSSK, Spomenica rada i drugarstva općine Vukovar, 1989.

⁸¹⁵ SDND, RSSP, Poziv na sjednicu, 27.10.1989.; RSSP, Emil Paravina, Svečanost primanja u SPJ. Rezultati i zaključci istraživanja, 1989.

⁸¹⁶ Paravina, *Primanje u Savez pionira*.

vali direktor, pedagog ili nastavnik zadužen za pionirski odred. U popunjavanju je bilo kašnjenja i drugih poteškoća, a potom su u SDND-u u Zagrebu volonterski obrađeni rezultati pristigli iz 934 škole iz cijele Jugoslavije, osim Makedonije, odnosno iz 313 općina ili 63,1 posto svih jugoslavenskih općina na čijem je području 1987. primljeno 101.257 novih pionira uz prisutnost još gotovo trostruko toliko roditelja, nastavnika i drugih gostiju. Kakvu je sliku primanja dala anketa? Pripreme za svečanost odvijale su se tijekom listopada i studenog te su se najčešće sastojale od tumačenja riječi svečanog obećanja i njegova uvježbavanja. Primanje je pratila priredba s kulturno-umjetničkim programom uz sudjelovanje učenika, osim u Sloveniji gdje je svaka druga škola održala samo primanje bez priredbe, a cijeli se program odvijao u različita doba dana, u Hrvatskoj i Sloveniji češće u kasnijim poslijepodnevним satima, drugdje prijepodne i sredinom dana. Iako je bilo iznimaka poput bilješke o partizanskom groblju, svečanost je obično bivala upriličena u manjim skupinama u matičnoj školi ili drugom prostoru u mjesnoj zajednici, gotovo isključivo na tim dvama mjestima u Sloveniji i na Kosovu, dok se na jugoslavenskoj razini u četvrtini općina na zajedničkoj priredbi okupljao cijeli naraštaj pionira iz općine. Organizacijsku odgovornost snosili su savjet pionirskog odreda ili samo zaduženi nastavnik, a program je u najvećem broju škola vodio pionir koji je bio predsjednik pionirskog odreda. Pored voditelja programa značajna je bila uloga odrasle osobe za kojom su novi pioniri ponavljali retke svečanog obećanja, a tu su rješenja bila vrlo različita: u Hrvatskoj je to 1987. u dva od tri slučaja bio časnik JNA, na jugoslavenskoj razini tek jedan od triju; ulogu su također preuzimali članovi SUBNOR-a, predstavnici društveno-političkih organizacija, općinski predstavnici SSO-a i organizacija za brigu o djeci, na Kosovu je na svakom drugom primanju u toj ulozi bio direktor škole, a u Sloveniji najčešće druge osobe koje nisu pripadale niti jednoj od navedenih skupina. S druge strane, u publici, sjedili su roditelji – na Kosovu te 1987. tek svakom trećem djetetu – potom nastavnici, predstavnici društveno-političkih i društvenih organizacija. Primanje se odvijalo u ukrašenoj dvorani, izrađivale su se profesionalne fotografije, ponekad su se slale pozivnice ili je vijest objavljivana u lokalnim medijima, ponekad su pioniri dobivali poklone – primjerice slikovnicu, i to najčešće u

Hrvatskoj i Sloveniji – no sve je obično završavalo proslavom uz sokove i kolače, također znatno češće u Hrvatskoj i Sloveniji. Mnogima je na kapi nedostajala značka sa znakom SPJ, ali samo po neki postotak pionira nije dobio kapu i maramu, simbole koje su za svako treće dijete u Jugoslaviji platili sami roditelji, u Hrvatskoj nešto više (39,34 posto), u Bosni i Hercegovini čak za polovicu djece, a u Sloveniji niti u jednoj školi obuhvaćenoj anketom. U financiranje uključivale su se same škole, organizacije za brigu o djeci, nadležni SIZ-ovi i drugi. Posve besplatna oprema, kao i jutarnje primanje u organizaciju bez posebne popratne priredbe i bez prisutnosti časnika JNA obilježja su koja jasno izdvajaju Sloveniju od jugoslavenskoga prosjeka. Posebni razlozi za drugačiju povijest ovoga obreda postojali su u to vrijeme i na Kosovu. U obradi rezultata ankete 1989. zaključeno je da su velike razlike dokaz da nije postignuto zadovoljavajuće rješenje te “da bi se o tome morali ubrzo donijeti precizni stavovi i za njih se izboriti”. Ipak, primijećeno je da se u svečanost ulaže mnogo truda i entuzijazma te da organizatori traže da se njezine koncepcije “ne mijenjaju, već samo nadopunjuju i osuvremenjuju”. Dok su iz nekih škola poručivali da događaj “takav kakav je sada treba uvijek da ostane”, bilo je i prijedloga u rasponu od podizanja razine ozbiljnosti do uključivanja poznatih osoba zvjezdanoga statusa i videosnimanja pod reflektorima. U smjeru umjerenog osuvremenjivanja išle su upute koje su iz Zagreba u studenom 1989. poslane svim školama, no očekivala se priprema novoga priručnika te standardizacija izgleda, proizvodnje i distribucije simbola koji bi za roditelje i djecu morali biti besplatni. Bilo je tu skladu s mnogim primjedbama u dijelu ankete koja je dopuštala slobodne odgovore.

Osnovno što bi trebalo obezbediti na nivou Republike jeste da svi budući članovi SPJ dobiju besplatno pionirske simbole. Ne toliko iz razloga što roditelji nisu u situaciji da plate, već iz razloga što bi prijem u SPJ trebao da bude prvenstveno briga organizovanih društvenih snaga i da već na prvom tako značajnom pitanju ne dolaze do izražaja socijalne razlike.

Dani uoči Dana Republike 1989. bili su iznova prigoda za svečano primanje u Savez pionira. U pravilu su to bila djeca rođena između jeseni 1982. i ljeta 1983., koja će 1990. još uvijek biti premarlena za zrelije radove koji bi mogli ući u zadnju Spomenicu rada i

drugarstva. Na jesen 1989. u Hrvatskoj su u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda već djelovale buduće nove samostalne političke stranke, u prosincu je slijedio 11. kongres Saveza komunista Hrvatske, a u siječnju 1990. godine 14. kongres Saveza komunista Jugoslavije. No čini se da oko primanja u Savez pionira 1989. uopće nije bilo dvojbe ili je ona samo bila dobro skrivena te tako ostala nezabilježena u dostupnim izvorima. Iz ozračja u spisima moglo bi se zaključiti da se, u uzavrelim i složenim međunacionalnim i međurepubličkim odnosima na jugoslavenskoj razini, u okviru Saveza pionira nastojalo pokušati zadržati dojam normalnosti, pa makar ona još neko vrijeme bila i komunistički obojena. *Status quo* uvelike je morao biti i posljedica činjenice da se nitko na višim razinama nije niti stigao ozbiljno baviti dječjom organizacijom jer je bilo jasno da o njoj ne ovisi rasplet jugoslavenske krize ni politička demokratizacija, a rezultati takve nezainteresiranosti ili nebrige pokazivali su se i u otežanim pripremama za primanje u Savez pionira.

Osnovni problem u Hrvatskoj bio je vrlo jednostavan, a samim time njegova pojava još znakovitija: teško je bilo pronaći proizvođača opreme za nove pionire i namaknuti dostatna sredstva za nabavu. U SDND-u zaključivali su da je te godine njihova odgovornost bila još veća jer im se nisu javili “dosadašnji proizvođači [...] jer nisu našli ekonomsku računicu, a niti su bili voljni angažirati velik iznos sredstava u poznatim uvjetima inflacije i kamata”.⁸¹⁷ Naime, ranijim Samoupravnim sporazumom između Republičkog savjeta Saveza pionira, Zavoda za školsku opremu i Školske knjige bili su propisani standardi za proizvodnju opreme i simbola, no u “sve zaoštrenijim tržišnim okolnostima” postajalo je sve teže osigurati kvalitetnu i isplativu proizvodnju.⁸¹⁸ Sada je bio potreban veći partner izvan Hrvatske. Zavod za školsku opremu 1989. odlučio je ne ulaziti u ovaj posao, Školska knjiga bila je spremna isporučiti samo 10 000 kompleta, Školski servis i Kulturni centar iz Gornjeg Milanovca u Srbiji 12 000, potonji je samostalno mogao ponuditi još 10 000, no sve zajedno bilo je to tek za polovicu od ukupno 65 000 prvašića u Hrvatskoj. Istodobno je RSSP od SIZ-a odgoja i obrazovanja SRH

⁸¹⁷ SDND, RSSP, Izvještaj o angažiranim sredstvima za proizvodnju i promet pionirskom opremom i simbolima u 1989. godini, 31.12.1989.

⁸¹⁸ SDND, RSSP, Informacija o pripremama za primanje učenika prvih razreda osnovnih škola u SRH u SPJ koje je do 12.9.1989. provela RK SDND – RSSP.

nastojao dobiti sredstva barem za tiskanje svih članskih knjižica. Krajem rujna škole su obaviještene da opremu mogu nabaviti preko RSSP-a, a tih su dana bile poznate i cijene i specifikacije pionirskih simbola.⁸¹⁹ Cijena kompleta od 109.000 dinara uključivala je sljedeće: maramu od kvalitetnog platna crvene boje poput one na zastavi (37.000), kapu od kepera plave boje poput one na zastavi (38.000), za kapu još metalnu zvijezdu od čak 22 milimetra, crvenu sa zlatnim rubom (13.000) i metalnu značku Saveza pionira dimenzija 24 x 16 milimetara, crvene boje sa zlatnim crtežom i slovima (15.000) te člansku knjižicu sa 16 stranica veličine 7 x 9 cm od kvalitetnog papira i crvenih kartonskih korica (6.000). Dodatnu ponudu činili su značka s Titovim likom i potpisom, slikovnica *Ja sam pionir*, zastava pionirske zajednice i pionirskog odreda, zastavica i naljepnica sa znakom Saveza pionira, pečat pionirskog odreda i priručnici, od čega je najskuplja bila zastava odreda čija je cijena dosegala 300.000 dinara. Potrebno je dodati da je 109.000 dinara po pioniru u listopadu imalo drugačiju težinu nego u prosincu kada je plaćen dio računa. Naime, zbog hiperinflacije je, primjerice, cijena tjednih ili mjesečnih novina u istom razdoblju porasla s 12.000 na 80.000 dinara.

Međutim, neovisno o tome u poslovanju s Kulturnim centrom iz Gornjeg Milanovca nije sve išlo prema dogovoru.⁸²⁰ Predstavnici SDND posjetili su Kulturni centar krajem rujna i sve usmeno dogovorili, no ugovor nisu dobili za dva-tri dana nego mjesec kasnije, i to s ponešto izmijenjenim cijenama i rokovima isporuke.⁸²¹ U međuvremenu su već započeli kampanju po školama, prvih dana listopada stigle su prve narudžbe, a bližilo se i vrijeme primanja u pionire, pa su mogućnosti za veće promjene u ugovoru ili čak za promjenu dobavljača bile vrlo ograničene. Do početka studenog SDND zaprimio je 421 narudžbu iz 79 općina SRH te od jugoslavenskih dopunskih škola iz sedam zemalja, a tada je dogovoren i aneks ugovora koji se iz Gornjeg Milanovca potpisan vratio u Zagreb do polovice mjeseca, što je donekle vratilo povjerenje u dobar posao. Međutim, roba

⁸¹⁹ SDND, RSSP, Mogućnost nabave pionirskih oznaka i simbola i prijedlozi za rad pionirskog odreda, 28.9.1989.; RSSP, Mogućnost nabave pionirskih oznaka i simbola i prijedlozi za rad pionirskog odreda, 2.10.1989.

⁸²⁰ SDND, SDND, Konstatacije o realizaciji ugovora o proizvodnji i prodaji pionirskih simbola 1989., 20.12.1989.

⁸²¹ SDND, Ugovor u zajedničkom učešću i prodaji pionirskih simbola, 18.10.1989.

je kasnila i bilo je mnogo reklamacija. U Zagreb su iz škola stizale poruke poput “to je škart” i “nikad više”, iz Zagreba su se nizali telefonski pozivi u Gornji Milanovac odakle su upućivana prazna obećanja.

Usljedile su brojne telefonske, usmene i pismene intervencije, prigovori i uznemirenja naručilaca, čime je narušen visoki ugled, koji DND ima u osnovnim školama i općinama SR Hrvatske. [...] Na naše užasavanje više puta nam je bilo obećano da će svaka sljedeća pošiljka biti korektna, ali je to bila samo obmana.⁸²²

Izvjeshće nadalje navodi da su marame bile u najmanje osam nijansi boja i vrsta platna te različitih dimenzija, kape su bile loše šivane od različitoga platna u više od deset nijansi plave boje i k tome “pretežno prevelike i za odraslog čovjeka s krupnom glavom”. Od ukupne količine dobavljaču je vraćeno oko tri posto, odnosno 791 kapa i 600 marama, a u Zagrebu su zaključili da se roba s greškom događala “ili sa svjesnom podvalom, ili preuzimanjem u Kulturnom centru bez ikakve kontrole”. Žalili su se i da KC nije u Hrvatskoj poslovao samo sa SDND-om, kako je bilo dogovoreno, a zapinjala je i naplata u školama, kao i izrada završnog obračuna o čemu je SDND opet pisao u Gornji Milanovac krajem veljače. Upozoravali su partnere na dug od 1.120,00 dinara (do Nove godine kada je provedena denominacija to je bilo 11.200.000) koji je nastao uslijed ugovorom predviđene podjele troškova otpreme.⁸²³ Zbog tog duga, inflacije i poskupljenja poštanskih troškova nije ostvarena planirana financijska dobit, no tadašnji zaključak SDND i RSSP bio je da je ova više od dvije milijarde dinara teška akcija nabave opreme ipak uspjela jer su prodajom 20 709 kapa i 20 910 marama uspjeli udovoljiti svim narudžbama iz Hrvatske i inozemstva, a zbog manjka molili su RSIZ odgoja i osnovnog obrazovanja da im oprosti povrat 450 milijuna što su bila početna sredstva za nabavu.⁸²⁴ Najveći dio nabavljene pionirske opreme dostavljen je hrvatskim naručiteljima, no u Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Sloveniju i Vojvodinu SDND prodao je

⁸²² SDND, SDND, Konstatacije o realizaciji ugovora o proizvodnji i prodaji pionirskih simbola 1989., 20.12.1989.

⁸²³ SDND, SDND, dopis KC-u Gornji Milanovac, 26.2.1990.

⁸²⁴ SDND, RSSP, Izvještaj o angažiranim sredstvima za proizvodnju i promet pionirskom opremom i simbolima u 1989. godini - ukupnim troškovima akcije, 31.12.1989.

698 marama, 436 kapa i 418 knjižica, a preko diplomatskih predstavništava opskrbio je ukupno oko 3500 pionira u Njemačkoj, Austriji, Francuskoj, Švicarskoj, Švedskoj, Belgiji i Danskoj.⁸²⁵ Izvori, nažalost, ne pojašnjavaju jesu li svi pioniri u Hrvatskoj dobili opremu te tko su bili njezini proizvođači za oko dvije trećine učenika čije škole nisu poslale narudžbu SDND-u i RSSP-u.⁸²⁶ Čini se da su izravni naručitelji kod proizvođača bili i pojedine općinske konferencije SDND, općinski SIZ-ovi pa i poneka bolje stojeća poduzeća. Kaotične prilike pri nabavi opreme u općem političkom kontekstu nisu na to mogle presudno utjecati, no djeca primljena u pionire 1989. bila su zadnja generacija koja je prošla kroz takvu vrstu društvene inicijacije. Nabavljenu opremu možda više nikada nisu upotrijebili, ili im je zatrebala još najviše jednom ili dvaput, na mogućem programu povodom Dana Armije u prosincu ili tijekom dočekivanja i ispraćanja Spomenice rada i drugarstva sljedećega proljeća.

Još jednom na jugoslavenske susrete

Godine 1989. kalendar jugoslavenskih pionirskih akcija i manifestacija nastojao se poštivati, iako su zbog nedostatka financijskih sredstava neka događanja održana u drugačijem obliku ili čak otkazana.⁸²⁷ Program je znatno više zapinjao sljedeće godine za koju se pripremao manje zahtjevan program, što zbog novca, što zbog političkih promjena, o čemu je Predsjedništvo SDND izrazilo svoju zabrinutost:

Ostvarivanje jugoslavenskog zajedništva pionira i njihovog međusobnog susretanja svake godine se smanjuje, a međunarodni kontakti se izostavljaju što znači da društvena zajednica mora za ovakve i slične programe osiguravati i namjenska sredstva ukoliko ne želimo ići u samoizolaciju i zatvaranje unutar 'svojih' granica.⁸²⁸

Na nekim pozivima koji su tijekom proljeća 1990. stizali u Zagreb iz saveznog i republičkih i pokrajinskih središta nalazi se tek oznaka

⁸²⁵ SDND, Prodaja pionirske opreme, tablice.

⁸²⁶ SDND, Mreža osnovnih škola u SRH, broj škola koje su naručile opremu, 1989.

⁸²⁷ SDND, SOOBDJ, Informacija o ostvarenim aktivnostima (Savjeta) Saveza pionira Jugoslavije januar-novembar 1989.

⁸²⁸ SDND, 13. sjednica Predsjedništva SDND SRH, 14.3.1990., Izvještaj o realiziranim programskim aktivnostima RK SDND 3/1989-3/1990.

“primljeno”, bez bilježaka o ikakvim daljnjim koracima. Iz SSPJ prosljeđivali su pozive za ljetne kampove u inozemstvu, iz Makedonije dopisom su pozivali na pionirske susrete, iz Bosne i Hercegovine na pionirski pohod Tragom bitke za ranjenike, za koji su obećavali osuvremenjen i prilagođen sadržaj, brzojavima su potom iz Sarajeva požurivali slanje podataka o sudionicima, baš kao i iz Novoga Sada povodom 20. susreta pionira Zmajevih škola.⁸²⁹ Istodobno je RSSP u Zagrebu pokušavao doći do sredstava za akcije koje su se desetljećima održavale u Hrvatskoj, poput pionirskoga pohoda Po Titovom rodnom kraju, radi čega su se obratili Republičkom odboru SUBNOR-a kao tradicionalnom pokrovitelju koji je i prethodne godine za taj pohod i pionirski logor Sutjeska donirao 600.000 dinara.⁸³⁰

U vremenu današnjih promjena, a u odnosu na djecu Jugoslavije, na potrebu jačanja bratstva i jedinstva među najmlađima, te prenošenje ideala revolucije i NOB-e na najmlađe, a posebno upoznavanje životnog puta i djela druga Tita, ovogodišnji pohod ima još veće značenje...⁸³¹

Na 32. pohodu pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju, održanom od 22. do 26. svibnja 1989., okupilo se oko 75 pionira iz petih, šestih i sedmih razreda te njihovih devet voditelja. Po jedna je općina s deset sudionika predstavljala svoju republiku ili s po pet pionira dvije pokrajine i Beograd. Hrvatsku je te godine zastupala općina Kutina, Sloveniju Metlika, Bosnu i Hercegovinu Zvornik, Srbiju Negotin, Crnu Goru Ulcinj, Makedoniju Prilep, Kosovo Peć i Vojvodinu općina Odžaci.⁸³² Višednevni program uključivao je boravak u Krapinskim Toplicama te posjet Zaboku, Bedekovčini, Gornjoj Stubici, Poznanovcu i Kumrovcu. Djeca su bila smještena u obiteljima svojih vršnjaka u Krapinskim Toplicama odakle su odlazili u posjet mjesnoj školi, na izlete, kupanje, na priredbu u mjesnom Domu kulture, na večeru u bolničkom restoranu ili ručak u tvornici Partizan u Poznanovcu. Susretali su se sa zagorskim pionirima i borcima, a na Dan mladosti sudjelovali su na republičkom zboru

⁸²⁹ SDND, SSPJ, Kamp u Danskoj, 31.5.1990.; SSPJ, kampovi, 22.5.1990.; Poziv na susrete pionira iz Makedonije, 23.4.1990.; SOSVBD BiH, Pohod pionira Jugoslavije Tragom bitke za ranjenike, 8.5.1990.; brzojavi iz Novoga Sada i Sarajeva, 4-5/1990.

⁸³⁰ SDND, SUBNOR, o financiranju, 19.5.1989.

⁸³¹ SDND, Molba za financiranje SUBNOR-u, 2.4.1990.

⁸³² SDND, Spisak učesnika, Po Titovom rodnom kraju, 1989.

pionira u Kumrovcu.⁸³³ Organizatori iz RSSP-a zaključili su da je pohod u potpunosti uspio.⁸³⁴

Drugo veliko okupljanje te godine u Hrvatskoj bio je pionirski logor Sutjeska '89., koji se održavao uz pokroviteljstvo Vojno-pomorske oblasti Split i Republičkog odbora SUBNOR-a SRH.⁸³⁵ U Prvić Luci, na šibenskom otočju, u dječjem odmaralištu Općinske konferencije DND-a Šibenik od 1. do 10. srpnja okupilo se 65 pionira. Hrvatsku su predstavljali učenici iz Nove Gradiške, Sloveniju iz Ljubljane, užu Srbiju iz Beograda, vojvođanska djeca stigla su iz Kovačice, bosanskohercegovačka iz Brčkog, crnogorska iz Nikšića, makedonska iz Tetova. Slovensko izaslanstvo bilo je upola manje od ostalih i brojilo je samo pet članova, dok pioniri s Kosova nisu doputovali. Sva su djeca pomiješana u deset desetina unutar kojih su obavljala različite zadatke i aktivnosti. Sudjelovali su na šahovskom turniru, u školi plivanja i raznim sportskim natjecanjima, na Dan borca plovili su na brodu Jugoslavenske ratne mornarice, posjetili su šibenski garnizon, družili se s vojnicima i partizanskim borcima s Prvića, primili u posjet izviđače iz Koprivnice, pripremali kulturno-umjetnički program i bilten u kojem su sačuvane sve adrese sudionika s napomenom "samo da se ne zaboravimo". Nadežda iz Nikšića napisala je tako pjesmu o Jugoslaviji: "U njoj vlada mir, ljubav i sreća / To je za mene radost najveća." Međutim, Gabrijeleu iz Nove Gradiške obuzele su pubertetske brige: "Primijetila sam da su svi mornari mladi i lijepi, pogledi nas djevojaka su letili prema njima. Na svečanost otvaranja logorovanja, došli su i naši drugovi mornari. Našem veselju nije bilo kraja. Nakon programa više smo se družili. Od jednog mornara sam dobila adresu i poklon." Još izravniiji u izražavanju svojih dojmova pioniri su bili u anonimnoj anketi.⁸³⁶ Mnogima je bilo previše discipline, tjelovježbe, posebno nogomet, sviranja harmonike i pjevanja, pozivanja zviždaljkom u zbor, a

⁸³³ SDND, Program pohoda.

⁸³⁴ SDND, Izvještaj sa 32. pohoda pionira Jugoslavije Po Titovom rodnom kraju, 22-26.5.1989.; SDND, 13. sjednica Predsjedništva SDND SRH, 14.3.1990., Izvještaj o realiziranim programskim aktivnostima RK SDND 3/1989-3/1990.

⁸³⁵ SDND, Sutjeska 89, Prvić luka, bilten; SDND, 13. sjednica Predsjedništva SDND SRH, 14.3.90., Izvještaj o realiziranim programskim aktivnostima RK SDND 3/1989-3/1990.

⁸³⁶ SDND, Sutjeska 89, Prvić Luka, 1989.

premalo slobodnog vremena, ormara za odjeću, tuševa i zahoda te raznovrsne prehrane: “Hrana je bila slaba ker nekateri nismo navajeni na tako hranu. Premalo je bilo sadja, mlečnih proizvoda, salame. Većinom smo jeli Zdenka sir in marmelado. Pili smo samo sok razredčit”; “Pa... smještaj je bio dobar, ali zbog hrane sam oslabila 5–6 kg”, “Za mene ne beš hraneto dobro za toa ni mu davaš svinsko meso a ja ne mognev da jedem ono meso.” Željeli su dulje jutarnje spavanje, kasne izlaske, odlazak u diskoteku, gledanje kasnovečernjega televizijskog programa, čak i izbor za *miss* logora. U početku je svima bilo teže priviknuti se na red i pravila, no ukupni dojmovi bili su povoljni i prevagu je sigurno odnijelo uživanje u druženju: “Družimo se i ne gledamo ko je ko po narodnosti. Dobro je. Dobro je i to što u svakoj desetini ima iz svakog grada ili republike”; “Lijepo je samo što je velika disciplina, ali to nam je i jedna velika lekcija u životu. Ovdje sam upoznala mnogo prijatelja i prijateljica iz cijele Jugoslavije. Super je!”

Hrvatski pioniri trebali su 1989. sudjelovati u logorima Sutjeska u drugim dijelovima federacije: Karlovčani su se spremali u Sutomore, Zagrepčani na Tjentište, Sišćani u Niš, Rovinjci u Testeru na Fruškoj gori, Bjelovarci u Dečane, Gospićani u Ohrid, a pioniri iz Rujevca kraj Dvora u Dolenjske Toplice.⁸³⁷ Međutim, susret u Ohridu postao je međunarodan, a zbog skupoće putovanja na njemu ipak nisu sudjelovali pioniri iz Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.⁸³⁸ Nadalje, crnogorski logor Sutjeska zbog nedostatka novca uopće nije održan, iz istog razloga kasnili su pozivi za bosanskohercegovačku Sutjesku na kojoj na kraju nisu sudjelovali Makedonci. Nisu održani niti jugoslavenski susreti Pod zastavom slobode branili smo Tita i Zajedno smo ljepši, zajedno smo jači. U Srbiji su skratili rutu republičkoga pohoda Stazama slobode i otkazali akciju Tražimo najbolji školski pionirski list, a na Kosovu zbog izvanrednog stanja uopće nije bilo pionirskih susreta. Iste 1989. planiran je bio odlazak hrvatskih pionira iz Labina u Titov Drvar na susret Pod zastavom slobode branili smo Tita, pionira iz Kardeljeva (Ploča) na Susret mladih historičara u Cetinju, onih iz Šibenika na Zmajev

⁸³⁷ SDND, Prijedlog rasporeda učesća pionira iz SRH na jugoslavenskim susretima, smotrama, pohodima i logorovanjima, 1989.

⁸³⁸ SDND, SOOBDJ, Informacija o ostvarenim aktivnostima (Savjeta) Saveza pionira Jugoslavije januar-novembar 1989.

susret u vojvođanski Kovin. Pioniri pulske općine u svibnju su predstavljali Hrvatsku na 11. susretu pionira Jugoslavije u Mariboru, u jeku slovenske rasprave o budućnosti Saveza pionira. Baletni studio pulskog Pionirskog doma nastupio je povodom Dana mladosti na jugoslavenskim susretima u Beogradu, u organizaciji tamošnjega Gradskog savjeta Saveza pionira koji je najesen radi promocije SPJ priredio i *rock* koncert pod nazivom Poštovana deco.⁸³⁹ U Srbiji je tradicionalno održana međunarodna manifestacija Radost Evrope. Na saveznoj razini nastojalo se koordinirati odlazak u međunarodne ljetne kampove u Danskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Čehoslovačkoj, Poljskoj, Bugarskoj i Sovjetskom Savezu te već uhodane akcije solidarnosti s djecom oslobodilačkih pokreta. Tema 16. Jugoslavenskih pionirskih igara po nazivom Rastemo pod zastavom Tita – Za sretan put u 21. stoljeće produljena je krajem 1988. na još dvije godine bez osmišljavanja novog programskog koncepta.⁸⁴⁰

Savjet Saveza pionira Zagreba namjeravao se tijekom 1990. posebno posvetiti “druženju i stvaranju trajnih prijateljstava među vršnjacima iz svih krajeva Jugoslavije”.⁸⁴¹ Međutim, cijeli je organizacijski pogon u Jugoslaviji posustajao tijekom 1989. da bi u drugoj polovici 1990. u nekim svojim dijelovima bio sasvim zaustavljen. Tome su pridonijela i stajališta na najvišoj razini pionirske organizacije prema kojima je, primjerice, pionirske logore Sutjeska trebalo specijalizirati po nastavnim predmetima i održavati ih kao nastavu u prirodi uz potporu republičkih SIZ-ova odgoja i osnovnog obrazovanja jer su dotadašnjem svom obliku postali preskupi i sveli se na “jugoslovensko letovalište za privilegovane pionire”.⁸⁴² Jednako tako, pohod Po Titovom rodnom kraju nije održan zbog “nepovoljnih društvenih uslova”.⁸⁴³ Dječje organizacije tražile su nove načine djelovanja i nastojale zadržati neke ustaljene akcije poput SDND-a kada je pred Dan Republike 1990. godine Republičkom protokolu Republike Hrvatske predlagao da se mandarine s Vange, što ih

⁸³⁹ SDND, SOOBDJ, Informacija o ostvarenim aktivnostima (Savjeta) Saveza pionira Jugoslavije januar-novembar 1989.

⁸⁴⁰ SDND, SOOBDJ, Izveštaj o ostvarivanju programskih aktivnosti SOOBDJ za 1988.

⁸⁴¹ SDND, Program rada Savjeta saveza pionira Zagreba za 1990. godinu.

⁸⁴² SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 14.12.1989.

⁸⁴³ SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 26.4.1990.

dječjim ustanovama dodjeljuje Predsjedništvo SFRJ, te godine pošalju Bolnici za kronične dječje bolesti u Zaprešiću.⁸⁴⁴

Reformski pokušaji

Arhivsko gradivo potanko svjedoči na koji se način tijekom 1989. i 1990. razmišljalo o budućnosti Saveza pionira, Saveza društava Naša djeca i drugih srodnih republičkih organizacija te Saveza organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije. Uz nedostatak financijskih sredstava i jačanje nacionalizma u državi, u Savezu pionira odvijala su se usporedo dva procesa – politička demokratizacija i slabljenje međurepubličke suradnje – koja su mogla voditi u smjeru potpunog ukidanja Saveza pionira ili pak njegove brže ili sporije, površinske ili dubinske reforme uz zadržavanje jačih ili slabijih veza na razini federacije. U svemu tome energija se ulagala i u širu reformu republičkih organizacija za skrb o djeci jer je u novim uvjetima, neovisno o sudbini Saveza pionira, i njihovo daljnje djelovanje moglo postati upitno. Rasprave u Savezu pionira u svakom su trenutku ovisile o reformama u Savezu komunista, Socijalističkom savezu radnog naroda i Savezu socijalističke omladine a da pritom sudbina Saveza pionira ni na koji način nije povratno utjecala na šira zbivanja niti je pobuđivala posebno zanimanje u drugim društveno-političkim organizacijama.

Nedostatak novčanih sredstava za redovitu djelatnost u povijesti Saveza pionira nije bio nepoznat problem, no iznova dobiva na aktualnosti na samom kraju osamdesetih. Djelovanje SSPJ temeljilo se na “visokim” kotizacijama koje su uplaćivale republike i pokrajine – Hrvatska, primjerice, 7 milijuna dinara 1987. – no i pored toga novca je nedostajalo, a trebalo je plaćati unajmljeni prostor u Beogradu, održavati sjednice i isplaćivati plaće. Na sve se to RSSP SRH požalio RK SSOH odakle su upozoravajući na neodrživo stanje pisali predsjedniku Predsjedništva SSOJ.

Smatramo da je situacija ozbiljna te da zavređuje dužnu pažnju i nameće potrebu razgovora o ukupnim problemima problematike funkcioniranja SSPJ.⁸⁴⁵

⁸⁴⁴ SDND, SDND, Podjela mandarina, 26.11.1990.

⁸⁴⁵ SDND, SSOH, Problematika funkcioniranja SPJ, 18.3.1988.

Financiranje nije bila zabranjena tema na sjednicama SOOBDJ i SSPJ, dapače raspravljalo se o realnom smanjivanju sredstava uslijed inflacije, o nemogućnosti financiranja svih planiranih aktivnosti, o organizacijskom i financijskom slabljenju koje je, između ostalog, utjecalo i na prekid u redovitom dodjeljivanju nagrade *Mlado pokolenje* u području kulturnog stvaralaštva za djecu, nagrade *Kurir Jovica* za inicijativu i stvaralaštvo te nagrade *Kekec* za najbolji film za djecu.⁸⁴⁶ Moguće rješenje bilo je u obraćanju SUBNOR-u ili sindikatima, traženju sponzorstva za izradu nagrade od proizvođača plemenitih metala, no kao najsigurniji izvor za podupiranje niza aktivnosti činili su se SIZ-ovi odgoja i osnovnog obrazovanja. Tako su razmišljali i u Hrvatskoj gdje su opetovano podvlačili potrebu rješavanja pitanja financiranja te isticali do ono mora biti osigurano kao zajednička društvena potreba.⁸⁴⁷ “Stalno je prisutna velika nezijesnost” bila je u ključna poruka pisma koje je najesen 1989. iz SDND-a poslano Izvršnom vijeću Sabora SRH i kojim je hrvatska vlada upoznata s činjenicom da 56 posto sredstava SDND dobiva preko Lutrije Hrvatske, no i dalje im nedostaje 300.000 dinara, i to u trenutku kada pred njima stoji primanje u pionire i Dan dječje radosti.⁸⁴⁸ Izvršno vijeće nije u tom trenutku moglo izdvojiti traženi iznos, ali Republički je komitet za prosvjetu pred kraj godine SDND preporučio RSIZ-u, a Saboru je upućen prijedlog izmjena Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju čime bi se osiguralo financiranje u 1990. godini.⁸⁴⁹

Iako su se financijska pitanja mogla činiti gorućima, u pozadini su se 1989. počinjala lomiti dubinski ipak važnija konceptijska rješenja. Već krajem 1988. SSPJ razmatrao je dokument pod nazivom *Aktuelna pitanja daljeg osavremenjavanja SPJ*, no on nije u cijelosti prihvaćen, pa je temeljita rasprava odgođena. Stoga je u programu za 1989. bilo navedeno “dalje jačanje Saveza pionira Jugoslavije,

⁸⁴⁶ SDND, SOOBDJ, Izveštaj o ostvarivanju programskih aktivnosti SOOBDJ za 1988.; SSPJ, Stanje i problemi dodele nagrada i priznanja SOOBDJ, 4.1989.; SOOBDJ, Zapisnik sa sjednice Savjeta SPJ 14.12.1989.

⁸⁴⁷ SDND, SDND, Akcije na osuvremenjivanju rada SP, 24.10.1989.

⁸⁴⁸ SDND, SDND Izvršnom vijeću, sistemsko rješenje statusa i sufinanciranja SDND, 6.11.1989.

⁸⁴⁹ SDND, Izvršno vijeće Sabora, odgovor, 7.12.1989.; Republički komitet za prosvjetu, o financiranju SDND, 20.12.1989.

kroz nove programske sadržaje za jačanje bratstva i jedinstva, jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, samoupravljanja pionira, pionirskog stvaralaštva i vaspitanja i obrazovanja za mir i razvoj; rad na osavremenjavanju sadržaja i naročito oblika i metoda rada u pionirskim kolektivima”.⁸⁵⁰ Zadržane su stare vrijednosti koje bi trebalo održavati na suvremeniji način, pa čak i u nepovoljnom okruženju koje je, prema opisu u programu, bilo obilježeno padom dječjeg osobnog i društvenog standarda te poremećenim sustavom vrijednosti koji se našao u raskoraku između proklamiranog i stvarnog što je znatno otežavalo rad s djecom. U godišnjem planu održavanja sjednica SSPJ nije se očekivala tema reforme, no zapisnik s kraja godine svjedoči o neočekivanoj brzini promjena.

Otvoreno je pitanje kako će se škola koja teži depolitizaciji odnositi prema podmladcima novih saveza i partija, da li će SKJ imati svog interesa za pionirsku organizaciju kao podmladak.⁸⁵¹

Na koji su način ove misli sazrijevale tijekom godine? Na travanjskoj sjednici SSPJ istaknuto je da je Savez pionira prepušten na brigu školama i nastavnicima, dok društvo ne pokazuje dovoljno zanimanje za organizaciju koja bi, istaknuto je, trebala ići u smjeru osuvremenjivanja svojega rada i prilagođavanja suvremenom djetetu, uz zadržavanje nekih vrijednosti poput pripreme djece za “zajednički život u zajedničkoj domovini; stvaralaštvo u radu, učenju i igri, pozitivne vrednosti socijalističkog humanizma”.⁸⁵² Dok se očekivalo pokretanje rasprave o SPJ na republičkoj i pokrajinskoj razini, u svibnju je uslijedio *Proglas nove generacije: Budućnost je već naša – hoćemo sadašnjost*, upućen protiv ciničnoga proglašavanja mladih budućnošću društva i usmjeren prema radikalnoj reformi političkoga sustava.⁸⁵³ Intenzivne rasprave u Sloveniji vodile su se još od rujna 1988., a dotadašnji vrhunac dosegnule su također u svibnju 1989. tijekom Susreta pionira Jugoslavije kada je Zveza prijateljev mladine Slovenije s po dvoje pionira iz svake općine u Mariboru održala problemsku konferenciju s burnom raspravom o opstanku organizacije

⁸⁵⁰ SDND, SOOBDJ, Program rada za 1989., prijedlog.

⁸⁵¹ SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 14.12.1989.

⁸⁵² SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 25.4.1989.

⁸⁵³ SDND, SDND, Proglas nove generacije 25. maj 1989.

i njezinim simbolima.⁸⁵⁴ Do jeseni su se u Sloveniji oblikovala tri gledišta na reformu Saveza pionira. Konzervativni je pristup praksu samo htio uskladiti s aktualnim Pravilima i programskim osnovama iz 1983., a radikalni je bio za ukidanje na tragu stajališta Socijaldemokratskog saveza Slovenije.

Pionirska organizacija je s svojim ideološko-militarističnim rituali ena najhujših oblik ideološko-politične manipulacije z mladimi, zato zahtevamo njeno takojšnje ukinitev.⁸⁵⁵

Najširu potporu imao je treći, reformni, pristup koji je, uz spremnost na sudjelovanje u pripremi reforme cijelog SPJ, izgrađenu tradiciju htio prilagoditi novim uvjetima na temelju znanstvene analize. Nova dječja organizacija, prema tim slovenskim očekivanjima, trebala bi biti sasvim dobrovoljna, poticati slobodu dječjeg izražavanja, ne bi smjela biti pomladak niti jedne stranke te bi morala više biti usmjerena na budućnost nego na prošlost. Već u lipnju oko potreba reformi uz uključivanje stručnjaka složio se RSSP SR Srbije te se založio za jedinstvenu opću dječju organizaciju te pristupačnija i razumljivija programska načela, što bi sve trebalo polako dovršiti do 1992. i pedesete obljetnice SPJ.⁸⁵⁶ U listopadu je SSPJ od svih republičkih savjeta tražio izvješća o tijeku rasprave o reformi, a to je mjesec ranije – u formi prijedloga za unapređivanje rada – od sebi podređenih općinskih savjeta zatražio i hrvatski RSSP.⁸⁵⁷ Listopadsko savjetovanje u Zagrebu nije ipak ponudilo nikakva radikalna rješenja, uistinu je najdalje otišla rukopisna bilješka na materijalima koja postavlja pitanje – što “kad roditelji žele isključiti dijete iz SPJ?”.⁸⁵⁸ Zaključak je zagrebačkoga skupa bio da bi SPJ morao biti “jedna, jedinstvena, jedina dječja društvena organizacija na prostoru cijele Jugoslavije”, no i dalje se spominje oslonac na SKJ, samoupravni socijalizam i kontinuitet revolucije uz nejasno postavljenu dvojbu što od svega

⁸⁵⁴ SDND, Zveza PMS, o promjenama, 15.11.1989.; Kalčina, Liana, “Zgodovina pionirske organizacije”, *60 let za dobro otrok: 1953-2013. Zbornik ob jubileju Zveze prijateljev mladine Slovenije*, gl. ur. Majda Struc, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 2013., 121.

⁸⁵⁵ Isto.

⁸⁵⁶ SDND, SSP Srbije, Polazišta za osavremenjavanje SPJ, 22.6.1989.

⁸⁵⁷ SDND, SSPJ, traži se izvještaj, 23.10.1989.; SDND, RSSP, mogućnost nabave pionirskih oznaka i simbola i prijedlozi za rad pionirskog odreda, 28.9.1989.

⁸⁵⁸ SDND, Akcije na osuvremenjivanju rada SP, 24.10.1989.

toga zadržati, a što uvesti kao inovaciju. Iste jeseni u pripremi su bili materijali za 12. kongres SSOJ-a, pa se razmišljalo o većoj povezanosti omladinske organizacije s SPJ kao svojim kolektivnim članom i prirodnim pomlatkom.⁸⁵⁹ I potom je stigao prosinac s već spomenutim nedoumicama oko depolitizacije škole i s nepoznatim stajalištem SKJ o mogućem zadržavanju pionirske organizacije kao svojega pomlatka, zbog čega je SSPJ zaključio da bi bilo dobro imati svoje predstavnike na 14. kongresu SKJ.⁸⁶⁰ Savjet je također odlučio da će dotadašnjem predsjedniku produljiti mandat na još dvije godine, a za počasnu predsjednicu izabrana je Fana Kočovska Cvetković, jedina živa pionirka koja je proglašena narodnim herojem. Iskazana je potreba za uvidom u funkcioniranje sličnih organizacija u inozemstvu te upozoreno da razina aktivnosti ne smije opadati kako SPJ ne bi izgubio svoje "mesto u sistemu". Ponovljen je cilj o pretvorbi u jedinstvenu opću organizaciju djece u osnovnim školama, no hrvatski je predstavnik sada jasno pozvao na temeljite promjene u skladu s reformom društva.

Promjene je nalagala i Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, koju je u studenom prihvatila Glavna skupština i koja je nadogradila točno trideset godina staru Deklaraciju o pravima djeteta.⁸⁶¹ Iako je i stariji dokument pozivao na zaštitu od diskriminacije po političkoj i svakoj drugoj osnovi te na odgoj u duhu razumijevanja, tolerancije, prijateljstva među narodima, mira i bratstva, 1989. osnažene su odredbe o zabrani diskriminacije na osnovi političkih uvjerenja djeteta ili njegovih roditelja, priznato je pravo na slobodu udruživanja i slobodno izražavanje stavova. Nereformirani Savez pionira ne bi mogao udovoljiti nekima od ovih odredbi, a i većina članica SOOBDJ-a u svojem nazivu je i dalje sadržavala sintagmu "socijalistički odgoj", no konvencija je ocijenjena važnom i postala je jedan od temelja za reformu organizacije tijekom 1990. koju će obilježiti nekoliko ključnih dokumenata poput Stavova o reformi SPJ i

⁸⁵⁹ SDND, SOOBDJ, Informacija o ostvarenim aktivnostima (Savjeta) Saveza pionira Jugoslavije januar-novembar 1989.

⁸⁶⁰ SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 14.12.1989.

⁸⁶¹ Deklaracija o pravima djeteta, 1959., <http://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>; Konvencija o pravima djeteta, <http://unicef.hr>, <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Kon-djeteta.htm>, *Službeni list SFRJ*, 15, 1990.

Smjernica za preobražaj SPJ, a u Hrvatskoj i Deklaracija o identitetu Društava Naša djeca.

Rasprava, u kojoj su sudjelovali članovi savjeta Saveza pionira na svim razinama, nastavnici, znanstvenici i drugi, u cijeloj se Jugoslaviji 1990. vodila oko nekoliko glavnih pitanja: hoće li pionirska organizacija opstati, kakva će biti i kakvi će joj biti simboli, hoće li djelovati u školama i tko će je financirati, hoće li se osnivati nova dječja organizacija i na kojim načelima, kakav bi bio njezin odnos s dotadašnjom koncepcijom zajednice učenika ili pionirske zajednice te što će biti s organizacijama odraslih za odgoj i brigu o djeci. U raspravama nije nedostajalo niti emocija onih koji su godinama radili s pionirima, niti straha od “invazije” raznih ideologija, antikomunizma i optužaba za totalitarizam, niti osuda “boljševičkih” simbola i indoktrinacije s komentarima u stilu “ima Tita tamo puno”.⁸⁶² Na sastanku predstavnika općinskih Društava Naša djeca u veljači – nakon 14. kongresa SKJ, ukidanja monopolističkog položaja SKJ i okretanja saveznog premijera Ante Markovića tržišnom gospodarstvu – istaknuta je pojava osnivanja novih stranaka koje dijele sličnost u “borbi protiv ‘grijeхова’ komunista, gotovo svega dosadašnjega, pa i socijalizma u glasnom ili prešutnom obliku” te je podijeljena informacija o vjerojatnom – a vrlo brzo i potvrđenom – pretvaranju SSOH u političku stranku.

Napuštanje prisustva SSOH u osmim razredima osnovne škole smatra se gotovo konačnim. Više se ne spominje interes za rad omladine s pionirima.⁸⁶³

Stranka je postajao i SSRNH, registriran je i SKH-SDP, pa se nastojalo očuvati i najmanju kariku popucalog lanca i budući reformirani Savez pionira ugraditi u prijedlog nove koncepcije odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj kao njegov integralan dio i mjesto dobrovoljne društvene aktivnosti učenika.⁸⁶⁴ Unutar hrvatskog RSSP-a početkom ožujka bilo je jasno da je reforma u nestranačku

⁸⁶² SDND, Rukopisne bilješke, Reforma SPJ, Beograd, 6.2.1990.; SDND, Rukopisne bilješke, 9.3.1990.; SDND, Rukopisne bilješke, radna grupa za RSSP, 16.3.1990.

⁸⁶³ SDND, Informacija sa sastanka sekretara općinskih SDND, 6.2.1990.; SDND, RK SSOH, upis u registar, 22.2.1990.

⁸⁶⁴ SDND, Mišljenje i prijedlozi SDND SRH povodom prijedloga nove koncepcije odgojno-obrazovnog sistema u SRH, 28.2.1990.

i dobrovoljnu organizaciju neizbježna jer Savez pionira nužno doživljavao sudbinu SKH, a okolnosti su dopuštale veliku otvorenost, pa se u individualnim istupima isticalo da je “u radu s pionirima prisutna [bila] jednosmjerna ideologizacija” i da “SK nije bio naivan da to ispusti” pa bi u slučaju održavanja pionirske organizacije bilo “otpora, bojkota, bilo ih je i do sada, a može ih biti i više”.⁸⁶⁵ Stajališta na terenu nisu bila u dovoljnoj mjeri poznata, no SDND je najbolju komunikaciju imao sa svojim društvima u Puli, Zadru, Šibeniku, Dubrovniku, Varaždinu, Ivanić Gradu, Virovitici, Đakovu, Vukovaru i Slavanskom Brodu. Iz potonje sredine sačuvani su rezultati ankete provedene na slučajnom uzorku od 35 učenika, roditelja i nastavnika u jednoj od osnovnih škola, prema kojima je tri četvrtine ispitanih bilo za promjenu naziva Saveza pionira dajući među ponuđenima prednost nazivu Savez djece Hrvatske, 60 posto bilo je za promjenu simbola i obilježja, a čak 80 posto smatralo je da bi glavni zadatak moralo biti organiziranje ljetovanja, zimovanja, logorovanja i izleta, potom poticanje izgradnje dječjih ustanova te osmišljavanje slobodnih aktivnosti.⁸⁶⁶ Zagrebački Savjet Saveza pionira provodio je likovnu akciju *Pionirska marama kakvu želim* u kojoj su djeca sama osmišljavala buduće simbole, a vodstvo se nadalo uspjehu reforme.

Promjene u koje ulazimo za sve nas su nešto novo, ali su realne i ostvarljive te očekujemo podršku šire društvene zajednice.⁸⁶⁷

O svojoj anketi, na koju je odgovore poslalo samo 57 od 700 pionirskih odreda, u veljači su raspravljali u vodstvu pionirske organizacije Bosne i Hercegovine gdje je isticano da se treba usmjeriti prema igri, zabavi i ekologiji, osmisliti kraći tekst obećanja, Savez pionira “radikalno deboljševizirati”, zaštititi pionire od “svih vrsta manipulacija i zloupotreba u političke svrhe”, izbjeći da postanu “frazeri koji umeju samo da lijepo pričaju i pišu ili da se plaše kojekakvih samozvanih autoriteta” te ih “osloboditi svake torture” njihove organizacije.⁸⁶⁸ U

⁸⁶⁵ SDND, RSSP, Razgovor o aktualnim pitanjima SP, Informacija sa sastanka, 2.3.1990.

⁸⁶⁶ SDND, OSSP Slavonski Brod, anketa o SP, 3/1990.

⁸⁶⁷ SDND, Program rada Savjeta saveza pionira Zagreba za 1990.

⁸⁶⁸ SDND, SOSVBD, RSURSP BiH, Savjetovanje na temu Aktualna pitanja društvenog položaja i osavremenjivanja SPJ u BiH, 16.2.1990.

Sarajevu su sve dvojbe saželi u nekoliko riječi: “Sada je pitanje: biti ili ne biti. Ako ćemo ostati – kako?”

Jasan putokaz pripremao se na saveznoj razini na temelju mišljenja pristiglih iz republika i pokrajina. SSPJ zaključio je da organizaciju treba reformirati odbacujući “sve ono što je kruto, dogmatsko i formalističko”, zadržavajući sve pozitivno u dotadašnjem djelovanju i usklađujući se s Konvencijom UN-a o pravima djeteta.⁸⁶⁹ Organizacija bi morala biti samostalna i izvanstranačka, namijenjena djeci od sedam do četrnaest godina te djelovati s ciljem njihove zaštite od aktualnih nacionalnih i političkih podjela u zemlji koje se ne bi smjele prenijeti na najmlađe. Na osnovi ovih Stavova o reformi prišlo se izradi Smjernica za preobražaj SPJ koje su polovicom ožujka poslone na trotjednu raspravu u republike i pokrajine.⁸⁷⁰ U Sloveniji bili su vrlo brzi i već 19. ožujka, dvadesetak dana prije višestranačkih izbora, RSSP odlučio je ukinuti Pravila i programske osnove SPJ iz 1983. i prenijeti dio djelatnosti na ZPM, dok su zajednice učenika i dalje bile oblik organiziranosti u školama.⁸⁷¹ Drugim riječima, na području Slovenije tada je ukinut Savez pionira.

U Hrvatskoj je postupak bio nešto sporiji i potezi manje izravni, iako se rad na terenu u mnogim sredinama postupno gasio krajem osamdesetih.⁸⁷² U SDND-u radili su na reformi te organizacije očekujući da neće biti problema s njezinim opstankom, no i uz svijest da bi Savez pionira mogao opstati i bez jugoslavenske krovne organizacije te sigurno samo kao nestranački jer bi u suprotnom raznim strankama bio omogućen ulazak u škole što se nastojalo izbjeći.⁸⁷³ O potrebi za depolitizacijom djece i škole RK SDND uputio je dopis i Saboru SRH, da bi ubrzo svoju zabranu djelovanja političkih stranaka u školama objavio Republički komitet za prosvjetu.⁸⁷⁴ No to još

⁸⁶⁹ SDND, SSPJ, Stavovi o reformi SPJ, 9.3.1990.

⁸⁷⁰ SDND, SSPJ, Smernice za preobražaj SPJ, 16.3.1990.

⁸⁷¹ SDND, Sklepi in stališča Sveta Zveze pionirjev Slovenije, 19.3.1990., Zveza prijateljev mladine Slovenije, *Informacije* 1/1990; Zajc Cizelj, “Pionirska organizacija – otroštvo med igro in dolžnostjo”, 641; Struc, Majda, “Kronika”, *60 let za dobro otrok: 1953-2013. Zbornik ob jubileju Zveze prijateljev mladine Slovenije*, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 2013., 46.

⁸⁷² Razgovor s E. Paravinom.

⁸⁷³ SDND, Rukopisne bilješke, sjednica, 14.3.1990.

⁸⁷⁴ SDND, Izvještaj o realizaciji zaključaka 13. sjednice Predsjedništva RK DND, 14.3.1990.; SDND, SRH Republički komitet za prosvjetu, o političkom organiziranju,

uvijek nije podrazumijevalo i izbacivanje Saveza pionira iz školskoga prostora. Uoči 32. sjednice RK SDND, koja se 6. i 7. travnja održavala u Crikvenici, savezne Smjernice o reformi SPJ razmatrali su Predsjedništvo RK SDND i RSSP, Republički komitet za prosvjetu i Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH. Za crikvenički skup pripremljeni su i letak sa Smjernicama za preobražaj Saveza pionira u suvremenu demokratsku dječju organizaciju, ali i Deklaracija o identitetu Društava Naša djeca. Prvi dokument slijedi savezne Smjernice te predviđa demokratizaciju, odustajanje od ideologije SKJ i “pretjerane okrenutosti prošlosti”, promjenu obilježja i simbola, brisanje kolektivnoga članstva SPJ u SSOJ i konstitutivnosti u SSRNJ, ali i zadržavanje svih pozitivnih vrijednosti koje su u skladu s UN-ovom Konvencijom o pravima djeteta i novom koncepcijom odgojno-obrazovnog sustava SRH.⁸⁷⁵ Nova dječja organizacija spominje se i u drugom crikveničkom dokumentu prema kojem SDND i dalje želi voditi reformirani Savez pionira koji će razvijati “svojsva inicijativne i kritičke, radoznale i stvaralačke ličnosti, te zdravo i sadržajno provođenje slobodnog vremena, zasnovano na humanim međuljudskim odnosima i univerzalnim vrijednostima” te u žarište svoje djelatnosti postaviti igru, druženje, izlete i razne izvannastavne aktivnosti.⁸⁷⁶ Nadalje, SDND određuje se kao “dobrovoljna organizacija roditelja i građana za društvenu brigu o djeci”, kao nestranačka i društveno angažirana organizacija koja će djelovati samostalno – “što dosad to nije bilo u takvoj mjeri” – odnosno rječnikom “koji se koristi u svijetu”, spremna je postati “autonomna, nevladina i neprofitabilna organizacija”. Financirala bi se članarinom, vlastitim aktivnostima, davanjima iz igara na sreću, proračunskim sredstvima i donacijama pokrovitelja. U isticanju djelovanja za opće dobro autori deklaracije istaknuli su doprinos “zdravom rastu, svestranom razvoju i socijalističkom odgoju djece”, ali i protivljenje “političkom manipuliranju djecom”. Spominjanje političke obojenosti odgoja mogla bi biti omaška, moglo bi biti i svrstavanje uz slične organizacije u svijetu, no najvjerojatnije je posrijedi povezivanje socijalističke ideje s

2.4.1990.

⁸⁷⁵ SDND, Smjernice za preobražaj SP u suvremenu demokratsku dječju organizaciju, letak.

⁸⁷⁶ SDND, Deklaracija o identitetu Društava Naša djeca, 6-7.4.1990. Usp. Paravina, *60 godina djelovanja Saveza društava Naša djeca Hrvatske*, 14-15.

humanošću i općeljudskim vrijednostima. Desetak dana nakon sjednice u Crikvenici, mjesec dana nakon slovenske odluke o ukidanju Saveza pionira i četiri dana prije višestranačkih izbora u Hrvatskoj okružnicu svim osnovnim školama zajednički su poslali Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja SRH i SDND. Ponovili su da reformirani Savez pionira i dalje treba postojati sukladno usvojenim Smjernicama za preobražaj, što znači da će se izostaviti “dosadašnji naglašeni elementi politizacije, pretjerana okrenutost prošlosti, a značajno će se promijeniti i osuvremeniti i simboli, naziv organizacionih jedinica, neki oblici i sadržaji”.⁸⁷⁷ Pozvali su škole da do kraja školske godine odrade sve predviđene pionirske aktivnosti te da za učenike sedmih razreda prirede svečanost povodom kraja članstva u SPJ jer je to prvi naraštaj koji neće biti primljen u SSOJ.

Istoga dana SSPJ prihvatio je Osnove za izradu novih programskih dokumenata, iznova ističući univerzalne humanistička načela i vrijednosti dotadašnjeg rada, uključujući i jugoslavenski karakter organizacije, ali i zaključujući da je “zbog inertnosti u radu za 50 godina svoga delovanja Savez pionira Jugoslavije izgubio avangardnost koju je imao u prvim godinama svog postojanja u odnosu na potrebe i interesovanja dece tog vremena”.⁸⁷⁸ Buduća organizacija, smatrali su, mora imati svoja obilježja i svečano primanje na Dan Republike, Dan Saveza pionira, Dan proljeća ili Svjetski dan djeteta te ne smije biti opterećena politikom “niti određenom uskom ideologijom jedne klase ili partije”. Na istom je tragu bio prijedlog Pravila i programskih načela Dječje organizacije Jugoslavije kao mogućeg nasljednika Saveza pionira čiji se dobar dio djelatnosti zapravo svodi na povijesnu pogrešku.

U težnji da se udovolji zahtevima vremena neke greške bile su neizbežne: simboli i oznake po ugledu na boljševičke, masovni zborovi, parade...⁸⁷⁹

Usprkos tome moguće je zadržavanje imena pionir koje “znači prvi u otkrivanju novog i nepoznatog, lepog i dobrog [...] čuva sećanja na sve prethodne generacije pionira, na najlepše primere dečaka i

⁸⁷⁷ SDND, Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja i SDND, Informacija o radu pionirske organizacije u uvjetima društvenih promjena, okružnica školama, 18.4.1990.

⁸⁷⁸ SDND, SSPJ, Osnove za izradu novih programskih dokumenata SPJ, 18.4.1990.

⁸⁷⁹ SDND, SOOBDJ, Nova dečja organizacija u Jugoslaviji, Pravila i programska načela.

devojčica prvih u hrabrosti, plemenitosti, znanju, vedrini i druženju.” Na temelju svih pripremljenih dokumenata o budućnosti dječje organizacije raspravljao je 26. travnja 1990. godine SSPJ. Bila je to prva sjednica bez slovenskih predstavnika, koji su dan ranije brzojavom poručili da kod njih Pravila SPJ više ne vrijede i da buduća suradnja ovisi o zajednički dogovorenim programima.⁸⁸⁰ Na okrnjenoj sjednici zbog toga je iskazano žaljenje, kao i zbog odsutnosti delegata Bosne i Hercegovine te predsjednika republičkih i pokrajinskih savjeta Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Srbije i Vojvodine. Zbog bolesti odsutna je bila i predsjednica SSPJ. Rasprava o reformi bila je u tijeku u svim dijelovima federacije, išla je u smjeru održavanja tek minimuma zajedničkog i davanja široke samostalnosti u radu, a shvaćena je i kao nužnost u pokušaju održavanje organizacije na životu, no trebalo je još brže djelovati jer je to nametala “dinamika društvenih promena”. Usprkos potrebi za ubrzavanjem procedure, SSPJ nije imao statutarnih ovlasti za stavljanje Pravila i programskih osnova SPJ izvan snage. U lipnju trebala je biti održana godišnja konferencija SOOBDJ, ali je odgođena za kraj godine, pa je umjesto nje 2. srpnja održana sjednica SOOBDJ i SSPJ, ujedno i posljednja čiji se zapisnik može pronaći u arhivi SDND.⁸⁸¹ Glede preobrazbe SPJ usuglašena je tek preporuka republičkim i pokrajinskim organizacijama da samostalno reguliraju dječje udruživanje na svojem području. Upozoreno je na “stranačke težnje da u podmlatke uključe decu, masovni uticaj religije na decu, nacionalizam, nemogućnost finansiranja naših programa u opštem metežu i transformaciji načina upravljanja društvenim sredstvima”, a u tom trenutku SOOBDJ zbog neostvarenih prihoda već pola godine nije plaćao najam za poslovni prostor u Beogradu.

U međuvremenu su u Hrvatskoj održani lokalni i parlamentarni izbori na kojima SKH-SDP nije osvojio vlast, a za kraj lipnja pripremala se trodnevna ljetna škola SDND-a u Puli uz održavanje sjednice Predsjedništva RK SDND, na kojoj su se – sudeći po napomeni u pozivu: “Očekujemo da o ovoj aktualnoj i izuzetno važnoj temi ne tupite s pripremljenom diskusijom...” – priželjkivale kratke i konstruktivne rasprave, uz to utemeljene na stavovima sredine iz koje

⁸⁸⁰ SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice, 26.4.1990.

⁸⁸¹ SDND, SSPJ, Zapisnik sa sjednice SOOBDJ i SSPJ, 2.7.1990.

sudionici dolaze.⁸⁸² Takva povratna informacija bila je važna stoga što je iz mnogih općinskih DND-ova i SSP-ova zamrla komunikacija prema republičkoj razini u Zagrebu. Prihvaćen je redigirani tekst Deklaracije o identitetu SDND, dok je rezultat rasprave o Prijedlogu odluke o transformaciji SPJ u novu modernu dječju organizaciju bilo ovlaštenje delegaciji SDND da na već spomenutoj konferenciji SOOBDJ dana 2. srpnja glasuje za prestanak postojanja SPJ i ukidanje njegovih Pravila i programskih osnova uz obvezu nastavljanja priprema za osnivanje nove dječje organizacije. Zajednički nazivnik svih anonimnom anketom prikupljenih mišljenja sudionika pulske sjednice sigurno je bila sveprisutna neizvjesnost.

“Ne znamo što će nova vlast kazati o dječjim organizacijama tako da je ovaj naš prijedlog bez sugovornika koji je vlast i bit će onako kako to on bude htio”; “Zašto smo ukinuli pionirsku organizaciju, a nismo našli odgovarajuću zamjenu. Sva su djeca željela postati pionir, a sada?”⁸⁸³

Tjedan nakon sjednice u Beogradu i prepuštanja opstanka reforme dječje organizacije republikama SDND obratio se novome vodstvu Republičkoga komiteta za prosvjetu kulturu, fizičku i tehničku kulturu i obavijestio ih o ukidanju pionirske organizacije u Hrvatskoj.

Podržavajući demokratske promjene u društvu Savez pionira je prestat o postojati, od travnja 1990. godine, a time i djelovanje ove dječje organizacije u osnovnoj školi.⁸⁸⁴

Iako je ova kategorička tvrdnja više odgovarala stanju na terenu nego pisanim preporukama i odlukama, na njezinu tragu i u skladu s ranije prihvaćenim polazištima o reformi sada se predlagalo osnivanje nove dječje organizacije, odnosno konačno ukidanje Saveza pionira i koncepcije zajednice učenika – pionirske zajednice kakvu je Prosvjetni sabor Hrvatske prihvatio još 1982. godine.⁸⁸⁵ Novi Dječji savez Hrvatske, pod tim ili drugim nazivom, bio bi politički i stranački neovisna, dobrovoljna, društvena i odgojno-zabavna organizacija

⁸⁸² SDND, Poziv na 15. sjednicu Predsjedništva RK SDND, 25.6.1990.

⁸⁸³ SDND, Izvještaj o održavanju ljetne škole Saveza DND 1990.

⁸⁸⁴ SDND, SDND, Utemeljenje nove dječje organizacije u sustav odgoja i osnovnog obrazovanja, 9.7.1990.

⁸⁸⁵ SDND, Odluka o preobrazbi pionirske zajednice – zajednice učenika u novu modernu dječju organizaciju, prijedlog uz dopis od 9.7.1990.

za osnovnoškolski uzrast, u skladu s Konvencijom UN-a, hrvatskom koncepcijom odgoja i obrazovanja te sličnim načinima udruživanja u svijetu. Djeca bi joj se dobrovoljno priključivala u danima Dječjeg tjedna početkom listopada. Razvijala bi humane odnose, patriotizam, odgajala za mir i razumijevanje te poštivanje prava i sloboda kako svakog čovjeka tako svojeg i drugih naroda. Uz koordinaciju SDND-a, osmišljavala bi slobodno vrijeme i razvijala pravilan odnos djece prema učenju, radne navike i poštivanje rada drugih, prijateljstvo, solidarnost, radoznalost, stvaralaštvo, životni optimizam, slobodno mišljenje i kritičko prosuđivanje, odgovoran odnos prema roditeljima, školi i društvenoj zajednici. Međutim, Republički komitet, odnosno novo Ministarstvo prosvjete, kulture, fizičke i tehničke kulture, nije slalo odgovor, već je početkom rujna pisalo svim općinskim vlastima nalažući ono što se već dogodilo i potvrđujući ranije odluke SDND-a i RSSP-a.

Budući da još nije razrađena konačna koncepcija organizacije i djelovanja pionirske organizacije do donošenja konkretnih uputstava realizaciju tog programa treba zasad obustaviti.⁸⁸⁶

Ministarstvo je općinske prosvjetne vlasti ujedno obavijestilo da nastavni program ostaje isti, osim što je “potrebno izostaviti ideologizirane odrednice (‘marksistički pogled na svijet’, ‘socijalističke, samoupravne’, ‘svestrana stvaralačka ličnost’, ‘općenarodna obrana i društvena samozaštita’, ‘upoznavanje učenika s tradicijom NOB-a i razvijanje njihove revolucionarne svijesti’ i slično)”. Već poljuljani temelji dotadašnjega pogleda na svijet i povijest trebali su tako sasvim nestati iz škola. Stoga su revidirani udžbenici prirode i društva za prvi i četvrti razred te povijesti za osmi razred, dok je za sadržaj vjerske kulture najavljeno slanje posebnih uputa. Poslije ljetne stanke SDND bio je siguran u nastavak svojega djelovanja uz gubitak Saveza pionira koji je ionako od početka reforme bio dvojben.⁸⁸⁷ Krenuli su s upoznavanjem republičkih i općinskih vlasti sa svojom preobrazbom i nastavkom djelatnosti, no izvještaji s terena

⁸⁸⁶ SDND, RH, Ministarstvo prosvjete, kulture, fizičke i tehničke kulture i Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja RH (u osnivanju), Upute predškolskim organizacijama i osnovnim školama, 5.9.1990.

⁸⁸⁷ SDND, Prilog sagledavanju stanja i donošenju mjera za daljnji rad i razvoj Saveza društava Naša djeca, 29.8.1990.

i dalje su sporo pristizali.⁸⁸⁸ Početkom listopada povodom Dječjeg tjedna primio ih je potpredsjednik Sabora, sada već samo Republike Hrvatske, te izrazio podršku vrijednostima i zalaganjima SDND-a, no možda je na to mogla utjecati i njegova pripadnost SKH-SDP-u.⁸⁸⁹ Za nekoliko dana iznova su molili Ministarstvo za mišljenje o novoj dječjoj organizaciji te ukratko predstavili djelatnost SDND-a koji je još donedavno imao 300 000 aktivista i članova, no “u zadnje vrijeme ima indicija o osipanju članstva”.⁸⁹⁰ Čini se da je nedostatak komunikacije s novom vlašću odugovlačio neugodno stanje neizvjesnosti pa čak – valjda u nadi da bi i to moglo pomoći i odobrovoljiti nadležne – navodio SDND na upoznavanje Ministarstva s nacionalnim sastavom svojega vodstva – u kojemu je bilo 70,7 posto Hrvata i 15,1 posto Srba – te s visinom isplaćenih plaća i izvorima financiranja među kojima su 1990. prevladavali RSIZ odgoja i osnovnog obrazovanja s 41,4 posto i Lutrija Hrvatske s 36,3 posto. Financiranje za 1990. unaprijed je dogovoreno s prethodnom vlašću, no bližio se kraj godine, a novo i pouzdano rješenje nije se naziralo ni prije ni poslije travanjsko-svibanjskih izbora.⁸⁹¹ Točno četrdeset godina star Savez društava Naša djeca od Ministarstva prosvjete odgovor nije dobio niti do kraja listopada. Radili su na novom statutu, nakon više desetljeća studeni je bio rasterećen tradicionalnih obveza koje su krenule u smjeru potonulog kulturnog dobra, a u prosincu se ipak očekivao Dan dječje radosti.

Oko LIKA DJEDA MRAZA ne bi trebalo biti dilema, jer on kao kombinacija mašte i zbilje postoji diljem svijeta kao simbol dobrote, topline i darivanja. Neka to ostane i našoj djeci u danima njihove radosti, u novogodišnjim svečanostima i priredbama.⁸⁹²

Ipak su se prevarili, a nije bilo ni novca za društvene darove za djecu jer više nije bilo društvenoga dogovora o obveznom izdvajanju iz plaća. Program SDND-a za 1991. i dalje je predviđao rad na koncepciji nove dječje organizacije, no ta su se nastojanja pokazala

⁸⁸⁸ SDND, Skraćeni zapisnik 16. sjednice Predsjedništva RK SDND, 12.9.1990.; Izvještaj o realizaciji zaključaka 16. sjednice Predsjedništva RK SDND održane 12.9.1990.

⁸⁸⁹ SDND, SDND Delegatima RK, 30.10.1990.

⁸⁹⁰ SDND, SDND, Informacija o organiziranosti i radu SDND, 5.10.1990.

⁸⁹¹ SDND, SDND Saboru SRH, n/r predsjednika Anđelka Runjića, o reguliranju statusa, 9.4.1990.

⁸⁹² SDND, SDND Delegatima RK, 30.10.1990.

uzaludnima.⁸⁹³ Kao organizacija koju čine odrasli, SDND je u Hrvatskoj nastavio djelovati s programima za djecu, ali bez svoje pionirske ili druge dječje sastavnice.⁸⁹⁴

⁸⁹³ SDND, Program rada RK SDND Hrvatske u 1991.

⁸⁹⁴ O djelatnosti nakon 1990. vidi: Paravina, *60 godina djelovanja Saveza društava Naša djeca Hrvatske*, 15-16, 22-25.

Pioniri od izuma tradicije do potiranja rituala

Godinama nagomilavano znanje o Savezu pionira u Hrvatskoj još se u socijalizmu počelo okupljati i uređivati u izdanjima Saveza društava Naša djeca i Republičkog savjeta Saveza pionira. Osmišljeni metodičko-didaktički pristup podrazumijevao je i iznošenje gradiva u lako pamtljivom obliku pitanja i odgovora kojima su pioniri, njihovi voditelji i nastavnici mogli provjeriti svoje poznavanje važnih činjenica i vještina. Ponekad su to bila samo kratka pitanja, no u priručniku iz 1987. na tridesetak se stranica navodi čak 145 pitanja, a iza svakoga slijedi odgovor duljine nekoliko rečenica.⁸⁹⁵ Izvrstan je to katalog jednostavnijih i složenijih znanja o pionirima s jezgrovitim odgovorima na pitanja poput koji je bio cilj okupljanja i djelovanja pionira u NOB-u, koji su pioniri proglašeni za narodne heroje, kada je otvoren Pionirski grad kraj Zagreba i s kakvom ulogom, koje je odluke CK KPJ donio 1950. o daljnjem djelovanju Saveza pionira, kada su doneseni statuti, koje je odličje dobio Savez pionira, kakav oblik ima pionirska značka i što je crtežom izraženo, što simbolizira crvena marama, što je pionirski dinar, kada se i kako obavlja primanje u Savez pionira, što je pionirski interesni kolektiv, koje nagrade mogu dobiti pioniri, tko čini predsjedništvo pionirske zajednice i odreda, što je vedri pionirski sastanak, kako se organizira Spomenica rada i drugarstva, koji su sadržaji Tjedna pionirske solidarnosti, koje programe ima Festival djeteta, što je Savjet Saveza pionira, koja je uloga osnovne škole u radu s pionirima, na kojim idejno-političkim osnovama djeluje Savez pionira, koji su njegovi osnovni zadaci i koje mu društvene organizacije pomažu u radu. Nastali kao svojevrstan pionirski kompendij, deseci pitanja i odgovora ujedno su i odlična nadzorna točka za ovu knjigu: preko njih moguće je utvrditi je li što propušteno, ima li pogrešaka u faktografiji, ali i utvrditi jesu li baš sva nekadašnja osnovna znanja i današnjem povjesničaru i čitatelju nužna kako bi se razumjelo djelovanje Saveza pionira, kako bi nekadašnji pioniri osvijestili i kontekstualizirali ono u čemu su sudjelovali te zajedno s mlađim ili inozemnim čitateljima saznali nešto novoga o utjecaju

⁸⁹⁵ Ogrizović, Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, 105-106; Paravina, *Naša organizacija Savez pionira*, 33-60.

političke ideologije na djetinjstvo u socijalističkoj Jugoslaviji.

Poneka od pitanja za utvrđivanje gradiva u osamdesetima i unaprijed zacrtana namjera ovdje provedenog istraživanja ukazuju da tema Saveza pionira Jugoslavije ovom knjigom nikako nije iscrpljena. Važno bi bilo iznova istražiti i interpretirati sudjelovanje pionira u NOB-u jer nova istraživanja na tu temu za ovu studiju nisu provedena. Zanimljive bi zaključke mogla donijeti dubinska sadržajna analiza pionirskih štafetnih pozdravnih pisama, radova u Spomenici rada i drugarstva, pionirskih časopisa te mjesta pionira u školskim udžbenicima, lektiri i programima. Jednako vrijedi za temeljitije korištenje fotografskog i filmskog materijala kao povijesnog izvora.⁸⁹⁶ Šire zalaženje u slobodno vrijeme, pionirske izvanškolske aktivnosti, kulturno-umjetničke i sportske sadržaje također je jedan od rukavaca na koji je dobro postaviti putokaz za budući rad, no uz upozorenje da kretanje tim putem znači i zalaženje prema totalnoj povijesti djetinjstva u jugoslavenskom socijalizmu koju će prije ili kasnije netko morati napisati. Dobra studija na tu temu podigla bi razinu svake od suvremenih postjugoslavenskih historiografija, no morala bi obuhvatiti i onaj dio slobodnoga vremena koji Savez pionira nije pokušavao ispuniti i zaći u dječju popularnu kulturu, izdavačku djelatnost, dječje igre, igračke i darivanja u raznim prigodama, dječje sobe i dvorišta, unutarorbiteljske i međugeneracijske odnose. U užoj perspektivi koja može ići prema pojedinim tematskim područjima svoju pozornost zaslužuju Podmladak Crvenoga križa, Savez izviđača, Muzička omladina, Narodna tehnika i druge društvene organizacije koje su razvijale djelatnost za djecu, među kojima je najšire bilo djelovanje SDND-a i njemu odgovarajućih organizacija u drugim jugoslavenskim republikama. Sužavanje gledišta i dubinski pristup mogući su i unutar sagledavanja samoga Saveza pionira, primjerice tematskim sužavanjem na njegovu međunarodnu suradnju i njezinu povezanost s jugoslavenskom vanjskom politikom, ili pak područnim usmjeravanjem na studije slučaja pojedinih pionirskih odreda, općina, pokrajina ili republika, njihovih organizacija za odgoj i brigu o djeci i njihovih savjeta Saveza pionira. Naposljetku, iako su takvi pristupi već poznati i korišteni, istraživanja sjećanja i odnosa prema

⁸⁹⁶ O pionirskim fotografskim albumima iz fundusa Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu vidi: Adamović, *Plameni pozdravi*.

Savezu pionira u vremenu nakon njegova ukidanja, uz primjenu odgovarajuće znanstvene metodologije, također mogu dati vrijedne rezultate. Možda i ova knjiga može biti poticaj i podloga novim istraživanjima takve vrste. Zanimljivo bi bilo na temelju fotografija i jednostavnih opisa aktivnosti prikupiti i dojmove današnje djece o pionirskim godinama njihovih socijalističkih vršnjaka.

Iako na sve navedeno u prošlom odlomku ova knjiga nije mogla dati odgovor, ona je ipak na temelju odabranih izvora – ponajviše opsežnog arhivskog gradiva više društvenih i političkih organizacija te njihove izdavačke djelatnosti – obradila djelovanje Saveza pionira Jugoslavije, njegove specifičnosti u Hrvatskoj, njegove ciljeve, zadatke i načine njihova ostvarivanja, njegove obrede, simbole i manifestacije, mjesto u sustavu društvenih organizacija i njegovu povezanost s komunističkom ideologijom, potom važnost lika pionira za koncept stvaranja novoga čovjeka i socijalističkoga građanina, mjesto kulta Titove ličnosti među pionirima, nastojanja za ispunjavanjem slobodnoga vremena, reformske procese u raznim razdobljima povijesti Saveza pionira te njegovo konačno ukidanje koje se događalo istodobno s raspadanjem jednostranačkoga političkog sustava i jugoslavenske federacije. Pokazalo se da u djelovanju Saveza pionira nije bilo skrivenih karata, njegova polazišta i stajališta jasno su bila zabilježena na papiru, najčešće i objavljena u publikacijama. Ono što se u novijoj znanstvenoj literaturi zaključivalo o, primjerice, značenju primanja u pionire kao početku političkog odgoja ili pak o prijelomnosti pisma iz 1950. i djelomičnome raspuštanju organizacije u pedesetima, o tome su već u socijalizmu pisali autori koji su djelovali iznutra, iz samih organizacija za odgoj i brigu o djeci. Brojni priručnici istodobno su tako bili i povijesni izvor i literatura. Njihove je spoznaje valjalo prikupiti, usporediti ih s arhivskim i drugim izvorima te procijeniti održivost njihovih zaključaka. Oni su taj historiografski test u faktografskom smislu uspješno prošli, ali i postali izvrstan izvor onodobnih tumačenja. U usporedbi s primanjem i pismom, ne manje važno bilo je dugoročno pitanje odnosa među društvenim organizacijama, nerijetko obilježeno političkim i financijskim nesporazumima između savjeta Saveza pionira, SSRN i omladinske organizacije, ali i pitanjem je li pionirska organizacija krovna dječja organizacija i u kojem je odnosu s

drugim organizacijama što okupljaju djecu. S druge strane, prijemor oko školskog i izvanškolskog rada s pionirima povremeno je izazivao i međurepublička razilaženja, no to nije bila jedina razlika unutar Jugoslavije. Dulje vrijeme postojale su različitosti u simbolima, očite na primjeru pionirskih kapa, a stalne su među republičkim i pokrajinskim savjetima SP bile neujednačenosti u razini aktivnosti, stupnju inovacija i pokazivanju inicijative na saveznoj razini. O unutarjugoslavenskim raspravama nerado se pisalo i one se uglavnom skrivaju u arhivskim dokumentima, no pojedinih je godina jedno od neprešućenih pitanja bio odnos prema Sovjetskom Savezu, njegovim pionirima i drugim preuzetim praksama. Godine desovjetizacije Savez pionira jedva je preživio, upitan je bio i opstanak Djeda Mraza, no nakon Staljinove smrti i otopljanja međudržavnih odnosa 1956. došlo je do ponovne afirmacije Saveza pionira na saveznoj razini te preuzimanja iskustava iz Hrvatske i Slovenije, gdje je organizacija u međuvremenu opstala zbog aktivnih pojedinaca, ali sigurno i potrebe za smanjivanjem utjecaja Katoličke crkve na djecu. Savez pionira kasnije je dobivao na važnosti i rastao u svojem djelovanju o svakoj okrugloj obljetnici povezanoj s poviješću Saveza komunista, NOB-a i države. Šezdesete i sedamdesete u pravom su smislu bile godine njegova etabliranja i kretanja sigurnom rutom koja je prokrčena u formativnim pedesetima kao vremenu uspostave i uhodavanja novih tradicija. Sovjetski Savez i kasnije će se vraćati u povijest Saveza pionira preko međunarodne suradnje, boravaka jugoslavenske djece na ljetovanju u međunarodnom pionirskom kampu Artek na Krimu pa i preko mogućeg utjecaja na uspostavu zajednice učenika početkom osamdesetih.

Niti jedan od prijedora koji se događao među odraslima u pionirskim savjetima pioniri nisu izravno osjetili niti su za njega znali. Rasprave ionako nisu nikada narušile prevladavajuće zajedništvo na kojem je počivao Savez pionira, bilo tako što je njegovao ideju bratstva i jedinstva, bilo tako što je među djecom poticao solidarnost te osjećaj pripadnosti zajednici u kojoj i pioniri kao mali pojedinci u slozi postaju jak kolektiv. Pored toga, dio jugoslavenske slike o sebi i sadržaj jugoslavenskoga socijalističkog dječjeg imaginarija bili su i duh mirotvorstva, želja za stvaranjem boljega svijeta i maštanje o sretnoj budućnosti. U djetinjstvo su takve ideje ulazile preko

obrazovnoga sustava i pionirske organizacije, ali i cjelokupnoga kulturnog stvaralaštva za djecu. Pioniri su od šezdesetih slušali Arsena Dedića kako s beogradskim dječjim zborom Kolibri poručuje svim ljudima na svijetu da se ugledaju na djecu. Gledali su i igrani film Dušana Vukotića *Sedmi kontinent* u kojem skupina djece otkriva novo kopno, nenastanjeno odraslima, u koje će pristići djeca svih rasa u potrazi za boljim svijetom.⁸⁹⁷ Nešto slično pet godina kasnije jugoslavenski pioniri i izviđači dobili su na Otoku mladosti, što je bio nov sadržaj i naziv za otok Obonjan, dok su obližnji Šibenik djeca još od kraja pedesetih pohodila zbog međunarodnoga festivala dječjega stvaralaštva. U osamdesetima Oliver Dragojević i zagrebački dječji zbor Zvezdice pjevali su o pionirskome kolu i pozivali sve na svijetu da mu se pridruže te na istoj ploči još jednom pjesmom djecu i njihove snove postavljali u središte svijeta. Cijelo novo carstvo slobode najmlađim je gledateljima preko najavne špice svoje televizijske emisije nudio beogradski glumac Branislav Milićević, poznatiji kao Branko Kockica. Sve ispjevano i snimljeno bilo je u skladu s idejama kojima su pioniri prisegnuli izričući svoje svečano obećanje. Te pozitivne ideje i općeljudske vrijednosti preuzele su vodstvo nad iskazivanjem mržnje prema neprijatelju, svojstvene ratno-poratnim godinama čvršće ruke.

I ne bi tad bilo ni rata,
a tko je sam dali bi mu brata.
I sav bi strah skinuli s vrata
jer bio bi mir. [...]
Kad bi svi ljudi na svijetu
Odlučili ruke da spletu
I nikada igru ne završe,
Ne prekinu san.⁸⁹⁸

Hajde svijete budi dijete,
hvataj se u naše carstvo,
u slobodu, slobodarstvo.
Kolo lijepo i široko,
kao nebo, kao oko.
Nek' se širi, nek se širi,
hvatajte se pioniri.⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ Vukotić, Dušan, red., *Sedmi kontinent*, Jadran film i Filmové Studio Koliba, Zagreb i Bratislava, 1966.

⁸⁹⁸ "Kad bi svi ljudi na svijetu", Arsen Dedić i Kolibri, *Kad bi svi ljudi na svijetu*, PGB RTB, Beograd, 1963.

⁸⁹⁹ "Pionirsko kolo", autor Zdenko Runjić, Oliver Dragojević i Zvezdice, *Pionirsko kolo*, Jugoton, Zagreb, 1987.

U svetu postoji jedno carstvo,
u njemu caruje drugarstvo.
U njemu je sve lepo,
u njemu je sve nežno,
u njemu se sve raduje.
Tamo su kuće od čokolade,
prozori su od marmelade.
Tamo svako radi ono šta hoće,
tamo raste svako voće.⁹⁰⁰

Jer škola nam je učitelj života,
za ruku vodi đaka,
pravi kazuje mu put.
Tu se prepozna ljubav i ljepota,
na prvi pogled i po prvi put.
I zato naprijed, naprijed, pioniri!
Nek' svoja vrata otvori vama svijet!
Nad vama kruže snovi k'o leptiri,
a vi ste njihov pupoljak i cvijet.⁹⁰¹

Međutim, Savez pionira nije bio samo organizacija koja potiče mirotvorstvo i stvaralaštvo, međuljudsku ljubav i poštovanje te ispunjava dio slobodnoga vremena zabavno-odgojnim sadržajem. Drugi dio njegova identiteta odvuкао ga je s promjenom političkoga sustava prema ukidanju, neke članove pionirskih savjeta doveo do posipanja pepelom, a male članove pionirske organizacije uveo u stanje privremene zbunjenosti. Biti pioninom značilo je sudjelovati u obilježavanju praznika, uzdizanju domovine – često šire i uže, federacije i republike – i njezina predsjednika te nasljeđivanju političkih ideja na kojima je počivao društveni ustroj. U te bi prazne kućice u prošlosti i sadašnjosti i u različitim političko-zemljopisnim kontekstima moguće bilo upisati odgovarajuće sadržaje, no u konkretnom su slučaju to bili Jugoslavija, Tito, bratstvo i jedinstvo, NOB, socijalizam i nesvrstanost. Djelomično se to može nazvati procesom (nad)nacionalne izgradnje i oblikovanja identiteta koji je svojstven svakoj državi, djelomično političkom indoktrinacijom autoritarnoga jednostranačkoga sustava s izraženim kultom ličnosti svojega živoga pa potom pokojnog predvodnika. Titu i drugim dužnosnicima, pa i svim odraslima koji su potomstvu željeli pružiti više no što su u djetinjstvu sami imali, pioniri su zahvaljivali za sve što je učinjeno za djecu i nastojali uzvratiti dobrim učenjem te čuvanjem revolucionarnih tradicija i nastavljanjem djela izgradnje socijalizma. Već se u pedesetima očekivalo da svaki pionir bude svjestan “kome duguje za svoje sretno i vedro djetinjstvo, za svoj svestrani i kulturni razvitak”.⁹⁰²

⁹⁰⁰ “Carstvo i drugarstvo”, Branislav Milićević/Branko Kockica, naslovna pjesma emisije *Kocka kockica*, Televizija Beograd, emitirano od 1974.

⁹⁰¹ “Naprijed pioniri”, autor Zdenko Runjić, Oliver Dragojević i Zvezdice, *Pionirsko kolo*, Jugoton, Zagreb, 1987.

⁹⁰² *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), 72 (Danica Nola, Uloga pionirske organizacije u vanškolskom odgoju).

Svi ljudi naše socijalističke domovine šalju Ti plamene pozdrave, kojima Ti odaju priznanje i svoju zahvalnost za sav trud, koji si uložio za naše oslobođenje i za bolji život svih nas.⁹⁰³

Mi ćemo svojim radom u školi dokazati, da smo vrijedni ljubavi i brige, koju gajiš prema nama.⁹⁰⁴

Mi smo uvjereni da je sve što god radite za naše dobro i za naše sretnije djetinjstvo. Mi Vam dajemo našu pionirsku riječ da ćemo našim učenjem, radom i drugim dokazati našu zahvalnost za Vaš predani rad.⁹⁰⁵

Jesu li ostvarivanje sretnog djetinjstva i očekivanje još bolje budućnosti bili znak opasne zavodljivosti političkoga sustava? Je li bila riječ o zlim ideolozima koji su vabili i kvarili djecu? Jesu li svoje zadatke u izgradnji socijalizma pioniri doživljavali kao neželjen teret? Ako nisu, je li u miješanju zabave i politike bila pronađena prava mjera, pa je pristanak bio spontan? Može li se djelovanje Saveza pionira iščitavati kao “neizravniji, neslužben i zavodljiv, čak i bezazlen, no jednako učinkovit pristup”, možda čak i kao “suptilan oblik represije”?⁹⁰⁶ Razdoblje četrdesetih i pedesetih bilo je obilježeno nalaženjem pogodnih oblika organiziranoga djelovanja, sukobima s vjerskim zajednicama i drugim ideološkim neprijateljima te postavljanjem temelja za budući rad. Međutim, osim u doista prijelomnim godinama tog ranog razdoblja, niti tada niti kasnije dostupni arhivski spisi ne otkrivaju pisane tragove negodovanja protiv Saveza pionira. Možda oni postoje negdje drugdje, možda ih uopće nema. To može značiti da se Savez pionira uspio nametnuti kao potreba te da je odgojno-zabavnom djelatnošću uspio okupiti djecu, roditelje i nastavnike. To može značiti i da je taj kotačić u odgojnome procesu doživljavao kao manje važna sastavnica političkoga sustava koja nikome ne može štetiti, a svaka pobuna djetetu i roditeljima donosila bi više problema nego koristi. Pioniri teret nisu osjećali, posebno oni najmlađi, osim kada su o njemu govorili na poticaj odraslih i preuzimali odgovornost za budućnost koja dolazi. Nasuprot tome, nerijetko se doista čini da se

⁹⁰³ SDND, Pisma štafete 1956., Narodna škola Jertovec.

⁹⁰⁴ SDND, Pisma štafete 1956., Golubovec Novi.

⁹⁰⁵ HR-HDA, 1228 RK SSRNH, DOUG, 621, Stenografski zapisnik IV. godišnje konferencije DND u NRH, 8-10.4.1954.

⁹⁰⁶ Erdei, “The Happy Child”, 157, 169.

sa Savezom pionira moglo postići znatno više, u svim područjima njegova djelovanja, no za to nije bilo političke volje, stoga ni tvrdoga političkog nametanja. Dapače, moglo bi se zaključiti da je čest manjak novčanih sredstava, primjerenoga prostora i stručnih kadrova upravo posljedica političke nemoći i svjesnoga ograničavanja u djelovanju. Na terenu su se kao posljedica samoupravnoga spuštanja odgovornosti na nižu razinu – od republičkih na općinske pionirske savjete i otuda na nastavnika i njegov entuzijizam – događale neujednačenosti. One su bile vidljive i u nabavljanju pionirskih simbola. Činjenica da je i pionirska oprema imala svoju poznatu cijenu, i da ju je netko iz godine u godinu morao plaćati, brzo može srušiti neke ideale koji su ostali u sjećanju nekadašnjih pionira. No i bez mnogo dodatnih sredstava moglo se inzistirati na svakodnevnom nošenju uniforme i jutarnjem podizanju zastave uz pjevanje himne, na obaveznom stupanju partizanskim stazama, sudjelovanju u pohodima i raznim grotesknim oblicima iskazivanja vjernosti, moglo se svakodnevno naređivati i propisivati. Ništa od toga nije se događalo. Čak ni sudjelovanje u interesnim grupama s izvannastavnim kreativnim ili sportskim aktivnostima nije bilo obvezujuće, a za mnoge bi učenike bilo bolje da je upravo tako bilo. No tada bi se i za to morao iznaći dostatan novac, a njega je redovito nedostajalo i pored ponekad izdašne svote koja je dolazila od igara na sreću. Financiranje svega iz džepa roditelja moglo je izazivati negodovanje. Politička je odluka bila da slobodno vrijeme većim dijelom ostaje slobodno. Usporedo sa stalnim podsjećanjem na djetinjstvo u slobodi teklo je i slobodno djetinjstvo. Ono je istodobno moglo ići barem dvama, a u nekomunistički orijentiranim obiteljima često upravo trima kolosijecima: pionirsko-socijalističkim, popularno-kulturnim i tradicionalno-religioznim. Jednostavno rečeno, dijete je u petak u pionirskoj odori u školi moglo sudjelovati u nekom svečanom programu, u subotu je s roditeljima moglo otići u kupovinu u Trst, a u nedjelju na misu. Moglo je recitirati o Titu, čitati stripove i iščekivati nove igračke iz inozemstva te sudjelovati u vjerskim proslavama. Takva materijalna i duhovna supostojanja i ispreplitanja od šezdesetih godina nisu bila neuobičajena ni suviše problematična.

Savez pionira sudjelovao je u širenju političke ideologije, njome su bili obilježeni i njegovi simboli, no to se najčešće događalo od

prigode do prigode i nije odudaralo od sadržaja cjelokupnoga nastavnog procesa. Sve ono što se pod njegovim okriljem događalo nije uvijek iz prve odicalo socijalizmu, osim što je izvorno socijalistički bio poriv kojim su oblikovane postavke rada organizacije. Taj je poriv šireći ideju modernizacije preko Saveza pionira i društava za odgoj i brigu o djeci – u ukupnom zbroju milijunima djece – omogućio bavljenje umjetnošću, tehnikom i sportom, što je posebno korisno bilo u manjim mjestima i sredinama sa slabije obrazovanim stanovništvom. Jednako su vrijedna bila nastojanja za promicanjem poštenja, iskrenosti, skromnosti, marljivosti, savjesnosti, odgovornosti, miroljubivosti i drugih sličnih osobina idealnoga pionira, koji je trebao izrasti u budućega socijalističkog građanina zamišljenoga kao slobodna, kreativna i svestrana osoba. Sve se to čini još važnijim u kontekstu konkretnog vremena i prostora, u hladnoratovskom okruženju, u mreži složenih odnosa unutar jugoslavenske federacije te u društvu koje gospodarski i kulturno brzo napreduje, ali i dalje nije dovoljno razvijeno. Jesu li sve te pionirske vrijednosti jugoslavensko društvo činile boljim? U najmanju ruku mogle su oblikovati dječje ideale i stvarati predodžbu da bi ono takvo moglo biti. Međutim, djeca koja su pioniri bila od šezdesetih nadalje, u vremenu ustaljenoga djelovanja Saveza pionira, jedva da su do kraja socijalizma stigla odrasti, sazrijeti i pokazati što mogu učiniti po zauzimanju svojega mjesta u društvu. Vježbanje aktivnosti u zajednici i stjecanje (samo) upravljačkih sposobnosti mnogi nisu stigli primijeniti u praksi kao odrasli, ali mogli su im poslužiti kao zametak postsocijalističkoga civilnog društva. U tom smislu pionirsko naslijeđe i danas jest najčešće neosviještena baština generacija rođenih prije ranih osamdesetih i u suprotnosti je sa slikom društva koje nikada, niti nekad niti sada, nije postalo idealno. Naslijeđe još neko vrijeme možda može trajati, no Savez pionira Jugoslavije zaključio je svoje postojanje 1990. godine. U kratkom trajanju od nepunih pola stoljeća prošao je put od Hosbawmova izuma tradicije do Burkeova potiranja rituala i sa svojom materijalnom baštinom i usmenom predajom postao potonulo kulturno dobro koje javnost rijetko može vidjeti, a i tada često u karikiranom izdanju. Možda je ova knjiga uspjela razotkriti njegovo nekad mlado lice nastalo u vremenu modernizacije i emancipacije djetinjstva.

Pogovor

U Predgovoru je spomenuto osobno pionirsko iskustvo unutar Pionirske zajednice 1.b razreda iz 1983. i Pionirskog odreda Osnovne škole *Bratstvo i jedinstvo* u Puli. Spomenuti su i razgovori sa svjedocima vremena, ali uz napomenu da knjiga ne počiva na crpljenju podataka iz sjećanja bivših pionira ili onih koji su osmišljavali njihove aktivnosti. Naime, neobavezni razgovori tijekom proteklih nekoliko godina pokazali su da u kulturi sjećanja bivših pionira prevladava nekoliko ključnih trenutaka kojih se svi sjećaju na prilično jednak način, a među njima svojom upečatljivošću prevladavaju pripovijesti o primanju u Savez pionira i odijevanju pionirske uniforme. Zbog metodološke odluke da kultura sjećanja neće biti dio knjige te da se povijest u ovom slučaju neće graditi na pamćenju davnih događaja iz djetinjstva, upravo osobna autorska upletenost nametnula je ispisivanje po crtice iz sjećanja u Predgovoru i ovome Pogovoru, dakle na rubu rukopisa i historiografske obrade izvora, no ne i izvan same knjige. Kako je djelić autorskoga pamćenja iskorišten na prvim stranicama, posljednje su pripale onima koji su zajedno sa mnom postali pioniri i osam godina dijelili isti školski razred.

Prikupiti i obraditi sjećanja školskih prijatelja i prijateljica – danas ljudi u kasnim tridesetima, različitih zanimanja i političkih opredjeljenja – zadatak je naoko lak, ali istodobno pun zamki za povjesničara jer riječ je o ranim i davnim dječjim sjećanjima u kojima sam usto i sam sudjelovao. To hodanje po rubu možda sam upravo zbog skliskosti tla, gotovo klizišta, ostavio za sam kraj, za trenutak kada je u rujnu 2015. rad na rukopisu bio pri kraju. Metoda usmene povijesti nije primijenjena u nizu pojedinačnih susreta, već u zajedničkom razgovoru s manjom skupinom bivših pionira uz gledanje fotografija s primanja u organizaciju i drugih školskih prigoda, pokazivanje pionirskih simbola, teksta pionirskog obećanja, stranica iz udžbenika i dječjih časopisa, naslovnica knjiga koje smo čitali za lektiru te stranica s literarnim i likovnim uracima iz Spomenice rada i drugarstva. Sjećanja su tako dobila dva okidača: jedan je bio prikazani vizualni i tekstualni materijal, a drugi međusobna dopunjavanja unutar skupine koja je u komunikaciji ipak bila dovoljno otvorena i opuštена jer

se prije tridesetak godina izvrsno poznavala, iako nakon toga nismo svi bili u stalnom kontaktu. Iznošenje povijesnih dokaza pred svjedoke povijesti te nalaženje u višestrukoj ulozi člana grupe, izazivača sjećanja i povjesničara pokazalo se kao iznimno zanimljivo iskustvo. U prvoj ulozi trebao sam djelovati prigušeno, u drugoj aktivno, dok je treća zahtijevala davanje nužnih informacija te iznošenje nekih rezultata istraživanja nakon što bi pojedina tema u razgovoru bila obrađena. Dolazilo je tako do stalne interakcije, međusobnoga dopunjavanja te povezivanja sjećanja s rezultatima istraživanja što je pomoglo u smještanju pamćenja u širi kontekst, osvješćivanju krhkih nekadašnjih i jasnih sadašnjih stajališta o predmetu razgovora te sučeljavanju različitih perspektiva i razvijanju rasprave. U tako stvorenim kontroliranim uvjetima za suočavanje s prošlošću tuđa sjećanja poslužila su mi i kao kontrolni mehanizam vlastitoga pamćenja pa i pojedinih zaključaka i pristupa interpretaciji povijesti pionira.

Kao i u drugim zabilježenim prilikama, i u ovoj je grupi primanje u pionirsku organizaciju izazvalo najviše reakcija, iako je sjećanje na pripreme i sam dan primanja kod nekih prilično slabo ili čak nepostojeće. Drugi pamte čak imena omladinki koje su bile pionirske voditeljice i slične detalje, znaju da je tekst pionirskog obećanja čitao oficir JNA koji je bio tata našega prijatelja iz razreda te da su četiri prva razreda na kraju priredbe otišla u svoje učionice na kolače koje su pripremile mame. Iznenađenje i smijeh bili su na vrhuncu kada je projektor prikazao zajedničku razrednu fotografiju snimljenu na dan primanja, no u kasnijem dijelu razgovora uslijedila su i propitivanja toga osjećaja.

“Znaš ti, kako sam ja bila sretna! To je nama bilo nešto...”

“Pogledaj sve te osmijehe! Ovo je uzbuđenje!”

“Jesmo li bili uzbuđeni samo zato jer se nešto događa? Sjećam se da sam bila uzbuđena jer nećemo imati školu, pjevat ćemo... Doma su me držali u neznanju što se toga tiče, nisu mi ništa posebno objasnjavali, ali nisu niti govorili ništa protiv. Ja nisam pojma imala što ja radim, a bila sam pametno dijete. Kad sam ovo recitirala, nisam znala što ja pričam, ali vjerujem da su me ove pozitivne misli izgradile kao osobu. I to mi je drago.”

Pioniri iz grupe od roditelja nisu dobivali posebne upute ili pojašnjenja o svojoj novoj ulozi: nije bilo niti uzdizanja niti negiranja, sve je bilo prepušteno školi, iako je bilo protukomunistički ili vjerski orijentiranih obitelji. Spomenuto recitiranje iz svjedočenja odnosi se na tekst pionirskog obećanja koji su svi u grupi prepoznali kada im je bio predložen te se čak prisjetili nekih njegovih redaka koje i danas znaju napamet. Uvjereni su da tekst u dobi 6 – 7 godina nisu mogli u potpunosti razumjeti, ali ne sjećaju se da su si tada o tome postavljali pitanja, već su obećanje jednostavno naučili napamet. Izrazito pozitivnu reakciju spontano su u razgovoru izazvali oni stihovi koji pozivaju na izgradnju novoga života punoga sreće i radosti te poštivanje slobode i mira u svijetu. Međutim, u sljedećem koraku ponovno je uslijedilo racionaliziranje prve reakcije i razmišljanje o isključivosti na koju komunistička slika o sretnom životu nije bila uvijek imuna.

Sve što je napisano, sve je lijepo napisano, sve izgleda super, ali kada se sjetimo drugih stvari... Kome su htjeli slobodu i mir, kome sreću i radost? Samo za sebe, da ih se ne dira?

S druge strane, potpuna inkluzivnost, odnosno uključivanje sve djece u Savez pionira kod većine danas izaziva odobravanje. Svjesni su da danas takvo masovno uključivanje u bilo koju vrstu udruge ne bi bilo prihvaćeno, no slažu se s tumačenjem da bi drugačije rješenje u slučaju Saveza pionira dovelo do razlika među djecom pa i onih najgorih u toj ranoj dobi – političkih.

Čini mi se da smo svi zbog toga bili uzbuđeni i sretni. Kao klinci nismo gledali nikakvu politiku koja stoji iza toga, nikakvu ideologiju.

Klinci vole zajedništvo, vole biti u grupi! Mislim da je ovo sve skupa djeci bilo divno.

U razgovoru se mogao osjetiti ponos zbog tadašnje solidarnosti i spremnosti na pomoć onima koji su, unutar razreda gdje nisu primjećivali veće imovinske razlike, ipak dolazili iz siromašnijih obitelji. Za takve se učenike prikupljao novac kako bi i oni mogli otići na školske izlete kojih se svi s veseljem prisjećaju. Pored socijalnih razlika, primjećivali su razlike u kvaliteti pionirskih marama jer su djeca koja su nastupila na priredbi prilikom primanja dobila marame sašivene od nešto finijega i sjajnijega sintetičkog materijala, takozvane

svilene marame. Kada je riječ o pionirskoj uniformi, većina i danas čuva kapu i maramu, a bijeli plastični prsten za maramu, koji smo naknadno dobili, svi su izgubili već u školskim danima. Spominju ne uvijek jednostavno nabavljanje plave i bijele odjeće za pionirsku uniformu te ljepših cipela, u čemu su također mogle biti prisutne razlike među djecom, posebno u godinama brzog odrastanja, a takva se odjeća rijetko nosila, pa se veći trošak roditeljima sigurno činio nerazumnim.

Najbolja košulja, najbolja suknja, nije to bilo tek tako. Ti si razmišljao o tome što ćeš odjenuti. Stalno sam nešto nasljeđivala od sestrične ili sestre, imala sam i maminu sjajnu košulju.

U sjećanju nekadašnjih pionira čuva se spomen na određene radnje, no ne i njihovi točni nazivi ili svrha. Samoupravljanje u pionirskoj zajednici svima je dobro poznat proces, iako ga ne prepoznaju pod tim nazivom jer nam tako nije bilo predstavljano. Nisu tada bili svjesni da je upravljanje pionirskom zajednicom bila praksa za nastavak života u odrasloj dobi, no danas su spremni to upravo tako osvijestiti i prihvatiti. Ponosni su na samostalno prikupljanje novca i staroga papira, na slobodno odlučivanje i biranje, koje nikada nije bilo pod pritiskom učiteljice, te znaju da su uvijek glasovali za najbolje učenike. Zbog praktičnosti i opipljivosti njihove uloge posebno se sjećaju dužnosti blagajnika i higijeničara te potvrđuju potrebu za njihovim postojanjem. Samoupravljanje nije jedino što prepoznaju u praksi, no ne i po nazivu. Manje je apstraktan bio naziv Spomenice rada i drugarstva, no nije se urezao u pamćenje.

“Čuvali smo neku knjigu.”

“Nešto za Dan mladosti, nešto se upisivalo.”

Sadržaj manifestacije ipak nije nepoznanica jer poznate su činjenice o crtanju i pisanju radova, prepoznaje se naslovnica koja je predstavljala školu, poznato je da se knjiga nosila do škole do škole te su živa sjećanja na priredbu na kojoj je cijeli razred nastupio odjeven u mornare, iako nikome u grupi nije bilo poznato da se nastup ponavljao više puta, jednom i na Općinskom zboru rada i drugarstva u četvrtome razredu. Slična je sudbina Dana dječje radosti čijeg se naziva i svrhe ne sjećaju, niti datuma na koji je taj dječji praznik padao, ali nije zaboravljeno primanje darova niti posjeti Djedu Mrazu

u Pionirskom domu i u Gradu Djeda Mraza, smještenom u Jugoslavenskom dječjem rekreacionom centru na Puntizeli nedaleko od Pule. Sjećanja na dobivene igračke i dalje su živa. Pored svoje uloge u darivanju, Pionirski dom, u kojem je bilo i sjedište općinskog društva Naša djeca, neki prepoznaju kao ključnu ustanovu za organizaciju programa za djecu.

Pionirski dom... Sve što se dešavalo, dešavalo se tamo. Predstave, knjižnica...

Rijetki su sudjelovali u pionirskim pohodima, susretima i manifestacijama koje su se odvijale izvan grada i općenito se ne sjećaju njihovih naziva niti svrhe. No osim na naziv iz sudjelovanja u pionirskom pohodu Stazama istarskih partizana ostale su uspomene na okupljanje, vožnju autobusom, hodanje, pjevanje, izvrstan prijem u obiteljima domaćina te odlično druženje s vršnjacima. U vrijeme našega školovanja nije se odlazilo na jugoslavenske susrete škola s nazivom Bratstvo i jedinstvo, no u grupi prevladava dojam da je ta temeljna ideja jugoslavenske federacije pozitivna i univerzalna, poneki ističu čak i ponos što se škola zvala upravo tako. Sjećaju se i zastave Pionirskog odreda na kojoj je bio ispisan taj naziv.

Već je u Predgovoru istaknuto da je riječ o generaciji koja je u sedmom razredu trebala biti primljena u omladinsku organizaciju, no te se godine zbog demokratskih političkih promjena ta svečanost prvi puta nije dogodila. Jedan član grupe prisjeća se oglasne knjige u kojoj priopćena vijest o ukidanju djelovanja SSOH u školi. Razgovor je pokazao da je izostajanje toga drugog obreda prijelaza kod većine ostavio traga, no ne zbog osjećaja političko-ideološke zakinitosti, već posve drugačijih razloga koji su povezani s odrastanjem, sazrijevanjem i zabavom. Naime, svi su iščekivali ulazak u omladinsku organizaciju jer je to bila dob u kojoj se moglo sudjelovati na školskim čajankama.

“Sjećate se kad je stigla oglasna knjiga? Bili smo na satu biologije. Nastavnik je pročitao i rekao: Hvala bogu da toga više nema.”

“Meni je bilo lagano razočaranje jer sam imala osjećaj da neću odrasti.”

“Osjećala sam se kao da me ne primaju u klub odraslih.”

Uskoro se dogodio još jedan politički prijelom koji se poklopio sa završetkom osnovne škole u lipnju 1991., no prijelom je brzo zacijelio i ne postoji žal niti za Jugoslavijom niti za razdobljem komunističke vlasti. To je poglavlje zatvoreno.

U neko doba našeg života te Jugoslavije jednostavno više nije bilo. I što je bilo? Jesmo li svi sjeli i plakali, slomili se? Ništa! Malo smo možda bili zbunjeni u neko prvo vrijeme, ali to je prošlo i to je iza nas. Ali sve ove druge vrijednosti, sigurna sam da svi mi, te generacije, još uvijek imamo.

Druge vrijednosti bile su one općeljudske osobine koje su proizlazile iz pionirskog obećanja i tumačenja riječi pionir. Grupa se složila da su te vrijednosti ostale na životu i da ih prepoznaju kao dobru baštinu djetinjstva i nestaloga političkoga sustava. Usprkos pojedinačno urezanim izdvojenim epizodama u kojima se u učionici propitivalo tko ide u crkvu te onima u kojima aktivni vjernici nisu rado pred nastavnicima otkrivali svoj identitet, članovi grupe u razgovoru jednoglasno su odgovorili da u djetinjstvu nisu bili svjesni političkoga tereta koji je stajao iza Saveza pionira, a suočeni s ciljem i zadacima organizacije niti danas ne misle da je to bio teret. Budući da su neki roditelji ili nastavnici, u današnjem vremenu pronalaze razlike i sličnosti sa svojim školovanjem, pa razgovor s pionira lako skreće prema vjeronauku, građanskom i zdravstvenom odgoju, prema želji da u školama postoji više jednakosti i više discipline. U školskim kutama ili drugoj vrsti odjeće koja bi smanjivala razlike među djecom, u redu i radu koji povezuju s iskustvom s našom učiteljicom iz nižih razreda osnovne škole te u onom univerzalnom i svezremenskom dijelu poruka koje je širila pionirska organizacija prepoznaju vrijednosti koje bi i današnje društvo učinile boljim.

Izvori i literatura

Izvori

ARHIVSKI IZVORI

Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ)

1. Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije (Savez organizacija za vaspitanje i brigu o djeci Jugoslavije, fond 637)
2. Savez socijalističke omladine Jugoslavije (fond 114)
3. Savezna škola za rukovodioce pionirskim organizacijama (fond 217)

Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HR-HDA)

1. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (fond 1220)
2. Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske (fond 1231)
3. Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (fond 1228)

Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Staro selo Kumrovec (MHZ-MSSK)

1. Spomenice rada i drugarstva

Savez društava Naša djeca Hrvatske, Zagreb (SDND)

1. Savez društava Naša djeca i Republički savjet Saveza pionira Hrvatske

OBJAVLJENI DOKUMENTI

1. *Program Saveza komunista Jugoslavije. Prihvaćen na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije (22–26. travnja 1958. u Ljubljani)*, Stvarnost, Zagreb, 1965.
2. *Pravila i programska osnova Saveza pionira Jugoslavije*, Radnička štampa, Beograd, 1973.
3. *Pravila i programske osnove Saveza pionira Jugoslavije*, SDND SRH, Zagreb, 1985.
4. “Rezolucija Trećeg plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu”, *Savremena škola*, 1949., 4, 8-10, 1-6.
5. Đilas, Milovan, “Problemi školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji (Referat na III plenumu CK KPJ)”, *Savremena škola*, 1949., 4, 8-10, 7-32.

FILMSKI IZVORI

1. Bauer, Branko, red., *Boško Buha*, Centar film i dr. (Viba film, Croatia film, Kinema, Zeta film), Beograd i dr., 1978.
2. Gluščević, Obrad, red., *Kapetan Mikula Mali*, Jadran film, Zagreb, 1974.
3. Jovanović, Soja, red., *Orlovi rano lete*, Avala film, Beograd, 1966.

GLAZBENI IZVORI

1. Dedić, Arsen i Kolibri, *Kad bi svi ljudi na svijetu*, PGB RTB, Beograd, 1963.
2. Dječji zbor RTZ, *Pionirske masovne i izviđačke pjesme*, Jugoton, Zagreb, 1981.
3. Dragojević, Oliver i Zvezdice, *Pionirsko kolo*, Jugoton, Zagreb, 1987.
4. Milićević, Branislav/Branko Kockica, *Kocka kockica*, Televizija Beograd, od 1974.

KNJIŽEVNI IZVORI

1. Bevk, France, *Knjiga o Titu*, Logos, Split, 1983.
2. Hitrec, Hrvoje, *Zbogom, smogovci*, August Cesarec, Zagreb, 1989.
3. Matošec, Milivoj, *Dječak sa Sutle*, Mladost, Zagreb, 1986.

PERIODIKA

1. *Pionir*, Zagreb (pojedina godišta)
2. *Radost*, Zagreb (pojedina godišta)
3. *Smib*, Zagreb (pojedina godišta)

OSTALI IZVORI

1. Bendelja, Neda, Edo Vajnaht, *Dobro jutro 3*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
2. Koritnik, Mladen, *Roditelji i djeca. Odgoj djece u porodici od začeca do mladenštva*, Sloga, Zagreb, 1958.
3. Lajnert, Siniša, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori* (DVD), Klub ljubitelja željeznice, Zagreb, 2008.
4. Matošec, Milivoj, *Heroj Tito*, Zagreb film i Orbital-Progres, Zagreb i Ljubljana, 1973.
5. *Počelnica*, Prosvjetni odjel ZAVNOH-a, 1944., pretisak, Školske novine, 1983.
6. Stanojević, Tihomir, prir., *Tito. Riječ i djelo. Ploča VI*, Interpres, Beograd, 1971.
7. "U ime svih nas...", *Blog Brod u boci*, 24.5.2007., <http://blog.dnevnik.hr/broduboci/2007/05/1622679155/u-ime-svih-nas.html>.
8. Zdunić, Drago, ur., *Josip Broz Tito – monografija*, Spektar, Zagreb, 1971.
9. Zdunić, Drago, ur., *Mi smo Titovi, Tito je naš*, Spektar, Zagreb, 1975.

BIBLIOTEKA SAVEZA PIONIRA HRVATSKE

1. *I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NR Hrvatske* (BSPH 1), SDND NRH, Zagreb, 1951.
2. Koritnik, Mladen, *Kako ćemo organizirati Pozdrav proljeću* (BSPH 2), SDND NRH, Zagreb, 1951.
3. Paravina, Emil, *Kako da pioniri proslave Titov rodendan* (BSPH 3), SDND NRH, Zagreb, 1951.
4. Vukotić, Emil, *Izleti i logorovanja* (BSPH 4), SDND NRH, Zagreb, 1951.

5. Koritnik, Mladen, *Pionirske fiskulturne igre* (BSPH 5), SDND NRH, Zagreb, 1951.
6. Paravina, Emil, *Proslava Dana Republike u pionirskoj organizaciji* (BSPH 6), SDND NRH, Zagreb, 1951.
7. Koritnik, Mladen, *Dan dječje radosti* (BSPH 7), SDND NRH, Zagreb, 1951.
8. Jerbić, Boro, *Rad pionirskih grupa vazduhoplovaca* (BSPH 8), SDND NRH, Zagreb, 1952.
9. *II. konferencija Savjeta Saveza pionira i društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 9), SDND NRH, Zagreb, 1952.
10. Koritnik, Mladen, *Rad pionirskih glumačkih grupa. Igrokazi I* (BSPH 10), SDND NRH, Zagreb, 1952.
11. Koritnik, Mladen, *Rad pionirskih glumačkih grupa. Igrokazi II* (BSPH 11), SDND NRH, Zagreb, 1952.
12. Koritnik, Mladen, *Rad pionirskih glumačkih grupa. Igrokazi III* (BSPH 12), SDND NRH, Zagreb, 1952.
13. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci I* (BSPH 13), SDND NRH, Zagreb, 1953.
14. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci II* (BSPH 14), SDND NRH, Zagreb, 1953.
15. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci III* (BSPH 15), SDND NRH, Zagreb, 1953.
16. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci IV* (BSPH 16), SDND NRH, Zagreb, 1953.
17. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci V* (BSPH 17), SDND NRH, Zagreb, 1953.
18. *III. godišnja konferencija društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 18), SDND NRH, Zagreb, 1953.
19. Špoljar, Zlatko, *Rad pionirskih tamburaških zborova I* (BSPH 19), SDND NRH, Zagreb, 1953.
20. Špoljar, Zlatko, *Rad pionirskih tamburaških zborova II* (BSPH 20), SDND NRH, Zagreb, 1953.
21. Špoljar, Zlatko, *Rad pionirskih tamburaških zborova III* (BSPH 21), SDND NRH, Zagreb, 1954.
22. Špoljar, Zlatko, *Rad pionirskih tamburaških zborova IV* (BSPH 22), SDND NRH, Zagreb, 1954.
23. *IV. godišnja konferencija društava Naša djeca u NR Hrvatskoj* (BSPH 23), SDND NRH, Zagreb, 1954.
24. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci VI* (BSPH 24), SDND NRH, Zagreb, 1954.
25. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci VII* (BSPH 25), SDND NRH, Zagreb, 1955.
26. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci VIII* (BSPH 26), SDND NRH, Zagreb, 1955.

27. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci IX*, (BSPH 27), SDND NRH, Zagreb, 1955.
28. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci X*, (BSPH 28), SDND NRH, Zagreb, 1955.
29. *V. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske* (BSPH 29-30), SDND NRH, Zagreb, 1955.
30. Pongrac, Silvije, *Pioniri recitiraju* (BSPH 31), SDND NRH, Zagreb, 1956.
31. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci* (BSPH 32), SDND NRH, Zagreb, 1956.
32. Tomerlin, Vladimir, *Zapjevajmo pioniri. Pionirske, partizanske i narodne pjesme* (BSPH 33), SDND NRH, Zagreb, 1956.
33. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XII* (BSPH 34), SDND NRH, Zagreb, 1956.
34. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XIII* (BSPH 35), SDND NRH, Zagreb, 1957.
35. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XIV* (BSPH 36), SDND NRH, Zagreb, 1957.
36. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XV* (BSPH 37), SDND NRH, Zagreb, 1957.
37. Koritnik, Mladen, *Vedri pionirski sastanci XVI* (BSPH 38), SDND NRH, Zagreb, 1957.
38. *VI. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 39), SDND NRH, Zagreb, 1957.
39. Martić, Anđelka, *Junaštva pionira i pionirki u Narodnooslobodilačkoj borbi* (BSPH 40), SDND NRH, Zagreb, 1957.
40. Ogrizović, Mihajlo, *Organizacija pionira u Hrvatskoj za Narodnooslobodilačkog rata* (BSPH 41), SDND NRH, Zagreb, 1957.
41. Paravina, Emil, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje (period od 1945. do 1950. g.)* (BSPH 42), SDND NRH, Zagreb, 1957.
42. Paravina, Emil, *Savez pionira Hrvatske u uvjetima društvene brige za odgoj djece (1950-1957)* (BSPH 43), SDND NRH, Zagreb, 1957.
43. *VII. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 44), SDND NRH, Zagreb, 1958.
44. Špoljar, Zlatko, *Mali igrokazi i dramatizacije* (BSPH 45), SDND NRH, Zagreb, 1958.
45. Rabadan, Vojmil, Branko Mihaljević, *Dva igrokaza* (BSPH 46), SDND NRH, Zagreb, 1958.
46. *VIII. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 47), SDND NRH, Zagreb, 1958.
47. *IX. godišnja konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 48), SDND NRH, Zagreb, 1959.
48. Raknić, Milan, *Tehnika logorovanja* (BSPH 49), SDND NRH, Zagreb, 1960.
49. *X. godišnja jubilarna konferencija Saveza društava Naša djeca NRH* (BSPH 50), SDND NRH, Zagreb, 1960.

50. Paravina, Emil, *Na pohod! Upute za organiziranje pionirskih pohoda* (BSPH 51), SDND NRH, Zagreb, 1961.

AKCIJE I MANIFESTACIJE PIONIRSKOG ODREDA

1. Paravina, Emil, *Za bolji rad Saveza pionira* (AMPO 1), SDND SRH, Zagreb, 1964.
2. Paravina, Emil, *Pionirski šampionat* (AMPO 2), SDND SRH, Zagreb, 1964.
3. Paravina, Emil, *Kako da pripremimo svečano primanje u Savez pionira* (AMPO 3), SDND SRH, Zagreb, 1964.
4. Koritnik, Mladen, *Dan dječje radosti* (AMPO 4), SDND SRH, Zagreb, 1964.
5. Paravina, Emil, *Zimske igre pionira* (AMPO 5), SDND SRH, Zagreb, 1965.
6. Briški, Stjepan, Josip Seljanec, *Tehnika kroz igru i takmičenja* (AMPO 6), SDND SRH, Zagreb, 1965.
7. Koritnik, Mladen, *Čestitka majkama* (AMPO 7), SDND SRH, Zagreb, 1964.
8. Koritnik, Mladen, *Pozdrav proljeću* (AMPO 8), SDND SRH, Zagreb, 1965.
9. Paravina, Emil, *Pionirska štafeta* (AMPO 9), SDND SRH, Zagreb, 1965.
10. Paravina, Emil, *Idemo na pohod stazom partizana* (AMPO 10), SDND SRH, Zagreb, 1965.
11. Paravina, Emil, *Pioniri, zbor na igralištu* (AMPO 11), SDND SRH, Zagreb, 1965.
12. Prka, Josip, *U planine i na more* (AMPO 12), SDND SRH, Zagreb, 1965.

OSTALI PRIRUČNICI I IZDANJA SDND

1. *Kako se osniva i što radi Društvo "Naša djeca" u mjesnoj zajednici*, SDND, Zagreb, 1979.
2. Ogrizović, Mihajlo, *Pioniri Hrvatske u narodnoj revoluciji*, SDND SRH, Zagreb, ³1977.
3. Ogrizović, Mihajlo, Emil Paravina i dr., *Četrdeset generacija pionira*, SDND SRH, Zagreb, 1982.
4. Ogrizović, Mihajlo, *Dječja grupa Budućnost – preteča Saveza pionira Jugoslavije*, Radničke novine, Zagreb, 1989.
5. Paravina, Emil, *Pioniri zemlje naše*. Republički savjet Saveza pionira Glavnog odbora Saveza društava Naša djeca NR Hrvatske, Zagreb 1962.
6. Paravina Emil, prir., Josip Bifel, ilustr., *Ja sam pionir*, Naša djeca, Zagreb, 1966.
7. Paravina Emil, prir., Josip Bifel, ilustr., Giacomo Scotti, prev., *Io sono pioniere*, SDND SRH, Republički savjet za unapređivanje rada Saveza pionira, Zagreb, 1978.
8. Paravina Emil, prir., Josip Bifel, ilustr., *Ja sam pionir*, SDND SRH, Republički savjet za unapređivanje rada Saveza pionira, Zagreb, ¹³1983.
9. Paravina, Emil, *Društvo "Naša djeca" u svakoj mjesnoj zajednici*, SDND, Zagreb, ²1975.

10. Paravina, Emil, *Pioniri i nastavnici o Savezu pionira. Rezultati istraživanja u SR Hrvatskoj 1982.* SDND SRH, Zagreb, 1983.
11. Paravina, Emil, ur., *Pionirska zajednica*, SDND SRH, Zagreb, 1983.
12. Paravina, Emil, prir., *Pionirska spomenica rada i drugarstva. Upute za organiziranje akcije 1984.*, SDND SRH, RSSP, Zagreb, 1984.
13. Paravina, Emil, *Primanje u Savez pionira. Upute i prijedlozi organizatorima svečanosti*, SDND SRH, Zagreb, 1986.
14. Paravina, Emil, prir., *Naša organizacija Savez pionira Jugoslavije. Program, upute, pitanja, zadaci, odgovori*, SDND SRH, RSSP, Zagreb, 1987.
15. *Savez pionira u reformi odgoja i obrazovanja. 23. tematska sjednica RK SDND SRH*, SDND SRH, Zagreb, 1981.

Literatura

1. Adamović, Ana, ur., *Plameni pozdravi. Reprezentativni portret detinjstva u socijalističkoj Jugoslaviji*, Kiosk, Beograd, 2015.
2. Bovoljak, Jasmina, ur., *Refleksije vremena 1945.-1955.*, Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 2012.
3. Bosnar, Deziderija, Zvonko Šešo, *Pionirska organizacija u socijalističkom odgoju mlade generacije (10. rujna do 10. listopada 1974.)*, Hrvatski školski muzej, Zagreb, 1974.
4. Brkljačić, Maja, "Tito's Bodies in Word and Image", *Narodna umjetnost*, 2003., 40, 1, 99-127.
5. Cunningham, Hugh, *The Invention of Childhood*, BBC Books, London, 2006.
6. Cvijović, Momo, ur., *Štafete 1945–1987. Titova štafeta – Štafeta mladosti*, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2008.
7. Čale Feldman, Lada, Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2006.
8. Čerin, Ančka, et al., ur., *Pionirska organizacija v Sloveniji 1942-1982*, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 1983.
9. Duda, Dean, "Socijalistička popularna kultura kao (ambivalentna) modernost", *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolešnik, Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012., 287-317.
10. Duda, Dean, "Pajo Patak dobio zadatak... (bilješke uz neodržani kolegij o Disneyjevoj kulturi i njezinoj socijalističkoj artikulaciji)", *Kako čitati Paju Patka. Imperijalistička ideologija u Disneyjevom stripu*, Ariel Dorfman i Armand Mattelart, Prosvjeta, Zagreb, 2014., 39-50.
11. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., ²2014.
12. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., ²2014.

13. Duda, Igor, "‘Rijetki trenuci odmora’. Tito i slobodno vrijeme", *Tito – vide-nja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 2011., 313-328.
14. Duda, Igor, "Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnoga turizma u jugoslavenskome socijalizmu", *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87
15. Duda, Igor, "Djeca socijalističke domovine. Izgrađivanje pionirske tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina", *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković i Andrea Matošević, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula i Zagreb, 2013., 75-101.
16. Duda, Igor, "S Bucom i Bongom protiv krize. Hitrecovi smogovci, djetinjstvo i svakodnevnica kasnog socijalizma", *Historijski zbornik*, 2014., 2, 401-418.
17. Duda, Igor, Igor Stanić, "Tanned guardians, followers and pioneers. Yugoslav directed tourism across Tito's Brijuni Islands", *Journal of Tourism History*, 2014., 2-3, 174-193.
18. Duraković, Lada, Andrea Matošević, ur., *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula i Zagreb, 2013.
19. Erdei, Ildiko, "'The Happy Child' as an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia's Pioneer Organization", *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeast Europe*, ur. John Lampe i Mark Mazower, CEU Press, Budapest, London, 2004., 154-179.
20. Erdei, Ildiko, "Odrastanje u poznom socijalizmu – od 'pionira malenih' do 'vojske potrošača'", *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2006., 205-240.
21. Fabčić, Natalija, *Osebnosti v Pionirju 1945-1953. Diplomski rad*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2006.
22. Grandits, Hannes, Karin Taylor, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, Srednja Europa, Zagreb, 2013.
23. Hameršak, Marijana, "Oglašavanje djetinjstva. Razgovori o proizvodnji", *Medijska istraživanja*, 2003., 9, 2, 67-86.
24. Hameršak, Marijana, "Desetljeća Ariesove povijesti djetinjstva", *Časopis za suvremenu povijest*, 2004., 36, 3, 1061-1078.
25. Hameršak, Marijana, "History, Literature and Childhood: Encounters and Departures", *Narodna umjetnost*, 2004., 41, 1, 23-39.
26. Hameršak, Marijana, "Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija", *Narodna umjetnost*, 2006., 43, 2, 95-113.
27. Hameršak, Marijana, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb, 2011.

28. Heilbronner, Oded, "From a Culture *for* Youth to a Culture *of* Youth: Recent Trends in the Historiography of Western Youth Cultures", *Contemporary European History*, 2008., 17, 4, 575-591.
29. Hendrick, Harry, *Children, Childhood and English Society, 1880-1990* (New Studies in Economic and Social History, No. 32), Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
30. Heywood, Colin, *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*, Polity Press, Oxford, 2001.
31. Hofman, Ivan, "Uloga časopisa 'Pioniri' u vaspitanju i obrazovanju dece u Jugoslaviji 1944-1951", *Godišnjak za društvenu istoriju*, 2013., 1, 55-75.
32. Jandrić, Berislav, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom. Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
33. Janjetović, Zoran, "Izgradnja kumulativnog identiteta: hrvatske teme u Politiku zabavniku 1952.-1991.", *Časopis za suvremenu povijest*, 2007., 39, 3, 521-530.
34. Janjetović, Zoran, "Komunizam na kašičicu. Ideološki sadržaji u Politikonom zabavniku" 1952-1991", *Tokovi istorije*, 2007., 4, 97-117.
35. Janjetović, Zoran, "Prilozi o hrvatskoj kulturi na stranicama Politikinog zabavnika u razdoblju socijalističke Jugoslavije", *Historijski zbornik*, 2008., 61, 2, 377-390.
36. Janjetović, Zoran, "Hrvatska povijest na stranicama Politikina zabavnika", *Časopis za suvremenu povijest*, 2009., 41, 2, 346-366.
37. Janjetović, Zoran, "Mickey Mouse in a Socialist Country or the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window", *Tokovi istorije*, 2009., 3, 162-176.
38. Janjetović, Zoran, "Zabavna štampa u socijalističkoj Jugoslaviji", *Studia lexicographica*, 2010., 4, 1(6), 33-59.
39. Kelly, Catriona, "The Little Citizens of a Big Country". *Childhood and International Relations in the Soviet Union*, Trondheim Studies on East European Cultures and Societies, Trondheim, 2002.
40. Kelly, Catriona, "Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era", *The Slavic and East European Journal*, 2005., 49, 2, 199-224
41. Kelly, Catriona, *Children's World. Growing Up in Russia, 1890-1991*, New Haven – Yale Unigersity Press, London – Yale, 2007.
42. Kirschenbaum, Lisa A., *Small Comrades. Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1917-1932*, Routledge, London, 2001.
43. Koren, Snježana, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
44. Krebs, Uwe, "On Cultural History and Natural History of Childhood", *Zgodovina otroštva / History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, ur. Aida Škoro Babić i dr., Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012., 14-26.
45. Križić Roban, Sandra, "Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata", *Socijalizam*

- i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik, Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012., 55-125.
46. Kuebart, Friedrich, "The Political Socialisation of School Children", *Soviet Youth Culture*, ur. Jim Riordan, Indiana University Press, Bloomington i Indianapolis, 1989., 103-121.
 47. Leček, Suzana, "Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918-1941)", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 1997., 30, 209-244.
 48. Leček, Suzana, "A mi smo kak su stari rekli... Mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata", *Etnološka tribina*, 1999., 29, 22, 231-246.
 49. Levi, Giovanni, Jean-Claude Schmitt, ur., *A History of Young People in the West. Volume II. Stormy Evolution to Modern Times*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1997.
 50. Lugiarić Vukas, Danijela, "Boško Buha i Pavlik Morozov: novi (jugoslavenski/sovjetski) čovjek u tijelu malenoga dječaka", *Narodna umjetnost*, 2014., 51, 2, 133-154.
 51. Malešević, Miroslava, "Prijem u pionirsku organizaciju", *Etnološke sveske*, 1984., 5, 73-82.
 52. Malvano, Laura, "The Myth of Youth in Images: Italian Fascism", *A History of Young People in the West. Volume II. Stormy Evolution to Modern Times*, ur. Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1997., 232-256.
 53. Michaud, Eric, "Soldiers of an Idea: Young People under the Third Reich", *A History of Young People in the West. Volume II. Stormy Evolution to Modern Times*, ur. Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1997., 257-280.
 54. Milosavljević, Olivera, "Otac – genije – ljubimac. Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece", *Žene i deca, 4. Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Biblioteka Helsinške sveske, br. 23, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006., 188-291.
 55. Miljan, Goran, "Fašizam, sport i mladež – ideja i uloga tjelesnoga odgoja i sporta u odgoju i organizaciji Ustaške mladeži, 1941.-1945.", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 2014., 46, 361-382.
 56. Mitterauer, Michael, "A History of Childhood. Research and Teaching in South East Europe", *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović, Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001., 13-29.
 57. Naumović, Slobodan, Miroslav Jovanović, ur., *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001.

58. Omerčić, Edin, "Djetinjstvo uz Modru lastu, Od Maršala do Bana (1989-1992)", *Zgodovina otroštva*, Zbornik zgodovinarjev 36, ur. Aida Škoro Babić i dr., Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012., 728-739. (također u Škoro Babić, Aida i dr., ur., *Zgodovina otroštva / History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskoga časopisa 45, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012.)
59. Panić, Ana, ur., *Nikad im bolje nije bilo? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014.
60. Paravina, Emil, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu. Doktorski rad*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1980.
61. Paravina, Emil, *60 godina djelovanja Saveza društava Naša djeca Hrvatske (1950.-2010.)*, SDNDH, Zagreb, 2010.
62. Passerini, Luisa, "Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s", *A History of Young People in the West. Volume II. Stormy Evolution to Modern Times*, ur. Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1997., 281-340.
63. Popova, Kristina, "Under the Scarlet Scarf: The Education of Pioneer Troop Leaders During Socialism", *Social Care under State Socialism (1945-1989). Ambitions, Ambiguities, and Mismanagement*, ur. Sabine Hering, Barbara Budrich Publishers, Opladen i Farmington Hills, 2009., 55-63.
64. Popović, Milica, "(Bivša) Jugoslavija u očima posljednjih pionira", *Zarez*, 368, 10. listopada 2013.
65. Puškar, Stjepan, *Aktivnost u samoupravljanju učenika osnovne škole. Magistarski rad*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.
66. Radošević, Milan, "Dječja ljetna kolonija na pulskom poluotoku Stoja (1921.-1940.)", *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, Zbornik radova: 4. istarski povijesni biennale, ur. Marija Mogorović Crljenko, Zavičajni muzej Poreštine i dr., Poreč, 2011., 269-287.
67. Reid, Susan E., "Khrushchev's Children Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962", *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley i Susan E. Reid, Berg, Oxford – New York, 2002., 141-179.
68. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Etnologija naše svakodnevce*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
69. Rihtman-Auguštin, Dunja, "Metamorfoza socijalističkih praznika", *Narodna umjetnost*, 1990., 27, 21-32.
70. Riordan, Jim, ur., *Soviet Youth Culture*, Indiana University Press, Bloomington i Indianapolis, 1989.
71. Riordan, Jim, "The Komsomol", *Soviet Youth Culture*, ur. Jim Riordan, Indiana University Press, Bloomington i Indianapolis, 1989., 16-44.
72. Ristović, Milan, Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. stoljeće. Dodatni nastavni materijal za srednje škole*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2001.

73. Sklevicky, Lydia, "Nova nova godina. Od 'Mladog ljeta' k 'političkom ritua-lu'", *Konji, žene, ratovi*, Ženska infoteka, Zagreb, 1996., 175-188.
74. Spehnjak, Katarina, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2002.
75. Struc, Majda, gl. ur., *60 let za dobro otrok: 1953-2013. Zbornik ob jubileju Zveze prijateljev mladine Slovenije*, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana, 2013.
76. Šarić, Tatjana, *Položaj i uloga omladine i omladinskih organizacija u FH/NRH 1945.-1954. Doktorski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2011.
77. Šarić, Tatjana, "Đački domovi u Narodnoj Republici Hrvatskoj 1945.-1954. Prosvjetne i odgojne ustanove ili 'azili za prehranu i noćenje?'" *Časopis za suvremenu povijest*, 2013., 45, 3, 441-459.
78. Šarić, Tatjana, Marijana Jukić, "Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske (1942-1990)", *Arhivski vjesnik*, 2013., 56, 269-288.
79. Škoro Babić, Aida i dr., ur., *Zgodovina otroštva / History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012.
80. Škrbić Alempijević, Nevena, Kirsti Mathiesen Hjemdahl, ur., *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, FF-press i Srednja Europa, Zagreb, 2006.
81. Škrbić Alempijević, Nevena, Petra Kelemen, "Titovu rodnom selu u pohode. Konstrukcija Kumrovca kao političkoturističkog odredišta", *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 157-186.
82. Tomanović-Mihajlović, Smiljka, "Perspektive i problemi u sociološkom proučavanju detinjstva", *Sociologija*, 1996., 38, 2, 327-331.
83. Tomanović-Mihajlović, Smiljka., "Detinjstvo u istoriji, između ideje i prakse", *Sociologija*, 1996., 38, 2, 429-443.
84. Vučetić, Radina, "ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children: 'Socialism Tailor-made for Man' or 'Child Tailor-made for Socialism'", *Childhood in South East Europe. Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović, Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, Belgrade, Graz, 2001., 249-263.
85. Vučetić, Radina, "Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji", *Istorija 20. veka*, 2011., 3, 185-204.
86. Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
87. Zajc Cizelj, Ivanka, "Pionirska organizacija – otroštvo med igro in dolžnostjo", *Zgodovina otroštva / History of Childhood*, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Aida Škoro Babić i dr., ur., Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012., 639-650.

Kratka kronologija

1942. I. kongres USAOJ-a u Bihaću, poticaj okupljanju dječjih grupa u Savez pionira (osnivanje SPJ)
1945. Statut organizacije mladih pionira DFJ
počeci Štafete mladosti (nošenje štafete održava se do 1987.)
1946. Statut SPJ
1948. početak obilježavanja Dana dječje radosti 31. prosinca
1949. Statut SPJ
Podmladak kao samostalna organizacija 1949-1950.
1950. pismo CK KPJ o Savezu pionira (neizvjesno razdoblje za SPJ do 1956.)
Okvirna uputstva za organizaciju i rad SPJ i Savjeta Saveza pionira
I. zemaljska konferencija Savjeta Saveza pionira NRH osnovano Društvo Naša djeca NRH
1951. osnovano prvo mjesno Društvo Naša djeca
osnovan Savez izviđača Hrvatske
1952. Pravilnik Saveza pionira Hrvatske (drugo izdanje 1954.)
Pravilnik Saveza pionira Slovenije
1953. početak Pionirske štafete u Hrvatskoj (održava se do 1981.)
1956. pismo Sekretarijata Saveza društava za staranje o djeci i omladini Jugoslavije i CK NOJ o Savezu pionira
Smjernice za rad savjeta Saveza pionira
1958. početak pionirskog pohoda Po Titovom rodnom kraju (do 1969. samo za beogradske pionire, potom za jugoslavenske pionire do 1989.)
početak pionirskih logora Sutjeska (održava se do 1989.)
prvi Festival djeteta u Šibeniku (održava se do danas)
1959. Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta
1961. početak održavanja Jugoslavenskih pionirskih igara (začeci 1950-ih, održavaju se do 1990.)

1963. Pravila i programska načela SPJ
1968. početak međunarodnih susreta Radost Evrope u Beogradu
1972. početak obilježavanja Dana pionira 27. prosinca
1973. Pravila i programska osnova SPJ (drugo izdanje 1975.)
plava ili bijela kapa titovka postaje obvezni dio pionirske opreme
1982. početak Spomenice rada i drugarstva u Hrvatskoj (održava se do 1990.)
1983. Pravila i programske osnove SPJ
1989. Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta
posljednje primanje u SPJ
1990. prestanak djelovanja SPJ

Popis kratica

AFŽ	Antifašistička fronta žena
AMPO	Akcije i manifestacije pionirskog odreda
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BSPH	Biblioteka Saveza pionira Hrvatske
CK	Centralni komitet
DND	Društvo Naša djeca
FNRJ	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GO	Glavni odbor
IV	Izvršno vijeće
JNA	Jugoslavenska narodna armija
JPI	Jugoslavenske pionirske igre
KPH	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
NNNI	Ništa nas ne smije iznenaditi
NOB	Narodnooslobodilačka borba
NOH	Narodna omladina Hrvatske
NOJ	Narodna omladina Jugoslavije
NRH	Narodna Republika Hrvatska
OK	Općinska konferencija, Općinski komitet
ONO i DSZ	općenarodna obrana i društvena samozaštita
PO	pionirski odred
PZ	pionirska zajednica
RK	Republička konferencija
RSSP	Republički savjet Saveza pionira
RSURSP	Republički savjet za unapređivanje rada Saveza pionira
SDND	Savez društava Naša djeca
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIZ	samoupravna interesna zajednica
SKH	Savez komunista Hrvatske
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije

SOH	Savez omladine Hrvatske
SOJ	Savez omladine Jugoslavije
SOOBDJ	Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci Jugoslavije
SPJ	Savez pionira Jugoslavije
SRH	Socijalistička Republika Hrvatska
SIV	Savezno izvršno vijeće
SSH	Savez sindikata Hrvatske
SSOH	Savez socijalističke omladine Hrvatske
SSOJ	Savez socijalističke omladine Jugoslavije
SSPJ	Savjet Saveza pionira Jugoslavije
SSRNH	Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske
SSRNJ	Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SUBNOR	Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata
UN	Ujedinjeni narodi
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu
UNICEF	Fond Ujedinjenih naroda za djecu
USAOH	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
ZAVNOH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZO	zajednica općina

Popis ilustracija

1. Primanje u pionire u Sisku i okolici 1977. (SDND)
2. Slikovnica *Ja sam pionir*, primanje u pionire
3. Skica Pionirske knjižice, prva polovica 1950-ih (SDND)
4. Pionirska knjižica, prva polovica 1980-ih
5. Posljednja *Pravila i programske osnove SPJ*, 1983.
6. Ustroj društvenih organizacija
7. Ritam godine
8. Ritam života
9. Početnica, ZAVNOH, 1944.
10. Početnica *Dobro jutro*, 3. dio, 1983.
11. Pionirska igroteka
12. *Ja sam pionir*, kultura i zabava za pionire
13. Izdanja iz niza Akcije i manifestacije pionirskog odreda
14. Izdanja iz niza Biblioteka Saveza pionira Hrvatske
15. *Pionir*, naslovnica sa zimskim radostima 1950/51. (SKPU)
16. *Pionir*, naslovnica s Djedom Mrazom 1951/52. (SKPU)
17. *Pionir*, naslovnica povodom Dana Republike 1952. (SKPU)
18. *Radost*, naslovnica povodom Dana Republike 1983. (SKPU)
19. Pioniri kod Tita povodom Dana mladosti 1963. (MIJ)
20. Upute za Pionirsku štafetu 1978. (SDND)
21. Spomenica rada i drugarstva Općine Pakrac, 1985. (MHZ-MSSK)
22. Spomenica rada i drugarstva Općine Vis, 1986. (MHZ-MSSK)
23. Staro selo Kumrovec, kuća u kojoj je bio Muzej Spomenica (2015.)
24. Spomenice pohranjene u Staroj školi u Kumrovcu (2015.)
25. Pionirski grad kraj Zagreba 1957. (*Pioniri zemlje naše*)
26. Pionirski grad kraj Zagreba, 2014. (danas Grad mladih)
27. Pioniri na VI. kongresu KPJ u Zagrebu 1952. (MIJ)
28. Pioniri s Titom i etiopskim carem Hailem Selassijem u Zračnoj luci Pula 1972. (MIJ)
29. France Bevk, *Knjiga o Titu*
30. Milivoj Matošec, *Dječak sa Sutle*
31. Susret Tita s pionirskom delegacijom povodom Dana mladosti 1973. (MIJ)
32. I.b razred OŠ *Bratstvo i jedinstvo*, Pula, 1983.

Bilješka o autoru

Igor Duda (Pula, 1977.), povjesničar, docent na Odsjeku za povijest pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te istraživač u sveučilišnom Centru za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je povijest i kroatistiku (2000.) te magistrirao (2004.) i doktorirao povijest (2009.).

Područje njegova posebnog interesa su društvena povijest i povijest svakodnevice druge polovice XX. stoljeća, Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji, povijest dokolice i turizma, povijest potrošačke kulture i povijest djetinjstva. Bio je suradnik na međunarodnom znanstvenom projektu Sveučilišta u Grazu *Tourism and Leisure Cultures in Socialist Yugoslavia* (2005–2008.) i drugim projektima, a trenutno je voditelj uspostavnog istraživačkog projekta *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* (2014–2017.) koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

Na pulskom sveučilištu predaje više predmeta iz suvremene povijesti. Vanjski je suradnik na doktorskom studiju moderne i suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Pored niza znanstvenih radova u domaćim i inozemnim časopisima i zbornicima, objavio je dvije autorske knjige: *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih* (2005.) i *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih* (2010., nagrada Kiklop za znanstvenu knjigu godine).

srednja europa
www.srednja-europa.hr

Primanje u pionire u Sisku i okolici 1977. (SDND)

Slikovnica *Ja sam pionir*, primanje u pionire

Skica Pionirske knjižice, prva polovica 1950-ih (SDND)

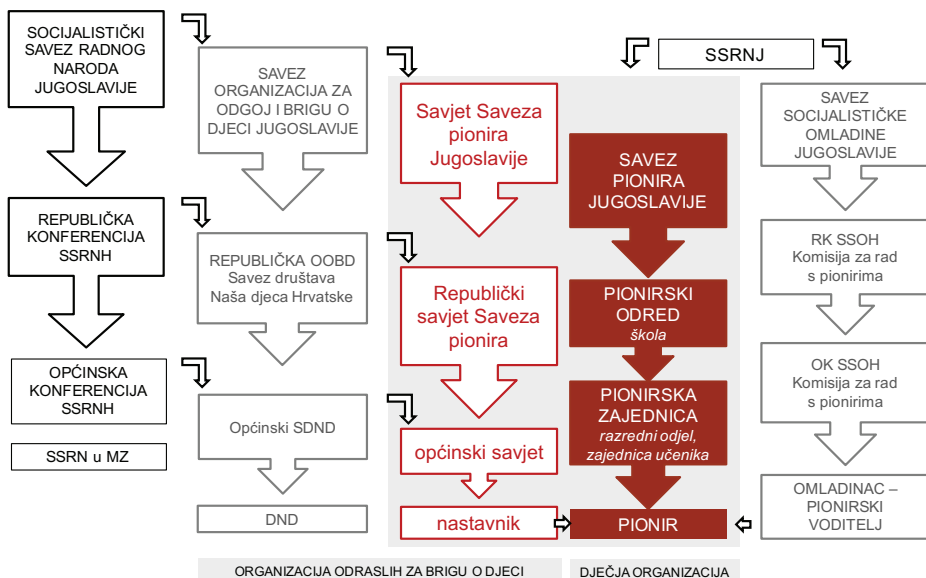

Pionirska knjižica, prva polovica 1980-ih

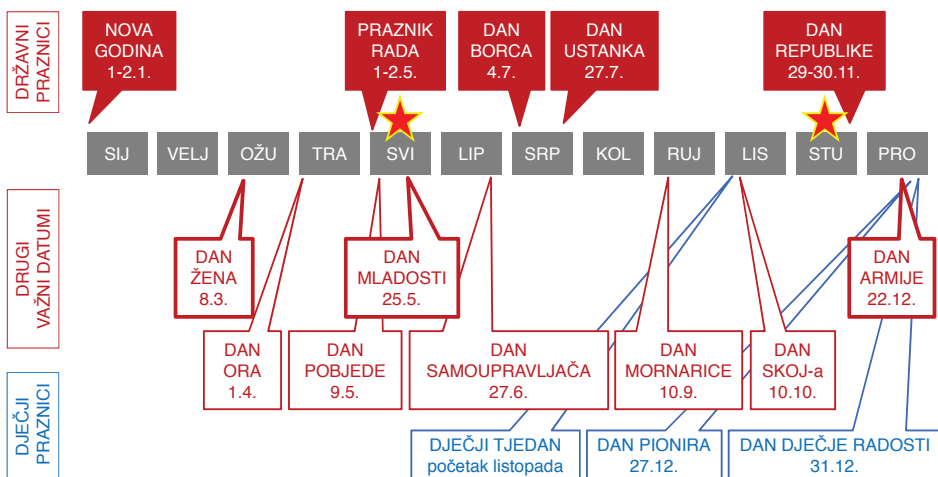

PRAVILA I PROGRAMSKE OSNOVE SAVEZA PIONIRA JUGOSLAVIJE

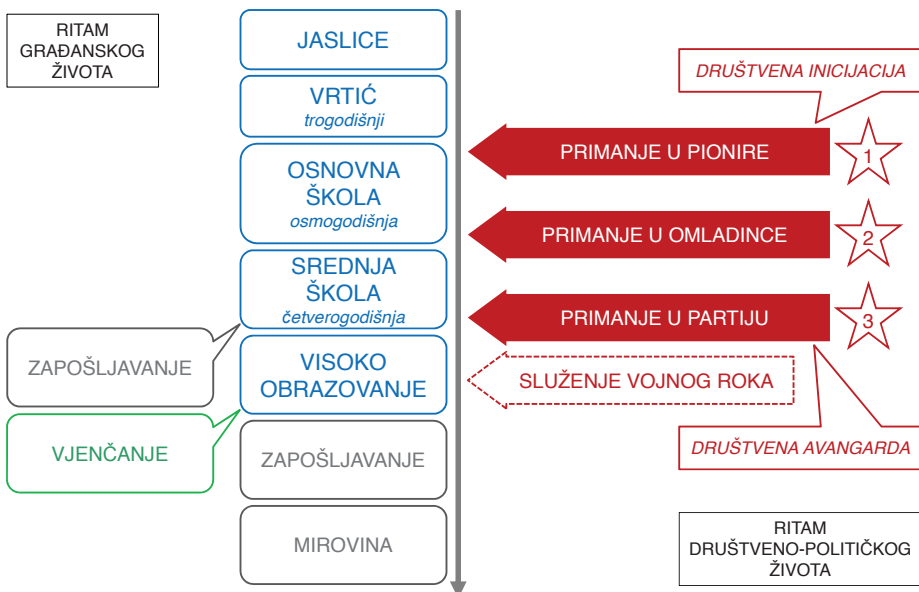
Posljednja Pravila i programske osnove SPJ, 1983.

Ustroj društvenih organizacija

Ritam godine (s Danom ustanka naroda Hrvatske)

Ritam života

SLAVIMO PRAZNIKE

PIONIRSKI PRAZNIK

Bubnji, trublje, zastavice.
Radost krasi svako lice.
Nasmijan je, vedar đak.
Pionirski prima znak.

Republiko naša mila,
uvijek sretna, snažna bila!
To ti želi za tvoj dan
pionira svaki član.

► Sastavi i napiši po jednu rečenicu o svakoj slici.

36

Početnica *Dobro jutro*, 3. dio, 1983.

20

PIONIRI,

**MLADI TITOVİ VOJNICI,
VODE ŽIVKA U EKIPU
DA MU PREVIJU RANU.
AUTO JURI.
ŽIVKA PRATE DO EKIPE
MILE I JOŠ DVA PIONIRA.**

Početnica, ZAVNOH, 1944.

Pionirska igroteka

Danas, u slobodnoj zemlji
pioniru, sve je tvoje!
Radost, igra, smijeh i lopta,
fiskultura, pjesma, boje.

Mnogo sunca, mnogo šala,
i štafeta za spomen na Tita
što iz ruku pionirskih
s tisućama želja hita.

Mnogo toga. Šuma, potok,
more, rijeke i planine.
I logorska vatra žarka
što se penje u visine.

I zabave, knjige, priče
i parkovi puni želja,
igrališta, gdje prolaze
dani sreće i veselja.

Izdanja iz niza Akcije i manifestacije pionirskog odreda

Izdanja iz niza Biblioteka Saveza pionira Hrvatske

Pionir, naslovnica s Djedom Mrazom 1951/52. (SKPU)

Pionir, naslovnica sa zimskim radostima 1950/51. (SKPU)

Pionir, naslovnica povodom Dana Republike 1952. (SKPU)

Radost, naslovnica povodom Dana Republike 1983. (SKPU)

Pioniri kod Tita povodom Dana mladosti 1963. (MIJ)

Upute za Pionirsku štafetu 1978.
(SDND)

Spomenica rada i drugarstva Općine Vis, 1986. (MHZ-MSSK)

Spomenica rada i drugarstva Općine Pakrac, 1985. (MHZ-MSSK)

Staro selo Kumrovec, kuća u kojoj je bio Muzej Spomenica (2015.)

Spomenice pohranjene u Staroj školi u Kumrovcu (2015.)

Pionirski grad kraj Zagreba 1957. (*Pioniri zemlje naše*)

Pionirski grad kraj Zagreba, 2014. (danas Grad mladih)

Pioniri na VI. kongresu KPJ u Zagrebu 1952. (MIJ)

Pioniri s Titom i etiopskim carem Hailem Selassijem u Zračnoj luci Pula 1972. (MIJ)

Biblioteka 'Galeb'

France Bevk
Knjiga o Titu

LOGOS

France Bevk, *Knjiga o Titu*

MILIVOJ MATOŠEČ
DJEČAK SA SUTLE

Milivoj Matošec, *Dječak sa Sutle*

Susret Tita s pionirskom delegacijom povodom Dana mladosti 1973. (MIJ)

I.b razred OŠ *Bratstvo i jedinstvo*, Pula, 1983.

Igor Duda (Pula, 1977.), povjesničar, docent na Odjelu za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrića u Puli te istraživač u sveučilišnom Centru za kulturna istraživanja Sveučilišnog društva Jurjevska i povijesna istraživanja socijalističkog društva u Zagrebu (Socijalističko društvo Jurjevska i povijesna istraživanja Sveučilišnog društva u Zagrebu). Na području društvene povijesti i kraljevine, te magistarski doktorirao povijest. Postupio njegova posebnog interesa su društvena povijest i povijest svakodnevice druge polovice XX. stoljeća, Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji, povijest dokolice i turizma, povijest potrošačke kulture i povijest djetinjstva. Izdavačka kuća Stednja Europa do sada je objavila njegove dvije autorske knjige. U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih (2005.) i Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih (2010.), obje također u drugom izdanju (2014.).

Svi učbenici prvoga razreda osnovne škole u socijalističkoj su Jugoslaviji primani u Savez pionira koji je razvio privrženost: demokraciji, timu, Narodnooslobodilačkoj vojsci i revoluciji. Spajanje školovano vrijeme sadržajno i idejno, ali i fizički, u zajedničke aktivnosti, koje su se odvijale u okviru društvenih skupstina i luksuzne vjerdolice. Otkrivanje iskustva „Igor Duda“ ali je prvi korak u stvaranju novoga socijalističkog čovjeka kao svestrane stvaralčke ličnosti. Utemeljena na raznovrsnim povijesnim izvorima i literaturi, ova je knjiga prva znanstvena monografija o Savezu pionira Jugoslavije, njegovim ideološkim podližama i djelovanju te njegovu mjestu u povijesti djetinjstva.

Autor je djelom o djetinjstvu i ideologiji jugoslavenskoga socijalizma otvorenu novu perspektivu u proučavanju djelovanja pionirske organizacije u socijalističkoj Jugoslaviji. Knjiga zapravo otvara vječno pitanje utjecaja strukture moći putem konzervativnog procesa na razmišljanja mladek narastajuće Koj još nije zaražen najzastupljenijom starijom generacijom i režimom.

Aleks Gabrić, Institut za novojefo zgdobovirna, Ljubljana

U knjizi se na jethom mjestu sustavno donose temeljni podaci o djelovanju Saveza pionira te će stoga dobro poslužiti kao temeljno djelo za daljnja istraživanja. Konačno, ako se time izravno ne bavi autor otvara pitanja o općoj povijesti djetinjstva i povijesti dokolice u socijalističkoj Jugoslaviji, utruđi iako put novim istraživanjima.

Snežana Koren, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

svetinja
svetinja

Cijena 149,00 kn

Igor Duda DANAS KADA POSTAJEM PIONIR

Igor Duda
**DANAS
KADA
POSTAJEM
PIONIR**
Djetinjstvo i ideologija
jugoslavenskoga
socijalizma

